

Muzeum Brněnska

S B O R N Í K 2 0 0 9

Muzeum
Brněnska
SBORNÍK
2009

us Eques.
rusch.

Beschreibung
goldener zu Ehren d. d. 11. Decembris
gestorben zu Böhmen am 20. October 1716.
Aus der hystorisch-geographischen Anstalt der K. K. akademischen Gesellschaft zur
Bekanntmachung der Natur- und Landeskunde

ABALTIUS VINCENSIS
N. G. PESSINAD
S. J. Metrop. Prag. Ecclesiae Decanus, Cathedra-
lis Litomerouensis, et Collegiatus Regiae Exemptae
Wyssehradensis Canonicus, S. C. C. Regiarum
Majestatis Consiliarius, Comes Palatinus

Schwob
Beschreibung u. Copograph. Not
goldener zu Ehren d. d. 11. Decembris
gestorben zu Böhmen am 20. Oct.

Aus der hystorisch-geographischen Anstalt
Bekanntmachung der Natur- und Landeskunde

Schwob

Muzeum Brněnska

PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ V RAJHRADĚ

PODHORÁCKÉ
MUZEUM

MUZEUM
V IVANČICÍCH

PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU

MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH

SBORNÍK 2009

Předklášteří
2009

2-1094.180, 2009

SLOVO ÚVODEM	7
NĚKOLIK ÚVAH NAD STARŠÍ MORAVSKOU HISTORIOGRAFIÍ	9
<i>Dušan Uhlíř, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě</i>	
NAHLÉDNUTÍ DO POETIKY MORAVSKÝCH PAMĚTÍ 18. STOLETÍ	13
<i>Andrea Vítová, Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě</i>	
RAKOUSKÝ HISTORIK JOSEPH VON HORMAYR A JEHO VLIV NA MORAVSKÉ DĚJEPISECTVÍ 19. STOLETÍ	21
<i>Dušan Uhlíř, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě</i>	
MORAVSKÁ ŠLECHTA JAKO PODPOROVATEL HISTORIOGRAFIE MORAVY	29
<i>Bohumír Smutný, Moravský zemský archiv v Brně</i>	
MORAVSKÁ KLÁŠTERNÍ A ŘADOVÁ HISTORIOGRAFIE	41
<i>Tomáš Černušák, Moravský zemský archiv v Brně</i>	
ŽIVOT A DÍLO JOSEFA BONAVENTURY PITRA	45
<i>Jindra Pavelková, Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě</i>	
RAJHRADSKÝ BENEDIKTIN FRANTIŠEK BEDA DUDÍK (1815–1890) V KONTEXTU ČESKÉHO A MORAVSKÉHO DĚJEPISECTVÍ 19. A 20. STOLETÍ	56
<i>Richard Mahel, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě</i>	
NĚKOLIK POZNÁMEK K DÍLU AUGUSTINA NEUMANNA	79
<i>Karel Mlateček, Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna</i>	
HISTORIK KALICHA JAN SEDLÁK	89
<i>Helena Krmíčková, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity</i>	
SETKÁVÁNÍ HISTORIKA A DIPLOMATA PROF. VLASTIMILA KYBALA S MORAVKOU HISTORIOGRAFIÍ	97
<i>Jaroslav Hrdlička, Společnost Vlastimila Kybala</i>	
PŘÍNOS ZEMSKÝCH ARCHIVÁŘŮ MORAVSKÉ HISTORIOGRAFII	101
<i>Ivan Štarha, Moravský zemský archiv v Brně</i>	
MORAVSKÝ HISTORIOGRAF VINCENC BRANDL	107
<i>Jaromír Kubíček, Moravská zemská knihovna</i>	
VINCENC BRANDL JAKO EDITOR ROŽMBERSKÉ KNIHY	114
<i>Nada Štachová, Právnická fakulta Masarykovy univerzity</i>	
TOMÁŠ KALINA (1874–1956)	123
<i>Pavel Fric, Moravský zemský archiv v Brně</i>	

NĚMECKÁ HISTORIOGRAFIE NA MORAVĚ V „DLOUHÉM“ 19. STOLETÍ A KOLEKTIVNÍ IDENTITY MORAVSKÝCH NĚMČŮ	132
<i>Milan Řepa, Historický ústav AV ČR</i>	
REGIONÁLNÍ DĚJINY POHOŘELIC V DÍLECH JOHANNA EDERA, DR. JOSEPHA PFANNA A FRANTIŠKA NOSKA.	138
<i>Karel Maráz, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity</i>	
WILHELM SCHRAM – DĚJINY PRO BRŇÁKY.	150
<i>Vojen Drlík, Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě</i>	
HISTORIK ČESKO-POLSKÝCH VZTAHŮ ZDENĚK HÁJEK	158
<i>Jaroslav Vaculík, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity</i>	
VINCENC PRASEK A JEHO MÍSTO V MORAVSKÉ HISTORIOGRAFII	164
<i>Milada Písková, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě</i>	
PHDR. VĚRA BEDNÁŘOVÁ – HISTORIČKA MORAVSKÉHO ŽENSKÉHO Hnutí	169
<i>Michaela Škvírová, Moravský zemský archiv v Brně</i>	
DĚJINY NUMISMATIKY NA MORAVĚ.	175
<i>Tomáš Krejčík, Filozofická fakulta Ostravské univerzity</i>	
DĚJINY HERALDIKY A GENEALOGIE NA MORAVĚ	183
<i>Tomáš Krejčík, Filozofická fakulta Ostravské univerzity</i>	
MORAVŠTÍ HISTORICI – NUMISMATICI A JEJICH PORTRÉTY OD DOB NEJSTARŠÍCH DO NAPOLEONSKÝCH VÁLEK	189
<i>Jan Štefan, MARQ</i>	
MORAVSKÁ HISTORIOGRAFIE 19. A 20. STOLETÍ A VÝZKUM SLEZSKA	197
<i>Dan Gawrecki, Univerzita Opole, Polsko</i>	

Zvláštní příloha

Skrytá paměť Moravy - Cesta do světa

III. ROČNÍK LITERÁRNÍ SOUTĚŽE PRO MLADÉ OD 12 DO 19 LET

Cesta do světa (Andrea Vítová) _ _ _ _	4
Nominovaní soutěžící _ _ _ _	5
Zdravice (Vít Slíva) _ _ _ _	6
Je smutné být pták a neumět létat (Marie Černá) _ _ _ _	7
Cesta ze světa (Veronika Lengálová) _ _ _ _	11
Vytoužený klid (Karolína Smolková) _ _ _ _	15
Morituri te salutant (Vendula Kreplová) _ _ _ _	18
Rodina (Eliška Studená) _ _ _ _	24
Dokonalá pravděpodobnost stezek osudu (Jakub Strouhal) _ _ _ _	33
Obrazová příloha _ _ _ _	38
Porota _ _ _ _	44
Seznam přihlášených soutěžících _ _ _ _	45
Obsah _ _ _ _	46

Moravská historie vždy patřila k jednomu z hlavních zájmů rajhradských benediktinů. Mnozí z nich věnovali většinu svého života sbírání a studování materiálu o moravských dějinách. Osobnosti jako Bonaventura Pitř, Řehoř Volný či Beda Dudík vytvořily velké množství prací věnovaných Moravě a jejím dějinám a ještě více materiálu nashromáždily pro budoucí badatele. Doklady jejich práce se nám v hojné míře dochovaly právě v archivu rajhradského benediktinského kláštera.

To byl jeden z hlavních důvodů, proč pracovníci Muzea Brněnska, Památníku písemnictví na Moravě připravili na září – prosinec roku 2008 výstavu věnovanou moravské historii a historiografii s názvem *Psali dějiny Moravy*. Výstava si stanovila za cíl představit několik málo nejvýznamnějších autorů zabývajících se moravskými dějinami, jako jsou Jan Dubravius, Bartoloměj Paprocký z Hlohol, Tomáš Pešina z Čechorodu, Jan Jiří Ignác Středovský, Bonaventura Pitř, Alexius Habrich, Řehoř Volný, Antonín Boček, Josef Chytil, Vincenc Brandl, Bertold Bretholz a Beda Dudík. Výstava byla připravena u příležitosti třístého výročí narození rajhradského probošta a významného moravského historika Bonaventury Pitřa.

V rámci výstavy byla též uspořádána odborná konference zabývající se stejnou problematikou – tedy moravskou historiografií. Uspořádání konference, která se uskutečnila ve dnech 1.–3. října 2008 v prostorách benediktinského opatství v Rajhradě, se ujaly Moravský zemský archiv v Brně, Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně. V prvních dvou dnech, kdy byly přednášeny referáty, se konference zúčastnilo 21 přednášejících s 22 referáty, které se zabývaly významnými historiky a historiografy Moravy žijícími v období 17.–20. století. Tyto příspěvky mají zájemci možnost si přečíst na stránkách předkládané publikace, která vychází péčí a nákladem Muzea Brněnska v rámci jím pravidelně vydávané řady Sborník Muzea Brněnska.

Závěrem úvodního slova by redaktoři publikace příspěvků pronesených na konferenci rádi poděkovali nejen pořadatelům konference – Moravskému zemskému archivu v Brně, Muzeu Brněnska a Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně, ale také Jihomoravskému kraji, jehož finanční prostředky umožnily pořádání samotné konference.

V Rajhradě, srpen 2009

Už potřetí je součástí Sborníku Muzea Brněnska příloha shrnující uplynulý ročník literární soutěže pro mladé autory vyhlašované pod názvem *Skrytá paměť Moravy* Krajským úřadem Jihomoravského kraje a organizovaná Muzeem Brněnska a Masarykovým muzeem v Hodoníně. Příloha obsahuje výsledky soutěže, tentokrát s tématem „Cesta do světa“, texty oceněných autorů a fotoreportáž ze slavnostního vyhlášení výsledků soutěže. Příloha vychází také samostatně.

Redakce sborníku

PODHORÁCKÉ MUZEUM

sídí v areálu ženského cisterciáckého kláštera Porta coeli. Do kláštera a muzea, které dýchá atmosférou tradiční regionální muzejní instituce, nacházejí cestu návštěvníci, kteří se těší, že si kromě perly středověké klášterní architektury, jakou je Porta coeli, prohlédnou některou ze zajímavých výstav či stálých muzejních expozic.

KONTAKT:

**Podhorácké muzeum
Porta coeli 1001
666 02 Předklášteří**
tel.: 549 412 293
fax: 549 213 935
e-mail:
[predklasteri@
muzeumbrnenska.cz](mailto:predklasteri@muzeumbrnenska.cz)

**MUZEUM
V IVANČICÍCH**

je jedním z nejstarších moravských muzeí – bylo založeno v roce 1894. Muzeum vyniká bohatostí a rozmanitostí sbírek. Výstavy se konají v galerii Památníku Alfonse Muchy.

KONTAKT:

**Muzeum v Ivančicích
Široká 1
664 91 Ivančice**
tel./fax: 546 451 404,
546 451 489
e-mail:
[ivance@
muzeumbrnenska.cz](mailto:ivance@muzeumbrnenska.cz)

Muzeum Brněnska

AKTUÁLNÍ INFORMACE O VÝSTAVÁCH,
EXPOZICÍCH A DALŠÍCH AKCÍCH

WWW.MUZEUMBRNENSKA.CZ
muzeum@muzeumbrnenska.cz

**PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ
NA MORAVĚ**

byl otevřen v roce 2005 v prostorách benediktinského kláštera v Rajhradě. Klenotem prostor pro návštěvníky je restaurovaná historická knihovna čítající na 65 000 svazků. Od pol. r. 2005 je otevřena stálá expozice památníku věnovaná písemnictví na Moravě v průběhu minulých dvou století.

KONTAKT:

**Památník písemnictví na Moravě
Klášter 1
664 61 Rajhrad**
tel.: 547 229 136, fax: 547 229 895,
tel. pokladna: 547 229 126
e-mail:
rajhrad@muzeumbrnenska.cz

**MUZEUM
VE ŠLAPANICÍCH**

sídí ve starobylé budově někdejší scholasterie, kde byl v době bitvy u Slavkova štáb francouzského maršála Soult. V muzeu se konají vlastivědné a výtvarné výstavy, je zde možné shlédnout i nejzajímavější doklady lidového umění minulých generací z oblasti na východ od Brna.

KONTAKT:

**Muzeum ve Šlapanicích
Masarykovo nám. 18
664 51 Šlapanice**
tel./fax: 544 228 029
e-mail:
[slapanice@
muzeumbrnenska.cz](mailto:slapanice@muzeumbrnenska.cz)

**PAMÁTNÍK
MOHYLA MÍRU**

byl postaven na počest obětí Napoleonovy vítězné bitvy u Slavkova, je dominantou i přirozeným středem chráněné památkové zóny Slavkovské bojiště. V renovovaném muzejním objektu sousedícím s památníkem mohou návštěvníci shlédnout novou stálou expozici „Bitva tří císařů. Slavkov / Austerlitz 1805“

KONTAKT:

**Památník Mohyla míru
K Mohyle míru 200
664 58 Prace**
tel./fax: 544 244 724
e-mail:
[mohyla-miru@
muzeumbrnenska.cz](mailto:mohyla-miru@muzeumbrnenska.cz)

NĚKOLIK ÚVAH
NAD STARŠÍ MORAVSKOU HISTORIOGRAFIÍ

Dušan Uhlíř

Moje krátké zamyšlení nad moravskou historiografií na úvod sborníku příspěvků přednesených na rajhradské konferenci v říjnu 2008 si neklade nároky na úplnost. Bylo inspirováno četbou příspěvků, z nichž se převážná většina zabývá starším dějepisectvím Moravy. Proto jsem svoje nesystematické úvahy nad nimi dovedl jen do roku 1918.

Moravské dějepisectví je staré jako znalost písma na Moravě. Odmyslíme-li nejstarší legendy, anály a kroniky, tedy díla svým charakterem středověká, sahá moravská moderní historiografie svými kořeny do časů renesance a baroka. *Bartoloměje Paprockého Zrcadlo slavného markrabství moravského* lze přes jeho jednostrannost označit za jedno z prvních děl vycházejících z badatelské a výzkumné činnosti tohoto učeného humanisty. Komenský a jeho práce o dějinách a „protivenstvích“ *Jednoty bratrské* a *Mars moravicus Pešiny z Čechorodu*, ač každý z autorů stál na jiném břehu, mohou sloužit za příklad nového heuristického přístupu k historické látce. V 18. století posunul poznání moravské minulosti o další krok *Josef Vratislav Monse*, hlavně svými díly z politických a právních dějin Moravy. Průkopníkem moderní historické vědy se stala od počátku 19. století historická sekce Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy, známé ve zkráceném německém názvu jako *Ackerbaugesellschaft*. Své největší plody sice vydala tato pozdně osvícenská společnost v oblasti přírodních věd a zemědělství, ale i historické bádání v ní mělo své nezastupitelné místo. V jejím rámci se historická práce na Moravě poprvé institucionalizovala. Když v letech 1816–1818 vzniklo Moravské zemské muzeum (nazývané tehdy ještě c. k. Františkovo muzeum), dostala moravská věda i svůj stánek. Péčí historické sekce Společnosti začaly vycházet vlastivědné a dějepisné knihy a od poloviny století populárně pojatý historický časopis *Notizenblatt*. Zde během let zaujal klíčovou pozici historik a politik, dlouholetý brněnský starosta *Christian d'Elvert*. Přičiněním tohoto pilného historika vyšly v rámci spisů historické sekce Společnosti pro povznesení orby desítky titulů z dějin Moravy a zemského hlavního města Brna. Své prvotiny začal vydávat už ve dvacátých letech a v publikační činnosti pak pokračoval více než padesát let. Nešlo u něj vždycky o práce vysloveně tvůrčího charakteru, ale mnohem víc o práce materiálové, často mechanicky zpracovávající a řadící historické dokumenty, a to i tak, že je d'Elvert odnášel rovnou do tiskárny, kde šly přímo do sazby. D'Elvertovou zásluhou se tak ovšem podařilo zveřejnit stovky folií archivního materiálu.

Zpřístupňování pramenů k nejstarším dějinám Moravy se stalo jedním z prvních úkolů, který stál před moravskými historiky. Toho se ujal už před d'Elvertem ve třicátých letech jako moravský historiograf *Antonín Boček*, muž, jenž se těšil podpoře moravských stavů i zemského místodržitelství. V letech 1836–1849 vyšlo jeho péčí pět svazků moravského diplomatáře s titulem *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Byly to první vlašťovky edičního díla, které našlo pokračovatele v další generaci.

Bočkův *Codex diplomaticus* předešel sice časově vydání obdobného diplomatáře pro Čechy, ale editor jej zatížil řadou falz, jež měla být odhalena až po letech. Moravská historiografie se v té době rozvíjela v zemském rámci samostatně, ale napájena byla kromě domácích zdrojů vlivy přicházejícími z Vídně. Z Moravy bylo vždycky blíže do Vídně než do Prahy a mnoho moravských intelektuálů získávalo své vzdělání právě tam a odtud přicházely na Moravu i nové impulzy módního romantismu. Národnostní a jazykové bariéry práci moravských historiků nepoznamenaly a převážná část jejich děl vycházela v němčině.

Česká historiografie se na rozdíl od moravské začala mezitím ubírat jinými cestami. V Čechách se program historické vědy prolínal s programem politickým a česká větev historického bádání se záhy odděluje od německé. Česká politická reprezentace hledá v historické vědě argumenty pro svůj zápas za národní emancipaci. To ještě dlouho nebylo v programu moravské historiografie, jež si dokonce udržovala určitý odstup od pražského centra. Výmluvným dokladem této rezervovanosti, a snad i žárlivosti, je fakt, že Antonín Boček odmítl Palackého žádost o zapůjčení některých moravských dokumentů pro jeho práci na Dějinách národa českého. Moravská historická věda zůstávala stále ve stínu české historiografie, jež ještě před rokem 1848 vytvořila pozoruhodná díla z naší národní minulosti. Nemění na tom nic ani okolnost, že jednotlivci, jako *F. M. Klácel* a *A. V. Šembera*, byli v živém kontraktu s Palackým a dalšími pražskými historiky. Šembera, jehož rozhled přesáhl daleko za hranice Moravy, vystoupil dokonce jako jeden z prvních proti pravosti Rukopisů.

Zatímco v Čechách vycházely historické práce, z nichž se mnohé setkávaly s živým ohlasem i za hranicemi země, na Moravě vycházely práce povětšinou regionálního a vlastivědného charakteru. Z nich nepochybně stojí za zmínku práce z oboru historického místopisu rajhradského benediktina *Řehoře Wolného*. Od třicátých let 19. století mapoval Wolný systematicky historii moravských měst a obcí. Výsledkem byla jeho pětisvazková německy psaná *Topografie markrabství moravského* a později devítisvazková velmi podrobná *Církevní topografie Moravy*, sledující historii jednotlivých farností olomoucké arcidiecéze a diecéze brněnské. Benediktinský klášter v Rajhradě se ukázal jako plodné intelektuální prostředí, ve kterém se dařilo historické práci. Vyšel odtud i *Beda Dudík*, další z řádových bratří, který zasvětil svůj život historii. Jako první se pokusil o komplexní zpracování dějin moravského markrabství. Tento autor mnoha historických studií, za nimiž podnikl výzkumné cesty nejen do archivů rakouského mocnářství, ale i do archivů v Itálii a ve Švédsku, neuspěl ve své odvážné snaze vytvořit monumentální dějiny Moravy. V letech 1860–1888 vydal dvanáct svazků *Mährens allgemeine Geschichte*, jež dovedl do roku 1350 (v letech 1870–1884 vyšla jejich česká verze). Přes velký rozsah a hloubku Dudíkova historické erudice zůstalo toto dílo torzem. Na rozdíl od Palackého Dějin, nemohlo se Dudíkovo dílo opřít o zázemí dosud neexistujících dílčích monografií a o heuristiku zatím málo známého archivního materiálu. Navíc postrádal tento vzdělaný benediktin Palackého invenci a schopnost koncepčního myšlení. A tak ulpěl se svým dílem na povrchu a vytvořil neúplný a mnohdy nepřesný obraz moravských dějin.

Padesátá léta 19. století přinesla mezi českými vzdělanci oživení zájmu o historii. V roce 1853 vznikl transformací Národní jednoty moravské sv. Cyrila a Metoděje z roku 1849 spolek *Matice moravská*, jenž si vzal za cíl „*podporovati literaturu českoslovanskou s obzvláštním ohledem na potřeby Moravy vydáváním dobrých spisův*

aneb přispíváním k tomu“. Moravská historická věda tak získala novou organizační platformu své práce. Pod vlivem starších badatelů, a zde především pod vlivem historika a filologa Aloise Vojtěcha Šembery, tehdy už renomovaného profesora české řeči a literatury na univerzitě ve Vídni, profilovala se tu nová generace historiků a archivářů v čele s *Vincencem Brandlem*. Brandl vydal několik pramenných edicí a spolu se svým kolegou a zemským archivářem Josefem Chytillem pokračoval ve vydávání Bočkova diplomatáře. Současně publikoval původní historické studie vlastní i dalších česky píšících autorů. V roce 1861 připravil Brandl, téhož roku čerstvě jmenovaný zemským archivářem, populární *Knihu pro každého Moravana*, jež se dočkala dvou vydání a v roce 2008 znovu vydána reprintem. Podle Brandlova programu byl pak roku 1869 založen Časopis Matice moravské, zaměřený na moravskou historii a vlastivědu v nejširším významu toho slova, tedy původně i na články z oboru geografie, národohospodářství a přírodních věd. V několikrát změněné podobě vychází časopis dodnes.

Po několikaleté krizi, která nastala v české historické obci na Moravě počátkem osmdesátých let, se na jejich konci přihlásila o slovo nová generace historiků, představovaná v prvé řadě jmény *František Kameníček*, *František Augustin Slavík* a *Rudolf Dvořák*. František Kameníček, Gollův žák a odchovanec historického pozitivismu, si uvědomil, že Matici moravskou je třeba zreorganizovat a vybudovat z ní opravdu vědeckou instituci. Nezbytnou součástí její činnosti se měla stát přednášková a konzultační činnost. K tomuto zvědečtění orientoval jako odpovědný redaktor také *Časopis Matice moravské*. Usiloval o to přitáhnout k práci Matice co nejvíce středoškolských učitelů a získávat je i pro publikování v jejím časopise. Neměl v tom zrovna šťastnou ruku a přebudovat Matici v instituci akademického typu se mu nezdařilo. Ustrnul i záměr lidí jeho generace vypracovat syntézu moravských dějin, jež by byla srovnatelná s předními pracemi pražských historiků, zejména žáků Gollovy školy.

Na Moravě se nová generace historiků kolem Matice musela navíc vyrovnávat s existencí historiografie německé. Ta se zformovala kolem vyhraněné osobnosti *Bertholda Bretholze*, roku 1892 jmenovaného do úřadu moravského zemského historioografa. Plodný historik Bretholz navázal na nedokončený pokus Bedy Dudíka o syntézu moravských dějin a v letech 1893-1895 vydal jako závědek budoucího opus dvou-svazkové *Dějiny Moravy*, a to německy i česky. Od počátku bylo jasné, že Bretholz je dominantní a vysoce erudovanou osobností s širokým záběrem ve všech historických disciplínách. Ale převládla u něj nacionální protičeská orientace, jež bránila jakékoli spolupráci s českými intelektuály. V roce 1912 publikoval obsáhlé *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden 1306*, jež koncipoval jako polemiku s Palackého pojetím českých dějin z německých nacionálních pozic. V knize rozvinul mimo jiné teorii o autochtonním, předslovanském osídlení německého obyvatelstva v Čechách a na Moravě. Ve stejném duchu psal Bretholz i své další práce k moravským dějinám, což vyvolalo četné spory s českými historiky. Stará historická sekce Společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy zanikla a proměnila se roku 1896 v německý *Spolek pro dějiny Moravy a Slezska*. Někdejší *Notizenblatt* historické sekce byl nahrazen následujícího roku časopisem *Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens* a roku 1901 rozšířen o muzejní *Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums*. Oba časopisy se staly tribunou německé historické vědy na Moravě.

Kolem přelomu století utěšeně rostl počet českých monografií a edicí k dějinám

Moravy. Svou monumentalitou zaujal především projekt Vlastivědy moravské, jehož řízení se v letech 1887–1905 ujal *F. A. Slavík*. Jednalo se o ojedinělý ediční plán, v jehož rámci měly být zpracovány dějiny jednotlivých moravských okresů. Během následujících desetiletí jich vyšla v knižní podobě více než stovka a přesto nebyl projekt dodnes zcela dokončen. Autory jednotlivých svazků byli místní učitelé, faráři, úředníci, zkrátka desítky obětavých vlastivědných pracovníků. Výsledkem byla bohatá řada monografií, zpracovaných, pravda, na nestejně úrovni a v nestejně kvalitě, ale přece jen vytvářející pestrou historickou mozaiku z dějin moravských regionů. Doplněna byla posléze pětisvazkovými, víceméně faktograficky pojatými dějinami Moravy z pera *Rudolfa Dvořáka*, dovedenými do roku 1848.

Tak se v letech před první světovou válkou začalo dovršovat dílo několika generací moravských historiků a archivářů v ediční řadě, která si vysloužila velkou popularitu čtenářů a zájemců o historii na celé Moravě. Přes četné monografie a pramenné edice však kvalitní a vyvážená syntéza moravských dějin dosud chyběla, stejně tak jako na Moravě chyběla česká univerzita, jež by se stala líhní mladé vysokoškolsky vzdělané inteligence, mimo jiné právě ve společenských vědách.

Teprve když byla v roce 1919 založena druhá česká univerzita v Brně, vzniklo zde specializované pracoviště v podobě katedry historie filozofické fakulty. Morava tak získala instituci, která začala soustavně vzdělávat a vychovávat nové odborníky historické vědy. To už je ale jiná kapitola.

Andrea Vítová

Dějepisectví v nejširším slova smyslu patří k jednomu z nejvýraznějších projevů barokní literatury. Žánrově se jedná o bohatě diferencovanou skupinu textů od drobných soukromých záznamů, deníků a pamětí, přes městské kroniky až po více či méně rozsáhlá historiografická díla naučného zaměření. Z této rozmanité skupiny barokních dějepisných textů jsem vybrala *Památky města Brodu Uherského* Václava Františka Letochy sepsané roku 1724, jež reprezentují žánr městské kroniky.¹⁾ Tento žánr se výrazně rozšířil během renesančního vzestupu měst a nevymizel ani v době barokní, ovšem se změnou politicko-společenské situace v českých zemích se proměnila autorská intence. V období úpadku měst po roce 1620 byly totiž městské kroniky často sepisovány s úmyslem obhájit význam a slavnou minulost města a oživit historickou paměť jeho obyvatel.²⁾ Máme tedy před sebou díla nikoli vědecky spolehlivá, ačkoliv řada z nich obsahuje cenný pramenný materiál, ale díla, která měla být pro své čtenáře především zdrojem příkladů a poučení, zejména měla být impulzem k obnově zašlé slávy města. Tohoto cíle je ve shodě s dobovým pojetím dějepisectví dosahováno postupy vlastními zábavné próze.³⁾ Právě prvky beletrizace v *Památkách města Brodu Uherského* jsou předmětem tohoto článku.

Jejich autor, Václav František Letocha (1669–1738), se v Uherském Brodě sice nenarodil, ale působil zde od svých třiatdvaceti let; nejdříve jako radní písař, později byl jmenován městským syndikem a až do své smrti byl členem městské rady, měl tedy otevřený přístup ke zdroji informací. O dějiny města se zajímal již od svého nástupu do úřadu, kdy dostal na starost správu městského archivu. K historii jej zřejmě přivedl kontakt s historikem a dějepiscem Janem Jiřím Středovským, který Letochu zřejmě požádal o spolupráci, a ten mu v roce 1709 poslal ve dvou dopisech stručné výpisky z dějin města.⁴⁾ V práci na dějinách města se mohl opřít o pamětní knihu svého předchůdce, městského písaře Martina Josefa Ležáka, jehož očitá svědectví opsál Letocha ve svých *Památkách* doslovně. Dalším pramenem mu byly Paměti některé starožitné Matyáše Haškonia (od 1654 hejtmana uherskobrodského panství, později primátora města), který sepsal na podnět Tomáše Pešiny z Čechorodu stručnou kroniku města. Jako správce městského archivu měl Letocha přístup také k původním pramenům, často v textu odkazuje na staré pergameny, na nichž jsou údajně sepsána stará královská privilegia, cituje korespondenci a akta z městského archivu. Čerpal také z historické literatury, a to ze Středovského díla *Rubinus Moraviae*, Crugeriových *Sacri pulvers*, Hájkovy *Kroniky české* a Beckovského *Poselkyně*. Informace o válečných událostech získával z německé a latinské literatury.

Jak již bylo řečeno, měly městské kroniky doby barokní především připomenout a vyzdvihnout zašlou slávu města. Podstatné tedy je, že pisatelům nejde o objektivní podání dějin města, ale výběr informací záměrně podřizují své ideji, tudíž např. katoličtí autoři vynechávají či zamlžují nekatolické dějiny města, a ačkoli hojně citují z pramenů, manipulují s jejich výběrem. Společná je těmto kronikám vnitřní struktura:

vyprávění obvykle začíná etymologií názvu města, pověstí o jeho založení, výčtem privilegií, která mu byla kdysi udělena; následně jsou líčeny dějiny města, přičemž literární ztvárnění historických událostí je odvislé od individuálních literárních schopností a záměru autora.⁵⁾ Z hlediska formy je žánr městské kroniky slepencem žánrově různorodých typů zápisů, které jsou do jednoho celku primárně organizovány chronologickou posloupností. V Památkách se objevuje několik typů záznamů: pověsti, výpisky z kronik, citace listin, účty, záznamy vyprávění očitých svědků, stručné analistické záznamy i vypravěčsky rozvinuté epizody. Profesorka Marie Sobotková Letochův text označila za „*vyšší vývojové stadium kronikářských textů, neboť je v nich zřejmá snaha podat dějiny města v souvislém vyprávění*“.⁶⁾ Pojmenovala tak skutečnost, že zápisy jsou uspořádány chronologicky, současně jsou organizovány do tematických celků, na nižších úrovních je však časová posloupnost narušována vyprávěním dílčích příběhů. Celková kompozice je tedy promyšlená, text je vnitřně organizován, což je příznačné pro díla určená k rozšíření mezi širší čtenářskou obec, ke zveřejnění, ačkoliv v době svého vzniku zůstaly Památky v rukopise.

V titulu Památek města Brodu Uherského autor ve shodě s konvencí odkazuje své dílo budoucím generacím, jimž mají historické příběhy sloužit jako příklady vhodné následování či naopak jako příklady varující: „*Památky města Brodu Uherského v nichž se nachází původ a začátek toho města s připojením, v jakém způsobu město od začátku svého postavení bylo, též jak a na jaký způsob do rukou panských upadlo, tolikéž co až po nynější čas dobrého a protivného vystáti muselo, s připojením některých vojen, v nichžto vždy něco zlého okusilo a podniklo. K vědomosti budoucím potomkům sepsané léta Páně MDCCXXIV. A 1724.*“⁷⁾ Nicméně ono spojení „*na jaký způsob do rukou panských upadlo*“ předjímá subjektivní hodnocení událostí vycházející z ideje, že hospodářský vzestup a sláva města jsou neodlučitelně spjaty pouze s dobou, kdy byl Uherský Brod svobodným královským městem a jeho zkáza začíná změnou statutu na poddanské město.⁸⁾ Vyprávění začíná rokem 1019 a končí zápisem k roku 1694, ačkoli se vypravěč několikrát zmiňuje, že bude události vypravovat až do své současnosti.⁹⁾

Z hlediska přístupu k historické látce se v Památkách města Brodu Uherského setkáme s pokračováním tradice humanistického dějepisceví.¹⁰⁾ Formálně jsou jeho rysy naplněny: autor události pečlivě datuje, usiluje o kritiku pramenů a snaží se ze získaných informací vyvodit vlastní závěry, odkazuje na prameny, z nichž čerpal; současně však užívá postupy beletristické. Způsob autorovy práce s historickým materiálem, jehož výsledkem je prolínání literární fikce se snahou o nalezení objektivní informace, si můžeme ukázat na následujících dvou pasážích: vyprávění o založení města a udělení městských privilegií králem Matyášem Korvínem.

Východiskem úvodní části o založení Uherského Brodu je pověst tradovaná v prostředí uherskobrodského dominikánského kláštera.¹¹⁾ Podle pověsti na místě, kde v zimě rozkvetl růžový keř, dali páni z Volenova postavit kapličku a zázračné místo se stalo cílem zbožných poutníků, kteří je postupně osídlili. Příběh je do času historického vřazen datací děje k roku 1019 a ukotvením v soudobé realitě vypravěče (místo, kde stál kdysi hrad pánů z Volenova, keř měl vyrůst na místě, kde nyní stojí růžencový oltář v kostele dominikánů) - v tomto nese charakteristické rysy žánru pověsti. Vypravěč ale do děje vstupuje svými komentáři, v nichž signalizuje, že čerpal z vícero pramenů, jež porovnává, vyjadřuje vlastní úsudek, snaží se k nim tedy přistoupit kriticky: „...“

lidé urození a vzácného rodu, jejichžto jméno se věděti nemůže. (Dle starožitných tradic se vyzkoumává, že jsou páni na Volenově byli, jak až posavad nad Volenovem kopec, na kterém hrad bejval, se spatřuje.) Kterížto nemajíce žádného plodu (tak jak opět jiné tradicí vysvětlují)...¹²⁾ Současně vypravěč rozvíjí fabuli pověsti¹³⁾ důrazem na některé průvodní okolnosti, např. na vyjádření citového rozpoložení paní z Volenova, které se pohybuje mezi dvěma extrémními póly: „v svém srdci radostí naplněna“, „hle v takovém hoři a pláči jsouc postavena“, „s velkou radostí se domů navrátíte“. Vyhrocené emoce konkretizují jednotlivé fáze vyprávění, jehož dynamičnost je umocněna také použitím přímé a nepřímé řeči. Dramatický vrchol pověsti tvoří prosebné zvolání k Panně Marii, po němž hned následuje zázrak: „...žalostivě naříkati začala: ‚Ach, blahoslavená Panno, kde jest to místo, které jsi mně ve snách prstem tvým svatým ukázala, kde jest ten keř čerstvý, zelený a růže na něm vonné kvetoucí, o kterých jsi mně oznamovala? [...]‘ A hle, v tom největším sněhu jeden překrásný zelený růžový keř [...] jest spatřila.“¹⁴⁾ Na pověst pak plynule navazuje vyprávění o vlastním založení města, které je datováno rokem 1049, kdy uherský král Ondřej I. údajně navštívil poutní místo a založil na něm kostel a město.¹⁵⁾ Kostelu dokonce daroval zázračný obraz Panny Marie, čímž došlo ke zmnožení zázraků a růstu města, kterému byla posléze udělena další privilegia, těm je však věnována samostatná kapitola. Příznačná je pro autorovu práci s prameny pasáž o zmizení zázračného mariánského obrazu. Jednak převypravuje verzi převzatou od dominikánů a polských kronikářů (podle ní obraz v době husitských válek odnesli polští dominikáni),¹⁶⁾ ale cituje také Hájkovu a Beckovského kroniku (podle nich byl obraz ukraden ve 14. století).¹⁷⁾ Obě verze vypravěč srovnává a nakonec vyvozuje vlastní logický závěr: „Jak ale odsud [obraz] přišel, nechce se věděti, že by skrz polské duchovní téhož řádu odnešen byl, poněvadž by jej nepochybně ze svých rukou jakožto velký poklad nebyli vydali...“.¹⁸⁾ Zatím tedy můžeme pozorovat dobově příznačné nekritické přijímání zázračných jevů jako historického faktu, z hlediska kategorie pravdivosti či výpovědní hodnoty stojí pověst na stejné úrovni jako např. úřední listina.

Dalším příkladem prolnutí snahy o objektivní historické vyprávění s postupy beletrie je příhoda spojená s osobou uherského krále Matyáše. Ta je obsažena v kapitole *Další popis města Brodu Uherského*, v níž jsou uvedena privilegia města od jeho založení, a to chronologicky. Zápisy mají jednotný charakter – kronikářské záznamy uvozené časovým údajem a doplněné citací z listiny. Snahu o maximální objektivitu, či přinejmenším snahu vzbudit takový dojem, dokládá způsob datace například tohoto záznamu: „1469, jiní píší 1471, Matyáš, král uherský...“ Uvedením obou variant datace vypravěč opět signalizuje, že není vševědoucí, a tím podporuje svou důvěryhodnost, neboť vytváří iluzi, že tam, kde nepochybuje, podává informace ověřené. Tato první část má strukturu obvyklého kronikářského záznamu (kdy, kdo, kde, co), poté však nastává ve vyprávění předěl. Po faktografické úvodní pasáži převzaté z Beckovského kroniky¹⁹⁾ se vypravěč dostává k jádru vyprávění, k pověsti o králi Matyášovi, který se po prohrané bitvě tři dny ukrýval v místních lesích a odtud lesy nesou název Králové. Odosobněný zápis privilegií je tedy přerušen pověstí, útvarem, který vypravěči skýtá prostor ke změně stylu a uplatnění beletristických literárních prostředků. Objevuje se zde přímá a nepřímá řeč: „Mezi jinýma k své ženě řekl: ‚Přilej pro toho holého také trochu hrachu!‘ Což král všechno poslouchal...“²⁰⁾ a „...skrz tohož sedláka vzkázal, že kdokoli jest tam venku, že tak daleko má k němu, jako on tam. Že pro svůj orkaf,

na kterémž by škodu trpěti musel, odejítí nemůže...“.²¹⁾ Text je také dynamizován střídáním časových rovin, např. užitím historického prezentu ve scéně odhalení identity krále Matyáše, tedy z hlediska dějového napětí v klíčové scéně: „*Sedlák, kterej v komoře ležel [...] skrz skulinu nakoukal, co by to znamenalo. A hle, spatří, že tu jeden pán, majíce zlatej kříž na sobě pověšený, též šaty skvostné, tu sedí a z breviáře se modlí...*“.²²⁾ Dále je pozornost zaměřena na detaily charakterizující jednotlivé postavy, např. „*švec jsouce přestrašný, tak jak v svej zástěře a uštípanýma rukama byl, toliko pláštík na sebe vtrhnouc, na předměstí běžel...*“.²³⁾ Zpět k výčtu městských privilegií se vypravěč vrací konstatováním, že Matyáš město vyplatil z poddanství a svým privilegiem ho navždy pozvedl mezi královská města, což je doloženo citátem části příslušné listiny.²⁴⁾ Poté se vypravěč opět navrácí k přerušené linii výčtu privilegií a chronologicky pokračuje k dalším. Literární prostředky, jako lidová rčení, obrazná pojmenování či apostrofy se tedy v textu objevují v závislosti na změně vypravěčské perspektivy z objektivní na subjektivní jako prostředky dynamizace textu.

Podíváme-li se na mikrokompozici většího celku, a to kapitoly, zjistíme, že i v této rovině je text strukturován promyšleně a že autor usiloval o souvislé vyprávění minulých dějů, nejen o jejich prostý záznam. Např. kapitola *Začíná se 16. věk* je rozdělena na tematické části, *Klatba aneb interdictum*, *Pivovar městský*, *Havříce* aj. V prvním odstavci podkapitoly *Klatba aneb interdictum* je téma uvedeno takto: „*Povídá se obyčejně, že prej jedna nouze neb psota neudělá nic, než musí jich bejti vícej, nebo když se neštěstí počne valit, již kvalitem pořád jde. Tak se stalo v Brodě Uherském, že tehdáž, když město skrz vojnu švejdskou až téměř k zemi stlačené bylo, ještě jinší, a to samo domáci [...] sami pronásledovali a sužovali. Nebo když meč a oheň švejdský nad hlavou tohoto města se točil, tu druzí smejšleli, jak by při takových ouzkočích a ouzkostech své lakomství fedrovali a měšťanstvo jak tehdejší tak budoucí do nesnesitelného jha zapráhnouti a podrobiti mohli. K čemuž však předce božská spravedlnost, ač pod praetextem jejím to všechno činiti se chtělo, dopustiti chudých, znuzovaných lidí potlačiti nedala.*“²⁵⁾ Úvodní odstavec tedy plní funkci jakési synopse kapitoly. Podkapitola je uvedena dramaticky, působivost je dosaženo subjektivní, hodnotící perspektivou vypravěče, jenž využívá lidová rčení a obrazná pojmenování. Ta vystihují situaci mnohem sugestivněji a přesněji než prostý popis a navozují, resp. mohou vzbudit u čtenáře očekávání dalšího vyprávění. V dalším odstavci už se vypravěčská perspektiva mění v objektivní kronikářskou a začíná vyprávění celého sporu od roku 1624 do roku 1657 prokládané citacemi z úředních listin.

Navazující tematický celek, *Pivovar městský*, je úvodním odstavcem propojen s předchozím celkem: „*Nahoře jest něco podotknuto, že neštěstí samo nepřichází, nýbrž má rádo vícej kamarádů při sobě. A my bychme se domnívali, že snad na švejskej vojně a tomto pronásledování duchovním již dosti bylo. Ale nikoliv! Ještě tu muselo něco protivného a taková rána přijíti, která až posavad při městě zdejší čerstvou krví plyne a zahojena bejti nemůže.*“²⁶⁾ Je tedy zachována kontinuita vyprávění – nejen chronologickou organizací textu, ale i tematickou návazností. Opět v úvodu dochází ke změně vypravěčské perspektivy na subjektivní, 1. os. pl. navozuje dojem ztotožnění vypravěče se čtenářem, zároveň se vypravěč stává komentátorem a průvodcem vyprávěného. Uvedme ještě jeden příklad, tentokrát závěr podkapitoly *Pivovar městský*, v němž apostrofa plní současně funkci nadpisu dalšího celku, čímž je dosaženo maximální návaznosti textu: „*Tuto jsme již obšírně spatřili, kterak pivovar městský přeč*

a kvalitně odňat jest. Tenkrát na tebe pořádka přichází, milá dědino Havřice.“²⁷⁾ Zviditelněním vypravěče na exponovaných místech úvodu a závěru dochází jednak k zachování návaznosti vyprávěného, jednak je průběžně povzbuzována a udržována pozornost čtenáře.

Obecně platí, že barvitější výrazy nacházejí autoři kronik, pamětí i deníků ke zhodnocení událostí nepříznivých. Stejně je tomu i v Letochových Památkách, z nichž jsem vybrala z hlediska autorova ideového pojetí dějin města přelomové místo: ukázkou záznamu o donaci krále Vladislava z roku 1506, kterou uherskobrodské panství dědičně daroval Janu z Kunovic, což je podle autora počátkem úpadku města (nejen že se z Uherského Brodu stalo poddanské město, ale dokonce se ocitlo v držení nekatolické vrchnosti): „*Táž donací také 1506 na tu největší záhubu města Brodu Uherského se skutečně stala, o kteréj něco psáti věc velmi ostydlá a lítostivá jest. Nebo ten květ, který od králů a pánů země s takovou milostivou pilností, starostí a náklonností vštípen a zachován byl, od toho času vjadnouti a schnouti začal, takže by město Brod Uherský s Jeremiášem prorokem zvolati mohlo: Haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostra ad extraneos, pupilli facti sumus absque patre, matres nostrae quasi viduae. Cersus est in luctum chorus noster.* (Jerem. 5.) *Ne bez příčiny, nebo od toho času toto město starokatolické upadlo časem svým mezi takové vlky kacířské, které jen dnem nocí smejšleli, jak by katolictvo dokonce vyhubiti a své bezbožné sekty rozmnožovati mohli.*“²⁸⁾ V této ukázce zaujímá vypravěč k popisovaným událostem velmi subjektivní postoj, expresivita výrazů se stupňuje: od vypravěčova negativního hodnocení aktu, postoje k tématu, přes metaforické vyjádření vzestupu a úpadku města, které gradují v biblickém zvolání. Čtyřikrát za sebou opakuje různými prostředky fakt úpadku města, stupňuje očekávání, po němž následuje expresivní vysvětlení příčiny. Citát z Jeremiáše navíc jako by předjímá úpadek města v 17. století, kdy město pocítilo útlak od vrchnosti nejvýrazněji a z této dlouhodobé perspektivy je pak zřejmě hodnocena Vladislavova donace. Vypravěč se zviditelňuje jednak subjektivním hodnocením událostí, jednak k vylíčení tragického úpadku města rozvíjí metaforu město-květ dalšími souvisejícími motivy: vštípen, vjadnouti a schnouti. Tímto už se dostáváme k pojmenování základních prostředků beletrizace, jimiž se historiografická díla starší české literatury stýkají s prózou zábavnou (jde tedy stále spíše o funkční než žánrové vymezení): a to slohovými prostředky, kompozicí a vypravěčskou technikou.²⁹⁾

Dobově příznačným rysem barokní historiografické literatury je chápání dějinných událostí jako projevů přízně či trestu Božího. Stejně je tomu i v Letochových Památkách, jakkoliv autor usiluje o co největší historickou spolehlivost. Baroknost kroniky, resp. dobovou mentalitu a přístup ke skutečnosti, dokládá např. podkapitola *Kometa*. Jedná se o zápis k roku 1680, který zachycuje očitě svědectví vypravěče o obří kometě. Analogické vnímání skutečnosti se projevuje konstatováním, že hvězdáři našli podobnost s kometou, která se objevila před třicetiletou válkou, teď je prorokováno dokonce čtyřicet let válek. Následuje rozpis válečných událostí posledních čtyřiceti let, které prognózu potvrzují, byť se jedná o výpočet poněkud násilný: „*A tak by vycházelo podle zdání hvězdářského těch prognosticovaných 40 let. Pán Bůh dej, aby efekt tej již oznámenej komety dáleji nevztahoval.*“³⁰⁾ Celá podkapitola je pak uzavřena exklamací k Bohu: „*Takové božské metly a trestání již prošly a k vinšování jest, abychom s našimi hříchy a nepravostmi Boha všemohoucího k dalšímu hněvu nepopouzeli, ale ustavičně volali: A peste, fame et bello libera nos Domine.*“³¹⁾ Stejně jako na dalších

místech se zde projevuje předkritický přístup ke skutečnosti a nacházení přímých důkazů boží přítomnosti.

Pokusila jsem se ukázat, jakou podobu může mít jev, který J. Kolár ve své studii nazval jako beletrizaci historie,³²⁾ či obecněji, jak se v konkrétním díle realizuje funkční synkretismus, vlastní dílům starší české literatury. Právě využití epického potenciálu událostí a jeho ztvárnění uměleckými literárními prostředky spolu se snahou věcně informovat o historické skutečnosti je v Letochových Památkách realizováno například zařazením uzavřených narativních celků do proudu historického dění tak, aby nebyla porušena příčinná souvislost vyprávěného. Na kompoziční celistvosti paměti má podíl také ztvárnění kategorie vypravěče, jenž se zviditelňuje nejen v úvodních a závěrečných částech kapitol, ale také v roli pořadatele textu, komentátora událostí či partnera v dialogu se čtenářem. Vedle věcného informativního stylu kronikářských zápisů a jazyka listin se v textu vyskytují prostředky beletristické, jež text stylově ozvláštňují a dynamizují. Prolínání stylových rovin je vázáno na změnu vypravěčské perspektivy, přičemž expresivní výrazy, metafory, lidová úsloví ad. jsou příznačné pro perspektivu subjektivní. Památky města Brodu Uherského se tedy sice vyznačují výraznou snahou o kritický přístup k pramenům, současně zcela ve shodě s dobovým územ jejich autor chápe historii jako studnici příběhů, které chce poutavě vyprávět.

Prameny a literatura:

LETOCHA, VÁCLAV FRANTIŠEK: *Památky města Brodu Uherského*. Ed. Bohumil Sobotík.

Uherský Brod: Musejní společnost pro moravské Slovácko, 1942.

Bartošková kronika. Ed. Petr Zemek. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 2004.

BEČKA, Josef Václav: *Úvod do české stylistiky*. Praha: Kruh přátel českého jazyka v Praze, 1948.

HRDLIČKA, Josef: *Měšťan*. In: *Člověk českého raného novověku*. Edd. Bůžek, Václav, Král, Pavel. Praha: Argo, 2007, s. 139–166.

KOLÁR, Jaroslav: *K typologii české historické prózy z období humanismu*. In: *Návraty bez konce*, Brno: Atlantis, 1999, s. 195–207.

SOBOTKOVÁ, Marie: *Autor, text, adresát v českých, polských a slovenských memoárech 17. století*. Olomouc: vydavatelství Univerzity Palackého, 1996.

ŘEPA, Milan: *Poetika českého dějepisectví*. Brno: Host, 2006.

Poznámky:

- 1) Označení „paměti“ v názvu příspěvku bylo zvoleno ve shodě s dobovou praxí barokní literatury jako souhrnné označení záznamů historické paměti, tedy i kronik a historií, nikoli pouze memoárů, nejde tedy o žánrové zařazení.
- 2) Jmenujme např. dějiny Plzně (publikované pod názvem *Historiae urbis Pilsnae* v programu německého gymnasia v Plzni z r. 1890) Jana TANNERA, *Historii klatovskou* Jana Floriána HAMMERSCHMIDTA, *Staré paměti kutnohorské* Jana KOŘÍNKA či *Kroniku mladoboleslavskou* Jiřího Kezelia BYDŽOVSKÉHO. Na Moravě podnikl vznik řady městských kronik Tomáš PEŠINA z ČECHORODU svou výzvou k zaslání materiálů pro svůj *Mars Moravicus*, vzpomeňme např. Jiřího Rudolfa PŘENSKÉHO *Památky z kraje hradištského* a Matyáše Maxmiliana NISLA *Paměti o městě Hradišti proti Uhrám ležícím v Markrabství moravském*.
- 3) KOLÁR, Jaroslav: *K typologii české historické prózy z období humanismu*. In: *Návraty bez konce*, Brno: Atlantis, 1999, s. 199.
- 4) Viz Václav František LETOCHA: *Památky města Brodu Uherského*. Ed. B. Sobotík. Uherský Brod: Musejní společnost pro moravské Slovácko, 1942, s. XVIII.
- 5) Srov. např. KOŘÍNKOVY *Paměti kutnohorské*, BYDŽOVSKÉHO *Kroniku mladoboleslavskou* a *Historii klatovskou* J. F. HAMMERSCHMIDTA.
- 6) SOBOTKOVÁ, Marie: *Autor, text, adresát v českých, polských a slovenských*

- memoárech 17. století*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996, s. 61.
- 7) V. F. LETOCHA: *Památky města*, nestráýnkováno.
 - 8) Srov. např. Bartoškovu kroniku, v níž je současníky táž událost přijata dokonce pozitivně (*Bartošková kronika*. Ed. Petr Zemek. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 2004).
 - 9) „...co dálejić ve věku 16. i také 17. až do nynějších časův se uběhlo a v jakém způsobu město postavené bylo, též jak mnoho zlého a protivného zkusiti muselo.“ (LETOCHA V. F.: *Památky města*, s. 32. Druhý díl, na který se odkazuje na konci prvního dílu, se nezachoval.)
 - 10) J. Kolár vymezil rysy humanistického dějepisectví takto: „hodnotící výběr (nikoli hromadění) faktů a jejich přesnou dataci, shledávání pramenů a jejich kritiku, shledávání souvislostí mezi fakty k poznání minulých skutečností v jejich kauzální vazbě a prezentaci poznáných skutečností, chápaných jako hodnota sama o sobě (ne jako projev transcendentna) na vysoké stylistické úrovni, umožňující využít ve společenském a zejména politickém životě historického poznání, nejen reminiscencí na izolované, diskrétní historické jednotlivosti.“ (KOLÁR, J.: „K typologii české historické prózy, s. 199.)
 - 11) Pověst vznikla až v době pobělohorské jako nástroj navázání na středověkou tradici, známá je také z dobové literatury. Letocha ji převzal z děl Crugeria a Středovského: „Mimo všech při městě se nacházejících tradicí vypisuje gruntovním způsobem P. Crugerius Tovaryšstva Ježíšova in suis Ephimer. ad 6. februarium et 18. octobris, po něm pak dvoji ctihodný kněz Jiří Středovský v svéj o blahoslaveném Sarkandru do truku danej Rubinus Moraviae...“ (LETOCHA V. F.: *Památky města*, s. 5.)
 - 12) Tamtéž, s. 5.
 - 13) Bezdětní manželé si u Panny Marie vymodlí dítě, ve snu se ženě zjeví Panna Marie a na její pokyn jede paní do lesa, po několika hodinách bloudění ve sněhu propadá zoufalství, opět vyzývá Pannu Marii, následuje zázračné zjevení růžového keře. Na místě nechali vděční manželé postavit kapličku.
 - 14) Tamtéž, s. 6.
 - 15) Fakticky bylo město založeno až roku 1272 Přemyslem Otakarem II., který osadu povýšil na královské město. (*Právní postavení a držitelé Uherského Brodu*. In: *Bartošková Kronika*, s. 219.)
 - 16) „Co se naddotčeného zázračného obrazu dotýče, páni PP. dominikáni o tom sice jednomyslně tradírují, že tenž obraz v časy kacířské odsud odnešen a skrz vlastní jejich spoluřeholníky, kteří Poláci bejti měli, odsud pak skrz kacíře zahrání jsouce, jej sebou do Polště vzali a v Častochově uložili [...] To jsou všechno polské tradicí.“ (LETOCHA V. F.: *Památky města*, s. 7.)
 - 17) „...anobřz opisuje Hájek a Beckovský ad annum 1315 ve svéj kronice: Kterak v tomž roce 1315 nacházel se hlavní gašpán trenčanskej stolice, jménem Matouš (příjmení neklade), muž sice slovníčný [...] Páni pátri dominikáni zdejší, jsou takovýma nepřátelskýma vpády přestrašeni [...] všechny své věci, mezi kterými i zázračný obraz se nacházel, jsou ztratili. [...] Kterýžto spíš pravdivější se bejti vidí, než cokolivěk polští skribenti o tom předstírají.“ (Tamtéž, s. 8).
 - 18) Tamtéž, s. 7.
 - 19) „1469, jiní píší 1471, Matyáš, král uherský, majíce na markrabství moravském jako i knížectví slezském svou dědičnou pretensí, v předešlých letech zmocníce se Brna, Olomouce a jiných měst, vtrhl do Moravy ostatní místa pevnosti sobě podmaniti. Jemužto král Jiří Poděbradský, král český, v tom odporoval, takže v ten čas syn téhož krále Jiřího Hennrich se svou armádou v klášteře Hradištském blíž Olomouce [...] se zdržoval...“ (Tamtéž, s. 19).
 - 20) Tamtéž, s.20.
 - 21) Tamtéž, s.21.
 - 22) Tamtéž, s.20.
 - 23) Tamtéž, s.21.
 - 24) „Ten dobrý a milostivý král Matyáš, jehožto historie by zasloužila, aby v Brodě Uherském zlatýma literami napsána byla [...] aby [město] na budoucné a věčné časy vždy královské sloulo, jakž následující extrakt toho privileji to lípejić vyjadřuje: ‘... Quod pro parte et in personas fidelium nostrorum, prudentium et circumsectorum iudicis et iuratorum ceterorumque civium et incolarum civitatis nostrae Brodae Hungaricallis...’“ (Tamtéž, s. 22).
 - 25) Tamtéž, s. 49.

- 26) Tamtéž, s. 54.
- 27) Tamtéž, s. 64-65.
- 28) Tamtéž, s. 24.
- 29) Viz průkopnické studie J. Kolára, např. in: *Návraty bez konce*, Brno: Atlantis, 1999.
- 30) „...podle našeho počtu takto: Turecká vojna od 1683, když Vídeň oblehl, až do 1699....17 let, říšská a spolu rebelantská od 1700 až do 1712...12 let, vlaská, majlandská a Neapoli...6, turecká zase od 1716 až do 1717...2, siciliánská od 1718 do 1721...3 léta = 40 let“ (V.F. Letocha: *Památky města*, s. 83.)
- 31) Tamtéž, s.84.
- 32) KOLÁR, J.: *K typologii české historické prózy*, s. 199.

Zusammenfassung:

Andrea Vítová: Der Einblick in die Poetik der mährischen Memoiren des 18. Jahrhunderts.

In diesem Artikel werden verschiedene Elemente der belletristischen Darstellung im Werk von Václav František Letocha (1669–1738) *Památky města Brodu Uherského* betrachtet. Dieses Werk repräsentiert die Gattung der Stadtchronik. Letocha bearbeitet die Stadtgeschichte im Einklang mit der damaligen literarischen Gewohnheit als Quelle der einzelnen Geschichten, die zur Belehrung und Unterhaltung der Leser dienen. Das Ergebnis einer solchen Arbeit mit historischem Material ist eine Verflechtung der literarischen Fiktion und dem Bestreben um eine objektive Berichterstattung. Neben dem sachlichen Stil der Chronikeinträge und der Urkundensprache erscheinen im Text belletristische Elemente, die den Text stilistisch verfremden und dynamisieren. Zu den wichtigsten Mitteln der Belletrisierung, die zur Annäherung der historiographischen Texte an literarische Prosawerke beitragen, gehören Stilmittel (z. B. expressive Ausdrücke, Metaphern und Sprichwörter), Komposition und Erzähltechnik. Das Kombinieren von Stilebenen ist mit dem Wechsel der Erzählperspektive verbunden.

Mgr. Andrea Vítová působí v Památníku písemnictví na Moravě jako kurátor-literární historik.

JOSEPH VON HORMAYR A JEHO PODÍL NA ROZVOJI MORAVSKÉ HISTORIOGRAFIE V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Dušan Uhlíř

Bude asi třeba připomenout, kdo byl Joseph von Hormayr, jehož jméno jsem postavil do titulu tohoto příspěvku:

Hormayr byl rakouský historik, publicista a politik, autor mnoha knih, studií a pramenných edicí, vzdělaný aristokrat původem z hornatého Tyrolska, muž, který během svého plodného života zasáhl kromě jiného do vývoje moravské historiografie v době přechodu od klasicismu k romantismu, učenec od něhož vzešlo mnoho impulzů, na které pak vzdělaná Morava úspěšně navázala a dále je rozvíjela. Přesto o Hormayrovi v kulturním povědomí dnešní Moravy zbylo pramálo. Teprve brněnská historička umění Jitka Sedlářová před několika lety upozornila na jeho jméno v souvislosti s tím, jak Hormayr ovlivnil nástup romantismu v moravském výtvarném umění. Závěry svých výzkumů o této osobnosti publikovala v samostatné kapitole třetího dílu *Dějiny českého výtvarného umění*.¹⁾ Nemenší zásluhy měl ovšem Hormayr právě o rozvoj moravské historické vědy, což by nemělo být zamlčeno.

Co přivedlo tohoto muže na Moravu a odkud se vzal jeho zájem o moravské dějiny? Čím ho vlastně Morava zaujala? Přišel do Brna, tehdejší metropole země moravsko-slezské, nedobrovolně ve věku 33 let. Nelaskavý osud ho zavál na Moravu v době velkých společenských změn, kdy se kdysi mocná Napoleonova říše chvěla v základech. Tento Tyrolan a vášnivý tyrolský vlastenec přišel do Brna jako státní vězeň a strávil zde na Špilberku devět měsíců. Převezli ho sem do pevnosti z vězení v Mukačevu, kam se dostal pro svou politickou činnost, kterou popudil vídeňský dvůr. V roce 1813 skončila nenadále slibná kariéra až dosud úspěšného a loajálního služebníka habsburské dynastie. Od okamžiku jeho zatčení se začal Hormayrův osud ubírat jinými cestami.

Dovolte mi zmínit několik Hormayrových životních dat, bez nichž nepochopíme jeho životní zvrát ani aktivity spojené s Moravou.²⁾ Joseph svobodný pán von Hormayr zu Hortenburg se narodil 20. ledna 1781 v Innsbrucku jako příslušník tyrolské šlechtické rodiny, jež však svými rodovými kořeny sahala do Dolního Bavorska. Rodnému Tyrolsku věnoval větší část svého života i rozsáhlého díla. Už na gymnáziu projevoval živý zájem o historii a jako jedenáctiletý začal sepsovat historický kalendář Tyrolska. Ve čtrnácti zahájil v Innsbrucku studium práv a v patnácti se stal praktikantem innsbruckého státního soudu. Zájem o historii ho ani při justiční službě neopustil. Jako osmnáctiletý vydává kritickou práci z oboru diplomatiky věnovanou středověkým pramenům z tyrolských dějin. V roce 1800, v době ohrožení Tyrolska francouzským vojskem, vstoupil jako dobrovolník do tyrolské domobrany. Tehdy se seznámil s arcivévodou Janem, mladším bratrem císaře Františka II. Tato známost se stala základem pozdějšího přátelství a spolupráce obou mužů v době bojů za osvobození Tyrol od cizí okupace. O dva roky později nastoupil ve Vídni jako dvorní koncipista státní kanceláře v sekci pro záležitosti německé Říše. Jeho zájem o studium dějin ho však přivedl do Haus-, Hof- und Staatsarchivu, kde se po smrti jeho ředitele Daysera stal roku 1802 provizorním šéfem. Roku 1808 je pak jmenován jeho definitivním ředitelem. Ujal se

systematického uspořádávání archivu s vědomím, že dobře vedený archiv je základem historického bádání a publicistiky. Do jeho fondů včlenil tehdy četné dokumenty zrušených klášterů, kromě jiného z Čech a Moravy. Mezitím stále psal a vydával historická díla, mezi jinými i dvousvazkové dějiny Tyrolska. Ve stejné době se stal dvorním knižním cenzorem. V této funkci si počínal natolik liberálně, že proti sobě popudil samotného státního ministra Metternicha.

Po porážce Rakouska v bitvě u Slavkova se dostává do čela vídeňského kabinetu hrabě Jan Filip Stadion, který zahájil krátkou éru politického uvolnění.³⁾ V situaci, kdy se Rakousko vzpamatovávalo z porážky a sbíralo nové síly k budoucímu konfliktu s Napoleonem, nastoupil Stadion politický kurz dovolávající se širokých vrstev a jejich vlastenectví. Za účelem probuzení rakouského patriotismu zahájila vláda systematickou publicistickou kampaň, za níž byly vydávány četné vlastivědné a historické studie, ke slovu přišly vzletné verše a vlastenecké písně. Podpory a uznání se dočkaly i obrozené snahy neněmeckých národů monarchie. V předzvěsti nové války neváhala vláda připomenout i hrdinskou minulost Čechů, včetně jejich husitské slávy. V tomto vlasteneckém duchu byly budovány jednotky domobrany a zemské dobrovolnické legie. Do vlasteneckých aktivit byl vtažen i Hormayr a horlivě se na nich podílel.⁴⁾

Bratislavským mírem z roku 1805 připadly jeho rodné Tyroly Napoleonovu spojení, Bavorsku. S o to větším úsilím se přimknul Hormayr k novému politickému kurzu, od něhož si sliboval osvobození své rodné země. Pracuje v redakci *Wiener Zeitung* a od roku 1808 vydává poloúřední list *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, kde publikuje své historické články určené nejširší veřejnosti. Tehdy také napsal dvě historická dramata *Fridrich Rakouský* a *Leopold Sličný*. Největšího ohlasu se však dočkal jeho *Österreichischer Plutarch*, sbírka 76 životopisů rakouských panovníků a významných osobností ze zemí habsburské monarchie.⁶⁾ *Plutarch* vycházel od roku 1807 do roku 1812 v celkem dvaceti nevelkých svazcích. Jen v prvním roce vyšlo hned dvanáct těchto svazků a ihned se setkaly s velkým čtenářským ohlasem. O významu, jaký Hormayr přikládal ve své koncepci českým dějinám, svědčí, že mnoho životopisů bylo věnováno velkým postavám české a moravské minulosti, včetně českých knížat a králů. Vedle Valdštejna, kardinála Ditrichštejna, kancléře Václava Antonína Kounice a Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic zde najdeme i Jana Žižku a Komenského. Není bez zajímavosti, že Hormayr napsal tyto medailony v době, kdy se ještě nedostal do přímého styku s českým a moravským prostředím.

Rok 1809 přinesl novou válku s napoleonskou Francií, ve které měly být uplatněny právě ony nové patriotické principy, s nimiž přišel kabinet hraběte Stadionu. Přes prvotní úspěch rakouských zbraní v bitvě u Aspern bylo Rakousko nakonec poraženo u Wagramu. V té době také propuklo v Tyrolích lidové povstání proti bavorským a francouzským okupantům vedené Andreasem Hoferem. To byla příležitost pro Hormayra, který se objevil ve funkci císařského intendanta v rodném Innsbrucku.⁷⁾ Z dubna 1809 pochází jeho provolání k Tyrolanům „*Auf Tiroler auf! Sie ist da die Stunde der Erlösung!*“.⁸⁾ Po tragickém konci povstání a zajetí jeho vůdce Andream Hofera oznámil Hormayr ve *Wiener Zeitung* rezignovaně svůj odchod z politiky a návrat do vědy. V důsledku porážky byl odvolán z čela kabinetu hrabě Jan Filip Stadion a s ním odešel i patriotický a na široké vrstvy obyvatelstva orientovaný trend rakouské politiky. Do čela kabinetu nastoupil nyní dosavadní císařský vyslanec v Paříži hrabě Metternich. Rakousko se ocitlo v područí napoleonské Francie.

Od roku 1810 začal Hormayr vydávat *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* (od roku 1823 pod titulem *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*), monumentální ediční dílo, jež pak redigoval i přes své dočasné uvěznění téměř celých dvacet let. Tento populárně vědecký časopis vycházel pravidelně v 156 dvojčíslech, tedy více než sedmdesátkrát do roka. Hormayr připoutal ke spolupráci s archivem řadu známých osobností vědy a literatury, mimo jiné i Josefa Dobrovského, Josefa von Sonnenfelse a spisovatelku Karolinu Pichlerovou. Autorem velké části příspěvků byl však Hormayr sám. Nenahraditelným spolupracovníkem a později také spoluvydavatelem mu byl uherský právník a historik baron Alois Mednyansky, jehož podíl na edici byl však jen druhořadý. Hlavním editorem a tvůrcem Archivu byl Joseph von Hormayr. Hormayrovu Archivu můžeme přiznat charakter vědeckého časopisu, protože na jeho stránkách byly často otiskovány příspěvky závažného vědeckého obsahu. Z mnohých můžeme uvést polemiku o pravost Rukopisu zelenohorského vedenou na stránkách Archivu v roce 1824 mezi Josefem Dobrovským a obhájcem (a snad i spoluvůrcem) Rukopisů Václavem Aloisem Svobodou Navarovským. Patřilo k tehdejšímu pojetí historické vědy, že vedle odborných článků byly v historických časopisech publikovány i články populárního charakteru a v některých případech také lidové pověsti a legendy. To byl zvláště případ dalšího Hormayrova edičního počínu, řady drobných knižních publikací, vlastně ročenek, které vydával od roku 1811 souběžně s Archivem, a to opět spolu s Mednyanským. Jejich titul *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* se brzy stal symbolem dobré a kultivované četby o dějinách habsburské monarchie. *Taschenbuch* skončil roku 1814 v době Hormayrova uvěznění, ale roku 1820 opět ožil v nové řadě, která od roku 1829 pokračovala i po Hormayrově odchodu do bavorského exilu v Mnichově.

Do Hormayrovy práce zasahovaly velmi výrazně politické události bouřlivé doby, byl jimi strháván do horečné aktivity a ony také zpětně ovlivňovaly jeho publicistickou činnost. Po ruském tažení roku 1812 začala Napoleonova hvězda zapadat. Tehdy ožily emancipační snahy podmaněných národů a francouzského císaře jeden po druhém opouštěli jeho spojenci. Také Tyrolané znovu počali zvedat hlavy. Ale Vídeň zůstávala k jejich volání po svobodě hluchá. Císař František zatím zůstával spojencem napoleonské Francie a potlačoval jakékoli protifrancouzské nálady. Přesto se v okruhu jeho bratra arcivévody Jana zrodil plán na opětovné rozdmýchání tyrolského odporu proti bavorsko-francouzské okupaci. Tito vlastenci vycházeli z přesvědčení, že jedině válka v horách je tou pravou šancí pro Rakousko zatažené do osidel Napoleonovy politiky. Bez vědomí vídeňského dvora připravovali povstání, které mělo vypuknout v Tyrolích a mělo se odtud šířit na východ i na západ. Měl to být signál k celoevropské válce proti napoleonské Francii. Iniciativa k této akci, označované jako *Alpský spolek (Alpenbund)*, vyšla od Hormayra a arcivévoda Jan se jí horlivě chopil. Do spiknutí bylo zasvěceno několik vysokých úředníků, mimo jiné apelační rada z Vorarlberska Anton Schneider a krajský hejtman Anton von Roschmann. Už v lednu 1813 obdržel císař František anonymní udání a Hormayr byl v něm označen za velmi nebezpečného muže. 11. února prozradil Roschmann v rozhovoru s ministrem Metternichem plány arcivévody Jana. Metternich v tom viděl vzepření císařské autoritě a po určitém váhání informoval 6. března císaře. Vzápětí byli Hormayr a Schneider zatčeni a posláni do pevnosti v Mukačevu.⁹⁾ Arcivévoda Jan byl vzdálen ode dvora a tak izolován od politiky.

V polovině července byli oba státní vězni převezeni z Mukačeva na brněnský

Špilberk. Z důvodu maximálního utajení byli evidováni pod krycími jmény. Hormayr pod jménem Hilbert, Schneider pod jménem Schuster.¹⁰⁾ Marně se Hormayr domáhal soudního řízení a odvolával se na to, že je vězněn bez soudního rozsudku. Je pravda, že žil ve vězení v nadstandardních podmínkách a bylo mu dokonce dovoleno studovat a psát. Přesto se v něm usadil pocit křivdy a ponížení, který zcela změnil jeho vztah k panujícímu režimu i k samotnému císaři.

V dubnu 1814, kdy byl Napoleon poražen a Rakousko stanulo na straně vítězů, se rozpomněli ve Vídni na dva vzpurné poddané vězněné na Špilberku. Byli z pevnostního vězení propuštěni a částečně omilostněni poté, co odpřísáhli, že se budou chovat klidně a pokojně (*ruhig und still*). Pak je však čekaly ještě dva roky nuceného pobytu pod policejním dohledem v Brně.¹¹⁾ Teprve roku 1817 se mohl Joseph von Hormayr s konečnou platností vrátit do Vídně.

A tyto dva roky sehrály důležitou roli při Hormayrově sblížení s Moravou a jejími intelektuálními špičkami. Seznámil se a postupně spřátelil se starohrabětem Hugo Salmem a s lidmi z brněnské Společnosti pro povznesení orby, přírodovědy a vlastivědy, známé Ackerbaugesellschaft, a navázal s nimi spolupráci. Zvláště pevné přátelské svazky ho pojily se Salmem. Hormayr si vyžádal ve Vídni svolení, aby se mohl kromě Brna zdržovat střídavě také na Salmově sídle v Rájci nad Svitavou. Svolení dostal s dovětkem, že jeho „pobyty v Rájci nesmějí vyústit v dlouhou nepřítomnost v Brně“.

Rájec, ležící na okraji malebného Moravského krasu, se stal místem častých Hormayrových návštěv za jeho brněnského vyhnanství. V Brně pobýval v domě obchodníka Jana von Herringa, obchodního partnera starohraběte Salma a tady navázal kontakty s historiky Janem Petrem Cerronim, Josefem Edmundem Horkým, olomouckým Josefem Knollem a několika literáty a získal je pro spolupráci s jeho Archivem. Roku 1816 se horlivě podílel při zakládání Moravského zemského muzea. V Brně a v Rájci neúnavný badatel sbíral podklady k moravským dějinám a genealogii, které pak uplatnil ve svém Archivu a v Taschenbuchu.

V roce 1816 byla Hormayrova brněnská internace zrušena a on byl plně rehabilitován. Směl se vrátit do Vídně a v následujícím roce opět vstoupit do císařských služeb. Byl povýšen do úřadu historiografa císařského domu, ale návrat do čela Haus-, Hof- und Staatsarchivu mu byl odepřen. Přesto se nadále rád vracel na Moravu, stýkal se s muži moravské vědy a kultury a každé léto trávil v příjemném prostředí rájeckého zámku. Později označil své pobyty v tomto romantickém koutu Moravy za nejkrásnější dny svého života. Zde vznikala jeho četná díla, odtud psal stovky dopisů. V rodinném archivu Salmů, uloženém ve fondu G 150 Moravského zemského muzea v Brně se nachází přes tisíc folií Hormayrovy korespondence a dalších písemností z jeho pozůstalosti.¹²⁾

Počínaje rokem 1816 se objevuje v Hormayrově Archivu celá řada příspěvků k dějinám Moravy a rakouského Slezska svědčících o vydavatelově zvýšeném zájmu o tento region. Zde také referuje o činnosti moravsko-slezské Ackerbaugesellschaft i o založení moravského muzea. V obnovené řadě jeho Taschenbücher od roku 1820 je moravská problematika rovněž silně zastoupena. Mnoho dokumentů z moravských dějin získal Hormayr přímo od Jana Petra Cerroniho. Dokládá to osm dopisů z let 1822–1824, v nichž žádá starého sběratele o podklady ke svým studiím.¹³⁾ Cerroni mu ochotně vyhověl. 13. června 1824 si Hormayr od Cerroniho vyžádal dokumenty k historii rodu Šternberků a hned v Taschenbuchu na rok 1825 nacházíme obsáhlou Hormayrovu studii o tomto rodu (*Taschenbuch für vaterländische Geschichte*, 1825, s. 282–320).

Stejným způsobem měl Cerroni rakouskému historiografu vypomoci při sběru materiálu k Šlikům, Kolovratům a Valdštejnům pro další ročníky jeho Taschenbuchu. Vedle rodopisných studií, mezi nimiž je nutno uvést příspěvek o Sedlických z Choltic, o Brun-
tálských z Vrbna, o Lichtenštejnech a dva oslavné příspěvky o rodu Salmů, publikuje Hormayr v Taschenbuchu historii hradů Veverčí, Pernštejna, Mírova, píše o Švédech na Moravě, o mongolských a tureckých vpádech do této země, o moravských husitech, zveřejňuje i několik moravských lidových pověstí. V druhé polovině dvacátých let však ustupuje moravská problematika poněkud do pozadí a do popředí jeho periodik se dostává problematika česká. Souvisí to nepochybně s tím, jak rakouský historiograf navázal známost s Františkem Palackým. Od roku 1827 byli v písemném kontaktu a o rok později se setkali v Praze osobně. Od Palackého mohl Hormayr načerpat více než od moravských historiků, v nichž se v nejednom ohledu zklamal. Neměl valné mínění o odborných kvalitách i charakterových vlastnostech historika a hospodářského úředníka na panství Salmů Josefa Edmunda Horkého, zklamal ho Řehoř Wolný s jeho *Mährisch-schlesisches Taschenbuch*, průměrnou napodobeninou Hormayrovy edice. S Palackým pak zůstal Hormayr v písemném styku – po Hormayrově odchodu do Mnichova pečlivě utajovaném - s přestávkami až do roku 1847. Dokládá to celkem 43 Hormayrových dopisů Palackému, uložených v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově.¹⁴⁾ Přesto se jejich vzájemné styky po roce 1828 nepodařilo zcela utajit, o čemž svědčí varování, kterého se Palackému dostalo ze strany policejních orgánů už v červnu 1829.¹⁵⁾

K problematice českých dějin přivedl Hormayra už před Palackým Josef Dobrov-

ský, jehož si Hormayr nesmírně vážil a s nímž sdílel i skepsi ve vztahu k podvrženým Rukopisům. Jejich vzájemnou korespondenci vydali v roce 1985 Miloslav Krbec a Zdeněk Šimeček.¹⁶⁾

Po svém uvěznění se Hormayr zcela odcizil vídeňskému dvoru. Přesto se musel nadále skrývat za maskou přetvářky, aby mohl nadále existovat jako vědec a publicista. Po svém propuštění z vězení hledal kontakty k vlasteneckým kruhům jednotlivých zemí monarchie a podporoval jejich snahy o svéprávné postavení proti vídeňskému centralismu. Jako rodilý Tyrolan a zemský vlastenec našel brzy ohlas nejen v alpských zemích, ale i na Moravě a později v Čechách a také v určitých kruzích uherské společnosti. Kromě toho věřil tento rakouský historik v historické poslání Slovanů v Evropě. To ho nakonec přivedlo ke vztahu k vzdělavcům počínajícího českého národního obrození. Co ho od nich odlišovalo, to byl jeho odstup od stále hlasitějšího českého nacionalismu. Hormayr sám byl vyznavačem zemského patriotismu a stavovského uspořádání společnosti. Ve svém historickém díle se proto snažil v duchu stavovského principu probádat a popularizovat dějiny českých zemí a především jejich šlechty. Ve svých časopisech odhaloval s pomocí českých a moravských spolupracovníků dosud neznámé pohledy na dějiny Moravy a Čech a inspiroval tak své následovníky.

Po roce 1815 nastalo v životě Josepha von Hormayra nové tvůrčí období, kdy kromě zmíněných periodik vydal i dvě monografie a bezpočet drobných článků a studií. Třísazkové *Všeobecné dějiny nejnovější doby od smrti Fridricha Velikého do Pařížského míru* (*Allgemeine Geschichte der neusten Zeit*, Wien 1817–1819) a pěti-sazkové dílo *Vídeň, její dějiny a pamětihodnosti* (*Wien, seine Geschichte und Denkwürdigkeiten*, Wien 1823–1824), jsou obsáhlé faktografické práce, ve kterých se snažil, pokud to bylo nutné, předstíranou loajalitou vyhnout úskalím cenzury. Ústrky policejního režimu a přetrvávající překážky ze strany dvora a samotného kancléře Metternicha vedly Hormayra v roce 1828 k ráznému rozhodnutí - přijmout osobní nabídku bavorského krále Ludvíka I., aby přesídlil do Mnichova, kde se mu dostane plného uplatnění a hmotného zabezpečení. V listopadu 1828 své rozhodnutí uskutečnil, což znamenalo naprostou roztržku s Vídní. Z císařských služeb a z poddanství rakouského státu byl ale vyvázán až v červenci 1829. V Mnichově pak zastával několik vysokých státních funkcí, z nichž jeho naturelu nejvíce vyhovoval úřad bavorského královského historiografa.¹⁷⁾ Pokračoval ve vydávání svých Taschenbücher, napsal několik dalších zásadních monografií, vydával edice bavorských historických pramenů a psal do novin. Stal se řádným členem Královské bavorské akademie věd, působil jako bavorský resident v Hannoveru a v Brémách a ke konci života byl postaven do čela Všeobecného říšského archivu v Mnichově. Od svého odchodu z Rakouska se obracel ve své odborné práci i v novinových článcích stále častěji narážkami proti vídeňské vládě a zejména proti Metternichovi, což vedlo ze strany Vídně k četným stížnostem. Plný průchod své nenávisti dal až v roce 1848 v politickém pamfletu *Císař František a Metternich*, který vyšel téhož roku v Lipsku. V čase nových bouřlivých změn, 5. listopadu 1848, Joseph von Hormayr v Mnichově ve věku šedesáti sedmi let zemřel.

Poznámky:

- 1) SEDLÁŘOVÁ, Jitka: *Josef von Hormayr zu Hortenburg a počátky romantického umění na Moravě*. In: Dějiny českého výtvarného umění, III/1, 1780–1890. Praha 2001, s. 238–242.
- 2) Srov. ADEL, Kurt: *Joseph von Hormayr und die vaterländische Romantik in*

- Österreich. Wien 1969 – ROTH, Otto: *Die Staatsanschauung des Freiherrn von Hormayr*. Phil. Dissertation. Wien 1929 – BEZDEKA, Maria: *Biographie des Freiherrn von Hormayr*. Phil. Diss. Wien 1933 – HORATSCHKEK, Blanka: *Grillparzer und Hormayr*. Phil. Diss. Wien 1942 – MAYERHOFER – SCHMID, Alfred: *Hormayr und die Romantik, 1802–1813*. Phil. Diss. Wien 1950 – TÜRKEL, Lisa Christina: *Das publizistische Wirken des Joseph Freiherrn von Hormayr*. Phil. Diss. Wien 1980. Též heslo „Hormayr“ In: WURZBACH, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 9. Theil. Wien 1863.
- 3) Srov. RÖSSLER, Hellmuth: *Graf Johann Philipp Stadion*, I.-II. Wien 1966.
 - 4) REINALTER, Helmut – UHLÍŘ, Dušan: *Joseph von Hormayr zu Hortenburg*. Politisch-historische Schriften, Briefe und Akten. Schriftenreihe der Internationalen Forschungsstelle „Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770-1850“. Band 34. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003, II. s. 52 n.
 - 5) *Oesterreichischer Plutarch oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmänner, Gelehrten und Künstler des oesterreichischen Kaiserstaates*.
 - 6) HORMAYR, J.: *Das Land Tyrol und der Tyroler Krieg 1809*. Leipzig 1845 – HIRN, J.: *Andreas Hofer und Hormayr*. In: die Kultur, Nr. 1, Wien-Stuttgart 1899/1900
 - 7) REINALTER, H. – UHLÍŘ, D.: *Joseph von Hormayr*, III. s. 77–83.
 - 8) TÜRKEL, L. Ch.: *Das publizistische Wirken*, s. 179–184.
 - 9) Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), fond B 95, Moravsko-slezské gubernium, presidium – tajné, 1782-1849, kart. 830, 34/14 pobyt státního vězně Josefa von Hilberta na Špilberku 1813-1814, 640/15 konfinace dvorního rady von Hormayra v Brně.
 - 10) Tamtéž, 640/15.
 - 11) MZA, fond G 150, Rodinný archiv rájeckých Salm-Reifferscheidtů, kde je uloženo přes jeden tisíc folií Hormayrovy korespondence a dalších písemností v kart. 126, inv. č. 543), kart. 133, inv. č. 572, kart. 82, inv. č. 420, kart. 38, inv. č. 281, kart. 29, inv. č. 227, kart. 110, inv. č. 422.
 - 12) MZA, fond G 12, Cerroniho sbírka, Cerr. II., inv. č. 83, fol. 1–17. O Cerronim: Johann Peter Cerroni. In: Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 28. Jhg., 1–2 Heft, s. 27–33.
 - 13) Památník národního písemnictví, Praha - Strahov, 15 A 2, korespondence Palacký-Hormayr, 1–47. Srov. k tomu HEMMERLE, Josef: *Hormayr in Böhmen. Aus seinen Briefen an Palacký*. In: Bohemia, 16. Jhg., München 1975, s. 110–138.
 - 14) WOLF, Josef: *Sedlnitzky zapovídá Palackému styk s Hormayrem 1829*. In: Časopis Musea království českého, roč. LXXXVII., 1913, s. 463–465.
 - 15) KRBEČ, Miloslav – ŠIMEČEK: *Vzájemná korespondence J. Dobrovského a J. von Hormayra*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas paedagogica, Philologica III, Český jazyk a literatura, Olomouc 1985, s. 103-273.
 - 16) REINALTER, H. – UHLÍŘ, D.: *Joseph von Hormayr*, VII. Im bayerischen Dienst, s. 152 n.
 - 17) *Kaiser Franz und Metternich*. Ein nachgelassenes Fragment. Leipzig 1848.

Zusammenfassung:

Dušan Uhlíř: Der österreichische Geschichtsforscher Joseph von Hormayr und seine Auswirkung auf die mährische Geschichtsschreibung des 19. Jahrhunderts. Eines der merkwürdigsten Kapitel aus dem Leben des österreichischen Historikers und Politikers Joseph von Hormayr (1781–1848) stellt seine Beziehung zu den böhmischen Ländern dar. Böhmen und besonders Mähren mit ihrer Geschichte und ihrem Kulturgut weckten das lebhafteste Interesse Hormayrs und hier fand er auch Inspiration für sein Schaffen sowie Mitarbeiter für seine historischen Forschungen. Er fühlte sich besonders von Mähren stark angezogen, hier verweilte er mehrere Monate im Kreise aufgeklärter Männer, die zur Spitze der damaligen intellektuellen Gesellschaft gehörten. Sein erster persönlicher Kontakt mit dem mährischen Boden war nicht angenehm – nach dem Scheitern der Alpenbund-Verschwörung, an der er teilnahm, verbrachte Hormayr 1813–1814 mehrere Monate als Staatsgefangener auf dem Spielberg. Teilweise begnadigt konnte er unter

polizeilicher Aufsicht in Brünn und später im nahen Schloss Raitz leben. In Raitz verbrachte Hormayr die meiste Zeit seiner Verbannung als Gast seines Freundes und Gönners, des Altgrafen Hugo von Salm-Reifferscheidt. In Brünn knüpfte er bald Verbindungen zu den Historikern Johann Peter Cerroni und Josef Edmund Horký sowie zu mehreren Literaten und gewann sie als Mitarbeiter für sein *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*. 1816 beteiligte er sich an der Gründung des Mährischen Landesmuseums. In Brünn und Raitz sammelte Hormayr Unterlagen zur Geschichte und Genealogie Mährens, die er später in seinem *Archiv* und in seinen *Taschenbüchern für die vaterländische Geschichte* veröffentlichte. 1817 finden wir ihn wieder in den kaiserlichen Diensten in Wien im Amt des Hofhistoriographen. Trotzdem kehrte er gerne wieder nach Mähren zurück.

Mit seiner Gesinnung hatte sich Hormayr dem kaiserlichen Hof längst entfremdet. Nach seiner Freilassung aus dem Gefängnis suchte er Kontakte zu den landespatriotischen Kreisen einzelner Länder der Monarchie und unterstützte ihre Bemühungen nach Selbstbehauptung gegen den Wiener Zentralismus. Außerdem glaubte er an eine historische Sendung der Slawen in Europa. Dies brachte ihn in Beziehung zu den gebildeten Männern der beginnenden tschechischen nationalen Wiedergeburt, vor allem mit Josef Dobrovský und František Palacký. Mit beiden verbanden ihn freundschaftliche Beziehungen, beide schrieben für ihn ihre Beiträge und standen mit ihm lange Jahre im Briefwechsel. Was ihn aber von den tschechischen Patrioten unterschied, war sein Abstand von dem sich immer stärker und lauter meldenden Nationalismus. Hormayr war Bekenner des Landespatriotismus auf der ständischen Grundlage. In seinem historischen Werk bemühte er sich unter anderem um Durchforschung und Popularisierung der Geschichte Böhmens und Mährens und ihres Adels. Mit Hilfe seiner böhmischen und mährischen Mitarbeiter erschloss Hormayr auf den Seiten des *Österreichischen Plutarchs*, seines *Archivs* und in den *Taschenbüchern für die vaterländische Geschichte* die bisher unbekanntenen Rückblicke auf die Geschichte der böhmischen Länder. In Mähren erweckte er das Interesse an der Landesgeschichte und beeinflusste stark die Entwicklung der mährischen Geschichtsschreibung und Kunstgeschichte im romantischen Sinn.

Prof. dr. Dušan Uhlíř, CSc., působí v Ústavu historických věd Slezské univerzity v Opavě a v Historickém ústavu Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se evropskými dějinami 17. - 19. století, vojenskou historií a dějinami Brna.

MORAVSKÁ ŠLECHTA JAKO PODPOROVATEL
HISTORIOGRAFIE MORAVY

(Edice moravského diplomatáře a moravských zemských desek)

29

Bohumír Smutný

Již v počátcích kritického dějepytu na Moravě v 1. polovině 19. století si uvědomovali zdejší dějepisci, že je třeba po vzoru ciziny připravit edici nejvýznamnějších dokumentů k dějinám země. Jednalo se především o vydání diplomatáře a zemských desek moravských jako základu pro veškeré bádání, čímž by byly badatelské veřejnosti zpřístupněny nejstarší prameny k moravským dějinám.

Absence těchto edičních podniků byla tedy pocitována ještě dříve, než oficiálně vznikl v zemském hlavním městě Brně Moravský zemský archiv. Za jeho počátek je považován souhlas císaře Ferdinanda I. se jmenováním profesora české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci Antonína Bočka moravským zemským archivářem a historiografem na základě dekretu z 16. června 1839.¹⁾ Archiv vznikl jako stavovská instituce z požadavku moravských stavů na objasnění historie země a mezi stavy hrála hlavní úlohu šlechta pobývající a mající své statky na Moravě.

Antonín Boček se jevil jako vhodný kandidát na moravského archiváře a historio-
grafa, neboť již před svým jmenováním se zabýval shromažďováním nejstarších písem-
ných pramenů k dějinám země a podařilo se mu již v roce 1836 vydat první díl Codexu
(Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae), zahrnující písemné prameny do roku
1199. První díl vyšel v Olomouci a další díly po něm pak vycházely následovně: druhý
díle roku 1839, třetí 1841 a čtvrtý 1845, opět vydané v Olomouci. Za Bočkova života
bylo vydávání pramenů dotaženo až do roku 1293, z Bočkovy pozůstalosti pak byl
vydán ještě pátý svazek Josefem Chytillem v roce 1850, tentokrát v Brně.²⁾

Vydání tohoto díla nezbytného pro moravskou historiografii vyžadovalo jistě pil-
nou práci editora Antonína Bočka, ale rovněž také finančních prostředků, které by
sepsání a vydání tohoto díla zabezpečily. Je známou skutečností, že první čtyři svazky
moravského diplomatáře byly financovány z prostředků bývalého moravského zem-
ského hejtmána a v té době nejvyššího kancléře ve Vídni Antonína Bedřicha hraběte
Mitrovského z Mitrovic a Nemyšle, který vždy dbal o zájmy Moravy, ze které pocházel.
Mitrovský osvědčil svůj vztah k archiváliím již za svého úředního působení v Brně,
když podle vlastního vyjádření zachránil od smrti ohněm, k níž byly určeny, na 148
starých listin, patřících do stavovského archivu. Mělo se jimi podpalovat dřevo v kam-
nech stavovských kanceláří, takže je sebral, tak jak ležely na hromádách, uložil do
bedny a uzamknul, aby je dal prohlédnout a konsignovat a postaral se o to, aby byly
uloženy do stavovské registratury. Protože však tehdy mezi stavovským personálem
nebyla žádná vhodná osoba, která by se jimi mohla zabývat, stěhovala se bedna s archi-
váliemi spolu s Mitrovským roku 1827 do Vídně a byla Mitrovským vrácena do Brna
až roku 1841, kdy bylo zaručeno, že listiny budou uloženy v archivu. Šlo o cennou část
stavovského archivu, neboť zde byly stavovské listiny ze 14. a 15. století.³⁾

Antonín Bedřich hrabě Mitrovský (1770–1842) byl všestranně pozoruhodný člo-
věk a totéž lze říci i o jeho otci. Antonín Bedřich se narodil jako mladší syn Jan Křtite-
le Mitrovského (1736–1811) z tzv. mladší linie rodu, který vlastnil panství Žádlovice

u Loštic na severní Moravě a ve své úřední kariéře dosáhl roku 1790 až postavení prezidenta moravského apelačního soudu. Studoval na rytířské akademii ve Vídni a práva na univerzitě v Lovani, po návratu na Moravu a za svého pobytu v Brně, kdy vstoupil do státní služby, podporoval kulturní život. Byl znám také jako protektor, mecenáš a podporovatel osvícenství. Moravský právník a historik Josef Vratislav Monse mu věnoval druhý díl svého díla *Dějiny Moravy*. V jeho brněnském paláci se scházeli jak přátelé zájímaví se o přírodní vědy, neboť Mitrovský byl diletujičím botanikem, tak také představitelé brněnských osvícenců z řad moravské šlechty. Mitrovský byl přesvědčeným josefinistou a typem státního byrokrata, uvažujícího ve státním dimenzích.⁴⁾ Patřil mj. v roce 1770 k zakládajícím členům Hospodářské společnosti v Brně a nebyly mu cizí ani podnikatelské aktivity, neboť na svém panství v Žádlovicích založil roku 1768 manufakturu na výrobu polobavlněných a lněných tkanin. Jako vlivný úředník si dokázal zajistit právo zřídit pro výrobky podniku sklad v Brně. Výroba manufaktury však nebyla rentabilní, a proto byla roku 1774 zastavena. V této souvislosti byl Mitrovský rovněž propagátorem chovu zušlechtěných ovcí a jejich úspěšným chovatelem.⁵⁾

Syn Antonín Bedřich získal pečlivé historické a právní vzdělání již v osvícenec-kém duchu na tereziánské rytířské akademii ve Vídni pod dohledem vůdčí postavy osvícenců v monarchii Gottfrieda van Swietena, na jeho kariéře u dvorských úřadů měl podíl také jeho příbuzný policejní ministr Jan Antonín hrabě Pergem. V 90. letech 18. století vystřídal několik úřadů, ve kterých rychle postupoval. Roku 1796 se stal krajským hejtmanem v Jihlavě, roku 1797 ve Znojmě a roku 1799 městským hejtmanem ve Vídni. Jako tajný rada se stal roku 1802 viceprezidentem dolnorakouské vlády a tentýž post zastával od roku 1804 u českého gubernia v Praze. Pak však přišel rok 1805 a po policejním nátlaku na Kristiána Karla Andrého v Brně se Mitrovský úřadu ze zdravotních důvodů vzdal a odešel na čas do ústraní. Jeho bratranec, kterým byl bývalý generál polní zbrojmistr Josef hrabě Mitrovský z tzv. uherské větve rodu, se domníval, že tím jeho kariéra skončila, a protože neměl potomka, rozhodl se odkázat majetek právě jemu, neboť v něm viděl pokračování a čest rodu, který se ještě pozvedne. Po deseti letech a před koncem napoleonských válek se však Antonín Bedřich Mitrovský vrátil do státní služby jako moravskoslezský guvernér a současně v letech 1815 až 1827 zemský hejtman. V této funkci se zasloužil o mnohé na Moravě. V Brně to bylo postavení památníku k ukončení napoleonských válek z roku 1815, hájil zájmy Moravy s poukazem na její daňové zatížení, podílel se s knížetem Salm-Reifferscheidtem a Josefem hrabětem Auerspergem na založení Františkova muzea v Brně v roce 1817, pro které vymohl na olomouckém arcibiskupovi budovu biskupského dvora, a muzeu také věnoval svoje přírodovědné sbírky. Na stavovské akademii v Olomouci nařídil vyučování češtině a také jeho úsilím zde byla zřízena stolice českého jazyka a literatury, založil rovněž brněnský ústav pro slepé a hluchoněmé. V roce 1827 odešel z Brna do Vídně, kde se stal nejprve českým a rakouským dvorským kancléřem a od roku 1830 českým a rakouským nejvyšším kancléřem a svoji kariéru zakončil jako prezident c. k. studijní komise, kde se zasloužil o rozvoj rakouského školství.⁶⁾

Stejně jako jeho otci v době protoindustrializace nebyly mu cizí ani podnikatelské záměry v období průmyslové revoluce na Moravě. Když zdědil po svém bratrancu Josefovi po roce 1808 jeho moravské panství Paskov a slezské Hrabyni, Smolkov a Lhotu, prodal je a zakoupil si na severní Moravě roku 1833 od administrace státních statků v Brně prostřednictvím brněnského velkoobchodníka Johanna Herringa za 216 000 zl.

Ant. Friedr.
Graf Mitrovský von Mitrowitz und Nemitsch
Oberster Kanzler
Präsident der Studienhofkommission
vom April 1815 bis Januar 1827
Gubernator
in Mähren und Schläfen

ANTONÍN FRIDRICH HRABĚ MITROVSKÝ

CODEX

DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS

MORAVIAE.

STUDIO ET OPERA

ANTONII BOCZEK,

SOCIETATIS SCIENTIARUM BOEMICAE ET ALIARUM MEMBRI
NEC NON PROFESSORIS PUBLICI.

TOMUS PRIMUS

AD ANNIS 1306—1109.

OLOMUCH, 1836.

IN TYPOGRAPHIA ALOYSII SHARNITZLI.

TITULNÍ LIST PRVNÍHO DÍLU MORAVSKÉHO
DIPLOMATÁŘE VYDANÉHO ROKU 1836.

bývalé žerotínské panství Vízmberk (Loučná) se železárnami v Sobotíně a Rejhoticích. Zde začal s přestavbou místních železáren v moderní podnik, k čemuž získal ke spolupráci předního odborníka v hornictví a železářství profesora vídeňské polytechniky Františka Xavera Riepla, který se stal v Sobotíně ředitelem a jeho kapitálovým společníkem. Zejména jeho snahou se staly železářny v Sobotíně po vybudování vysoké pece, slévárny a strojírny uznávaným moderním podnikem a roku 1840 získal Mitrovský pro svoji strojírnu zemské tovární oprávnění k provozu.⁷⁾

Ještě za svého pobytu na Moravě zaštil Mitrovský v roce 1819 historické výzkumy Josefa Edmunda Horkého, tehdy sekretáře hraběte Salm-Reifferscheidta, při jeho tříměsíční cestě po Jihlavském a Znojemském kraji s programem historického výzkumu pramenů, kam byl poslán Hospodářskou společností. Mitrovský se také pokoušel získat v Čechách pro Horkého místo historiografa proti kandidatuře Františka Palackého, což se samozřejmě nepodařilo.⁸⁾

Z Vídně pak Mitrovský sledoval dění na Moravě a podporoval rovněž rajhradského benediktina Řehoře Wolného v jeho topografickém popisu Moravy. Při vydání prvního dílu Wolného topografie, Přerovského kraje v roce 1835 v Brně, vyjádřil Wolný svoji hlubokou vděčnost Mitrovskému dedikací tohoto díla ihned za titulní stranou knihy.⁹⁾ Jako pocta Mitrovskému a dík za jeho podporu byl v prvním svazku druhého dílu Wolného Topografie Brněnského kraje v roce 1835 otištěn jako frontispis také portrét Antonína Bedřicha hraběte Mitrovského od malíře Liedera, převedený na ocelorytinu Františkem X. Eissnerem ve Vídni, s titulem nejvyššího kancléře a prezidenta dvorské studijní komise a uvedením, že byl od dubna 1815 do ledna 1827 moravskoslezským gubernátorem.¹⁰⁾ Stejná vděčnost Wolného vůči Mitrovskému byla vyjádřena také při vydání posledního dílu celého díla, Jihlavského kraje a moravských enkláv v roce 1842,

tedy v roce úmrtí Mitrovského, s uvedením všech jeho titulů a členství ve významných společnostech, včetně zahraničních vědeckých institucí.¹¹⁾

Bočkova životní dráha se zkrížila s rodem Mitrovských v letech 1826 až 1828, kdy se stal vychovatelem mladého Vladimíra hraběte Mitrovského z tzv. starší větve rodu na Dolní Rožínce. Podpora Antonína Bedřicha Mitrovského historiografické činnosti Antonína Bočka, který se stal roku 1831 profesorem české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci, spadá podle dochované korespondence do počátku 30. let 19. století a vycházela nejprve ze zájmu Mitrovského o dějiny jeho rodu a hradu Mitrova, ke kterým mu Boček opisoval důležité dokumenty.¹²⁾ Již při blahopřání Bočkovi k získání místa v Olomouci neopomenul Mitrovský připomenout svoje přání, aby Boček přivedl svoje žáky ke studiu starých listin a k zájmu o archivy. Připomenul rovněž, jaké má Boček možnosti bádání v Olomouci, jak v univerzitní knihovně, tak také v kapitulním archivu.¹³⁾

V lednu 1834, kdy ho Boček již informoval o své práci na moravském diplomatáři, vyjádřil Mitrovský svoje uspokojení nad zdárným postupem práce s nadějí, že mu vychází univerzitní knihovník doktor Richter vstříc, což Boček později v nedochovaném dopise popřel a naopak si stěžoval na překážky činěné mu Richterem.¹⁴⁾ Když pak Boček dokončil svoji práci na prvním dílu diplomatáře, chtěl se Mitrovský v létě roku 1835 s Bočkem poradit o formě a způsobu jeho vydávání. Tehdy také poskytl Bočkovi honorář za opisovací práce i na sbírání dalšího materiálu.¹⁵⁾ O měsíc později v červenci roku 1835 Mitrovský Bočkovi přislíbil další finance na diplomatář a sám se vzdal jakéhokoliv podílu na zisku z vydání. Zároveň upozornil Bočka, aby v předmluvě k dílu vycházel z Palackého úvodu k jeho českým dějinám, vydávaným tehdy ještě v němčině (*Geschichte Böhmens*).¹⁶⁾

Ještě před vydáním diplomatáře dal také Mitrovský v dopise ze 14. února 1835 svoje svolení, aby mu byl první díl Codexu věnován a tento dopis měl být zároveň Bočkovi průkazem pro cenzuru.¹⁷⁾ Cenzurovaný rukopis diplomatáře měl být dodán do tiskárny do konce měsíce dubna 1835. Téhož dne také Mitrovský sdělil tiskaři Aloisu Skarnitzlovi v Olomouci, kde se měl diplomatář tisknout, že chce s ním Bočkovým prostřednictvím definitivně dojednat smlouvu na vydání Codexu s tím, že bude sám všechno platit za předpokladu, že bude celé dílo hotovo nejpozději do tří měsíců. Vymínil si však zvláštní požadavek na použití papíru pro tisk.¹⁸⁾ Z téhož data 14. února 1836 je pak další dopis Bočkovi, kdy se Mitrovský v pro něj těžké době zármutku nad úmrtím milované snachy Adelheidy rozené hraběnky Clam-Gallasové, vyznával z útěchy nad diplomatářem a zároveň sděloval, že posílá další peníze na diplomatář. Slíbil také zjednat Bočkovi přístup do řádových archivů johanitů ve Vídni a v Praze a připojil zprávu o účtování tisku Codexu tiskařem Skarnitzlem, stejně jako o vazbě tohoto díla. Boček pak dostal za úkol nakupovat Mitrovskému všechny knihy pojednávající o Moravě do jeho knihovny.¹⁹⁾

Antonín Bedřich Mitrovský tedy bedlivě sledoval vznik diplomatáře nejen u jeho editora Bočka, ale dohlížel také na konečnou realizaci díla. V březnu 1836 pak Mitrovský vyjádřil Bočkovi svoji spokojenost s druhem papíru připraveným pro tisk diplomatáře, pro zvláště výpravné exempláře díla si však přál lepší druh papíru. Mitrovský si také přál, aby již cenzurovaný rukopis byl dodán do tiskárny již koncem měsíce dubna, přičemž následné korektury měl provést Boček. Zároveň poslal Bočkovi další peníze pro tiskárnu.²⁰⁾

Ještě v červnu roku 1836 nebyl diplomatář patrně dán do tisku, neboť Mitrovský

<p>EXCELLENTISSIMI AC ILLUSTRISSIMI</p> <p>DOMINI, DOMINI</p> <p>ANTONII FRIDERICI</p> <p>E COMITIBUS</p> <p>MITROWSKY</p> <p>DE MITTROWIC ET NEMYSL,</p> <p>DOMINI DYNASTIAE WIESENBERG IN MORAVIA; SVAE SACRAE CAESAREAE REGIAEQUE MAJESTATIS CONSILIARII INTIMI ATQUE CAMERARII ACTUALIS; ORDINIS CAESAREI AUSTRIACI LEOPOLDINI MAGNI EQUITIS ET CANCELLARII, ET MAGNI EQUITIS ORDINIS S. JOANNIS IEROSOLYMITANI; SUPREMI REGNI CANCELLARII; PRAESIDIS C. R. AULICAE IN STUDIIS COMMISSIONIS; PLURIMARUM SOCIETATUM A SCIENTIIS MEMBRI MERITISSIMI ECT. ECT. ECT.</p> <p>SUB AUSPICHS NEC NON IMPENSIS.</p>	<p>Die Landtafel</p> <p>des</p> <p>Markgraffthumes Mähren.</p> <p>Auf Kosten vieler Mitglieder des begüterten Erbadels dieses Landes</p> <p>herausgegeben</p> <p>von</p> <p>P. Ritter v. Chlumecky.</p> <p>Joseph Chytil. Carl Demuth. A. R. v. Wolfskron.</p> <p>Bräun, 1856.</p> <p>In Commission bei Stark & Grass.</p> <p>Druck von Franz Gerstl. — Papier aus der K. K. Staatsdrucker-Fabrik.</p>
<p>VĚNOVÁNÍ ANTONÍNU FRIDRICHOVÍ HRABĚTI MITROVSKÉMU VI. DÍLE MORAVSKÉHO DIPLOMATÁŘE.</p>	<p>TITULNÍ LIST PRVNÍHO DÍLU MORAVSKÝCH ZEMSKÝCH DESEK VYDANÝCH ROKU 1856.</p>

upozorňoval Bočka na některé nezřetelnosti v rukopise díla, které mu byly zaslány a zároveň poskytl další peníze na diplomatář a nákup knih pro svoji knihovnu.²¹⁾ O měsíc později, 12. července téhož roku, kdy Mitrovský pobýval na svém panství Vízmbek, obdržel na ukázkou několik exemplářů diplomatáře, s čímž vyjádřil svoji spokojenost a rovněž vyjádřil Bočkovi svůj názor na cenu výtisku, papíru a další záležitosti tisku.²²⁾

Kdy přesně byl první díl Codexu z tiskárny vypraven, není známo, muselo to být v období červenec až září 1836, neboť již v měsíci říjnu přicházely Bočkovi či Mitrovskému příznivé ohlasy obdarovaných. Jak vyplývá z dopisu Mitrovského sekretáře Jiřího Sokolíčka Bočkovi z 15. listopadu 1836, byly již v této době jednotlivé výtisky Codexu rozesílány některým významným osobnostem doma i v cizině.²³⁾

Osoby, obdarované prvním dílem Codexu, pak vyjádřily Mitrovskému obdiv nad vydaným dílem a ocenily také Mitrovského zásluhy o vydání. Již 7. listopadu 1836 tak učinil univerzitní profesor ve Vídni Josef Georg Meinert²⁴⁾ a 2. prosince 1836 dvorní rada Alfred Alois de Pauli z Innsbrucku,²⁵⁾ stejně jako v Čechách přírodovědec Kašpar hr. Šternberk, který 24. října Mitrovskému poděkoval za Codex a jen litoval, že neexistuje něco podobného také pro Čechy.²⁶⁾ První svazek Bočkova Codexu, zasláný moravským stavům, ocenil 28. prosince 1836 také moravský zemský hejtman Alois hrabě Ugarte a poděkoval Mitrovskému za péči, kterou tomuto dílu věnoval a za pozornost, kterou tím projevuje moravským stavům.²⁷⁾ Jeden výtisk díla byl také zaslán společností *Vaterländische Gesellschaft für Kultur* ve slezské Vratislavi, za kterou Bočkovi poděkoval 14. května 1837 její historik a archivář Gustav Adolf Stenzel, jenž podotkl,

že ve Slezsku není takových mecenášů historie jako na Moravě.²⁸⁾ Za zaslání Codexu poděkovaly i další učené společnosti, např. výbor Ferdinandova muzea v Innsbrucku,²⁹⁾ maďarská společnost Magyar tudós társaság v Budapešti³⁰⁾ a dánská Královská nordická společnost starožitností v Kodani,³¹⁾ podobně vyjádřili svůj obdiv a dík Bočkovi jednotlivci z řad domácí šlechty, jako např. nejvyšší purkrabí v Čechách Karel hrabě Chotek, Jan hrabě Ditrichštejn z Vídně a další.³²⁾

Moravští stavové, uvědomující si svoji moravskou identitu, vydání diplomatáře přivítali. Ve svém usnesení z 28. prosince 1836 zdůraznili, že podobnou práci nemá dosud žádná ze zemí rakouského císařství a doporučili vyslovit písemně Mitrovskému díky za podporu Bočkovy práce, Bočkovi pak vymohli přídavek 200 zl. k jeho platu na olomoucké akademii, ale především udělení titulu moravský stavovský historiograf.³³⁾

Zásluhy Mitrovského na vydání díla ostatně ocenil v latinsky psané a květnatě rozvinuté dedikaci díla, vložené za titulní list diplomatáře, také sám Boček. Mitrovského oslavil jako podporovatele vědy na Moravě, díky jehož dobrodiní a podpoře lze připomínat a pro budoucnost zaznamenat skvělé činy předků. Oslovil jej nejen jako příznivce a ochránce vědy a umění, ale také jako vášnivého vzdělatele v oblasti práva a historie vlasti, který nepřestával pronikat do svatyně pravdy a položil tak nejpevnější základ historického díla. Prosil jej, aby svým laskavým zrakem pohleděl na vykonané dílo jako veřejný příklad a důkaz úcty k němu.³⁴⁾

V lednu roku 1837 došlo k jistému nedorozumění mezi Bočkem a Mitrovským, který byl nespokojený s ohlášením vydání Codexu, uveřejněným v příloze novin *Allgemeine Zeitung*, což měl zapříčinit Mitrovského sekretář Sokolíček.³⁵⁾ V březnu pak mělo být oznámeno vydání diplomatáře v *Brünner Zeitung*.³⁶⁾ O vydání druhého dílu Codexu, konkrétně o papíru a tisku, se jednalo v Mitrovského dopisu Bočkovi z 23. května 1837. Mitrovský zde upozornil na některé nedostatky v rukopise tohoto díla a slíbil jej ihned odeslat k cenzuře.³⁷⁾

Ještě v březnu téhož roku požádal Mitrovský Karla hraběte Morzina, velkopřevora řádu maltézských rytířů v Praze, aby byl Bočkovi za účelem zpracování diplomatáře umožněn přístup do řádového archivu k opisování zde uložených starých listin a dokumentů, a sám pak prostřednictvím Bočkovým chtěl zde získat potvrzení, že dva členové jeho rodu byli příslušníky řádu.³⁸⁾ Boček pak v tomto archivu v Praze skutečně bádál a Mitrovského jistě uspokojila „kořist“, kterou zde získal, jak se vyjádřil o dva měsíce později 23. května 1837.³⁹⁾

V následujícím roce 1838 se korespondence o vydávání diplomatáře omezila na spory, které měl Boček při studiu v Olomouci s tamním univerzitním knihovníkem doktorem Richterem a na překážky, které mu stavěl do cesty při zpracovávání moravského diplomatáře, o čemž Boček informoval Mitrovského a žádal jej o pomoc. V červenci 1838 měl Boček navštívit Mitrovského ve Vízmberku, kde měly být uvedeny do pořádku výlohy spojené s vydáváním druhého díla Codexu.⁴⁰⁾

Rok 1839 byl pro Antonína Bočka významný tím, že byl konečně oficiálně jmenován moravským stavovským archivářem se zvláštním příjmem 800 zl. Místo bylo čestné, jen pro Bočkovu osobu, jak mu sdělil Mitrovský v dopisu z 29. června 1839.⁴¹⁾ O Bočkově jmenování se jednalo již v lednu a dubnu roku 1837, kdy císař přislíbil udělit mu titul moravského stavovského historiografa s ročním příplatkem 200 zl. ze stavovských peněz.⁴²⁾ Jmenování však bylo realizováno o dva roky později. Do nového místa v Brně však Boček ihned v roce 1839 ještě nenastoupil, neboť z dopisu Mitrov-

HUGO KAREL KNÍŽE SALM-REIFFERSCHIEDT

EGBERT HRABĚ BELCREDI

ského sekretáře Sokolíčka Bočkovi z 3. prosince vyplývá, že v té době ještě v Brně nebyl.⁴³⁾ V roce 1839 byl také vydán po delších průtazích druhý díl Codexu, zahrnující listiny z let 1200 až 1240, který se v měsíci květnu dostal do rukou Mitrovského, jenž byl podle sdělení sekretáře Sokolíčka Bočkovi z 21. května 1839 dílem potěšen a hrabě se s ním chtěl setkat ve Vízemberku, aby jej pozdravil již jako moravského stavovského archiváře.⁴⁴⁾

V lednu roku 1840 byla z rozhodnutí Mitrovského bedna s prvními dvěma vydávanými díly Codexu zaslána Bočkem prezidiu dvorské kanceláře a v srpnu žádal Mitrovský po Bočkovi vyúčtování nákladů na první svazek Codexu.⁴⁵⁾ Dne 10. srpna se také zajímal, jak daleko je připraven k vydání třetí svazek, a zaslal Bočkovi honorář za opisování dokumentů.⁴⁶⁾

Mitrovský s netrpělivostí očekával vydání dalšího svazku diplomatáře, neboť v dopisu ze 17. dubna 1841 vyjádřil svoji rozmrzelost nad tím, že práce na diplomatáři pokračují pomalu. Vyčítal dokonce Bočkovi nevděk vůči moravským stavům, kteří pro něj tolik učinili. Vyjádřil také svoje přání, že by se rád dočkal dokončení šestého svazku diplomatáře a vytkl Bočkovi, že se neřídil jeho radami.⁴⁷⁾ Jak je známo, třetí díl, zahrnující listiny z let 1241 až 1267, vyšel skutečně patrně koncem roku 1841, čtvrtého dílu, který byl vydán až v roce 1845 s prameny z let 1268 až 1293, se však již Mitrovský nedožil, neboť zemřel ve Vídni 1. září 1842. Závazek financování dalších dílů diplomatáře s prameny z let 1307 až 1526 převzal na sebe po vzoru otce stejnojmenný syn hraběte Mitrovského Antonín Bedřich (1801–1865), prezident apelačního soudu v Praze; Boček se o tom zmiňuje Aloisi Vojtěchu Šemberovi v dopisu ze 24. dubna 1846.⁴⁸⁾ V roce 1845 vyšel Mitrovského nákladem čtvrtý svazek a Bočkovi byla vyplacena záloha na pátý svazek Codexu, na kterém již s ním spolupracoval Josef Chytil, který také po Bočkově náhlém úmrtí 12. ledna 1847 svazek dokončil a vydal roku 1850, rovněž tak vyhotovil a vydal ke všem pěti vydaným svazkům rejstřík.⁴⁹⁾

Smrt archiváře Bočka podnítila Egberta hraběte Belcrediho, aby podal v roce 1847 v dietálním výboru stavovského výboru zemskému sněmu svůj návrh, aby stavovský výbor zaručil další pokračování v práci na diplomatáři, zajistil pro to finance, jmenoval dva své členy k dohledu nad touto záležitostí a jmenoval nového zemského archiváře a historiografa.⁵⁰⁾

Protože revoluční události roku 1848 znemožnily mladému Mitrovskému poskytovat další finanční podporu diplomatáři, rozhodl zemský sněm zařadit do svého rozpočtu částku k podpoře výzkumu dějin země a především vydávání diplomatáře. Pátý svazek, zahrnující prameny z let 1294 až do vymření Přemyslovců v roce 1306, byl na základě Chytilova návrhu zemskému výboru, aby byl tento svazek vydán na náklady stavů, po schválení v červnu roku 1849 skutečně tak vydán, ale až v roce 1850 v tiskárně Karla Winikera v Brně. Od šestého svazku z roku 1854 byl pak diplomatář vydáván již na náklady moravských stavů.⁵¹⁾

Po rozběhu edice moravského diplomatáře se na pořad dne dostalo vydání význačného pramene k právním dějinám Moravy, zemských desek moravských, založených za krále Karla v roce 1348. jako symbolu zemských svobod a stavovské samosprávy. Jednalo se především o vydání nejstarších zápisů obou cúd, brněnské a olomoucké, z let 1348 až 1466, psaných latinsky. Jak je známo, byly jako edice první svazky obou cúd, s vrocením 1856, skutečně vydány Josefem Chytillem, Petrem rytířem Chlumeckým, Karlem Demuthem a Adolfem rytířem z Wolfskronu, přičemž na titulní straně bylo poznamenáno, že se tak stalo nákladem mnohých členů dědičné šlechty obdařených statky v zemi.⁵²⁾

Protože nebyl k dispozici mecenáš, jakým byl u diplomatáře Antonín Bedřich hrabě Mitrovský, který by vydání tohoto díla po stránce finanční převzal, musel zemský výbor hledat jiné prostředky, jak peníze zajistit. K vydání desek byl vytvořen v roce 1852 zvláštní výbor, ve kterém byli zastoupeni představitelé moravské šlechty v čele s Hugo Karlem knížetem Salm-Reifferscheidtem (1803–1888), dalšími členy se stali olomoucký arcibiskup Maxmilián Josef hrabě Sommerau-Beck, Jan hrabě Serényi, Petr rytíř Chlumecký a Karel rytíř Vojkovský. Tento výbor se rozhodl apelovat na vlastenecké zemské cítění moravské šlechty, majitelů zemskodeskových statků, pro které mělo být ctí podpořit tento velký ediční podnik. Na schůzi výboru k vydání zemských desek 12. dubna 1852 předložil Josef Chytil svůj rozpočet, podle kterého by vydání prvních svazků obou cúd činilo při nákladu 500 výtisků 7695 zl. a při 1000 kusech 10 355 zl. Šlo o úhradu za tisk, nebyly v tom vyčísleny náklady na redakční práce, kolace opisů, revize textů a další práce s tím spojené, které nebylo ještě možno spočítat. Při nákladu 500 výtisků činily tak výdaje na jeden svazek 54 zl. a při 1000 kusech 75 zl. Pokud by se do tohoto projektu započítalo otištění úvodu o dějinách zemských desek a reprodukce šlechtických erbů v barvě, měly náklady stoupnout na 13 446 zl. 48 kr., jak bylo konstatováno 8. června 1852, opět bez započtení redakční práce.⁵³⁾

Protože se jednalo o právní dokumenty, musel být požádán knížetem Salmem 25. července 1852 o svolení publikování textu zemských desek tehdejší ministr spravedlnosti Karl Krauss ve Vídni, který se žádostí vyslovil souhlas 21. srpna 1852. Salm pak měl určit osoby, které budou u II. oddělení C. k. okresního soudu v Brně, kde byly zemské desky uloženy, zajišťovat práce s vydáním desek spojené, pod dohledem ředitele zemských desek a pozemkových knih Karla Demutha.⁵⁴⁾

Koncem roku 1852 byl v prosinci zpracován text oběžníku, který se obracel na

majitele zemskodeskových statků v zemi s výzvou k finanční podpoře vydání význačné právní památky zemských desek moravských. Výzvu podepsali olomoucký arcibiskup Maxmilián Josef kardinál Sommerau-Beck, Hugo Karel kníže a starohrabě Salm-Reifferscheidt, Jan hrabě Serényi a Karel Vojkovský rytíř z Vojkovic. V textu byla zdůrazněna starobylost této památky již přes půl tisíciletí staré, která odolala mnohým bouřím, přicházejícím ať již z ciziny či z domova. Z posledních byl připomínán rok 1848, který mnozí prožili, rok, jenž byl podáván jako porušení autority a ohrožení existence práva, stejně jako byl připomenut zub času, který mohl tuto památku z pergamenu a papíru nenávratně strávit. Bylo proto apelováno na záchranu význačného díla péče a moudrosti předků. Přispěvatelé byli také seznámeni s podobou připravovaného díla, které mělo být opatřeno úvodem o dějinách zemských desek, poznámkami a barevnými litografiemi erbů zemských úředníků z obalů jednotlivých kvaternů. Takovýto podnik vyžadoval nemalých nákladů, a proto byla šlechta vyzvána k jeho podpoře. Předběžné náklady na vydání byly odhadovány kolem 20 000 zl. a každému přispěvateli mělo být zajištěno tolik výtisků, kolik uhradí svým příspěvkem, o čemž mělo být po vydání předloženo konečné přesné vyúčtování. Poukázané příspěvky mohly být poukazovány knihkupectví Nitsch a Grosse v Brně, sídlícím na Velkém náměstí v Kleinově domě, a protože dokončený výtisk měl přijít asi na 50 zl., měla předběžně jen tato částka opravňovat přispěvatele k nároku na vydaný výtisk. Přestože bylo prosazováno, že „kdo dává, rychle dává“, měli přispěvatelé možnost splatit svůj příspěvek také ve splátkách, pokud jej nechtěli poskytnout najednou. Součástí oběžníku byl seznam prvních zapsaných příspěvků k vydání moravských zemských desek s oznámením, že dílo vyjde v 21 sešitech, obsahujících vždy jeden kvatern s jedním nebo více erby, a vydavatelé předpokládali, že celé dílo by mělo být během 4 až 5 let dokončeno. Výsledkem ediční práce měly být dva silné folianty po 1000 stranách a v této době měly být také uhrazeny příspěvky, které byly poskytnuty na vydání formou splátek.⁵⁵⁾

V měsíci březnu 1854 poslali vydavatelé zemských desek další oběžník, kde se podepsaní olomoucký arcibiskup-kníže Fridrich Fürstenberg, kníže Salm, hrabě Serényi a rytíř Vojkovský obrátili znovu na moravskou šlechtu s výzvou o finanční příspěvek na zdárné dokončení celého díla. Ti, kteří dosud váhali s podporou či neměli k podniku důvěru, měli být pohnuti k činu také otištěným seznamem dosavadních přispěvatelů v letech 1852 až 1854. Již v roce 1852 byli prvními přispěvateli kníže Salm s manželkou Leopoldinou, Gustav hrabě Podstatský-Lichtenštejn, Karel svob. pán Kübeck, kardinál Sommerau-Beck a Karel svob. pán Dalberg.

V následujícím roce 1853 již následoval dlouhý seznam, ve kterém byli uvedeni členové význačných rodů moravské aristokracie, jako např. Belcrediové, Brettonové, Collaltové, Daunové, Desfours-Walderodové, Ditrichštejnové, Dubští, Hompeschové, Kounicové, Lažanští, Lichtenštejnové, Mitrovští, Serényiové, Skrbenští, Strachvicové, Sylva-Taroucové, Trauttmansdorffové, Vetterové, Widmannové, Žerotínové, z rytířských rodů přispěli Chlumečtí, Paburgové, Pillersdorffové, Terschové, Vojkovští, Wachtlerové, z církevních institucí rajhradský prelát, olomoucká metropolitní kapitula a brněnská dómská kapitula, celkem na 60 přispěvatelů.⁵⁶⁾

V říjnu 1856 následoval ještě jeden oběžník, ve kterém byli vyzváni poslední váhající, aby přispěli a tím zvěčnili svoji lásku k vlasti, protože k dokončení díla chyběla podle podepsaných knížete-arcibiskupa Fürstenberga, knížete Salma a rytíře Vojkovského již jen malá část prostředků. Na otištěném přiloženém seznamu figurovalo dalších 19

příspěvatelů za léta 1854 až 1855. Byla to jména aristokratických rodů Chorynských, Kálnokyů, Khünburgů, Mensdorffů a Valdštejnů, přispěla také královská města Kyjov, Olomouc, Uherské Hradiště, peníze však také zaslal prelát strahovského kláštera. V této době bylo vydáno již 8 sešitů a vydavatelé předpokládali, že dílo bude do dvou let dokončeno.⁵⁷⁾ Edici tiskla tiskárna firmy Franz Gastl v Brně a papír k tisku dodala C. k. privilegovaná papírna v Klein-Neusiedlu na vídeňském předměstí. Příspěvky byly zasílány ještě v roce 1857, kdy se např. městská rada v Brně rozhodla zakoupit dva svazky za 100 zl.

Z uveřejněných seznamů nevyplývalo, jakou částkou kdo přispěl navíc, když základní částka byla 50 zl., ale podle zachovaného konceptu prvních příspěvatelů byly poukazovány na vydání i částky vyšší. Nejvíce zaslal František kníže Ditrichštejn - 2000 zl., kardinál Sommerau-Beck 1000 zl., kníže Salm 800 zl., svob. pán Dalberg 200 zl., kněžna Salmová 150 zl. a další příspěvky byly po 100 zl.⁵⁸⁾ Organizátorem těchto akcí byl předseda výboru pro vydání zemských desek moravských a sekretář místodržitelství Petr rytíř Chlumecký, který také vyřizoval veškerou korespondenci s tím spojenou. Přestože se nedochovalo vyúčtování celé akce s vydáním zemských desek moravských, lze se podle příspěvků v letech 1852 až 1856 domnívat, že se nepodařilo vybrat celou potřebnou částku 20 000 zl., a lze jen odhadnout, že z prostředků moravské šlechty mohlo být získáno 8 až 9000 zl., protože ne všichni oslovení odpověděli a někteří i odmítli. Protože však bylo dílo dokončeno, přispěl patrně také zemský výbor. Bez řádného vyúčtování se však jedná jen o spekulaci.

Výsledkem snah výboru pro vydání zemských desek moravských pak bylo zpřístupnění pro badatele prvních čtrnácti knih obou cúd s latinskými zápisy z let 1348 až 1466, na čemž měl hlavní podíl archivář Josef Chytil.⁵⁹⁾ Ve vydávání dalších zápisů psaných česky a německy bylo pokračováno dalšími díly až o téměř století později, kdy se práce ujal Moravský zemský archiv v Brně a kdy byly péčí editorů Františka Matějka, Tomáše Kaliny a Miroslava Rohlíka zpřístupněny nejdůležitější prameny z období rozvoje stavovské samosprávy.

Také při třetím edičním podniku na Moravě, který se připravoval již od dob Bočkových a jehož se chopila historicko-statistická sekce Hospodářské společnosti v Brně, stál představitel moravské šlechty. Jednalo se o vydávání pramenů k dějinám Moravy a Josef Chytil byl pověřen, aby zpracoval přehled pramenů, které by přicházely v úvahu. Chytil skutečně sestavil soupis a referoval o něm 2. května 1854 na generálním zasedání sekce, která doporučila, aby byl publikován, k čemuž však došlo až v roce 1856.⁶⁰⁾

Iniciativy se zde chopil Egbert hrabě Belcredi, který v roce 1855 sdělil moravskému místodržiteli, že je ochoten věnovat 200 zl. k přípravě ediční řady *Scriptores* a doporučil jako schopného editora Chytila. Dopisem Belcredimu ze 16. prosince poděkoval Chytil za udělenou důvěru, uvedl však zároveň, že je zaneprázdněn redakcí vydávání diplomatáře a zemských desek, avšak jakmile bude mít tyto úkoly splněny, bude ochoten se tohoto úkolu ujmout, pokud k tomu budou zabezpečeny materiální prostředky. Sdělil také, že jeho slib eventuální spoluúčasti je vázán na historicko-statistickou sekci jako vydavatele a že jako zemský archivář chce brát zvláště ohledy na zemský výbor a moravskou dědičnou šlechtu, vůči kterým by nechtěl porušit svoje závazky.⁶¹⁾ Chytil se však pro zaneprázdnění jinými úkoly již k práci nedostal a po jeho smrti byly peníze k tomuto účelu určené předány Belcredim Hospodářské společnosti

s tím, že budou použity k původně stanovenému účelu.⁶²⁾

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že úloha moravské aristokracie jako mecenáše edičních podniků z počátků moravských dějin a zároveň moravské historiografie nebyla zanedbatelná, ocenit je třeba v této souvislosti jmenovitě zejména Antonína Bedřicha hraběte Mitrovského, Hugo Karla knížete a starohraběte Salm-Reifferscheidta a Egberta hraběte Belcrediho.

Poznámky:

- 1) ŠTARHA, Ivan: *Moravský zemský archiv v Brně 1839–1839*. Brno 2003, s. 7.
- 2) O A. Bočkovi naposledy viz VALÁŠEK, Hubert: *Antonín Boček – několik črt ze života*. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 85–95, kde uvedena i další starší biografická literatura.
- 3) ŠTARHA, I.: *c. d.*, s. 25.
- 4) KROUPA, Jiří: *Alchymie štěstí*. Brno 1987, s. 50–51.
- 5) MYŠKA, Milan: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*. Ostrava 2004, s. 306.
- 6) KROUPA, J.: *c. d.*, s. 201–202.
- 7) MYŠKA, M.: *c. d.*, s. 306–307.
- 8) VALÁŠEK, H.: *c. d.*, s. 88–89.
- 9) WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. I. Band, Prerauer Kreis, Brünn 1835, s. III.
- 10) Tamtéž, II. Band, Brünnner Kreis, I. Abteilung, Brünn 1836, frontispis.
- 11) Tamtéž, VI. Band, Iglauer Kreis und mährische Enklavuren, Brünn 1842, dedikace.
- 12) Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), G 34 Boček Antonín, inv. č. 274.
- 13) Tamtéž, inv. č. 275
- 14) Tamtéž, inv. č. 276 a 277.
- 15) Tamtéž, inv. č. 277.
- 16) Tamtéž, inv. č. 278.
- 17) Tamtéž, inv. č. 279.
- 18) Tamtéž, inv. č. 314.
- 19) Tamtéž, inv. č. 280.
- 20) Tamtéž, inv. č. 281.
- 21) Tamtéž, inv. č. 282.
- 22) Tamtéž, inv. č. 284.
- 23) Tamtéž, inv. č. 285.
- 24) Tamtéž, inv. č. 320.
- 25) Tamtéž, inv. č. 322.
- 26) Tamtéž, inv. č. 323.
- 27) Tamtéž, inv. č. 324.
- 28) Tamtéž, inv. č. 452.
- 29) Tamtéž, inv. č. 566.
- 30) Tamtéž, inv. č. 567.
- 31) Tamtéž, inv. č. 570.
- 32) Tamtéž, inv. č. 153, 81.
- 33) Tamtéž, inv. č. 324.
- 34) *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. (=CDM) Ed. Antonii Boczek, tomus primus, Olomucii 1836, praefatio.
- 35) MZA v Brně, G 34 Boček Antonín, inv. č. 287 a 288.
- 36) Tamtéž, inv. č. 290.
- 37) Tamtéž, inv. č. 294.
- 38) Tamtéž, inv. č. 313.
- 39) Tamtéž, inv. č. 294
- 40) Tamtéž, inv. č. 297 až 300.
- 41) Tamtéž, inv. č. 301.
- 42) Tamtéž, inv. č. 289 a 291.
- 43) Tamtéž, inv. č. 303.
- 44) Tamtéž, inv. č. 439.
- 45) Tamtéž, inv. č. 304.

- 46) Tamtéž, inv. č. 306.
- 47) Tamtéž, inv. č. 307.
- 48) Tamtéž, inv. č. 500.
- 49) *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus quintus, opus posthumum Antonii Boczek, edidit Iosefus Chytil, Brunae 1850.
- 50) MZA v Brně, G 367 Rodinný archiv Belcrediů Líšeň, kart. 43.
- 51) *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sechster Band, ed. Ioseph Chytil, Brünn 1854.
- 52) *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren*. Ed. P. Ritter v. Chlumecky, Ioseph Chytil, Carl Demuth, A. R. v. Wolfskron, Brünn 1856.
- 53) MZA v Brně, B 343 Moravský zemský archiv Brno, inv. č. 225, kart. 112.
- 54) Tamtéž, dopis ministerstva spravedlnosti z 21. srpna 1852.
- 55) Tamtéž, tištěný oběžník z prosince 1852.
- 56) Tamtéž, tištěný oběžník z března 1854.
- 57) Tamtéž, tištěný oběžník z října 1856.
- 58) Tamtéž, koncept seznamu prvních přispěvatelů.
- 59) O Iosefu Chytilovi naposledy WURMOVÁ, Milada: *Archivář Iosef Chytil*. In: 140 let Státního oblastního archivu v Brně. Praha 1979, s. 7–24, kde uvedena i další biografická literatura.
- 60) Tamtéž, s. 14.
- 61) MZA v Brně, G 367 Rodinný archiv Belcrediů, kart. 62.
- 62) WURMOVÁ, M.: c. d., s. 1.

Zusammenfassung:

Bohumír Smutný: Mährischer Adel als Unterstützer der Historiographie Mährens (Die Edition der mährischen Urkundensammlung und der mährischen Landtafel). Der Autor beschäftigt sich mit der Teilnahme der Repräsentanten des mährischen Adels an der Edition zweier bedeutender historischer Quellen zu der Geschichte Mährens, nämlich des *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* und der mährischen Landtafel. Der Editor der ersten vier Bände des Codexes, der bis ins Jahr 1293 reicht, war der mährische Landesarchivar Antonín Boček, der Mäzen dieses Editionsunternehmens war Anton Friedrich Graf Mittrowsky (1770–1842), der mährisch-schlesische Gubernator in Brno und später der höchste Kanzler in Wien.

Zur Herausgabe der ersten zwei Bände der lateinisch geschriebenen Landtafel aus den Jahren 1348 bis 1466 wurde im Jahre 1852 von dem Landeskomitee ein Sonderausschuss für die Herausgabe der mährischen Landtafel geschaffen, wo die Repräsentanten der mährischen Aristokratie mit Hugo Karl Fürst Salm-Reifferscheidt (1803–1888) an der Spitze vertreten waren. Der Organisator der Edition war Peter Ritter Chlumecký, der Sekretär der Statthalterei. Der Ausschuss wandte sich an den in Mähren seine Güter besitzenden Adel mit der Bitte um die Subvention für die Herausgabe dieses bedeutenden Rechtsdenkmals als eines Symbols der Landesfreiheiten und Ständeautonomie. Die Repräsentanten der Adlerhäuser in Mähren leisteten dann tatsächlich ihre finanziellen Beiträge, so dass die Herausgabe, die von Iosef Chytil, Peter Ritter Chlumecký, Karl Demuth und Adolf Ritter von Wolfskron vorbereitet wurde, im Jahre 1856 veröffentlicht werden konnte.

Bei dem dritten Editionsunternehmen, das die Herausgabe der Quellen zur Geschichte Mährens in der Editionsreihe *Scriptores* war, stand Egbert Graf Belcredi. Aus all den genannten Tatsachen ergibt sich, dass die Aufgabe der mährischen Aristokratie als des Mäzens der Herausgabeunternehmen nicht geringfügig war.

Doc. PhDr. Bohumír Smutný, Dr., pracovník Moravského zemského archivu v Brně, zabývá se hospodářskými a sociálními dějinami 18. a 19. století, především otázkami protoindustrializace a průmyslové revoluce, dějinami moravských měst a obcí a osobnostmi z řad podnikatelů a šlechty.

MORAVSKÁ ŘÁDOVÁ A KLÁŠTERNÍ
HISTORIOGRAFIE A JEJÍ PRAMENY V NOVOVĚKU

Tomáš Černušák

Novověký zájem o historiografii a o historii obecně pozorujeme v moravských klášteřích ve větší míře až v pobělohorském období, kdy již byla překonána jejich vnitřní a personální krize 16. a počátku 17. století. Kláštery tehdy prožívaly dobu stabilizace a růstu, který se projevoval nejen dostatečným počtem řeholních povolání, růstem společenského vlivu, ale též rozsáhlými novými stavbami či přestavbami barokních komplexů, které často dodnes tvoří součást naší krajiny a měst.¹⁾ Důvody tohoto zájmu byly různé. Různá kompendia privilegií a listin dávají tušit praktické hledisko zajištění vlastního majetku a práv. Propojení minulosti některých klášterů s osobnostmi světců nebo jiných důležitých osob zase vypovídá o tendenci povznést vlastní historický význam. Nejčastěji se však podle mého názoru jednalo prostě o to poznat svoji minulost. Velmi pěkně to vyjádřil analista šternberské kanonie augustiniánů kanovníků v úvodu k análům kanonie, kde měly být zapisovány „všechny činy a ujednání, všechny změny věcí a doby, jména, úřady a činy žijících i zemřelých a jiné přemnohé věci, aby milé potomstvo mělo aspoň něco, kde by jasně jako v zrcadle spatřovalo, co se přihodilo na počátku i v průběhu zakládání a následující době a čím by bylo povzbuzováno, že by něco napodobovalo nebo se něčemu vyhýbalo.“²⁾

Zájem o vlastní historii se v moravských klášteřích projevoval různými formami písemné produkce. Jako první formu bych zmínil vytváření různých diáří a análů, do nichž členové řádů a klášterů zaznamenávali aktuální denní či roční události spojené s jejich instituty. Poskytují informace nejen o vlastních dějinách daných klášterů, ale často také o tom, co se dělo v jejich blízkém či vzdáleném okolí. Análů i diáří se do dnešní doby dochovalo poměrně dost a jejich průzkum je zatím spíše jen fragmentární. Na prvním místě bych zmínil řadu diáří hradištských premonstrátů, která s časovými přestávkami pokrývá období let 1693–1782.³⁾ Další řady diáří se dochovaly v archivních fondech louckých premonstrátů⁴⁾ a olomouckých⁵⁾ a brněnských jezuitů.⁶⁾ Anály v průběhu 18. století vytvořili též, jak již bylo řečeno, augustiniáni kanovníci ve Šternberku,⁷⁾ stejně jako kanovníci u Všech svatých v Olomouci.⁸⁾ Pro léta 1683–1718 existují anály velehradských cisterciáků,⁹⁾ pro ještě novější dobu pak anály piaristické koleje ve Strážnici z let 1750–1843,¹⁰⁾ augustiniánů u sv. Tomáše (později na Starém Brně) pro dobu do r. 1772 a 1773–1832.¹¹⁾

Druhou formou písemné produkce pak jsou novověké klášterní kroniky, které stojí tak trochu na pomezí mezi analistickou a historiografickou písemnou produkcí klášterů. Jejich známí či neznámí autoři se pokoušeli shrnujícím způsobem pojmut a vystihnout dějiny jednotlivých klášterů v menším či větším časovém období. Vlastní klášterní kroniky se dochovaly také v poměrně slušném počtu. Uvedl bych například dvě kroniky znojemských dominikánů vedené až do let 1726¹²⁾ a 1734¹³⁾, kroniku zábrdovických premonstrátů od počátku kláštera až do roku 1673,¹⁴⁾ jezuitů z Uherského Hradiště z let 1644–1771¹⁵⁾ nebo též soubor kronik jednotlivých moravských františkánských klášterů.¹⁶⁾

Třetí typickou formou pak jsou už vlastní historiografické práce, dochované v rukopise nebo v tištěné podobě. Podle charakteru a období v nich lze pozorovat dvě základní etapy – historiografii barokní a historiografii osvícenskou.

Reprezentantem barokní historiografie, která se obecně vyznačovala ještě malou mírou kritičnosti použitých pramenů a literatury, je například zpracování dějin kláštera Hradisko, jehož autorem je Michal Siebenaicher. Svoji kroniku, kterou sepsal v druhé polovině 17. století, začíná popsáním Moravy, dále zaznamenává dějiny Moravy za knížete Svatopluka a nejstarších křesťanských knížat, na což navazuje popisem založení kláštera Hradisko. Vychází přitom hodně ze starší kroniky, sepsané členem kláštera Janem Tetzlem.¹⁷⁾ V prostředí dominikánského řádu vzniklo na samém počátku 18. století dílo s názvem *Monumenta conventuum provinciae Bohemiae*. Jeho autorem byl znojemský převor Ambrož Peretius. Celý spis se dělí do čtyř knih a Peretius se v nich pokusil vystihnout dějiny celé české dominikánské provincie. Podobné dílo vzniklo i v dominikánském klášteře v Olomouci z pera dosud neznámého autora. Popisuje dějiny kláštera sv. Michala až do r. 1710, později však došlo k jejímu doplnění až k r. 1761.¹⁸⁾ Důležitým centrem barokní historiografie se stal na konci sedmnáctého a ve století osmnáctém klášter cisterciáků na Velehradě. Zdejší mnich Kristián Hirschmentzel (1638-1703) byl autorem několika spisů, v nichž se zabýval především historií vlastního kláštera, ale dotkl se v této souvislosti i dějin Moravy. Jediná jeho tištěná práce, která nesla název *Vita ss. Cyrilli et Methudii archiepiscoporum Moraviae sive Vetus Wellehrad* a byla vydána v roce 1667 v Praze, se pokoušela nalézt spojitost mezi velehradským klášteřem a osudy velkomoravské říše. Dokonce spojoval tento klášter a kostel s místem arcibiskupského kostela sv. Metoděje. Šlo o písemné ztvárnění starší tradice udržované v klášteře, která byla také důvodem postavení velehradského opata jako prvního v rámci moravských prelátů. Tématu se Hirschmentzel dotkl také ve svých dalších pracích, které se dochovaly v rukopise v Moravském zemském archivu v Cerroniho sbírce a které nesly názvy *Historia quadripartita de regno, marchionatu et de monasterio Wellehrad*,¹⁹⁾ *Wellehrad vetus et novus*²⁰⁾ nebo *Nova et vetera loci Wellehrad monumenta*.²¹⁾ Hirschmentzel se však opíral pouze o nejružnější literaturu k dějinám Čech a Moravy ze 13.-16. století, takže z hlediska historického je hodnota jeho díla jen velmi malá. Do zpracování dějin kláštera se pustil také velehradský archivář Engelbert Hermann (1675-1744), který na rozdíl od Hirschmentzela kriticky zpracoval také listinný materiál kláštera. Jeho práce *Syllabus omnium abbatum*, která je rovněž dochována v rukopise, má proto mnohem větší hodnotu než práce Hirschmentzelovy. K historikům velehradského okruhu pak lze počítat ještě Martina Hrabovského (1665–1717), Gabriela Čecha (1750–1816) nebo Václava Majetínského (1639–1707).²²⁾ V podobném duchu se nesly i další drobnější práce ostatních moravských řeholních autorů barokní etapy. Olomoucký augustiniánský kanovník Vavřinec Zimmermann v letech 1712–1713 napsal dvě stručná zpracování dějin lanškrounské a olomoucké kanonie.²³⁾ Rektor brněnské jezuitské koleje, pozdější provinciál jezuitů Jan Miller pak shrnul v několika rukopisech své poznatky o dějinách kolejí v Uherském Hradišti,²⁴⁾ Znojmě²⁵⁾ a Jihlavě.²⁶⁾

Kritické historické myšlení je vlastní až době osvícenské. Nebylo jistě proto náhodou, že významní historiografové z řeholního prostředí působili v těch moravských klášteřích, které se v této době proměnily do té míry, že je podle mého názoru můžeme označit za vpravdě „osvícenské“. Dobovému požadavku po racionální účel-

nosti a potřebnosti vyšly totiž vstříc natolik, že se bez většího ohledu na vlastní specifické zaměření spirituality tyto instituty změnilly v určitá pastorační, kulturní a vědecká centra.²⁷⁾ Nebudu zde příliš informovat o reprezentantech rajhradského kláštera, kde je tato tendence asi nejvíc patrná, totiž o Bonaventurovi Piterovi, Bedovi Dudíkovi a Řehoři Volném, kteří si vzhledem ke svému významu zaslouží zcela samostatné pojednání. Zájem o kritické poznání vlastních dějin je patrný též v premonstrátském klášteře v Nové Říši, kde v první čtvrtině 19. století tamní opat Norbert Ritschel v několika rukopisných studiích zpracovával dějiny vlastního kláštera.²⁸⁾ Z dalších autorů této etapy bych pak zmínil alespoň ty známější: žďárského opata Ottu Steinbacha z Kranichsteinu, autora příručky moravských dějin s názvem *Geschichte von Mähren für die Jugend* z r. 1783 a zejména autora dějin tolerance, které byly vydané v r. 1785 pod názvem *Versuch einer Geschichte der alten und neuen Toleranz im Königreich Böhmen und Markgrafthum Mähren*. Dále nelze pominout kroměřížské piaristy Adolfa Pilaře a Františka Moravce, kteří v letech 1785–1787 vydali pokus o syntetické dějiny Moravy na poměrně široké materiálové základně s názvem *Moraviae historia politica et ecclesiastica*.²⁹⁾

Význam většiny výše uvedených prací je však z hlediska historiografického pouze dosti omezený. S výjimkou rajhradských autorů tak mohou sloužit spíše pro poznání historie jednotlivých řeholních institutů, jichž se přímo týkají.

Poznámky:

- 1) K dějinám klášterů v tomto období viz zejména: *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und Katholischer Reform 1500-1700*. Bd. 1-3. Hgg. Jürgenmeister, F., - Schwerdtfeger, R. E., Münster 2005-2007; *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Ed. I. Čornejová, Praha 2003; *Locus pietatis et vitae*. Edd. Čornejová, I. - Kuchařová, H. - Valentová, K., Praha 2008.
- 2) Moravský zemský archiv v Brně (dále jako MZA Brno), E 5 – Augustiniáni Šternberk, kniha č. 10, f. 3 – použit překlad podle: HRADIL, Filip: *Barokní analistika lateránských kanonií v Olomouci a Šternberku v 18. století*. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Ed. I. Čornejová, Praha 2003, s. 256.
- 3) MZA Brno, E 55 – Premonstráti Hradisko, sg. II-4-II-41. K hradištským diářiím viz zejména: OPPELTOVÁ, Jana: *Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko u Olomouce v 17. a 18. století*. Slavme chvíli... Sborník k 70. narozeninám Jana Bistřického. Ústí nad Orlicí 1999, s. 83-1210
- 4) MZA Brno, E 57 – Premonstráti Louka, kart. 6, sg. 10-11, inv. č. 403-404.
- 5) MZA Brno, E 28 – Jezuité Olomouc, knihy č. 1-10.
- 6) MZA Brno, E 25 – Jezuité Brno, knihy č. 227-237.
- 7) MZA Brno, E 5 – Augustiniáni Šternberk, knihy č. 10-21.
- 8) MZA Brno, G 10 – Sběrka rukopisy, č. 222.
- 9) MZA Brno, G 12 - Cerroniho sbírka, sg. II-7.
- 10) MZA Brno, E 54 – Piaristé Strážnice, kniha č. 13.
- 11) MZA Brno, E 4 – Augustiniáni Staré Brno, sg. 41:I:4, 41:I:27, 41:I:27a, 41:I:30, 41:I:31.
- 12) MZA Brno, E 17 – Dominikáni Znojmo, sg. E 1.
- 13) MZA Brno, E 17 – Dominikáni Znojmo, sg. F 1.
- 14) MZA Brno, G 10 – Sběrka rukopisů, č. 269/1, 2.
- 15) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II-201.
- 16) Jsou uloženy v MZA Brno ve fondu E 21 – Františkáni Dačice.
- 17) TEIGE, Josef: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*. Věstník Královské české společnosti nauk, tř. filosoficko-jazykozpytná, 1893, s. 10-15.
- 18) ZOUHAR, Jakub: *Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.-18. století*. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Ed. I.

- Čornejová. Praha 2003, s. 279–282, 288–289.
- 19) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II–187, II–191.
- 20) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II–194, II–195.
- 21) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II–196.
- 22) H u r t, Rudolf: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. 1. díl. Olomouc 1934, s. 14–15, 25.
- 23) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II–409, II–410.
- 24) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II–282.
- 25) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II – 283.
- 26) MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka, sg. II – 281.
- 27) ČERNUŠÁK, Tomáš: *K situaci v moravských klášteřích v pojosefinské době*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 215, řada společenských věd č. 22, Brno 2007, s. 37–44.
- 28) MZA Brno, E 58 – Premonstráti Nová Říše, kart. 38a, sg. 153/4a; kart. 38b, sg. Dolista 4–6; kart. 38c, dod. 33a.
- 29) KUTNAR, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 167, 170; KROUPA, Jiří: „*Moraviae historia*“ *doby osvícenské*. Studie Muzea Kroměřížska 1989, s. 74–78.

Zusammenfassung:

Tomáš Černušák: Die mährische klösterliche und Ordenshistoriographie.

Die mährischen Klöster haben sich in der Neuzeit (17.–18. Jahrhundert) sehr oft mit der Geschichte beschäftigt. Sie haben dazu verschiedene literarische Formen (Diarien, Annalen, Chroniken) benützt. Manche Ordensmitglieder haben auch ihre Fähigkeiten in der Geschichtsschreibung gezeigt (wie z. B.: Hirschmentzel und Herrmann aus Velehrad oder Piter, Dudík und Wolny aus Rajhrad).

Mgr. et Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D. – nar. 1972, vystudoval historii, archivnictví a katolickou teologii na Univerzitě Palackého v Olomouci. Působí v Moravském zemském archivu v Brně, přednáší na Pedagogické fakultě MU Brno a je spolupracovníkem Českého historického ústavu v Římě. Věnuje se českým a moravským církevním a řádovým dějinám.

Jindra Pavelková

Josef Pitr se narodil 5. listopadu 1708 v Třebechovicích pod Orebem.¹⁾ Pocházel z hrnčířské rodiny, Josefův otec Václav byl v době jeho narození třebechovickým radním. Josef pocházel z jeho prvního manželství s Eliškou, dcerou Jakuba Lochmana.²⁾ Do školy, která fungovala v benediktinském klášteře v Broumově, se dostal přispěním svého strýce, františkána z Hostinného.³⁾ Do Hostinného za strýcem odešel Pitr po Velikonocích roku 1721⁴⁾ a strýc jej zde jako přípravu na studium na klášterním gymnáziu nechal učit především němčinu, hudbu a zpěv. Na strýcovu přímluvu broumovský opat Otmar Zink přijal Pitra roku 1722 do kláštera jako altistu.⁵⁾ 21. září roku 1728 vstoupil Josef do benediktinského řádu a přijal jméno Bonaventura.⁶⁾ Studoval filozofii, kanonické právo a teologii v Břevnově, na kněze byl vysvěcen roku 1733. Svá studia zakončil roku 1735.⁷⁾ Ve stejném roce se vrátil zpět do Broumova a Police nad Metují a o rok později byl jmenován představeným polického mariánského bratrstva. Za jeho působení byla v bratrstvu založena nová pamětní kniha. V Polici působil též jako knihovník a učitel studujících bratří⁸⁾ a začal se zde zabývat svými historickými studii. Zásadní vliv na jeho další činnost mělo především setkání s významným historikem benediktinem Magnoaldem Ziegelbauerem, který ve stejné době sepsal dějiny břevnovského kláštera a v Polici sbíral další materiál pro své historické práce. Ve svém deníku vzpomíná Pitr dle V. V. Tomka na Ziegelbauerův pobyt takto: *„Roku 1740 dne 24 Unora přijel Zigelbauer na noc do Police, a druhého dne odpoledne odjel do Braumowa, aby se seznámil s tamějším archivem klášterním k swému účelu. Mínil se tam zdržeti šest dní; skutečně wšak zůstal tam přes dwa měsíce. Teprw dne 3 Kwětna na noc přijel zase do Police, kdež sobě od opata wyžádal Pitra, kterého dotud nebyl widěl, za společníka při wečeři, a poseděli spolu do půlnoci w rozprawách o wěcech theologických i historických.“*⁹⁾ Pitrovo působení zůstalo v Polici v obecném povědomí, a to tak silným, že se P. Bonaventura objevuje jako jedna z hlavních postav v Jiráskově novele Sousedé.

Roku 1745 přešel Pitr do břevnovského kláštera, kde vyučoval teologii a o rok později jej zde nový opat Fridrich Gundmann jmenoval svým a též řádovým sekretářem, knihovníkem a řádovým archivářem.

Břevnovským konventem byl Pitr z důvodu pře mezi břevnovským klášteřem a pražským arcibiskupstvím zvolen za zástupce českých benediktinů u císařského dvora a nunciatury ve Vídni. V této funkci pobýval ve Vídni od listopadu 1752 až do května roku 1756 a získal zde významné známosti nejen v kruzích historických, ale také u císařského dvora.¹⁰⁾ Podařilo se mu získat přístup do významných archivů a knihoven a stal se též zpovědníkem Marie Terezie. Zásluhou císařského archiváře Antonína Taulowa z Rosenthalu získal Pitr čestný titul „c.k. český historiograf“. Tauloovým úmyslem bylo také přimět Marii Terezii, aby Pitra jmenovala c. k. dvorním historiografem a stanovila mu přiměřený plat. Tento záměr se však nezdařil.¹¹⁾ Za svá bádání a spisy z nich vzniklé obdržel však Pitr roku 1755 alespoň jednorázovou odměnu 400 zlatých.¹²⁾

Dne 25. května 1756 byl Pitr zvolen proboštem rajhradského kláštera. Dle někte-

rých autorů se tak stalo díky zásahu Marie Terezie. Volba byla potvrzena 10. července a 10. srpna téhož roku byl Pitř infulován v děkanském kostele ve Vyškově olomouckým biskupem a kardinálem Ferdinandem de Troyer.¹³⁾ Pitř byl volen kolegiem 19 mnichů rajhradského kláštera. Z nich se jeho předchůdce Emilián Matějovský, který byl ze svého úřadu odvolán, hlasu vzdal a duševně nemocný provisor P. Bernard Pachmann nemohl hlas odevzdat. Zbylí členové kolegia vybírali budoucího probošta ze tří kandidátů, kteří byli v Rajhradě stejně „oblíbení“. Z nich vybrali z jejich pohledu „zlo nejmenší“ – P. Bonaventuru. Takto alespoň popisuje volbu Beda Dudík ve svých Dějinách rajhradského kláštera.¹⁴⁾

Vysoké postavení, které vyplývalo z toho, že jako rajhradský prelát byl členem moravského zemského sněmu, umožnilo Pitřovi zaměstnat tři mladé duchovní. Ti mu byli k ruce a pomáhali mu shromažďovat materiál pro jeho historická bádání.¹⁵⁾

Za svého působení v Rajhradě se Pitř snažil věnovat i správě kláštera, ačkoliv tato činnost nepatřila k jeho oblíbeným a pro svůj zájem o historii ji velmi často zanedbával. Klášter zdědil Pitř po svém předchůdci Emiliánu Matějovském velmi zadlužený (celková výše dluhu byla 6000 zlatých)¹⁶⁾ a za celou dobu jeho správy se mu nepodařilo dluhy smazat. Spíše v jeho době ještě vzrostly a to tou měrou, že jejich splácení trvalo ještě další tři generace.¹⁷⁾ Roku 1760 nechal Pitř postavit částečně kamenný a částečně cihlový most spojující klášter s městečkem. Téhož roku začal také se stavbou poplužního dvora v Rajhradě.¹⁸⁾ Svou pozornost musel Pitř ke správě klášterních statků obrátit především o tři roky později. 28. července roku 1763 postihlo totiž klášter a okolí zemětřesení.¹⁹⁾ Po něm musel Pitř přistoupit k opravě a mnohdy přestavbě budov, na což se ovšem klášteru nedostávaly finanční prostředky. S řešením finančních obtíží mu již tehdy pomáhal jeho sekretář a jeho pozdější nástupce v hodnosti probošta Otmar Conrad. Škody po zemětřesení se však nepodařilo za Pitřova života zcela napravit, knihovnu a kostel nechal zcela opravit až jeho nástupce.²⁰⁾ Za Pitřova působení pracoval v klášteře též knihvazač Ivan Stiller.²¹⁾

Svou pozornost věnoval Pitř rovněž městečku Rajhrad. Již roku 1759 mu potvrdil všechny dřívější výsady, např. právo používat pečeť, trestat menší přečiny, v obecní hospodě na radnici šenkovat pivo a víno a znovu mu získal také právo výročních trhů. S povolením Moravského tribunálu pak nově zřídil pranýř a zjistil také místo, kde stávala šibenice.²²⁾

Co se týká Pitřových spisů, ty můžeme rozdělit především do dvou skupin: na ty, kterým se dostalo vydání tiskem, a na ty, jež zůstaly uchovány pouze v rukopisné podobě. Již zde je ale nutné předeslat, že právě druhá skupina obsahuje to nejhodnotnější z Pitřových děl. Dochováno je pět prací vydaných tiskem a na 74 spisů rukopisných.

Z prací, které vyšly tiskem, bychom měli zmínit spisy náboženské, většinou ve vztahu k benediktinskému řádu. Jedná se o *Hlas na výsosti a naříkání Rachel* (Hradec Králové 1748) a *Pietas Benedictina (Benediktinská zbožnost, Benátky 1751)*, což je souhrn benediktinských modliteb a pobožností²³⁾ vycházející z původního spisu P. Ruperta Hausdorfa, břevnovského řeholníka, z roku 1678,²⁴⁾ k němuž Pitř přidal v předmluvě také nejdůležitější data z dějin benediktinských klášterů u nás. Z jeho překladatelské činnosti se tištěné podoby dočkala *Ržehola aneb Zákon sv. otce Benedikta opata* – první český překlad řehole sv. Benedikta a jeho životopisu od papeže Řehoře I. z II. knihy jeho Dialogů.²⁵⁾ Tento překlad věnoval Pitř abatyši kláštera benediktinek v Praze u sv. Jiří, kde měla být řehole dle staré výsady předčítána v češtině (Brno, 1760).²⁶⁾ Zají-

VYOBRAZENÍ B. PITRA Z PELZELOVÝCH *ABBILDUNGEN*

navou prací je též jeho latinsky psaný život sv. Vintíře s názvem *Thesaurus absconditus in agro Brzewnowiensis seu Vita sancti Guntheri (Poklad skrytý v poli břevnovském čili život sv. Vintíře, Brno 1762)*.²⁷⁾ Tento spis obsahuje nejen život blahoslaveného Vintíře, sestavený na základě Pitrem sebraného materiálu, ale také sbírku především zakládacích listin benediktinských klášterů v našich zemích. Dílo tak bylo nejen podnětem k oživení Vintířova kultu a Pitrovou podporou Břevnovem žádané kanonizace, ale vzhledem k uvedeným listinám se stalo též důležitým dílem pro církevní historii Čech, Moravy, Slezska, Polska a Uher.²⁸⁾ Tiskem vyšla též edice latinského spisu rajhradského benediktina Václava z Chvaletic *Tractatus de passione et morte Domini nostri Jesu Christi (Pojednání o utrpení a smrti Pána našeho Ježíše Krista, Brno 1764)*.²⁹⁾

Z Pitrova pera se nám dochoval též soubor kázání, která byla proslovena v Břevnově, Broumově, Polici a opět v Břevnově v letech 1735–1751.³⁰⁾ U většiny kázání se na okrajích nalézají Pitrovy poznámky o tom, kde a kdy které kázání přednesl.³¹⁾

Patrně pod vlivem Magnoalda Ziegelbauera a Osvalda Leginpolda docenil Pitr význam listin jako věrohodného historického pramene. Se skepsí naopak pohlížel na naše starší i novější kroniky. Na základě zahraničních vzorů chtěl připravit k vydání nejen nejstarší listiny, ale také rukopisy starých českých kronik a pramenů k českým dějinám, které měly tvořit sbírku nazvanou „*Scriptores rerum Bohemicarum*“ či „*Fontes historiae nostrae*“ (Prameny našich dějin).

Druhým počinem mělo být zpracování diplomatáře pro české benediktinské kláštery – *Bohemia Benedictina*. Zamýšlený diplomatář měl být rozvržen do dvaceti svazků. K tomuto záměru posléze přibýly i kláštery moravské, ovšem nakonec připravil Pitr diplomatář právě jen pro ně.³²⁾ Práce na těchto edicích vycházela rovněž z faktu, že prameny vydávané u nás dosud cizími vydavateli byly buď neúplné nebo, kvůli vydavatelově neznanosti českého jazyka, obsahovaly mnohé chyby. Na druhé straně, práce českých autorů, např. Pešiny či Středovského, dokončeny či vydány nebyly.³³⁾ Plán na vydání pramenů byl pak především odezvou na Ziegelbauerovu tzv. Českou bibliothéku.³⁴⁾

Pro *Fontes historiae nostrae* nasbíral Pitr dostatek látky již do roku 1759 a chtěl je vydat, největší obtíž se ale ukázalo sehnat nakladatele. Pitr vydání odhadoval na 2–3000 zlatých při 2–3 svazcích.³⁵⁾ 13. dubna 1764 uvedl v listě Gelasiu Dobnerovi, které části má již připraveny k tisku. Připravené svazky měly obsahovat především

zprávy, kroniky a traktáty z doby husitské, jako kroniku pražskou, kroniku Táborskou atd.³⁶⁾ Podle dalších zpráv připravoval Pitr k vydání kritickou edici Kristiána, Kosmovy kroniky, Kosmových pokračovatelů, životopisu sv. Vojtěcha a sv. Václava a dále díla Jana z Holešova či Zbraslavskou kroniku.³⁷⁾ Dle toho, co se dodnes dochovalo v benediktinském archivu, také pracoval Pitr na edici např. *Chronicon Dietmari* – kronice merseburského biskupa Dětmara, *Letopisech hradištsko-opatovických*, *Kronice tak řečeného Dalimila*, *Kronice zbraslavské*, *kronikách Františka Pražského*, *Přibíka Pul-kavy z Radenína*, *Kronice Hradecké*, *Kronice Bartoška z Drahonic*, *Kronice české z let 1348-1443*, *Kronice české od počátku národa až k roku 1458* (pod tímto názvem se patrně skrývá spis Eneáše Silvia Piccolominiho), *Kronice kanovníka Ondřeje*, mnicha sv. Magna, o činech husitů, *Březanově pojednání o životech Rožmberků* a na dalších historických pracích především z doby Karla IV. a husitství.³⁸⁾

Druhé životní Pitrovo dílo *Monasticon Moraviense* bylo motivováno jednak anglickou sbírkou *Monasticum Anglicum* a pak také skepsí ke starším českým kronikářům. Sbírkou měla obsahovat listiny ke starším církevním dějinám. Výsledek Pitrovy snahy v této oblasti dodnes dochovaný v rukopise v rajhradském archivu čítá i s doplňky Pitrova pomocníka a posléze nástupce Alexia Habricha přes 2000 listin z XI.- XIV. století.³⁹⁾

Monasticon moraviense diplomatico-historico-chronologicum, jak zní celý název, sestává z jedenácti objemných svazků, které pojednávají o dějinách klášterů na Moravě. Vedle dějin klášterních domů je zde možno nalézt především opisy listin těchto církevních institucí, a to včetně stručného zhodnocení dokumentu a popisu u listiny se nacházející pečeti či pečetí samotných. Mnohdy jsou pečeti rovněž vyobrazeny.

První dva svazky *Monasticonu* jsou věnovány benediktinským klášterům a proboštstvím (v 1. svazku nalezneme pasáže o Rajhradě, Třebíči, Březové, Klášterci na Šumpersku a Pustiměři,⁴⁰⁾ ve 2. svazku dějiny benediktinského období kláštera Klášterní Hradisko, Kravska, Uherčic, Opatovic a Křesoboru).⁴¹⁾ Následující svazek pojednává o cisterciáckých klášterech ve Velehradě, Žďáře nad Sázavou, Oslavanech, Vizovicích, Předklášteří u Tišnova a na Starém Brně.⁴²⁾ Na stránkách čtvrtého svazku se dočteme o kartuziánských klášterech Zahrada sv. Marie v Čechách, v Olomouci a Králově Poli.⁴³⁾ Pátý svazek přibližuje čtenářům domy řeholních kanovníků sv. Augustina v Doubravníku, Fulneku, všech Svatých v Olomouci, Šternberku a také křižovníky s červenou hvězdou v Hradišti sv. Hypolita.⁴⁴⁾ V šestém svazku máme možnost se seznámit s kláštery premonstrátského řádu v Klášterním Hradisku u Olomouce, v Louce, Zábrdovicích, Nové Říši, Želivi a Dolních Kounicích.⁴⁵⁾ Sedmý svazek pojednává o domech augustiniánů poustevníků u sv. Tomáše v Brně, u sv. Koruny na svahu ke Krasíkovu, v Litomyšli a Moravském Krumlově.⁴⁶⁾ Ve svazku následujícím se dočteme o klášteře herburek v Brně a o založení jezuitské koleje tamtéž.⁴⁷⁾ Svazek devátý přibližuje malé brněnské kostely a též dějiny maltézského řádu.⁴⁸⁾ V desátém svazku jsou popsáni dominikáni u sv. Michala v Brně, dominikánky u sv. Anny tamtéž a u sv. Kateřiny v Olomouci a minorité u sv. Janů v Brně.⁴⁹⁾ Poslední svazek pojednává o františkánském klášteře v Brně a klášterech klarisek ve Znojmě, Olomouci, u sv. Josefa v Brně a Panny Marie Školské.⁵⁰⁾

Jak již bylo výše uvedeno, Bonaventura Pitr zamýšlel vytvořit obdobné dílo nejprve pouze pro české kláštery. Posléze si přibral ještě kláštery ve Slezsku. Z dodnechovaných materiálů můžeme soudit, že by stránky tohoto zamýšleného díla byly

Monasticon

Moraviense

Diplomatico-Historico-Chronologicum
plurimas et præcipuas

Monasteriorum

à Seculo XI, usq; ad Seculum XIV.^{um}
excitatorum & dotatorum

Ceteras, Diplomata Marchionum

Ducum & Imperatorum,

Bullas Pontificum, donationes & con-
firmationes Cardinalium, Legatorum à
Latere, Archiepiscoporum, & Episcoporum

et denique

Variorum Benefactorum, Nobilium Terræ

Marchionatus Moraviensis

complectens

Notis et commentarijs Historicis et chronologicis

suo ubiq; loco illustratum &
in lucem publicam emissum

Studio & Opera

Bonaventura Piter O. S. B. Liberi & Cæmpiti
Monasterij Daghradenjsis Præpositi infulati
& Marchionatus Moravia Prælati &
Con-Status.

zaplněny informacemi o benediktinských kláštorech v Břevnově,⁵¹⁾ Broumově,⁵²⁾ Kladrubech,⁵³⁾ na Sázavě, v Podlažicích, Postoloprtech, Emauzích⁵⁴⁾ a klášteřu sv. Jana Pod Skalou v Praze.⁵⁵⁾ Našli bychom zde též kláštery benediktinek u sv. Jiří v Praze, u sv. Jana Křtitele v Teplicích, u sv. Ducha na Starém městě Pražském,⁵⁶⁾ sv. Ambrože v Praze a dále v Klatovech a Sedleci. Z klášteřů cisterciáckých byl zastoupen Vyšší Brod,⁵⁷⁾ Sedlec,⁵⁸⁾ Zlatá Koruna⁵⁹⁾ a Osek,⁶⁰⁾ z premonstrátských Strahov, Želiv, Teplá a Chotěšov,⁶¹⁾ z křižovnických Zderaz⁶²⁾ a Praha, z kartuziánských Mariina zahrada v Praze⁶³⁾ a maltézský klášter v témže městě.

Poměrně velké množství materiálů shromáždil Pitř k slezskému probošství Dobré pole (Wahlstadt), které bylo roku 1738 znovuzřizeno jako broumovská filiálka.⁶⁴⁾

To byl ovšem jen záměr. Část z tohoto záměru dovedl takřka k cíli Pitřův spolupracovník Alexius Habrich. Dohotovil spis s názvem *Conceptas historiae diplomatico-chronologicae monasterium o.s.B. in Bohemiae et instrumenta quaedam hunc spectantio, quod una cum praep. Piter conscripsit. Continent hoc opus magnum undecim fasciculo et quidem: a) Monasterium Cladrubiense; b) Monasterium S. Ioannis in insula seu Ostrow, post bella husitica ad monasterium s. Ioannis sub rupe translati, occasione praepositurae in Krawsko in provincia Znoymensi; c) monasterium Sazaviense s. Procopii; d) monasterium Vilemoviense etiam ratione praepositurae in Uherczic; e) cella in Sedlečic; f) monasterium B.M.V. in Porta apostolorum alias Fostelberg; g) monasterium Slavorum Pragae; h) monasterium s. Georgii monialium a.s. B.; i) s. Ioannis Baptistae in Teplitz seu ad Aquas calidas monialium a.s.B.; k) monasterium ad spiritum sanctum seu ad misericordiam Dei monialium o.s.B.; l) quaedam de monasterio s. Ambrosii in Klattau et Sedlitz, dílo ovšem opět nebylo vydáno.⁶⁵⁾ Dochovaný svazek je věnován výhradně benediktinským klášteřům, z nichž některé jsou na Moravě. Většina uvedených církevních domů je ovšem v Čechách.*

Z dalších Pitřových dílcích záměrů vycházejících z již shromážděného materiálu se dočkaly dokončení např. spisy *Series abbatum Břevnoviensium (Pořadí břevnovských opatů)* s obšírnými životopisy břevnovských prelátů, *Dissertationes diplomatico-historicae de monasteriis O.S. Benedicti in Bohemia (Listinné a historické rozpravy o kláštorech řádu sv. Benedikta v Čechách)*, *Historia diplomatico-chronologica ecclesiae collegiate a s. Petri Brunae (Dějiny kolegiátního kostela sv. Petra v Brně doložené listinami a časovým přehledem)*, *Monumentum diplomatico-chronologicum, historia ecclesiae parochialis s. Jacobi Apostoli civitatis Brunensis (Listinná a chronologická památka – dějiny farního kostela sv. Jakuba apoštola v městě Brně)*, *Hussiticae haereseos ortus et progressus (Vznik a vývoj husitského kacířství)* či *Commentarius in Bibliothecam Bohemiae Ziegelbaueri (Spisek o Ziegelbauerově knihovně Čech)*. Posledně uvedený popisuje monumentální práci německého benediktina Magnoalda Ziegelbauera, který mimochodem dožil svůj život ve zdech rajhradského klášteřa. Práce měla pojednávat o českých historících a jejich pracích. Dílo ovšem nikdy nevyšlo, protože nebylo schváleno vídeňskou cenzurou.

Pitř též připravil k vydání kroniku Staré Plzně, kterou rovněž doplnil obsáhlým dějepisným výkladem. Tato jeho práce má název *Historia Antiquae Plznae in Bohemia adjectis ejusdem et Novae Plznae privilegiis (Historie Staré Plzně s připojenými výsadami téže obce i Nové Plzně)* a tvoří ji čtyři části. V první nalezneme kratší verzi latinského Pitřova výkladu o Staré Plzni, v druhé delší druhou verzi výkladu, ve třetí části pak *Staré výsady města Plzně v Čechách*.⁶⁶⁾ Pod tímto označením si musíme před-

2

Rehole
 auct
 Gaston
 Dvateho Otce
 Benedycta
 Opata.

Od Hpsi Dvateho druzg- Otce
 pryzana

Od Dvateho Zedovis Gajozje
 toso gmnna Gaurijs
 ijtina, jfwatna
 a potwogzma

Aljni r jso ziwostm, gatz gny tjs
 Dvate Gajoz je sal go pruz
 3 latujsko yazyka w yazyk
 jstj z jilozinna a
 na Dvitho wydana

Sluzji a pruz
 Starozimjs Twobdurs a Dvofradnjs
 klastra Dvofradnjs Gaudi
 Hpsi Dvateho Otce Benedycta
 w Mansk Margtbrajzhu
 Morawjskum.
 Zwobsta a Zwolaber.

2

stavit krasopisné opisy latinských privilegií týkajících se Plzně. Ve čtvrté části nazvané *Privilegia Neo-Pilsnensia* se nacházejí opisy česky psaných listin týkajících se Nové Plzně.⁶⁷ Vznik spisu je kladen mezi léta 1753–1764.⁶⁸⁾

Stejný osud jako většina Pitrových prací mělo pak i poslední Pitrem zamýšlené dílo - *Dictionarium Vetero-Bohemicum*.⁶⁹⁾ Tento slovník, který byl do tisku připraven již v roce 1763, měl badatelům usnadnit čtení staročeských textů. Práci na něm Pitř dokončil, slovník byl již i předložen cenzuře a schválen, uvízl ovšem v tiskárně.⁷⁰⁾

Bonaventura Josef Pitř zemřel v Rajhradě 15. května 1764. Především starší literatura jej označuje „jako předchůdce Dobnerova a spoluzakladatele kritického dějezpytu českého“⁷¹⁾ a rajhradské letopisy jej nazývají „přeslavným světlem našeho řádu, ba dokonce i církve a vlasti, jimž kdy se snažil sloužiti“⁷²⁾, ovšem jeho nástupce v proboštském úřadě a životopisec Otmar Conrad měl, vzhledem k tomu, že po Pitřovi zdědil klášter topící se v dluzích, poněkud jiný názor. V jeho spisu čteme „Nedej Bůh, aby ještě jednou byl v Rajhradě zvolen takový probošt, veta bude po Rajhradě. Nikdy nebyl Rajhrad zanechán zpusťšenější, nežli po panu proboštu Bonaventurovi.“⁷³⁾

Toto Conradovo hodnocení jistě vycházelo především ze skutečnosti, že po Pitřovi zdědil klášter v dluzích, s nimiž se snažil vypořádat prakticky po celou dobu, kdy stál v čele rajhradského kláštera. Poněkud jinak hodnotí Pitřa Beda Dudík: „...Pitřa bychom mohli nazvat idealistou, který pro studium minulosti a starých památek zapomínal na hospodářské povinnosti. ... Nepraktické objevy“ (zde Dudík míní určení místa, kde stál v Rajhradě pranýř) „činily tomuto dějezpytci stejně tak radost, jako například jím podnícené a potřebné uspořádání brněnského městského archivu či archivu kláštera cisterciáček na Starém Brně.“⁷⁴⁾

A to je myslím přesně to, co Pitřovu osobnost vystihuje.

Poznámky:

- 1) HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha: Nakladatelství Libri, 2000, ss. 494–495.
- 2) UHL, Karel: *Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik*. Moravan 82, 1933, s. 39.
- 3) Tamtéž, s. 40.
- 4) POKORNÝ, Václav Jan.: *Z archivu kláštera benediktinů v Rajhradě I. Fragment autobiografie P. Bonaventury Pitřa*. Sborník historického kroužku, roč. XXXIII. Praha 1932, s. 15.
- 5) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 40, PELCL, František Martin: *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*. Prag: Matthäus Adam Schmadl, 1782, s. 143–151.
- 6) KINTER, Maurus: *Vitae monachorum qui ab anno 1613 in monasterio OSB. Raihradensi in Moravia professi in domino obierunt*. Brno 1908, s. 7.
- 7) Tamtéž, s. 8.
- 8) TOMEK, Václav Vladivoj: *Příběhy kláštera a města Police nad Medhují*. Praha: J. Otto, 1881, s. 198.
- 9) Tamtéž, s. 198.
- 10) LINDA, Jaromír–STICH, Alexandr: *Josefa Bonaventury Pitřa relace o polickém bratrstvu křížové cesty z roku 1743*. Historické listy 2, 1992, s. 26.
- 11) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 41.
- 12) DUDÍK, Beda: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrafthume Mähren. II. díl*. Vídeň 1868, s. 380.
- 13) KINTER, M.: *Vitae monachorum*, s. 8.
- 14) DUDÍK, B.: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern*, s. 377.
- 15) PITR, Bonaventura: *Krátká kronika Staré Plzně. Breve chronicon Antiquae Plznae* (Ed. Miroslav Šváb). Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1988, s. 7.

IV
Præmium

Paq.
1-44

Pilsna seu Pilsna aut Pilsna olim simpliciter, nunc
 vero cum adjecto obliqua ad Viserimien Horre, est
 oppidum seu civitas Bohemiae prope Montem & Castrum
 Ladim in Circulo Hugenfi. Castrum, quod oppidum
 inter & Montem, in quo Castrum locabatur, interiectum est,
 ad hoc dimidium non amplius porrigitur. Referunt
 Sabinus & Historia, ubi Hageccius & Beykau-
 =sky, hoc Castrum à quodam Ladans tempore Digi-
 =woy Bohemorum Ducis Christianorum Ducum primi-
 cina anno Chisti DCCCLXXV. erectum fuisse,
 & ad radicem Montis Villam. Quibus Ladansium
 Castrum à nomine suo Ladim seu Ladine; Villam
 vero à limitibus, qui Bohemis dicuntur Pizie, Alham,
 vel quod loquuntur Pizky vel Kluzky, id est, Lubonin, fore
 appellasse.

- 16) DUDÍK, B.: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern*, s. 382.
- 17) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 42.
- 18) Tamtéž, s. 43.
- 19) KINTER, M.: *Vitae monachorum*, s. 8.
- 20) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 46.
- 21) DUDÍK, B.: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern*, s. 384.
- 22) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 46.
- 23) Tamtéž, s. 47.
- 24) POKORNÝ, V. J.: *P. Bonaventura Piter, ř.sv.Ben., český dějezpytec (1708–1764)*. PAX, roč. II. Praha 1927, s. 127.
- 25) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 47.
- 26) POKORNÝ, V. J.: *Bonaventura Piter*. Hlídka, roč. XLI, 1924, s. 443.
- 27) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 47.
- 28) POKORNÝ, V. J.: *P. Bonaventura Piter*, s. 127-128.
- 29) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 47.
- 30) LINDA, J.: *Josef Bonaventura Piter. Zpráva o nálezu konceptů Pitrových kázání z let 1735–1752*. In: *Břevnov v českých dějinách* (ed. Marie Bláhová, Ivan Hlaváček). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 93.
- 31) Tamtéž, s. 95.
- 32) UHL, K.: *Bonaventura Piter*, s. 46.
- 33) POKORNÝ, V. J.: *P. Bonaventura Piter*, s. 125.
- 34) ŠIMEČEK, Zdeněk: *K počátkům české diplomatiky. Akademinu Václavu Vojtíškovi k 85. narozeninám*. Sborník Matice Moravské, roč. LXXXVI, 1967, s. 104.
- 35) HANUŠ, J.: *Počátky kritického dějezpytu v Čechách. Několik kapitol z dějin českého obrození*. ČČH XV, 1909, s. 287.
- 36) Tamtéž, s. 288.
- 37) Tamtéž, s. 289.
- 38) PITR, B.: *Krátká kronika Staré Plzně*, s. 10-13.
- 39) HANUŠ, J.: *Počátky kritického dějezpytu v Čechách*, s. 289.
- 40) MZA Brno, *E 6 Benediktini Rajhrad*, inv. č. 2606, kart. č. 300, sig. G a 24.
- 41) Tamtéž, inv. č. 2607, kart. č. 300, sig. G a 25.
- 42) Tamtéž, inv. č. 2620, kart. č. 302, sig. G a 29.
- 43) Tamtéž, inv. č. 2621, kart. č. 302, sig. G a 30.
- 44) Tamtéž, inv. č. 2622, kart. č. 302, sig. G a 31.
- 45) Tamtéž, inv. č. 2623, kart. č. 302, sig. G a 32.
- 46) Tamtéž, inv. č. 2624, kart. č. 302, sig. G a 33.
- 47) Tamtéž, inv. č. 2625, kart. č. 302, sig. G a 34.
- 48) Tamtéž, inv. č. 2626, kart. č. 303, sig. G a 35.
- 49) Tamtéž, inv. č. 2627, kart. č. 303, sig. G a 36.
- 50) Tamtéž, inv. č. 2628, kart. č. 303, sig. G a 37.
- 51) Tamtéž, inv. č. 2689-2697, kart. č. 313-314, sig. G c 1-6.
- 52) Tamtéž, inv. č. 2700-2703, kart. č. 315, sig. G c 7/1 bis-7/3.
- 53) Tamtéž, inv. č. 2709, kart. č. 315, sig. G c 8 bis.
- 54) Tamtéž, inv. č. 2727, kart. č. 319, sig. G c 24.
- 55) Tamtéž, inv. č. 2710, kart. č. 315, sig. G c 9.
- 56) Tamtéž, inv. č. 2724, kart. č. 318, sig. G c 21.
- 57) Tamtéž, inv. č. 2736, kart. č. 321, sig. G c 33.
- 58) Tamtéž, inv. č. 2737, kart. č. 321, sig. G a 34.
- 59) Tamtéž, inv. č. 2741, kart. č. 321, sig. G a 38.
- 60) Tamtéž, inv. č. 2742, kart. č. 321, sig. G a 39.
- 61) Tamtéž, inv. č. 2738, kart. č. 321, sig. G a 35.
- 62) Tamtéž, inv. č. 2739, kart. č. 321, sig. G a 36.
- 63) Tamtéž, inv. č. 2740, kart. č. 321, sig. G a 37.
- 64) Sekularizováno bylo pruským králem již roku 1810. (Pokorný, Václav Jan: *Z archivu kláštera benediktinů v Rajhradě*, s. 17.)
- 65) MZA Brno, *E 6 Benediktini Rajhrad*, inv. č. 2727., kart. 319, sig. G e 24.
- 66) PITR, B.: *Krátká kronika Staré Plzně*, s. 17.
- 67) Tamtéž, s. 18.
- 68) Tamtéž, s. 27.
- 69) HANUŠ, J.: *Počátky kritického dějezpytu v Čechách*, s. 289.
- 70) POKORNÝ, V. J.: *P. Bonaventura Piter*, s. 127.

- 71) Tamtéž, s. 124.
 72) „*praeclarum ordinis nostri lumen, imo et ecclesie et patrie, quibus inservire semper sstuduerat*“ (Uhl, K.: *Bonaventura Piter*, s. 44.)
 73) Tamtéž, s. 44, Dudík, B.: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern, II*, s. 387.
 74) Dudík, B.: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern, II*, s. 388.

Zusammenfassung:

Jindra Pavelková: Das Leben und Werk von Josef Bonaventura Piter.

Josef Bonaventura Piter, der Probst aus der benediktinischer Stift in Rajhrad, gehörte zu dem berühmtesten Historiographen des 18. Jahrhunderts. Er befand mit der historischen Arbeit schon in der Zeit, wann er noch in ostböhmische Police nad Metují und in benediktinischen Stift in Břevnov bei Prag war. Die größte Menge der Materialien zu seiner zukünftigen Arbeit hat er auch in der Zeit seines Aufenthalt beim wiener kaiserlichen Hof gesammelt. Nach seine Ankunft in Rajhrad im Jahre 1756 hat er mit seiner Arbeit voll angefangen. Hier sind auch seine berühmtesten Titeln entstandem, die nur in Handschriften überliefert sind, und die auf Geschichten der böhmischen und mährischen Stiften eingehen.

PhDr. Jindra Pavelková nastoupila po ukončení studia na FF MU (2004) na místo knihovnice v Moravské zemské knihovně, od roku 2005 pak pracuje jako správce historické knihovny v Muzeu Brněnska p. o., Památníku písemnictví na Moravě. Byla kurátorkou následujících výstav: Listování benediktinskou knihovnou (2005, 2006, 2008), Rajhradské písemnictví doby přemyslovské (2006), Psali dějiny Moravy (2008), Comestor – Otec Tří králů a šíření jeho Historie scholastiky v českých zemích (2009). Z jejich publikačních počinů třeba zmínit alespoň články věnované rajhradské benediktinské knihovně a nálezu zlomku Pseudoisidorských dekretálií z přelomu 8. a 9. století a sborník Psali dějiny Moravy, jehož byla hlavním editorem. Titul PhDr. získala v roce 2008.

MORAVSKÝ HISTORIOGRAF BEDA DUDÍK V KONTEXTU ČESKOMORAVSKÉHO DĚJEPISECTVÍ

Richard Mahel

„Teprve od vyskytnutí se věrných písemných pramenů vede historie svůj počátek“

(Dudík, B.: Dějiny Moravy, díl 1, kn. 1, s. 2)

K významným osobnostem moravského dějepisectví druhé poloviny 19. století patří kojetínský rodák Beda Dudík (1815-1890). Benediktinský kněz, pedagog, archivní badatel, moravský zemský historiograf, editor českých i moravských pramenů a také církevní diplomat, je většinou badatelů školených v historických oborech poměrně známou postavou, avšak laické veřejnosti zůstává víceméně neznámý. Z jeho díla je známa většinou jen rozsáhlá syntéza moravských dějin, hojněji se ještě připomíná jeho badatelská cesta do Švédska. Na vině mohou být i odborné příručky. Dudíkovo působení a dílo je totiž dosud známo převážně z několika sumarizovaných hesel v tradičních lexikonech,¹⁾ v odborné literatuře jsou obvykle citovány jeho moravské dějiny, ať již v původní německé nebo pozdější české redakci.²⁾ Soustředěný výzkum Dudíkova života a díla však dosud chyběl, až na sporadické pokusy nemnoha badatelů. Tato nepříznivá situace byla podmíněna už soudobým Dudíkovým působením a jeho hodnocením tehdejšími badateli. Vadil jim způsob zpracování obsahu moravských dějin i malé projevy vlastenectví. Problematickou otázkou tehdejší doby byl také písemný jazyk textů. Dudíkem hojně užívaná němčina byla chápána mnoha současníky jako vlastenecký kaz. To však nelze apriorně považovat za projev netečnosti k českému jazyku, ale spíše za projev praktického přístupu, neboť takto mohl publikovat v řadě německy psaných periodik, emitovaných také mimo habsburskou monarchii. Mohl také doufat v širší čtenářskou obec. Ostatně, německy tehdy psala také řada českých historiků, včetně českého historiografa Františka Palackého (1798–1876).

Dudíka je možné hodnotit i jiným způsobem, zejména s odstupem času. Kritériem takového soudu pak nebude pouze užívaný jazyk jeho prací a vztah k tehdejší probíhající národní identifikaci, ale především jeho tištěné dílo a případně dochovaná osobní pozůstalost. Přitom řada jeho podnětných prací, zejména těch edičních, není příliš známa, zatímco jeho syntetické podání moravských dějin, které bylo a je často citováno i v současnosti, obsahovalo od počátku řadu faktografických i interpretačních nedostatků.

ZE ŽIVOTA A DÍLA RAJHRADSKÉHO BENEDIKTINA

Beda František Dudík se narodil 29. ledna 1815 v moravském Kojetíně jako nejstarší z celkem devíti dětí. Jeho křestní jméno bylo František, po vstupu do benediktinské komunity v Rajhradě pak začal užívat řádové jméno Beda na počest svatořečeného anglického benediktina a historika Bedy Venerabila (672/3-735), mnicha lůáštera sv. Petra v Monkwearmouthu. Jeho otcem byl perníkář a voskař Vincenc Dudík, matkou Magdalena Dudíková, rozená Firmianová. Z Dudíkových sourozenců je třeba vzpomenout dva mladší bratry, Antonína Dudíka (1824–1892), který nakonec působil jako farář v Hruškách u Vyškova, a Eduarda Dudíka (1831–1897), perníkáře, pozdějšího

člena kojetínské obecní rady a nakonec starostu této obce. Z nich zejména Antonín měl k Bedovi blízko, jak také dokládá bohatá vzájemná korespondence, či Antonínův přepis řady Bedových textů, nacházejících se v osobní pozůstalosti. Do nich pak často Beda Dudík ještě zasáhl různými vpisy. Lze předpokládat, že Antonínova spoluúčast mohla ovlivnit finální podobu některých textů Bedy Dudíka.

Beda Dudík absolvoval svá raná studia v Kojetíně a poté zejména v sousední Kroměříži, na tamější piaristické trojtřídní hlavní škole a na piaristickém šestitřídním gymnáziu. Je vůbec pozoruhodné, že perníkář Vincenc Dudík poslal všechny své syny na studia, což ho jistě stálo nemalé peníze. Školní soupisy žáků totiž dokládají, že na kroměřížském gymnáziu studovali také Eduard i Antonín Dudíkovi. Dudíkův současník a první životopisec, rajhradský knihovník a archivář Maurus Kinter (1842–1928), datuje Dudíkova studia v Kroměříži do let 1825–1834.³⁾ Tehdejší šestitřídní (šestileté) gymnázium, rozdělené na čtyři gramatikální (parva, principia, gramatica, syntax) a dvě humanitní třídy (poesis, rhetorica), kladlo důraz především na výuku náboženství, morálky, aritmetiky, latiny, němčiny, zeměpisu a dějepisu, básnictví a rétoriky. Dudík absolvoval gymnázium s vynikajícím prospěchem, jak dokládají dochovaná vysvědčení a tehdejší školní zprávy, jichž si v případě Dudíkově dosud historická věda příliš nepovšimla.⁴⁾ Po ukončení gymnázia pokračoval Dudík nadstavbovým studiem na Filozofickém ústavu v Brně v letech 1834–1836, který připravoval studenty především na možné univerzitní studium teologie či filozofie. Na Moravě v té době existovaly pouze dva takové školní ústavy, jeden v Mikulově a druhý právě v Brně. Tento přestup do Brna byl pro další Dudíkovo směřování důležitým rozhodnutím. Na brněnském ústavu působilo hned několik významných osobností moravského dějepisectví, z nichž někteří byli současně členy benediktinského konventu v Rajhradě. Z nich je nutné jmenovat především podpřevora (subpriora) řádu Řehoře Volného (1793–1871), významného moravského církevního historika a topografa, který se stal jedním z nejoblíbenějších Dudíkových pedagogů.⁵⁾ Na brněnském ústavu vyučoval všeobecné (světové) dějiny a řeckou klasickou filozofii.⁶⁾ Pod vlivem Volného se začal mladý Dudík intenzívně zajímat o české dějiny, ale také o možný vstup do benediktinského řádu v Rajhradu. Zájem o tamější řádový konvent a vlastní noviciát lze doložit také v tehdejší intenzívní vzájemné korespondenci mezi Dudíkem a opatem rajhradského kláštera Viktorem Šlosarem (1832–1854).⁷⁾ Dne 21. srpna 1836 se Dudík stal novicem rajhradského kláštera, na kněze byl vysvěcen až po ukončení studií dne 20. srpna 1840 v Brně.⁸⁾ Na studia na filozofickém ústavu Dudík navázal souběžně realizovaným studiem na Teologickém ústavu v Brně v letech 1836–1840 a studiem na univerzitě císaře Františka v Olomouci v letech 1836–1840. Olomoucké studium úspěšně zakončil rigorózním doktorátem, slavnostně uděleným, jak dokládá dekret v osobní pozůstalosti, 24. června 1840.⁹⁾ Dudíkova školní léta dokumentují také některé z tzv. rajhradských rukopisů.¹⁰⁾ Převážně se jedná o školní přednášky či zápisy z vyučovacích hodin, dále mladší spisy věnované pomocným vědám historickým a Dudíkův rukopis k dějinám české literatury. Dávají především nahlédnout do skladby tehdejšího vzdělávání. Také tyto zdroje důležitých informací zůstaly dosud převážně nevyužity.¹¹⁾

Po skončení studií nastoupil Dudík jako pedagog na Filozofický ústav v Brně, kde začal vyučovat latinský a řecký jazyk.¹²⁾ Současně se jako suplent věnoval i dalším předmětům, jako byly zeměpis a dějepis. Výrazná změna nastala v roce 1842, kdy po Řehoři Volném oficiálně převzal výuku všeobecnému dějepisu. V této době se Dudík současně

začal angažovat také jako moravský vlastenec. V popředí jeho snah bylo širší zapojení českého jazyka do vzdělávacího systému v českých zemích a propagace českých a moravských dějin. V tomto směru k jeho vlasteneckému kreditu přispělo úspěšné rozšíření slovanské knihovny na brněnském ústavu a kladné vyřízení jeho žádosti vyučovat zde českému jazyku. V rámci tohoto povolení směl Dudík dvakrát týdně bezplatně vyučovat českému jazyku a literatuře, s právem veřejných zkoušek a vydávání platných vysvědčení.¹³⁾ Výuku češtiny pak do jisté míry reflektoval spis, který vznikl v roce 1847 a měl být dán do tisku v roce 1848 pod názvem *Stručná historie Literatury české*. Ten nakonec vlivem revolučních událostí roku 1848 nevyšel tiskem, zůstal však v rukopisu zachován mezi rajhradskými rukopisy.¹⁴⁾ Už nikdy nebyl vydán tiskem a Dudík jej později odložil stranou, aby se na rukopis záhy neprávem zapomnělo. Nutno dodat, že k tomu přispěl i sám Dudík pozdější změnou osobních i odborných názorů. Didakticky koncipovaný spis však autentickým způsobem odhaluje mladého Dudíka jako začínajícího historika i moravského vlastence a odpovídá také na otázku, jaké byly Dudíkovy rané odborné názory na české dějiny a roli českého literárního dědictví.¹⁵⁾ Kromě literárního knihopisu zde Dudík totiž představil pozoruhodné rané názory na české dějiny, které prozrazují jeho tehdejší sympatie s doznívajícím slovanstvím, zájem o emancipaci českého jazyka i úctu k moravské tradici a zemskému vlastenectví. Spis je současně klasickým zrcadlem tehdy rodící se nové koncepce českých národních dějin, jak ji od třicátých let 19. století postupně koncipoval český historiograf František Palacký, především ve svém rozsáhlém podání českých dějin, tehdy ještě vydávaném německy.¹⁶⁾ Dudík se vlivům této koncepce nikdy úplně nevyhnul.

Dudíkova odborná publikační činnost však začíná již v roce 1845. Tehdy vstoupil do historiografie dvěma edičními příspěvky z českých dějin, pokaždé s jiným přístupem.¹⁷⁾ První ucelenou a samostatnou studií byl vlastenecký spis propagující soudobou Moravu, její historii, náboženskou tradici i kulturu.¹⁸⁾ Dudík tedy vlastní kariéru započal jako vlastenecký pedagog a historik převážně kulturních dějin. To se však postupně změnilo, jakmile se uvolnilo placené místo zemského archiváře a Dudík pohotově nabídl vlastní kandidaturu.

Když totiž v Brně zemřel v lednu 1847 zemský archivář Antonín Boček (1802–1847), hned v únoru téhož roku se Beda Dudík nabídl stavovskému zemskému výboru na jeho místo. Tehdy byla Dudíkova kandidatura odmítnuta a vedením archivu byl dočasně pověřen spolu s plodným kancelistou, také kojetínským rodákem Josefem Chytillem (1812–1861), pozdější profesor české řeči a literatury na vídeňské univerzitě Alois Vojtěch Šembera (1807–1882). Protože se však věnoval i jiným úkolům a archivní praxi zanedbával, očekávání moravských stavů nesplnil, podobně jako před ním zemský archivář Antonín Boček. V případě Bočka byla navíc nespokojenost posilována také vědomě způsobenými nedostatky v jeho diplomatáři, na které se přicházelo už krátce po jeho smrti.¹⁹⁾ Za této situace a vlastně napodruhé, byla opět nastolena Dudíkova kandidatura a tentokrát byla úspěšně přijata.²⁰⁾ V úřadu zemského archiváře však nikdy potvrzen nebyl vzhledem k následným badatelským aktivitám, takže tento významný úřad zůstal formálně neobsazen až do roku 1861, kdy došlo ke jmenování Vincence Brandla (1834–1901) zemským archivářem. Jako archivář člen archivní komise se Dudík spolupodílel na přebírání části bývalé Cerroniho sbírky v letech 1849–1850 z rukou Cerroniho synovce Jana Jakuba Czikanna (1789–1855) do sbírek zemského archivu²¹⁾ a současně prováděl přípravné práce k zahájení vlastních prací

Beda František Dudík
1889

BEDA FRANTIŠEK DUDÍK (1815-1890),
 FOTOGRAFIE Z ROKU 1889
 (FRONTISPIS PUBLIKACE M. KINTERA
 DER MÄHRISCHE LANDESHISTORIOGRAPH)

na moravských dějinách.²²⁾ Dudíkovo počínání v rámci ustavené komise pro převzetí Cerroniho sbírky však bylo podle některých badatelů sporné. Nepočínal si údajně jako odborný badatel, když byla jeho zásluhou převzata jen menší část navrhovaného množství Cerroniho sbírky. Domnívám se však, že tehdy svou úlohu sehrála spíše fiskální stránka celého projektu, neboť Czikanovo předání materie bylo v podstatě dohodnutým obchodem a brněnský archiv měl jen omezené možnosti financování tohoto odkupu. Podstatná část původní Cerroniho sbírky navíc zůstávala nadále v soukromých sbírkách. Dudík záhy přistoupil ke katalogizaci převzaté sbírky. Je možné doložit, že i přes celkově skeptický Dudíkův postoj na její význam, některé archiváře považoval za klíčové a pro moravské dějiny přínosné. V roce 1849 vydal Dudík první část dějin rajhradského kláštera, které zpracoval především z prestižních důvodů, a proto nepřekvapí, že byly dedikovány tehdejšímu rajhradskému opatovi Viktoru Šlosarovi (+1854).²³⁾ Krátce po nich následovaly drobné studie z dílčích problematik, zpravidla reflektující nálezy v Cerroniho nebo jiných sbírkách.

Zásadní ohlas však měly Dudíkovy zahraniční badatelské cesty. Z nich je nutné připomenout především cestu do Švédska, která se uskutečnila na žádost moravského zemského výboru. V květnu roku 1850 byl požádán moravskými stavy, aby jako badatel s archivní praxí odjel do švédských archivů a knihoven vyhledat rukopisy a tisky bohemikální povahy, které byly na konci třicetileté války odvezeny do Švédska. Svou několikaměsíční činnost a badatelské výsledky zveřejnil v publikaci, která do jisté míry potvrdila, současně však i zmírnila starší přehnané domněnky o rozsahu odvezené kořisti.²⁴⁾ Průběh Dudíkovy činnosti a postřehy všedního dne zachycuje také tehdejší Dudíkova korespondence, adresovaná různým příjemcům, také však jeho dvěma bratry Antonínovi a Eduardovi Dudíkovým. Z ní se mimo jiné dovídáme, že se tehdy Dudík sešel dílem náhodou s následníkem švédského trůnu, který tehdy jeho výzkum ocenil.²⁵⁾ Stalo se tak dne 17. června 1851 na univerzitní slavnosti v Uppsale.²⁶⁾ Konečná tečka švédským výzkumům však byla učiněna až v roce 1878, kdy se Dudíkovi podařilo ve spolupráci s vídeňskou vládou získat nazpět 23 svazků rukopisů a tisků, které byly poté uloženy v brněnském archivu.²⁷⁾ Dudíkova zjištění ve Švédsku také nastolila předpoklad, že část bohemik byla odvezena v rámci tzv. knihovny královny Kristýny do Říma.²⁸⁾ Dudík správně předpokládal, že bohemika bude nutné hledat také v Římě, jak nakonec naznačoval i starší výzkum, zejména českého historioografa Františka Palackého.²⁹⁾ Zemský stavovský výbor nakonec souhlasil s cestou Bedy Dudíka v říjnu 1852 do Itálie. Ve Vatikánu našel Dudík, díky podpoře olomouckého kanovníka hraběte Roberta Lichnovského (1822–1879) a prefekta vatikánských archivů monsignora M. Mariniho,

přibližně 59 svazků evidujících 68 000 listin z období let 1306-1410, přičemž převážná část z nich se týkala dílčího období 1316–1334.³⁰⁾ Výsledky pak shrnul do dvoudílné publikace,³¹⁾ která se stala základní příručkou dalšímu římskému výzkumu. Dudíkovy zkušenosti a výsledky z obou badatelských cest posílily Dudíkův kredit jako úspěšného historika a archiváře. Zřejmě z těchto důvodů, a také proto, že byl současně klerik, se na něho obrátil v roce 1853 velmistr řádu Německých rytířů arcivévoda Maxmilián Josef d'Este (1835-1863) s požadavkem, aby uspořádal centrální řádový archiv ve Vídni, především mincovní sbírky řádu. V řádových archivech v rakouských a německých zemích pracoval Dudík do roku 1859. Výsledkem spolupráce se zemským komturem řádu hrabětem Josefem M. A. von Attems (1835–1871) byl detailně pojatý tisk, který nebyl pouze vlastním katalogem řádových mincí, ale do jisté míry i dějinami zmíněného řádu, ačkoli Dudík v předmluvě hovoří spíše o přehledné příručce a syntetické záměry v díle spíše popírá.³²⁾ Na tuto publikaci později navázala další, pojednávající o řádové klenotnici, z roku 1866.³³⁾

V roce 1855 se Dudík úspěšně habilitoval na vídeňské univerzitě jako docent pro studium středověkých písemných pramenů. Souběžně s pokusem zakotvit jako pedagog na vídeňské univerzitě pracoval i na dalších úkolech, kterými ho pověřoval zemský stavovský výbor. V roce 1857 na žádost zemského výboru zpracoval problematiku státoprávního poměru opavského knížectví vůči Moravě.³⁴⁾ Na základě tohoto díla a již jmenovaného soupisu Cerroniho sbírky byl Dudík zemským výborem navržen v roce 1855 do prestižní funkce moravského zemského historiografa.³⁵⁾ Dudík se nyní jako moravský historiograf mohl konečně věnovat realizaci zamýšlených moravských dějin, které začaly být od roku 1860 vydávány německy.

Dudíkovy aktivity pokračovaly. Od roku 1865 se Dudík podílel z podnětu ministra Josefa Lassera svobodného pána von Zollheim (1815-1879) na chystané zákonné úpravě celorakouského archivnictví. V rámci tohoto úkolu také Dudík navštívil řadu archivů monarchie, exemplárně v rakouské Haliči (v království haličsko-vladiměřském). Výsledná Dudíkova studie byla v roce 1868 otištěna Císařskou akademií věd ve Vídni³⁶⁾ a byla jedním z podkladů pro další legislativní úpravy při jednání ministerské komise v roce 1870, tehdy již reprezentované ministrem vnitra Karlem Giskrou (1820–1879). K Dudíkovým úpravám se nakonec příliš nepřihlédlo,³⁷⁾ na druhé straně jeho spoluúčast dokazovala, že již tehdy Dudík požíval poměrně významné přízně vídeňské vlády a patřil k důležitým personám tehdejší badatelské obce v Rakousku-Uhersku.

Dudíka se jako badatele přímo dotkl prusko-rakouský konflikt z roku 1866. Jako válečný zpravodaj byl císařským dvorem přidělen na jižní italskou frontu, k vojsku polního maršálka arcivévody Albrechta Habsburského (+1895). Dudík během svého působení na italské frontě zasílal domů korespondenční situační zprávy, které jsou i s odstupem času významným svědectvím válečného dění na vybraném úseku fronty. Osvětlují jak přímé bojové střety některých oddílů, tak bezprostřední situaci blízkého frontového zázemí. Dopisy byly původně určeny pro korunního prince, avšak pro svou dokumentační a badatelskou hodnotu bylo rozhodnuto o jejich zveřejnění ve vídeňské publicistice, aby později vyšly také souborně tiskem.³⁸⁾ Záhy poté byl Dudík pověřen novým vládním úkolem. Konferenční ministr a také policejní ministr hrabě Richard Belcredi (1823–1902) vyslal Bedu Dudíka do polského Krakova jako církevního diplomata, aby tam projednal s ruskou stranou spornou otázku zcizeného majetku krakovské diecéze. Sporná záležitost vyústila v roce 1875 v dvoustrannou dohodu mezi

Rakousko-Uherskem a Ruskem. Svému diplomatickému pověření Dudík věnoval spis, který vyšel tiskem v roce 1867.³⁹⁾

Od šedesátých let 19. století požíval Dudík poměrně velké přízně rakouských úřadů, což mu umožnilo realizovat další četné badatelské cesty, jak v hranicích Rakouska-Uherska, tak v zahraničí. Další etapa výzkumných cest byla zahájena již v roce 1863 vyčerpávající cestou na Blízký východ, během které navštívil Konstantinopol, Athény či poměrně exotickou Smyrnu. Toto „cestovatelské“ období, spojené s dílčími výzkumy, končí v podstatě až v roce 1884.⁴⁰⁾ Z nich připomeňme ty nejdůležitější. Z církevního hlediska byla významnou cestou pouť do Říma u příležitosti slavnosti 1800letého výročí úmrtí apoštolů Petra a Pavla v roce 1867. Z diplomatických cest to byla v roce 1869 účast na císařské cestě na Blízký východ, ve funkci oficiálního kronikáře celé výpravy. Během této cesty navštívil Jeruzalém a účastnil se slavnostního otevření Suezského průplavu.⁴¹⁾ V roce 1873 se účastnil světové výstavy ve Vídni, kde reprezentoval moravskou zemi a její všestranné kulturní bohatství a jako moravský rodák, vlastenec a badatel kulturních dějin, se rád ujal autorství katalogu moravské sekce výstavy.⁴²⁾ V roce 1874 přijal pozvání z ruských kruhů účastnit se třetího mezinárodního archeologického kongresu v Kyjevě. O dva roky později se účastnil podobného jednání v Budapešti, zaměřeného na antropologii a prehistorii. Do Ruska se Dudík znovu vrátil v roce 1879, kdy navštívil tamější archivy a knihovny v Moskvě a Petrohradu. I tuto badatelskou cestu zdokumentoval v samostatném spisu.⁴³⁾ Dudíkovy zahraniční cesty vedly v roce 1881 již ke třetí návštěvě Říma, kde se účastnil slavnosti spojené s publikací papežské encykliky *Grande munus* papeže Lva XIII. z roku 1880. V Římě se patrně nakazil malárií, která ho poté sužovala po celý zbytek jeho života.⁴⁴⁾ Na klinické projevy nemoci i vysoký věk si Dudík stěžoval od konce roku 1881 vlastně neustále, jak zachycují jeho osobní poznámky, které s oblibou cituje jeho životopisec a současník Maurus Kinter.⁴⁵⁾ I přes tento handicap byl v roce 1883 jedním z vážných pretendentů na funkci nového rajhradského opata. Dudík nakonec vlastní kandidaturu stáhl, avšak již o rok později byl jmenován papežským breve do funkce čestného třebíčského opata, ovšem bez výkonu souvisejících práv a povinností, neboť tamější opatství již z hlediska církevní správy vlastně neexistovalo. Jednalo se tak po mém soudu spíše o formální ocenění Dudíkovy celoživotní činnosti.⁴⁶⁾ Dudíkovy aktivity však neustaly, spíše naopak. Podle možností tvořil dále, zejména průběžně pracoval na svých moravských dějinách. Během svého celoživotního působení obdržel Dudík řadu gratulací a dekorací (medailí, rytířských křížů a církevních prstenů). Pro Dudíka však mnoho neznamenal a nepřekvapí tak, že je nakonec z větší části nechal zatavit do dvou liturgických nádob, případně původní dekorace nahradil v nádobách přímo miniaturami.⁴⁷⁾ V roce 1884 musel Dudík své aktivity výrazně omezit, neboť mu ochrnula část těla včetně jedné ruky. I v této situaci ještě zamířil do Říma a do Vídně. I přes občasné rekonvalescenční pobyty na různých místech se Dudíkův stav na počátku roku 1890 prudce zhoršil. Zůstal již prakticky upoután na lůžku a po ataku druhé mozkové mrtvice dne 18. ledna 1890 zemřel. Pohřben byl 20. ledna 1890 na řádovém hřbitově u kostela sv. Kříže v Rajhradu.

Dudíkova činnost vykazuje poměrně značnou šíři zájmů i tematickou mnohostrannost: na jedné straně se dotýkala záležitostí církevně-právních a církevně-historických, na straně druhé to byl výzkum všeobecně historický se vztahem k Moravě, ať už formou syntetického podání nebo analytickým a tematickým výzkumem jednotlivých fenoménů. Výzkum přitom poměrně často spojoval s edičním vydáním příslušného pramene,

kterému často dával i ve svých studiích přednost před vlastní autorskou interpretací. Dudíkova zásada přiblížit se nejvíce pravdě tak podle jeho mínění spočívala především v řeči editovaných pramenů, kde hlavním interpretátorem měl být samotný čtenář, nejlépe čtenář-badatel, zatímco editor (Dudík) měl zůstat víceméně jakýmsi prostředníkem. Edičními přístupem si řada jeho prací zachovala odbornou platnost dodnes, jak je tomu v případě publikace *Švédové v Čechách a na Moravě 1640–1650*,⁴⁸⁾ která se opírá především o do té doby málo poznané švédské válečné relace a korespondenci, které Dudík prošel během vlastního švédského výzkumu. Druhou oblastí Dudíkova tematického zájmu, který si podržel odbornou platnost do dnešních časů, byla statuta z českých a moravských církevních synod, z nichž zejména ty moravské na rozdíl od českých (pražské /arci/diecéze) zůstaly do Dudíkových časů stále z větší části výzkumem nepostihnuty. Nutno podotknout, že Dudík k této problematice snesl několik zásadních či nových poznatků, např. ve věci datace některých synodálních jednání,⁴⁹⁾ zejména však zveřejněním synodálních statut zdůraznil církevně-právní roli české a moravské synodální praxe, význam církevního soudnictví a snesl tak povědomost o důležitém postavení moravské církevní administrativy v rámci církevních dějin zemí České koruny.⁵⁰⁾ Třetí Dudíkem preferovanou tematickou oblastí bylo knihovnictví, knihovní sbírky a knihtiskařství, spojené jak s přehledným podáním jejich vývoje,⁵¹⁾ tak s cíleným výzkumem jednotlivých archivů a knihoven, jako tomu bylo exemplárně v Mikulově, Kroměříži a ve Vratislavi.⁵²⁾ Otázkám Dudíkova přínosu pro oblast knihopisu a knihovnictví se systematicky věnovala, zejména na základě zmíněné Dudíkovy souhrnné publikace, Eva Ryšavá a potvrdila přínosnost i jeho dílčích studií.⁵³⁾ Čtvrtou oblastí pak byla „valdštejniáda“, respektive poslední léta frýdlantského a meklenburského vévody Albrechta z Valdštejna (+1634), ke kterým se Dudík dostal na základě poznání švédských archivních pramenů i v souvislosti se studiem třicetileté války v českých zemích (bádal jak v moravských, tak ve vídeňském válečném archivu). Věnoval se především válečné korespondenci a vojenským relacím, které sice představují jednostranný, nicméně do té doby spíše okrajově užívaný zdroj informací k Valdštejnově konci a zejména k otázce možné Valdštejnovy zrady císařských zájmů.⁵⁴⁾ Ani Dudíkův výzkum však otázku zrady rozhodnout nemohl a snad to neměl ani Dudík v úmyslu. Tento problém se tak jako výrazný polemický fenomén přenesl ještě do následného bádání celého 20. století.

Pro zajímavost ještě dodejme, že se Dudík během švédských výzkumů dostal také ke studiu kronikářského souboru *Codex Gigas*, který byl na konci třicetileté války ukořisťen také Švédy. Dudíkovo studium knihy je v krátké poznámce zachyceno na jedné z posledních stran kodexu.⁵⁵⁾

MORAVSKÉ DĚJINY JAKO TVŮRČÍ VRCHOL

Dudíkova syntéza moravských dějin je nejrozsáhlejší a nejvýznamnější autorovo dílo, ačkoli po odborné stránce byly asi nejlepší jeho ediční práce. Do koncepce díla zasáhlo hned několik okolností: jednak Dudíkův záměr badatelské činnosti, který podal stavovskému zemskému výboru krátce po souhlasu s jeho jmenováním zemským archivářem⁵⁶⁾, dále jeho pokus následovat příklad z Čech – totiž napodobit právě vycházející *Dějiny národa českého* od českého historioografa Františka Palackého⁵⁷⁾ vlastní moravskou dějinnou řadou, jakmile k tomu dostane příležitost, a konečně soupis požadavků na podobu moravských dějin, který za moravský výbor tiskem

zveřejnil ředitel zemského archivu v Brně Petr Jiří rytíř von Chlumecky v roce 1857.⁵⁸⁾ Chlumeckého program však Dudík spíše nedodržel. Není bez zajímavosti, že právě Palacký platil pro Dudíka, ale stejně tak i pro řadu dalších tehdejších badatelů, za vzor vlasteneckého dějepisce, editora bohémikálních pramenů, propagátora českého jazyka i bystrého literárního kritika současně. Po roce 1848 k tomu přibyl ještě aspekt politický a národní, živěný Palackého aktivitou na rakouském říšském sněmu a brilantním odmítnutím pozvání na velkoněmecký říšský sněm do Frankfurtu nad Mohanem. Palackého liberální konzervatismus, projevující se v praktické politice striktní opatrností i rozvážností každého učiněného kroku, mimo jiné také odmítnutím radikálního řešení sociálních otázek nebo myšlenky všeobecného volebního práva, byl tehdy zčásti vlastní i názorům Dudíkovým, ovšem proti Palackému byl Dudík ještě přísnější konzervativec. Liberalismus mu byl totiž zcela cizí. Jestliže Dudík váhal u Palackého jako u politika a autora koncepce konstitučního austroslavismu v monarchii, jako historika a autora nové koncepce českých dějin ho v zásadě přijal, byť s určitými výhradami rázu spíše ideologického než ryze koncepčního. Tak Dudík jako klerik a moravský vlastenec nikdy nemohl kupříkladu akceptovat v plné míře Palackého podání husitského hnutí, ačkoliv se o to kdysi pokusil v roce 1848 ještě jako mladý pedagog v jedné ze svých učebnic.⁵⁹⁾ Tehdy však ještě Palacký husitství do české redakce svých Dějin programově nepojal (chronologicky tam tehdy ještě nedospěl) a zveřejňoval pouze dílčí výsledky a názory. Dudíkův radikalismus navíc po roce 1848 rychle vymizel a s ním i odvážné sdílení i takového pojetí husitského hnutí. Dudíkovu pozdější napsat přehled moravských dějin však bylo usnadněno tím, že mohl navázat na koncepci českých dějin, kterou Palacký uplatňoval již několik let. Zatímco Palacký začal vydávat v roce 1848 svou česky psanou dějinnou řadu, která podle jeho slov napravovala nejasnosti a nedostatky jeho původní německé řady z třicátých a čtyřicátých let, Dudík své německy psané moravské dějiny začal vydávat až po roce 1857 a českou redakci těchto dějin po zralé úvaze i mediálních výtkách ještě o řadu let později.

Ačkoli nelze položit rovnítko mezi Palackého a Dudíkovu zpracování domácích dějin, přesto nalezneme několik pozoruhodných shod. Podobně jako Palackého Dějiny začaly po německé redakci a dílčích úpravách vycházet také v češtině,⁶⁰⁾ tak i Dudíkovy moravské dějiny byly vydány tiskem nejprve německy a teprve na žádost moravských vlastenců přistoupil Dudík na jejich českou redakci. Na rozdíl od Palackého však na své česky psané verzi díla prakticky proti původnímu vydání nic nezměnil, s výjimkou sporné velehradské otázky (problém lokalizace a významu velkomoravského Velehradu). Dudíkův zájem o sepsání moravských dějin byl podobně jako u Palackého poměrně dlouhodobý, čemuž napovídají např. dějepisné vsuvky v jeho již vzpomenutém rukopisu k dějinám české literatury z let 1847–1848, nebo stručný přehled moravských dějin na pokračování na stránkách časopisu *Morawské nowiny* v roce 1850.⁶¹⁾ Podobně jako Palacký provedl Dudík heuristickou přípravu především výzkumem v moravských a v zahraničních archivech a knihovnách, přičemž některá svá zjištění podal rovnou v tištěných studiích. Je neoddiskutovatelné, že rozsahem a závažností Palackého kriticismus a erudici nepřekonal, nicméně pokusil se v podstatě o totéž, byť v omezenějším a do jisté míry lokálním měřítku.⁶²⁾ Palacký v předmluvě svých Dějin zdůraznil, že je nutné dosavadní výklad českých dějin zrevidovat kvůli malému soudobému povědomí o českých dějinách i v důsledku slábnoucí víry v dějinné poslání českého národa. Dále zdůraznil, že své dílo nyní z vlasteneckých důvodů podá také v rodném jazyce. V té

souvislosti své Dějiny v dílčích otázkách přepracoval, neboť jak zdůraznil, obsahovaly původně několik omylů a chyb z důvodu nedostatku času i nedostatečného poznání některých jevů, stěžejní části navíc prý koncipoval během obou italských pobytů v letech 1838–39 a 1844–45, tedy v cizině. Dosavadnímu českému bádání přitom vytkl velmi slabý zájem o původní archivní materii a slepou víru ve věrohodnost několika starších kronikářských prací. Tím nejpodstatnějším důvodem českého vydání však byla dosavadní absence uceleného moderního podání českých dějin, koncipovaného podle nejnovějších vědeckých hledisek a majícího co říct také soudobému společenskému a politickému dění. Palacký pak ještě v předmluvě svého díla podotkl, že také toto česky přepracované dílo hodlá v budoucnu ještě dále revidovat a doplňovat podle získaných poznatků, a otevřeně přiznal, že přetrvávající zanedbání se týká stále nejvíce Moravy.⁶³⁾ Právě na toto přiznání jako by Dudík čekal a mohl patřičně zdůvodnit nutnost napsat paralelní dějiny, které by se nejvíce právě dotýkaly poněkud opomíjené Moravy. Na druhé straně, Palackého koncepce českých dějin i podoba jeho životního díla zapůsobila na Dudíka jako dokonalý vzor dějepisné práce, který je možné jen těžko přehlédnout. V Dudíkově předmluvě k jeho Dějinám Moravy se totiž můžeme dočíst podobného vrocení díla jako u Palackého. Dudík Palackého význam samozřejmě vzpomenu, neboť jeho dílo znal. Dále si moravský historiograf v předmluvě postěžoval na vypovídací nevěrohodnost dosavadních pramenných zdrojů, ale i některých novějších edic a studií, jakou byl kupříkladu Bočkův diplomatář, jehož obsahu Dudík, jak přiznává, příliš nedůvěřoval.⁶⁴⁾ Zdůraznil také, že ve svých moravských dějinách vyčlení prostor především Moravě, která sehrála pozitivní úlohu nejen v dějinách českého státu, ale vlastně v osudu celé střední Evropy, neboť již Velká Morava dala proniknout křesťanství a tím i podnětům středověké vzdělanosti. V podání této myšlenky se Dudík znovu opírá o koncepci Palackého Dějin, která definovala středoevropský prostor také jako zájmovou oblast mezi „ruským“ východem a „německým“ západem, byť je Dudíkovo pojetí poněkud modifikované.⁶⁵⁾ Dudíkem přejatá Palackého vize o zvláštním postavení střední Evropy zde, jak je patrné, dostává také rozměr nábožensko-historický, v jehož středobodu je akt postupné christianizace střední Evropy a zejména Moravy. Zmíněným motivem vliv Palackého na Dudíka nekončí. Palackého podání českých dějin bylo totiž novátorské v mnoha dalších ohledech, např. v širším záběru na českou minulost, tedy nikoli už jen v mantinelech politických a válečných dějin jako ve většině prací předchůdců, ale s mnohými obsažnými vsuvkami z kulturních, hospodářských či sociálních dějin. Dudík se k takovému rozvržení látky hlásí a v předmluvě svého díla přiznává, že také on se dotkne celé řady dosud spíše opomíjených témat, a tím jako by v podstatě sděloval, že Palackého metodologický nápad byl dobrý a především potřebný, a proto jej aplikuje také.⁶⁶⁾ Na rozdíl od Palackého začínají pro Dudíka autentické moravské dějiny christianizací, neboť nové civilizační a umělecké hodnoty přinesly *nové ideje náboženské*.⁶⁷⁾ Právě důraz na katolickou víru a moravskou církevní organizaci, které se promítají v celých Dudíkových moravských dějinách, je to nejvýraznější, co Dudíka od Palackého vlastenecky a národně koncipovaných Dějin velmi vzdaluje.⁶⁸⁾ A pak nesmíme zapomínat také na známou Palackého vizi neustálého dějinného potýkání českého etnika s německým,⁶⁹⁾ která má v ústředním Dudíkově díle jen malý či vůbec žádný ohlas. Dudík naopak českému etniku přisuzuje koncepci dějinné, kulturní a jazykové blízkosti k polskému etniku, kterou bychom snad mohli chápat jako pozdní projev dohasínajícího panslavismu, s kterým se Dudík seznámil během studentských

let a který v jeho názorech, na rozdíl od také antiněmeckého tónu z mládí, přetrval i do pozdějších časů.⁷⁰⁾ Co se týče periodizace českých dějin v dílech obou historiků, nalezneme jak společné rysy, tak dílčí odlišnosti. Palackého periodizace českých dějin vychází především z jeho koncepce neustálého potýkání českého etnika s německým: dějiny tak rozděluje podle míry závislosti českého etnika a českého státu na římsko-německé říši.⁷¹⁾ Dudík sice také přihlíží k této interakci, především ale zdůrazňuje interakci s polským etnikem. Na několika místech v jeho díle nalezneme jednoznačné přeceňování česko-polské vzájemnosti a z toho měla plynout také blízkost politických rozhodnutí, namířených především vůči římsko-německé říši. Dalším výrazným prvkem civilizačního rozvoje byl pro Dudíka zrod církevně-správní organizace katolické církve, především jako nositelky středověké vzdělanosti a kultury. U Dudíka jako loajálního příslušníka řeholního kléru bychom však jiný postoj k dějinám v zásadě ani nečekali. V Dudíkově německé redakci moravských dějin, která je na rozdíl od pozdější české víceméně kompletní, autor pracoval s dvanácti chronologicky řazenými celky, členěnými podle zásadních událostí českých a moravských dějin (léta 906, 1125, 1173, 1197, 1261, 1278, 1306).⁷²⁾ Pozoruhodnější jsou dílčí časové mezníky v prvních dvou dílech: v prvním díle pracuje s obdobím „německým“, poté „slovanským“ (do roku 863) a především s obdobím „christianizačním“ (léta 863–906).⁷³⁾ V druhém díle autor rozlišil vývoj Moravy na období „kořisti svých sousedů“ v letech 906–1029 a na období existence Moravy jako nedílné součásti českého státu v letech 1029–1197.⁷⁴⁾ Po vzoru Palackého se Dudík věnuje samostatně hospodářským, náboženským a kulturním dějinám Moravy, jak v rámci chronologického podání dějin, tak samostatně ve třech rozsáhlých svazcích.⁷⁵⁾

Líčení společných znaků i odlišností v životních dílech obou autorů by mohlo zaplnit značný prostor. Souhrnně můžeme konstatovat, že přes drobné inovace v interpretaci vybraných jevů však Dudík zamýšlené Palackého úrovně nikdy nedosáhl. Důležitým faktorem byly také Dudíkovy poměrně vyhraněné postoje a názory, silně po roce 1848 motivované oddaností moravskému kléru, moravské církevní tradici, politice vídeňských vlád, stejně jako jen malým pochopením pro liberální reformy, navrhované některými českými a rakouskými politiky. Za zmínku však stojí také jazykové, zejména syntaktické a lexikální srovnání obou ústředních prací zemských historiografů. Také v tomto srovnání se Dudík Palackému nevyrovnal. Na rozdíl od poměrně čtivých a věcně psaných Palackého Dějin jsou Dudíkovy česky psané moravské dějiny poměrně jazykově těžkopádné, málo čtivé, jsou syntakticky a místy také lexikálně komplikované a jsou na svou dobu plné neobvyklých či konzervativních obrátů.⁷⁶⁾ Také značné tematické šíře bylo dosaženo na úkor srozumitelnosti díla.

Na malou čtivost Dudíkova díla, jakož i na slabé projevy dobového vlastenectví, které se tehdy naopak v moravských dějinách očekávalo, si záhy stěžovala řada Dudíkových současníků a především generačních nástupců. V encyklopedii známého vydavatele J. Otty si můžeme u personálního hesla „Beda Dudík“ z roku 1894 přečíst, že se v případě autorových moravských dějin sice jednalo o dílo cenné, „*ale bez vlasteneckého nadšení a jasného přehledu*“.⁷⁷⁾ V jiném slovníku se zase můžeme dočíst, že „*Dějiny Moravy jsou „velice cenné, ale příliš obsírné, bez jasného přehledu a místy bez náležité kritičnosti*“.⁷⁸⁾ Dalšímu autorovi encyklopedie zase vadí v Dudíkově ústředním díle patrné stopy soudobého konzervatismu i stále živý vliv doznívajícího evropského panslavismu.⁷⁹⁾ Také současní badatelé poukazují na to, že Dudíkova dějinná syntéza „*sice svědčí o autorově pílí, ale nevelkém literárním nadání*“.⁸⁰⁾ Dudíkovi byla vytýkána také němčina použitá v jeho první redakci moravských dějin. Tak je tomu např. v jedné z recenzí Václava Royta (z roku 1878), tentokrát k osmému dílu této moravské řady.⁸¹⁾

Největší polemika se však týkala věcných témat v Dudíkově práci. Připomenout můžeme tři fenomény, které vyvolaly živé spory. Řadu moravských vlastenců a zejména pozdějších moravských separatistů pobouřilo Dudíkovo hodnocení velkomoravského knížete Svatopluka (+894), jehož Dudík vylíčil jako pouhého válečníka, byť ve své době mocného a úspěšného panovníka. Vytkl mu slabé aktivity v oblasti vnitřní politiky, vzdělanosti a kultury a především ho vinil z vyhnání žáků arcibiskupa Metoděje, spojeného s politickým rozhodnutím eliminovat na Velké Moravě staroslověnský rítus ve prospěch latinské liturgie.⁸²⁾ Daleko zásadnější i věcnější polemiku vyvolala Dudíkova teze o poloze a významu velkomoravského Velehradu. Dudík se tehdy dotkl citlivého problému moravských dějin i dobového moravského vlastenectví. Snažil se zpochybnit lokalizaci knížecího Velehradu do jádra území Velké Moravy ve prospěch pannonského Mosaburku. Proti jeho tezi vystoupil zemský archivář z Brna Vincenc Brandl (1834-1901), podporován vlastenci Aloisem Vojtěchem Šemberou a Josefem Burgersteinem a zrodila se tak velká polemika, která často sklouzla k otázkám o podstatě upřímného vlastenectví a moravanství.⁸³⁾ Dudík tak jenom pod nátlakem veřejného mínění nakonec změnil své původní stanovisko k velehradské otázce (jak je možné se dočíst v předmluvě k české redakci moravských dějin).⁸⁴⁾ Velehradský fenomén nakonec zaměstnal badatele na řadu příštích desetiletí.⁸⁵⁾ Podobné diskuze vyvolala také Dudíkova mylná identifikace dvou moravských Přemyslovců namísto jediného a skutečně

1846
F. 53

Der dem Kaiserlichen Gymnasium I. Ord. in Brünn, Professor der
Philologie und der Universitätsbibliothek an dem Kaiserlichen philo-
sophischen Lehranstalt, Doktor der Philosophie.

Dem Kaiserlichen Kommissionsrat der kaiserlichen philosophischen Lehranstalt in
Brünn, folgend dem Kaiserlichen Hochwürdigsten Ordinariates vom
21. März l. J. Z. 1147 nachstehenden sehr gnädigen Bescheid:

„Mit dessen Kaiserlichen Kommissionsrat vom 7. März l. J. Z. 1184 sind
dem Professor der Philologie und Bibliothek an der philosophischen Lehr-
anstalt zu Brünn Dr. Beda František ein unentgeltliches Adjunkt von
außerordentlichem Kontrakt über ein bestimmtes Quantum vorzüglich
zweimal an der philosophischen Lehranstalt zu Brünn, und zwar in je-
dem Semester, welche mit dem Kontrakt der philosophischen Lehr-
anstalt nicht kollidieren, genehmigt, und ihm zugleich bewilligt, daß er
unter der Überweisung der philosophischen Kaiserlichen Kommissionsrat in
Brünn öffentliche Vorlesungen mit seinem inoffiziellen Disputum von-
aussehen, und seine gesetzlichen Privilegien in so fern vertheidigen, als
nicht eines anderen vornehmlichen Beschlusses für einen öffentlichen
offentlichen Unterricht in der kaiserlichen Akademie genügt gewesen.“

Demselben werden ferner Kaiserliche Befehle in folgender Form eingehend
falls irgendwelcher Art vom 15. November v. J. unter dem
Befehl des nachstehenden vorgelagerten Beschlusses über ein bestimmtes
den kaiserlichen Akademie vom 12. Januar 1846 mit dem Befehl
verpflichtet, daß in demselben die kaiserliche Kommissionsrat
vom 13. l. M. Z. 11867 auch in dem jährlichen Jahresbericht
die Fortsetzung dieser außerordentlichem Kontrakt anzuordnen
ist, und daß dieser Unterricht an der von Sr. Kaiserlichen
Inaden genehmigten Lage, nämlich Montag nach dem vorgelagerten

žijícího – Konráda II. Oty (+1191). Dudík se tehdy nechal svést zmatečností i nejasností vlastních jmen v dobových listinách, tak jak byly k dispozici v Bočkově moravském diplomatáři.⁸⁶⁾

Zatímco jazykově německá dějinná řada dospěla až ke dvanáctému dílu (do roku 1350), česká redakce skončila u devátého dílu. Nebyla již Dudíkem dokončena, jak tomu nasvědčují také závěrečné věty z textu devátého dílu, kde autor slibuje čtenářům, že v příštím díle samostatně pojedná záležitosti kulturního rozvoje, školství a náboženství příslušného období. Práci na něm přerušila Dudíkova nemoc a záhy jeho smrt v roce 1890. Ještě připomeňme, že česká verze moravských dějin vznikala dvojitou cestou. Tři díly, týkající se kulturních dějin, byly přeloženy z německé řady do češtiny přednostně, kvůli zvýšenému zájmu ze strany moravských čtenářů, ostatní pak byly přeloženy následně v chronologickém pořadí. Malý výsek z německy podaných moravských dějin (závěrečné období vlády krále Přemysla Otakara II.) pak ještě Dudík otiskl česky na stránkách Časopisu Matice moravské.⁸⁷⁾

Přestože se Dudík pokusil Palackého Dějiny doplnit důrazem na moravskou zemi, překonat se mu Palackého úroveň jednoduše nepodařilo. Ještě na konci 19. století se stále psalo o již dávno zesnulém českém historiografovi Františku Palackém jako o „největším Moravanovi onoho století“,⁸⁸⁾ přestože již tiskem vyšel nejen zmíněný „mladší“ Dudíkův přehled dějin, ale i dalších moravských historiků. Také to dokumentuje nevšední velikost Palackého díla. Protože se však Dudík Palackého Dějinám významně přiblížil, nejvíce patrně tematickou šíří, začal být částí, a to zejména moravské historiografie, pokládán za jeho jakýsi „regionální“ moravský protějšek, přestože český historiograf Palacký také pocházel z Moravy. O Dudíkovi se tak záhy začalo psát jako o „moravském Palackém“, což se připomíná dodnes.⁸⁹⁾ Ve skutečnosti je tento příměr velmi nadsazený, nejen v ohledu teritoriálním (Palacký byl přece také Moravan), ale i věcném, neboť pojem vznikl pouhou vzájemnou konfrontací obou známých syntetických zpracování dějin, bez přihlídnutí k dalším odborným činnostem a dílům obou zemských historiografů. Palacký navíc německou verzi Dudíkových moravských dějin považoval z hlediska národního postoje za protičeskou a v zásadě svou koncepcí a obsahem za protinárodní.⁹⁰⁾ To však nijak nesnižuje historiografický význam Dudíkových moravských dějin, které se zkrátka svým pojetím vydaly jinou cestou.

Také moderní věda přispěla ke kritice Dudíkova ústředního díla. Podle některých badatelů je největším jejím nedostatkem skutečnost, že Dudíkova metoda psaní zůstala „nezáživnou i pro odborníky“ a ztěžuje tak její současné plné odborné uchopení.⁹¹⁾ O korekci vybraných témat se přesto pokusili již např. Josef Pekař, Jaroslav Goll, především však Václav Novotný, a to v souvislosti s vlastní koncepcí českých dějin, která vyústila v Leichterovu edici Českých dějin.⁹²⁾ Velkým oponentem Dudíkova, ale i Palackého pojetí českomoravských dějin byl generačně mladší zemský archivář Bertold Bretholz (1862–1936). Mimo jiné si stanovil úkol napsat moravské dějiny znovu od počátku, neboť se cítil povinen opravit řadu věcných i formálních nedostatků svých předchůdců, zejména hutnost a nepřehlednost Dudíkem vytvořených moravských dějin a dále napravit dosavadní slabý akcent na civilizační přínos německého etnika. Tedy „*napsati dějepis naší země (= tj. Moravy, pozn. aut.) v rozměru mnohem menším a dle jiných zásad, než bylo naposled Dudíkem zamýšleno*“. Současně poukázal také na nutnou čtivost takového díla, která Dudíkově ústřednímu dílu chybí. Poznamenal, že „*oboje, kritické bádání a souhrnné vypravování, musí zde jíti ruku v ruce*“.⁹³⁾ Naopak, více-

méně jednoznačným stoupencem Dudíkova ústředního díla byl historik Rudolf Dvořák (1861-1919). V úvodu svých dějin moravského markrabství, které vyšly v modifikaci také jako součást tehdy vydávané Moravské vlastivědy, se otevřeně přiznal, že použil výsledky z Dudíkových moravských dějin, které pouze aktualizoval pracemi několika mladších autorů a přihlédl k novějšímu bádání.⁹⁴⁾ Pozitivní hodnocení vyslovil Dudíkovi také Miloslav Hýsek (1885–1957) ve svém populárním, ačkoli místy nepřesném spisu o moravské historii a literatuře druhé poloviny 19. století.⁹⁵⁾

Poznání badatelského odkazu Bedy Dudíka nepochybně souvisí se studiem jeho osobní pozůstalosti. Rozsah Dudíkovy pozůstalosti je značný a co do množství zahrnuje plných 33 archivních kartonů,⁹⁶⁾ spravovaných v současné době Moravským zemským archivem v Brně,⁹⁷⁾ k nimž se přimyká vzhledem k Dudíkově osobě ještě 15 dalších, poměrně obsáhlých rukopisů, z provenience tzv. rajhradských rukopisů,⁹⁸⁾ které byly dosud spravovány Moravskou zemskou knihovnou v Brně a nyní jsou uloženy ve sbírkách Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě. K obrazu Dudíkova života se dále váží dílčí materiály: mám na mysli dokumentaci jeho studentských let na piaristickém gymnáziu v Kroměříži, uloženou zčásti také v Okresním archivu v Kroměříži jako regionální pobožce Moravského zemského archivu v Brně, které zůstaly dosud historiky spíše nevyužity.⁹⁹⁾ Vzhledem k tomu, že si Dudík dopisoval s řadou českých a německy píšících historiků, je možné, že stopy jeho aktivit a činnosti ponese i další pozůstalosti jeho soudobých badatelů, zejména těch, kteří působili v Brně, ve Vídni a v Praze.¹⁰⁰⁾

Beda Dudík dosud nemá žádnou monografii či koncepčně ucelenou studii. Dosud, jak jsem naznačil, se badatelé zabývali jen vybranými tématy jeho prací a vybranými díly, které během života vytvořil. Nejdůležitějším úkolem je v současné době vytvoření ucelené studie Dudíkova života a díla, která by nejen zhodnotila dosavadní výzkum historiografova badatelského odkazu, ale především upřela pozornost na jeho dílo a bohatou, dosud přehlíženou osobní pozůstalost. Na jejím základě nalezneme nejen řadu odpovědí na mnohou nezodpovězenou otázku, ale množství dodnes vžitých názorů na Dudíka možná také pozměníme. Beda Dudík bezesporu patří k nejvýznamnějším postavám moravského dějepisectví 19. století a už jen proto si zaslouží plnohodnotnou monografii, která by se současně stala živou pamětí jeho života a díla.

Poznámky:

- 1) WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen*. Teil 3, Wien 1858, s. 385–387, *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl VIII, Praha, J. Otto, 1894, s. 110–111, *Meyers Grosses Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens*. Band 5, Leipzig-Wien, 6. Aufl., 1904, s. 250–251, *Český slovník bohovědný*. Díl 3. Edd. A. Podlaha et V. Kotrba. Praha 1926, s. 623, PODLAHA, Antonín: *Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do konce roku 1913*. Část 5, Praha, Dědictví sv. Prokopa, 1923, s. 2075, *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Díl 2, Praha, 1926, s. 417–418, BUCHBERGER, Michael: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Hrsg. J. Höfer–K. Rahner. Band 3, Freiburg, 2. Aufl., Verlag Herder, 1959, s. 594, BETTELHEIM, Anton–REDLICH, Oswald (edd.): *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Graz-Köln, H. Böhlau Nachf., 1954, s. 201–202, *Komenského slovník naučný*. Sv. III, Praha, 1937, s. 527–528, *Salmonsens konversationsleksikon*. Anden Udgave. Bind VI, s. 484, dostupný na: <http://runeberg.org/salmonsens/2/6/0508.html>, KUBÍČEK, Jaromír – NÁDVORNÍKOVÁ, Marie: *Bibliografie k vývoji Moravy a Slezska*. Literatura z let 1801–1993. Brno, MVS, 1994, s. 48, 83, 107, 115, 118, 122, 171, 236 a 282,

- KUTNAR, František–MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha, NLN, s. 308–310, HOFFMANNOVÁ, Jaroslava–PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha, Libri, 2000, s. 153–154.
- 2) DUDÍK, Beda: *Mährens allgemeine Geschichte*. Im Auftrage des mährischen Landesausschusses. Bd. I–XII. Brünn, C. Winiker, 1860–1888, Týž: *Dějiny Moravy. Pomocí slavného výboru markrabství Moravského*. Díly I–IX. Praha, B. Tempský, 1871–1884. – Pozůstalostní koncepty jsou zachovány k německé redakci, k dílům II–X (Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond E6: Benediktini Rajhrad /dále uved. jako E6/, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3b–58, kart. 168–170).
 - 3) KINTER, Maurus: *Der mährische Landeshistoriograph Dr. Beda Dudík O.S.B. Eine Lebensskizze*. Brünn, 1890, s. 5.–Srv. týž: *Vitae monachorum qui ab anno 1613 in monasterio O.S.B. Raihradensi, in Moravia professi in domino obierunt*. Brunae, 1908, s. 136–144.
 - 4) Dochovaná vysvědčení jsou součástí Dudíkovy pozůstalosti ve fondu E6 (MZA Brno, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–1, kart. 151, f. 1, 40–41 a 67–116, celkem 27 školních hlášení z let 1826–1840 a dále doklady o konání zkoušek). Školní záznamy piaristického gymnázia v Kroměříži jsou součástí fondu Be–144, věnovanému tomuto latinskému a později vyššímu německému gymnáziu v Kroměříži (MZA Brno, pob. SOkA Kroměříž, fond Be–188, inv. č. 2, 3, 4, 6, 51).
 - 5) Soupis Volného brněnských žáků se nachází mezi tzv. rajhradskými rukopisy (Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě, Rajhrad, R 679, F/K.I.d.16, VOLNÝ, Řehoř: *Kataloge der Hörer an der philosophischen Lehranstalt in Brünn in den Schuljahren 1821-1841*, 706 ff.). Dudík byl podle rukopisu posluchačem Volného přednášek filozofie (1835) a světových dějin (1835). V té době na tamějším ústavu přednášel i augustinián František Matouš Klácel (1808-1882).
 - 6) DEUTSCH, George: *Die theologische Facultät Olmütz, die theologische Lehranstalt Brünn, die philosophischen Lehranstalten Brünn und Nikolsburg*. Ein Rückblick. Brünn 1885, s. 21–33.
 - 7) MZA, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–1, kart. 151, dochované koncepty a dopisy z let 1834–1840, f. 2-11, 22, 37-38, 52-54.
 - 8) MZA, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–2, kart. 151, f. 10, tamtéž, sign Dm3/1-1, kart. 151, f. 52-54.
 - 9) MZA, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–3, kart. 151, f. 2.
 - 10) Přehled všech rajhradských rukopisů pořídil Vladislav Dokoupil (DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae monasterii ordinis S. Benedicti Rajhradensis. Praha, SPN, 1966, 427 s.)
 - 11) Jedná se celkem o 15 rajhradských rukopisů, z nichž 2 jsou již bohužel neznámé (R 687 a R 702).
 - 12) Profesorem latiny a řečtiny byl Dudík jmenován již 1. října 1840 (MZA, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–2, kart. 151, f. 10).
 - 13) Povolení k soukromé výuce češtiny obdržel v roce 1845, veřejná výuka byla schválena záhy 22. března 1846. Dudíkově žádosti tehdy vyhověl biskupský komisař pro záležitosti filozofických ústavů Václav z Tálských, po jednání dvorské studijní komise a ordinariátu v Brně (POKORNÝ, Václav Jan: *Beda Dudík zahajuje přednášky o české literatuře v Brně roku 1846*. Archiv literární – příloha revui Archa, 1921, sv. 2, č. 13, s. 201–204).–Oba Dudíkovy dekrety k výuce češtiny jsou dochovány v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–6, kart. 151, f. 9 (z 28. 12. 1845) a f. 10 (z 22. 3. 1846)).
 - 14) Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě, Rajhrad, R 690, F/K.I.d.25, *Stručná historie Literatury České*. Sestavil Dr. Beda Dudík. Brno 1848, 163 s.–Ohledně připraveného rukopisu pro Matici českou, bylo s odstupem času napsáno v tehdejší Světozor: „není nám povědomo, proč z jeho vydání sešlo, ale tolik víme, že studie Dudíkovy v oboru tomto nezůstaly bez hojných plodův“ (Světozor 12, 1878, č. 40, ze 4. 10. 1878, s. 499).
 - 15) To jsem se pokusil vystihnout poukazem na obsah zmíněného rukopisu, zejména Dudíkovy názory z oblasti dějepisné práce (MAHEL, Richard: „*Študující mládeži a všem milým krajanům*“. První podání českých dějin Františka Bedy Dudíka v jeho rukopisu k dějinám české literatury z roku 1848. 1. část. VVM 60, 2008, č. 3, s. 269-278, 1.-2. část. VVM 60, 2008, č. 3, s. 269-278, č. 4, s. 345-358.

- 16) PALACKÝ, František: *Geschichte von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften*. Band I-II. Prag, G. H. Söhne, 1836–1842 (I.: 495 s., II/1: 392 s., II/2: 390 s.).
- 17) DUDÍK, B.: *Über die Bienenzucht*. Mittheilungen der k. k. Mähr.-Schles. Gesellschaft, 1845, s. 186–190, 197–200, Týž: *Smlouva, kteráž se stala mezi císařem Rudolfem a Matyášem, arciknížetem rakouským, v ležení polním mezi Štěrboholy a Dolními Měcholupy léta 1608*. ČČM 19, 1845, s. 292–308. – Drobnější, vesměs texty vlastivědné povahy, Dudík vydával již od roku 1844 na stránkách časopisu Wiener Zeitung, resp. v její příloze *Österreichische Blätter für Literatur und Kunst*. První příspěvek se týkal soupisu významných tvůrců moravského nástěnného malířství (DUDÍK, B.: *Kunstschatze aus dem Gebiete der Malerei in Mähren*. ÖBLK, 1844, č. 75–78, s. 594, 607–608, 615–616, 621–622).
- 18) DUDÍK, B.: *Mährens gegenwärtige Zustände vom Standpunkte der Statistik*. Brünn, C. Winiker, 1848, 117s.–Srv. koncept v pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3a–9, kart. 164).
- 19) Boček sice shromáždil značné množství pramenů k nejstarším moravským dějinám, které vydal v 5 dílech moravského diplomatáře (= Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tom. I-V. /Léta 396-1306/. Brno, 1836-1850), moravské dějiny však nenapsal a neučinil tak ani adept na jeho úřad zemského archiváře A. V. Šembera. – Na Bočkova falza v diplomatárii upozornil již zemský archivář Vincenc Brandl (BRANDL, Vincenc: *Fragmenta Monseana či Zlomky Monséovy*. ČMM 10, 1878, s. 77–104), na další upozornili Bertold Bretholz, Jindřich Šebánek a Sáša Dušková.
- 20) Dudíkovu kandidaturu navrhl zemskému výboru přisedící tohoto výboru Josef Cibulka dne 23. července 1849. Dudík dne 18. září 1849 podal pracovní zprávu o své budoucí činnosti: záměr sepsat moravské dějiny i pokračovat ve vydávání edic pramenů (KOCMAN, Alois a kol.: *Průvodce po státním archivu v Brně*. Brno, Krajské nakl., 1955, s. 20–24, BRETHOLZ, B.: *Moravský zemský archiv. Jeho dějiny a jeho sbírky*. Brno, Zemský výbor, 1908, s. 33-38).
- 21) Autorem této sbírky byl guberniální sekretář, ekonom, censor a archivář Jan Petr Cerroni (1753–1826). Z původní sbírky bylo do brněnského archivu nakonec převzato jen torzo.–Blíže k převzatým částem sbírky: ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *G 12. Cerroniho sbírka, 13. stol.–1845*. Sv. 1–3 (rukopisy Cerr I–III). Inventáře a katalogy fondů Státního archivu v Brně–sv. 26. Brno, StA, 1973, zejm. s. 13–40.
- 22) Dudík se pokusil založit novou edici pro vydávání zásadních moravských pramenů. Skončila však vydáním pouze první části (Cerroniho sbírkou), ačkoli se dočkala převážně příznivých hodnocení (DUDÍK, B.: *J. P. Ceroni's Handschriften-Sammlung*. In: *Mährens Geschichts-Quellen I*. Im Auftrage des hohen mährischen Landes-Ausschusses. Brünn, C. Winiker, 1850, 510 s.). – Edice byla oceněna především historikem Christianem d'Elvertem (D'ELVERT, Christian: *Die neueste historische Literatur Mährens*. Wirksamkeit der Stände für die Vaterlandsgeschichte. Beilage zur Brünnner Zeitung, 1851, č. 52, s. 227–228, č. 53, s. 233–234). Palackého hodnocení už bylo zdrženlivější.–Koncepty k Dudíkově edici se nacházejí v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3a–8, kart. 164).
- 23) DUDÍK, B.: *Geschichte des Benedictiner-Stiftes Raygern im Markgrathum Mähren*. Bd 1. (1048–1449). Brünn, 1849. Druhý díl vyšel až v roce 1868.–Srv. fragmenty rukopisných konceptů v Dudíkově osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1953, sign. Dm 3/3–6, kart. 163 a inv. č. 1954, sign. Dm 3/3a–7, kart. 164).
- 24) DUDÍK, B.: *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*. Brünn, C. Winiker, 1852, 478 s.–Koncepty se nachází v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, sign. Dm 3/3b–52, kart. 167).
- 25) „Byl zde totiž jako kancléř univerzity švédský cézarevič neb Kronprinz, který se se mnou seznámiv, mne na sedmnáctou k sobě do jeho paláce v Stockholmu pozval“ (POKORNÝ, V. J.: *Švédské a římské dopisy Dudíkovy*. Archiv literární – příloha revui Archa, 1921, sv. 2, č. 18, s. 329–344, zde na s. 332). MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, kart. 155, f. 3-4, dopis Bedy Dudíka Antonínu Dudíkovi, dat. v Stockholmu 16. 6. 1851.
- 26) Blíže k události POKORNÝ, V. J.: *Beda Dudík u korunního prince švédského roku 1851*. Hlídka 49, 1932, s. 185–191. MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, kart. 155, f. 1-6.
- 27) Viz: Světozor 12, 1878, č. 17, ze dne 26. 4. 1878, s. 219, č. 22, ze dne 31. 5. 1878, s. 279 a č. 26, ze dne 28. 6. 1878, s. 322.– Blíže: RYŠAVÁ, Eva: *Zásluhy moravského*

- historika Bedy Dudíka o vrácení českých rukopisů ze Švédska roku 1878.* In: Sborník Národního muzea v Praze, řada C, 1971, sv. 16, č. 2, s. 97–105.
- 28) Do Říma byla převezena v roce 1655 švédskou královnou Kristýnou z podnětu papeže Alexandra VIII. (1689–1691). Královna tehdy v Římě slavnostně konvertovala ke katolické víře. Knihovna, deponovaná do Říma, dostala poté nový název *Bibliotheca Alexandrina Christina* nebo také *Bibliotheca Reginae* (bližší: DUDÍK, B.: *Iter Romanum*. Im Auftrage des hohen mährischen Landesausschusses in den Jahren 1852 und 1853 unternommen und veröffentlicht. Bd. I: Historische Forschungen. Wien, F. Manz, 1855, s. 141–180).
- 29) PALACKÝ, F.: *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*. Prag, Kronberger's Witwe und Weber, 1838, 122 s.
- 30) KINTER, M.: *Der mährische Landeshistoriograph*, 1890, s. 8, DUDÍK, B.: *Iter Romanum*. Bd. II: Das Päpstliche Regestewesen. Wien, F. Manz, 1855, s. 4.
- 31) DUDÍK, B.: *Iter Romanum*. Bd. I–II. Wien, F. Manz, 1855, 366+231 s.–Srv. fragmenty konceptů ke II. dílu (MZA, fond E6, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3b–53, kart. 167).
- 32) DUDÍK, B.: *Des hohen Deutschen Ritterordens Münz-Sammlung in Wien*. Mit steter Rücksicht auf das Central-Archiv des hohen Ordens. Geschichtlich dargestellt. Wien, Carl Gerold's Sohn, 1858, 260 s. – V předmluvě píše: „nicht also einen Catalog aller bekannten D. O. Münzen, auch nicht eine Geschichte des hohen Ordens wolte ich liefern, sondern es soll der freundliche Leser an der Hand der D. O. Münzen, wie sie im D. O. Cabinet im deutschen Hause in Wien liegen“ (tamtéž, s. 6). – Koncepty z roku 1856 se nachází v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3b–55, kart. 167).
- 33) DUDÍK, B.: *Kleinodien des hohen deutschen Ritterordens*. Wien, Verlag der deutschen Ritterordens, 1865. – Koncepty a materiály k publikaci opět v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1955, sign. Dm 3/3b–59, kart. 174).
- 34) DUDÍK, B.: *Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren*. Wien, C. Gerold, 1857, 374 s.
- 35) Úvahy o Dudíkově jmenování historiografem padly na půdě zemského výboru v roce 1855, kdy se stal ředitelem stavovského zemského archivu Petr Jiří rytíř von Chlumecky (1825–1863). Současně se uvažovalo o jmenování dosavadního kancelisty Josefa Chytila zemským archivářem. Výbor tehdy souhlasil a jeho rozhodnutí ve věci Dudíka potvrdilo 20. listopadu 1855 ministerstvo vnitra ve Vídni (KOCMAN, A. a kol.: *Průvodce po státním archivu v Brně*, s. 30).
- 36) DUDÍK, B.: *Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien*. Im Auftrage des hohen Staatsministeriums beschrieben und durchforscht. AÖG 39, 1867, s. 1–222. – Odtud byl pořizen otisk r. 1868. – Srv.: KINTER, M.: *Dr. Beda Dudik's archivalische Reise durch Galizien 1865*. ZGM 19, 1915, s. 35–50. Dudíkovy koncepty opět v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3b–31, kart. 166). – O uvolnění Dudíka požádal opata G. Kalivodu dopisem přímo ministr Lasser (tamtéž, inv. č. 1948, sign. Dm 3/1–8a, kart. 152, f. 1, list je datován 24. června 1865).
- 37) Celorakouská úprava archivnictví byla dokončena vypracováním zákonné úpravy v roce 1895, zásluhou jmenované rakouské archivní rady, v níž zasedla řada významných historiků a archivářů (bližší např.: KRATOCHVÍL, Václav: *Stálá archivní rada rakouská. Poznámky k návrhu zákona panské sněmovny o věcech archivních*. ČČH 1, 1895, s. 41–47).
- 38) DUDÍK, B.: *Erinnerungen aus dem Feldzuge 1866 in Italien*. Wien, Braumüller, 1870, 155s. – Nejedná se pochopitelně o typické memoárové záznamy, jak evokuje název, ale o situační zprávy ve formě korespondence, které aktuálně vycházely v tehdejších Wiener kaiserliche Zeitung. – Koncepty a opravy původního textu se nacházejí v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, sign. Dm 3/3b–60, kart. 171). – Dudíkovu působení na jižní italské frontě se věnovala nedávno Eva Ryšavá (srv. RYŠAVÁ, E.: *Moravský historiograf válečným zpravodajem. Beda Dudík na jižní frontě v Itálii roku 1866*. In: *Studia Moravica*, AUPOFP, 2005, III, s. 77–85, též: *Dr. Beda Dudík – vzpomínky na válečné tažení v Itálii 1866*. *Bellum 1866 – Časopis komitétu pro udržování památek z války roku 1866*, roč. 15, 2006, č. 1, s. 126–150, č. 2, s. 107–129, roč. 16, 2007, č. 1, s. 123–142, č. 2, s. 104–125 /jedná se o překlad původních relací z Dudíkovy publikace/). V té době byla také pověřen evakuací

- benátských archivů.
- 39) Dudík, B.: *Die Krakauer Diözese und Rußland*. ÖR 5, 1867, seš. 4, s. 52–86. – Srv. Německo-polské koncepty díla z let 1847-1865 v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, inv. č. 1954, sign. Dm 3/3b–40a, kart. 166).
- 40) V roce 1864 navštívil Štýrský Hradec, Pešť a Sibiň, v roce 1866 Halič, v roce 1867 např. Mikulov, Kroměříž, Paříž a Melk, v roce 1870 bádá v pražských archívech a knihovnách, r. 1874 navštívil Berlín, Královec a Kyjev, r. 1875 bádá v Lešně a v Rábu, r. 1876 ve Vratislavi, r. 1878 podruhé ve Švédsku, r. 1880 v Holandsku a Belgii a r. 1884 podruhé ve vatikánských archívech (KOCMAN, A. a kol.: *Průvodce po státním archívu v Brně*, s. 54–55). – Dochovány jsou některé Dudíkovy cestovní pasy z let 1851-1879 (MZA, fond E6, inv. č. 1948, sign. Dm 3/1–12, kart. 152, f. 1–28). Blíže MAHEL, R.: *Za poznáním napříč Evropou* (Cestovní pasy a průvodní listy z pozůstalosti moravského historiografa Bedy Dudíka). MZA Brno-SOKA Kroměříž, Archivní sborník 14, 2008, s. 32-39.
- 41) Dudík, B.: *Kaiserreise nach dem Orient*. Wien, Hof- und Staatsdruckerei, 1870, 352 s. – Příslušná korespondence, doklady o cestách a dodatečné opravy textu jsou v osobní pozůstalosti (MZA, fond E6, sign. Dm 3/3b–63, kart. 171).
- 42) Dudík, B.: *Welt-Ausstellung 1873 in Wien*. Catalog der nationalen Hausindustrie um der Volkstrachten in Mähren. Brünn, M. Rohrer, 1873, 142s.
- 43) Dudík, B.: *Historische Forschungen in der kaiserlichen öffentlichen Bibliothek zu St. Petersburg*. Wien, Carl Gerold's Sohn, 1879, 56 s. – Dudíka v Petrohradu zaujala především reprezentativní knihovna polských hrabat Zaluských, z nichž část působila také v polské církevní správě.
- 44) Maurus Kinter onemocněl přičítal nevyzpytatelnému italskému klimatu a přímo uvádí, že se jednalo o „römische Fieber“, tedy malárii, ač to byl vzhledem k tehdejší úrovni medicíny pouze diagnostický odhad (KINTER, M.: *Der mährische Landeshistoriograph*, s. 15). Blíže k diagnostice malárie např.: BERKOW, R. a kol.: *Merck Manual. Kompendium klinické medicíny*. Praha, E-Egem, 1996, s. 199–201.
- 45) „Die Kräfte nehmen rasch ab... und es ist wenig Hoffnung auf ein Besserwerden“, je poznamenáno k roku 1881, o rok později pak „wie viel der Jahre noch?“. K roku 1884 je možné se dočíst „ich weiß, daß meine Tage gezählt sind, weshalb ich mich stets vorbereitet halten muss“ (KINTER, M.: *Der mährische Landeshistoriograph*, s. 16 a 18).
- 46) Dochován je slavnostní gratulační tisk jeho bratra Antonína Dudíka k tomuto povýšení, dat. 14. 10. 1883 ve Vyškově (Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě, Rajhrad, sign. VIII.b.12730, *Blahopřání nejdůstojnějšímu, veleučenému pánu, panu Bedu Dudíkovi* (1 list). Kopie též v MZA, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1–2, kart. 151, f. 14–15).
- 47) Jedná se o zlacený mešní kalich z roku 1878 s nápisem *Quod a regibus accepit – frater Beda sancto Benedicto reddit*, uchovávaný rajhradskými benediktiny v klášterním trezoru a stříbrnou oválnou pateru z roku 1880, uloženou v horní kryptě chrámu sv. Václava v Olomouci (k pateře blíže: BURIAN, Václav: *Patera moravského historiografa Bedy Dudíka*. Ke 100. výročí úmrtí 1890–1990. VVM 42, 1990, č. 1, s. 25-42).
- 48) Dudík, B.: *Schweden in Böhmen und Mähren 1640-1650*. Wien 1879. Na její stálou aktuálnost upozornil např. Petr Kozák ve své ročníkové práci (KOZÁK, Petr: *Dudíkovo historiografické pojetí třicetileté války na Moravě*. Ročníková práce. Opava, FPF SU, 65s., ÚK FPF SU, sign. 2001/133). – Další související Dudíkovy ediční práce: *Tagebuch des feindlichen Einfalles des Schweden in das Markgrafthum Mähren während des Aufenthaltes in der Stadt Olmütz, 1642–1650, geführt von dem Olmützer Stadtschreiber und Notar Magister Friedrich Flade*. Ed. B. Dudík. AÖG 65, 1884, s. 307–486, týž (ed.): *Chronik des Minoritenguardians des St. Jakobs Klosters in Olmütz, P. Paulus Zaczkovic, über die Schwedenherrschaft in Olmütz von 1642–1650*. AÖG 62, 1881, s. 451-624, *Olmützer Sammel-Chronik vom Jahre 1432–1656*. Ed. B. Dudík. Brünn, 1858, 61s.
- 49) Např. otázka správné datace vyškovské synody administrátora Václava Králíka z Buřenic (1413–1416) z roku 1413, která na dlouhá desetiletí mátlá tehdejší i pozdější badatele. Na Dudíkův přínos k této problematice se odvolává především Pavel Krafl (KRAFL, Pavel: *Předhusitské synody olomoucké diecéze*. ČČH 94, 1996, č. 4, s. 739–760, týž: *K datování vyškovské synody v literatuře*. RCP, 1995, s. 117–121).
- 50) *Statuten der Diöcese Olmütz vom Jahre 1413. Nach einer Nikolsburger Handschrift*.

- Ed. B. Dudík. Brünn, 1871, 43s., *Statuten der Diöcese Olmütz vom Jahre 1568*. Ed. B. Dudík. Brünn, 1870, 91s., *Bericht über die Diöcese Olmütz durch den Cardinal Franz von Dietrichstein im Jahre 1634*. Ed. B. Dudík. AÖG 42, 1870, s. 213–231 (také jako zvl. otisk: Wien, C. Gerold, 1870, 19s.) a další.
- 51) DUDÍK, B.: *Dějiny knihtiskařství na Moravě od vzniku jeho až do roku 1621*. ČMM 7, 1875, s. 103–138 (též jako zvl. otisk: Brno, 1876, 38s.), týž: *Geschichtliche Entwicklung des Buchdruckes in Mähren vom Jahre 1486 bis 1621*. Brünn, R. M. Röhrer, 1879, 79s. – Inspirován byl také knihovnickou studií d'Elvertovou (D'ELVERT, Chr.: *Die Bibliotheken und andern wissenschaftlichen, Kunst- und Altherthums-Sammlungen in Mähren und österreichisch Schlesien*. Schriften, 1852, Heft 3, s. 84–87).
- 52) DUDÍK, B.: *Handschriften der Fürstlich Dietrichsteinischen Bibliothek zu Nikolsburg in Mähren*. AÖG 39, 1868, s. 417–534, týž: *Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schloße zu Kremsier*. Wien, W. Braumüller, 1870, 134s., týž: *Karl's Žerotin bömische Bibliothek in Breslau*. Prag, E. Grégr, 1877, 60 s., týž: *Zwei Handschriften aus der Bibliothek des Domkapitels zu Olmütz*. Schriften, 1865, Heft 14, s. 425–438 aj.
- 53) RYŠAVÁ, E.: *Beda Dudík, 1815–1890*. In: *Historiografie Moravy a Slezska*, sv. 1. Olomouc, FF PU, 2001, s. 83–94, táž: *Knihovědné dílo Bedy Dudíka*. Diplomová práce. Díly 1-2. Praha, FSVP UK, 1970, 240s., táž: *První knihovědná práce Bedy Dudíka – rukopis přednášky Leitfaden zum Studium der Bibliothekswissenschaft*. JM 27, 1991, sv. 30, s. 43–62.
- 54) DUDÍK, B.: *Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermahligen Übernahme des Armee-Ober-Commando von 13. August 1630 bis 12. April 1632*. Wien, 1858, týž: *Waldstein's Correspondenz. Eine Nachlese aus dem k. k. Kriegs-Archiv in Wien zu dem Werke: Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermahligen Übernahme des Armee-Ober-Commandos*. AÖG 32, 1865, s. 337–416.
- 55) Nahlédnout do tohoto díla je možné prostřednictvím digitalizace v rámci projektu Memoria nebo na webových stránkách švédské Národní knihovny (Kungliga Biblioteket) v Stockholmu (dostupný na: www.kb.se/codex-gigas/eng/Long/texter/Additions/Later-additions-in-Codex-Gigas). Dudíkův zápis do kodexu zní: „Dr. Beda Dudik monachus Ord. S. P. Benedicti monasterii Ryhradensis in Moravia codicem hunc aliquando matri meae, monasterio Breunouiensi pertinentem lustravi tempore aestatis A. D. 1851“ (Kungliga Biblioteket, Stockholm, sign. A 148, f. 312r, Codex Gigas). – Ke kodexu např.: KOLÁR, Jan: *Kodex Gigas a otázka jeho sémiotické interpretace*. ČČH 89, 1991, č. 5–6, s. 662–676.
- 56) KOCMAN, A. a kol.: *Průvodce po státním archivu v Brně*, s. 24 a 105-107, BRETHER, B.: *Moravský zemský archiv. Jeho dějiny a jeho sbírky*. Brno, Zemský výbor, 1908, s. 33-38.
- 57) První díl české redakce vyšel tiskem roku 1848 (PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů*. Díl 1, částka I: Od prvověkosti až do roku 1125. Praha, J. G. Kalve, 1848, 406 s.). – Dále uvádím toto jeho životní dílo ve zkrácené formě jako *Dějiny*.
- 58) CHLUMECKÝ, Petr von: *O dějepisu Markrabství Moravského a zpytování pramenů jeho*. Brno, Fr. Gastl, 1857, 11 s. – Práce vyšla analogicky také německy. Další vizi výzkumu sepsal také Chlumeckého spolupracovník Josef Chytil.
- 59) DUDÍK, B.: *Stručná historie Literatury České*. Brno 1848, 163s. (blíže viz pozn. č. 14). – Srv.: MZA, fond E6, sign. Dm 3/3a–4, rkp. ve vazbě, 1847, 214 s. – Pochybnosti o tehdejší legitimitě husitského hnutí podal později v Moravských nowinách (MN, III, 1850, č. 169 a 174, s. 712 a 732).
- 60) O sepsání českých dějin uvažoval Palacký už během pobytů na Slovensku před rokem 1822. Tehdy ho v Čechách prakticky nikdo neznal (JETMAROVÁ, Marta: *František Palacký*. Praha, Svobodné slovo, 1961, s. 87, KOŘALKA, Jiří: *František Palacký (1798–1876). Životopis*. Praha, Argo, 1998, s. 57–59).
- 61) Moravské nowiny, MN III, 1850...
- 62) Palackého schopnosti kriticizmu, důsledné analýzy jevů i estetického vnímání vycházely mimo jiné ze zkušenosti soukromého studia estetiky a filozofie, především německé klasické filozofie, které se později promítlo právě do jeho koncepce českých dějin (blíže JETMAROVÁ, M.: *František Palacký*, s. 65–94, KOŘALKA, J.: *František Palacký (1798-1876)*, s. 48, 51-54). Palackého *Dějiny* se díky tomu skutečně pohybují „na pomezí mezi uměním a vědou“ (ŠTAIF, Jiří: *Konceptualizace*

- dějin Františka Palackého. ČČH 89, 1991, č. 2, s. 161–184, zde cit. s. 173). Dudík se také věnoval filozofii, spíše však filozofii starší, antické. Do díla se nijak nepromítla.*
- 63) „Zahrnuv do dějin „národu českého“ také Moravu, místních předce poměrův moravských nevšude v rovné míře šetřil jsem. Jest tomu bohužel!“ (PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, dle původních pramenů*. Kn. I: Úvod a Čechy předslovanské až do r. 451 po Kristu. Praha, B. Kočí, 1907, předml., s. 4).
 - 64) „Z nichžto však mnohé listiny jen po zevrubné a tuhé zkoušce odhodlal jsem se užití... a nemalý jich počet co podezřelé anebo zkalené stranou jsem odložil“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl I, předml., s. 5–6, Týž: *Dějiny Moravy*, díl 4, s. 123–124). Srv. týž: *Mährens allgemeine Geschichte*. Band 1: Von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 906. Brünn, G. Gastl, 1860, předml., s. 9. – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Ed. A. Boček. Tom 1–5. Olomucii 1836–1845 a 1850.
 - 65) „Moravě zejména připadl krásný úkol, státi na strážci Sionské s ohnivým mečem apoštolské, při stolici Petrově živené a čištěné víry, netoliko proti Byzantu, ale i proti Německu“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl I, předml., s. 5). Srv.: „i dnes ještě tatáž úloha z dějin jemu (= českému národu) se klade – sloužiti za most mezi Němectvem a Slovanstvem, mezi východem a západem v Evropě vůbec“ (PALACKÝ, Fr.: *Dějiny*, kn. I, s. 8).
 - 66) „Historie bude pak také něco zcela jiného, než pouhou slátaninou válek a zase válek... něco zcela jiného, než vylíčení osudův světových panovníkův, těchto mezníkův historie, onde matoucích, tuto zas k pravé cestě ukazujících – ona bude zajisté obrazem veškerého života národa“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl I, s. 2).
 - 67) Tamtéž, díl I, s. 35 a 45. – Dudík také „starou“ (pohanskou) a „novou“ (křesťanskou) dobu světových dějin odděluje symbolickým aktem ukřižování Krista, tedy impulzem vedoucím ke zrodu evropského křesťanství. To je podle něho také základní vývojový a periodizační mezník.
 - 68) Už při charakteristice válečných střetů mezi Slovy a Franky v 9. století Dudík píše, že konfrontace přinesla Slovanům první ideje křesťanství, jejichž postupná adaptace na Moravě byla nejdůležitější událostí, neboť křesťanství představovalo přirozenou „úlohu vyššího světodějného významu“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl II, s. 62–63).
 - 69) Jak napsal Palacký, „hlavní obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím“ (PALACKÝ, F.: *Dějiny*, kn. I, s. 8).
 - 70) Česko-polskou vzájemnost Dudík spatřuje již v příčinách tažení knížete Břetislava I. do Polska v roce 1039, které mělo mít i antiněmecký ráz („dem deutschen Reiche ein slavisches, vom apostolischen Stuhle anerkanntes Großreich, dessen kirchliche und politische Hauptstadt Prag sein sollte, entgegenzusetzen“) a také v polské korunovaci českého krále Václava II. v roce 1300 (srv. DUDÍK, B.: *Mährens allgemeine Geschichte*, Band II, 1863, s. 105, týž: *Dějiny Moravy*, díl II, s. 110, díl VII, s. 173–175). Netřeba dodávat, že Dudíkovo zdůvodnění je tendenční a neodpovídá nejdůležitější motivaci, totiž mocenským ambicím českých panovníků ve Slezsku a v Polsku.
 - 71) Viz PALACKÝ, F.: *Dějiny*, kn. I, s. 9. – Svě monumentální dílo, dovedené do roku 1526, autor rozdělil do 5 menších dílů s periodizačními mezníky 1253, 1403, 1439, 1471 a 1526, členěnými do dílčích 18 knih.
 - 72) Poněkud překvapivé datum 1173 pro Dudíka symbolizovalo tehdejší obnovu moravských knížecích údelů i konec úspěšné vlády českého krále Vladislava II. Srv.: „za celého jeho panování nepřekročil zahraničný nepřítel ani jednou hranice říše české“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl III, 1877, s. 295).
 - 73) „Der Germanen Herrschaft in Mähren“, „Der Slaven Herrschaft in Mähren“ a „Mährens Christianisierung“ (DUDÍK, B.: *Mährens allgemeine Geschichte*, Band I, 1860, s. 1–78, 79–150 a 151–402).
 - 74) „Mähren eine Beute seiner Nachbarn“ a „Mähren ein böhmischen Theil Fürstenthum“ (tamtéž, Band II, s. 1–154 a 155–625).
 - 75) DUDÍK, B.: *Mährens allgemeine Geschichte*. Bd. VIII–X: Mährens Kulturstände vom Jahre 1197 bis 1306 (VIII: Land und Volk, IX: Staat und Volksthum, X: Kirche, Kunst und Wissenschaft). Brünn 1878–1883, 469+423+507s.
 - 76) To i přes silnou vydavatelskou jazykovou úpravu, jak dokumentuje v osobní pozůstalosti původní rukopis k církevním událostem v Čechách v letech 1215–1222, který byl po úpravě otištěn jako součást jeho *Dějin Moravy* (blíže MAHEL, R.: „První

česko-moravský konkordát“. Fragment Dudíkova textu ke sporu pražského biskupa Ondřeje II. s králem Přemyslem I. MZA Brno – pobočka StOA Kroměříž, Archivní sborník 13, 2007, s. 18-35, zejm. na s. 30). – Srv. Dudík, B.: *Dějiny Moravy*, díl V, 1878, s. 67–109.

- 77) *Ottův slovník naučný*, díl VIII, s. 111.
- 78) *Český slovník bohovědný*, díl III, s. 623.
- 79) Jak napsal zmíněný autor, moravské dějiny „zeigt zeigenössischen Konservatismus und ist von panslawistischen Ideen berührt“ (BUCHBERGER, M.: *Lexikon für Theologie und Kirche*, s. 594).
- 80) ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno, Doplněk, 2001, s. 128.
- 81) Vydavatel ČMM V. Royt za všechny čtenáře vyslovuje přání, aby „důležité a obsahem svým tak vynikající dílo páně Dudíkovo vydáno bylo v brzce i v jazyku českém ve formě správné a předmětu přiměřené a v čtenářstvu českém došlo hojného rozšíření“ (ČMM 10, 1878, s. 121–122). – Srv. jeho recenze dalších dílů německy psaných moravských dějin (ČMM 3, 1871, s. 92-100, 143-144), v nichž zejména vytýká lexikální náplň Dudíkova textu, např. v recenzi pátého dílu odmítá pojem *das böhmischmährische Reich* pro označení českého státu 12.-13. století. Také zde je vysloven požadavek, aby byly vydávány autorovy Dějiny nyní v češtině: „že by pan historiograf moravský vylíčil i počtem valnějším obyvatelstvu minulost milé vlasti jeho v jazyku jeho přirozeném, vzácném, starožitném a rozšířeném“ (ČMM 3, 1871, s. 100). Současně připomíná Dudíkovi, že jeho dílo postrádá potřebné vlastenecké zaujetí a žádá, „aby přispělo k mocnějšímu probuzení lásky k vlasti“ (tamtéž, s. 144).
- 82) „Mocí zbraně domníval získati sobě slávu a říši své trvání – jakoby síla fysická ustavičnější byla duchovní. Říše Svatoplukovy dávno již není, Metodějovo požeňování však v ovoci svém zůstává napořád“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl I, s. 173).
- 83) BRANDL, V.: *Welehrad, Widerlegung der gegen dasselbe von Dr. Dudík im I. Bande seiner mährischen Geschichte erhobenen Zweifel vom Standpunkte historischer Kritik*. Brünn, Buschak-Irrgang, 1860, 28s., DUDÍK, B.: *Antwort auf V. Brandl's Welehrad. Widerlegung der von ihm wider den I. Band der Geschichte Mährens vorgebrachten Bemerkungen*. Brünn 1860, BRANDL, V.: *Poloha starého Velehradu*. Brno, A. Nitsche, 1862, 43s., BURGERSTEIN, Josef: *Rozjímání k popukání o velehradské Dudíkiádě*. Wien, 1861 a jiné. – Zmíněná Burgersteinova satira byla dokonce inzerována k prodeji na stránkách Národních listů (NL 1, 1861, č. 14, s. 3, č. 19, s. 2, č. 22, s. 4).
- 84) „Každou důvodnou opravu přijali jsme zvláště s upřímným vděkem pro toto české vydání... Toť platí především o určení hlavního sídla Moravy za doby Mojžírovcův, totiž o Velehradě“ (DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy*, díl I, předml., s. 7).
- 85) Spor záhy pokračoval mezi archeologem Inocencem Červinkou a historikem Josefem Pekařem (ČERVINKA, Inocenc L.: *Děvín a Velehrad. Dva hrady velkomoravské*. Studie topograficko-archeologická. Kroměříž 1902, 68s., PEKAŘ, Josef: *O poloze starého Velehradu*. Poznámky ke spisu Červinkovu. ČČH 8, 1902, s. 168–202). K problému se naposledy s nadhledem vrátil Dušan Třeštík (TŘEŠTÍK, Dušan: *Vynalezení tradice aneb Velehrad*. In: *Myslití dějiny*. Praha-Litomyšl 1999, s. 153–157).
- 86) Tuto skutečnost jsem vzpomenu již na jiném místě (MAHEL, R.: *Bylať to úloha nesnadná... psátí dějiny země*. Obraz Přemyslovců v díle Bedy Dudíka. MZA – pob. StOA Kroměříž, Archivní sborník 12, 2006, s. 42-59, zde na s. 52). – Poprvé však na problém upozornili, byť s řadou nepřesností, badatelé J. Demel a Jan V. Koutný (D e m e l, Jaroslav: *Konrád Ota, první markrabě Moravský*. ČMM 18, 1894, s. 38–48, 136–146, 215–225, 298–318, KOUTNÝ, Jan V.: *Der Přemysliden Thronkämpfe und Genesis der Markgrafschaft Mähren*. Wien, A. Hölder) – Za zmínku stojí Dudíkův nejstarší názor, podle kterého byl jím identifikovaný kníže „Ota V.“ synem knížete Konráda III. Brněnského, který měl zemřít roku 1177 (DUDÍK, B.: *Mährens Geschichts-Quellen*, Band I, s. 75–77).
- 87) DUDÍK, B.: *Úryvek z dějův Přemysla Otakara II. od 24. 6. 1276 až do května 1278*. ČMM 6, 1874, s. 7–52, týž: *Přemysla Otakara II. konec, dne 26. srpna 1278*. ČMM 6, 1874, s. 105–119.
- 88) RYPÁČEK, František Jaroslav: *Palacký a Morava*. ČMM 22, 1898, s. 1–9.
- 89) RYŠAVÁ, E.: *Beda Dudík – „Moravský Palacký“*. ZMK, 1990, č. 1, s. 35–38.

- 90) Svědčí o tom především Palackého slova v tisku: „...ustanoven i za zvláštního historiografa zemského Moravan, kterýž sice bohužel osvědčil se poněkud ve protičeském duchu svém, ale důkazův ještě nepodal, ani kdy podá, že by pravá i čtení hodná historie moravská bez české aneb ovšem proti české provésti se dala“ (NL 1, 1861, č. 16, s. 1, ze 16. 1. 1861, *Historické haraburdí II.*).
- 91) BURIAN, V.: *Patera moravského historiografa*, s. 31.
- 92) NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*. Díl I/1-4. Praha, J. Leichter, 1912, 1913, 1928 a 1937. – Právě Novotný se často na Dudíkova zjištění odvolává, místy ho již opravuje podle výsledků nového stavu poznání.
- 93) BRETHER, Bertold: *Dějiny Moravy*. Sv. I: Nejstarší dějiny a doba Mojžírovců (do 906). Brno, C. Winiker, 1896, předml., s. 5–7.
- 94) V předmluvě poznamenává, že v jeho práci „opraveny a doplněny jsou názory Dudíkovy novějšími pracemi Hanělovými, Demlovými a Čelakovského“ (DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny markrabství moravského*. Stručné vydání. Brno, reprint z r. 1906, předmluva). Původně vyšlo v rámci Moravské vlastivědy (např. týž: *Dějiny Moravy od roku 1306 do roku 1526*. Vlastivědy moravské I. dílu sešity 19–25. Brno, Musejní spol. v Brně, 1900).
- 95) „Práce není sice tak prohloubená, jako u Palackého, ale je poctivá, nestranná a založená na obsáhlém materiálu“ (HÝSEK, Miloslav: *Literární Morava v letech 1849–1885*. Praha, E. Leschinger, 1911, s. 77).
- 96) HANZALOVÁ, Jarmila: *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*. Praha, Sekce arch. správy MV, 1995, s. 112–113, KOČMAN, A. a kol.: *Průvodce po státním archivu v Brně*, s. 344–347, 421–422.
- 97) ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *E6 – Benediktýni Rajhrad*. Sv. 4: Opatský archiv (sign. D-F). Brno, StOA, 1981, s. 357–362 (inv. č. 1947–1969, sign. Dm 3/3–1 až Dm 3/4–3 a 8, kart. 151–184), sv. 9: Dílčí katalog, s. 93–223. – Podstatnou část Dudíkovy pozůstalosti tvoří bohatá korespondence.
- 98) DOKOUPIL, V.: *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha, SPN, 1966, s. 293–294, 342–343, 345–346.
- 99) MZA, pob. StOA Kroměříž, fond Be-188, *Piaristické gymnázium v Kroměříži*, inv. č. 2, 3, 4, 6, 51.

V písemném kontaktu, jak dokládá osobní pozůstalost, byl s Colmarem Grünhagenem, Peterem von Chlumeckym, Janem E. Vocelem, Emilem Werunskym, Gottliebem Biermannem, Josefem Jirečkem, Hermenegildem Jirečkem, Konstantinem von Höflerem, Vincencem Brandlem, Josefem Fiedlerem a s dalšími.

Zusammenfassung:

Richard Mahel: Der Benediktiner aus Rajhrad František Beda Dudík (1815–1890) im Kontext der böhmischen und mährischen Geschichtsschreibung des 19. und 20. Jahrhunderts.

In diesem Beitrag handelt es sich in aller Kürze um das Leben und Werk des Benediktiners und mährischen Historikers Beda Dudík (1815–1890). Innerhalb der mährischen Historiographie gehört er zu den bekanntesten Historikern der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts. Dudík wirkte nicht nur als Historiker, sondern auch als Pädagoge in Brünn, kurz als Dozent in der Forschung der mittelalterlichen schriftlichen Quellen in Wien und auch als kirchlicher Diplomat in Diensten der Wiener Regierung. Von seinem umfangreichen Werk bleiben im allgemeinen Bewusstsein vor allem seine Bücher der Zusammenschau zu der mährischen Geschichte, deren Entstehung offenbar auch von dem ähnlichen Werk des tschechischen Historiographen František (Franz) Palacky (1798–1876) in Böhmen, aber auch von der ständigen Abwesenheit eines ähnlichen Werkes in Mähren motiviert wurde. Dudík betonte in der Arbeit die unvertretbare Rolle Mährens in dem Bund der Länder der Böhmisches Krone und Betonung legte er auf die Bedeutung des Christentums und auf die mährischen kirchlichen Traditionen. Weniger bekannt sind Dudíks mehrere Studien und Editionsarbeiten, welche mit seinem Interesse für die mährische kirchliche Geschichte zusammenhängen, als auch mit seinen Fachreisen ins Ausland und mit der Forschung des Archivma-

terials in den Archiven und den Bibliotheken.

Dudíks Bedeutung ist nicht nur in der Beschreibung der Historie Mährens und in der breiten Popularisierung der böhmischen und mährischen Geschichte, sondern auch in der Suchung der böhmischen Quellen, welche vor allem nach dem Dreißigjährigen Krieg ins Ausland geraten sind. Von ihnen gelang ihm einige sogar zurückzubekommen. Dudíks Bedeutung liegt auch in seiner Bemühung, geprüftes Materials in den Editionsblättern zugänglich zu machen, von ihnen haben einige immer noch überzeitliche Gültigkeit. Beda Dudík hat bis jetzt keine Monographie, welche auf sein Leben und Werk konzentriert wäre. Auch wurde bis jetzt seine umfangreiche persönliche Hinterlassenschaft nicht genutzt, die in dem Mährischen Landesarchiv in Brünn aufbewahrt wird. Ihre Erkenntnis ist zur solchen Monographieschaffung verkeimfähig.

Mgr. Richard Mahel je studentem postgraduálního doktorského studia na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě. Zabývá se životem a dílem moravského historioografa Bedy Dudíka.

PO STOPÁCH AUGUSTINA ALOISE NEUMANNA (NĚKOLIK POZNÁMEK K DÍLU)

Karel Mlateček

Augustin Alois Neumann patří mezi zajímavé a snad i poněkud kontroverzní osobnosti moderní moravské historiografie. Nyní je již spíše jen dějinnou souhrou okolností, že jeho životní osudy i vědecký odkaz se dlouhou dobu pohybovaly na samém okraji zájmů odborné veřejnosti – a nebylo to jen proto, že Neumannova hlavní pozůstalost uložená v Moravském zemském archivu v Brně byla zpřístupněna až v roce 1975. Pokud pomineme stručné či jen spíše slovníkové nástiny,¹⁾ základní zlom znamenal teprve Sborník ke 100. výročí narození prof. ThDr. Augustina Aloise Neumanna, který vyšel v roce 1991.²⁾ V nedávné době pak publikoval Roman Zaoral zajímavý a velmi zdařilý medailon, který pěkně postihuje jak Neumannovy životní peripetie, tak i v základním nástinu podává rozbor jeho díla.³⁾

Je třeba konstatovat, že Neumannův vědecký odkaz je dnes stále vnímán spíše negativně. V Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví je Neumann popisován jako Sedlákův „méně kritický a nadaný žák“, který „podobně jako Sedlák vycházel v bohaté publikační činnosti z dosud neznámého pramenného materiálu, ale nevěnoval mu ani dostatečnou pozornost kritickou, ani náležitou péči ediční ... Většinu jeho prací prolíná apologetická tendence, která vede k zaujatým výkladům, k zamlčování nebo účelovému nadsazování faktů a tak k vědomému zkreslování historické skutečnosti.“⁴⁾ Je to však charakteristika poněkud jednostranná. Kritika Neumannova díla je oprávněná pouze zčásti; vedle zcela jasných a nezpochybnitelných výhrad, které Neumannovo odborné působení provázely již za jeho života a na jejichž platnosti se dodnes nic nezměnilo, nalezneme v jeho pracích i mnoho pozitivního a i z hlediska dnešního pohledu přínosného. Některé korekce v náhledu na Neumannovu práci jsou patrné i ve výše zmíněné studii Romana Zaorala, na další poněkud sporné aspekty se zaměříme dále. Je třeba však již nyní uvést, že nám v tomto ohledu velmi chybí jak monografie, která by vyváženě a ve všech ohledech postihla Neumannovy životní osudy a zhodnotila i rozsáhlé dílo tohoto neúnavného a mimořádně pracovitého muže, tak i edice, která by přinesla alespoň výběr z jeho bohaté korespondence. Pozornost by rovněž bylo třeba věnovat i prostředí, ve kterém se Neumann pohyboval a které samozřejmě jasně determinovalo ideové směřování jeho díla.

Úvodem jen několik základních životopisných dat.⁵⁾ Alois Neumann se narodil 14. června 1891 v Olešnici jako nejstarší ze šesti dětí místního majitele koželužny Metoděje Neumanna a jeho manželky Josefy (rozené Sedláčkové). Studoval na Prvním české státní reálce v Brně, kde maturoval v roce 1909, o dva roky později složil doplňující maturitu z klasických jazyků na Prvním českém gymnáziu, téhož roku vstoupil do kláštera augustiniánů na Starém Brně a přijal řádové jméno Augustin. V letech 1912–1916 studoval na brněnském biskupském teologickém ústavu v Brně, kde se seznámil s Janem Sedlákem, za jehož žáka se pak považoval. 5. července 1916 byl vysvěcen na kněze, krátce působil v duchovní správě na Starém Brně a jako katecheta na obecné škole. Záhy však zcela převážil jeho zájem o historickou práci, Neumann studuje seminář církevních dějin na

bohoslovecké fakultě v Praze a v letech 1922–1924 v Paříži, kde byl zapsán jako řádný posluchač na Institut catholique a jako mimořádný posluchač na slavné École nationale des Chartes. Poté se vrátil do duchovní správy (opět v Brně).

Od školního roku 1929/1930 přednášel Augustin Neumann církevní dějiny v biskupském semináři v Hradci Králové. Ještě předtím, v říjnu 1927, předložil na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě disertaci *Katoličtí mučedníci doby husitské*. 10. dubna 1930 byl promován na doktora teologie. O měsíc později, 30. května 1930, byl jmenován asistentem Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci, na podzim téhož roku odjíždí na roční studijní pobyt do Říma, aby doplnil svou habilitaci *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, kterou obhájil v roce 1931. V roce 1938 byl jmenován řádným profesorem církevních dějin. Těžká choroba (sclerosis multiplex) výrazným způsobem omezila jeho odborné působení, v době uzavení českých vysokých škol krátce pracoval ve Studijní knihovně v Olomouci, v roce 1945 se ještě vrací na fakultu, ale již na podzim roku 1946 odchází na trvalou zdravotní dovolenou. Umírá 26. prosince 1948 ve věku 57 let.⁶⁾

Historie a odborná práce byla pro Augustina Neumanna vášní i životním posláním; i vzhledem k jeho mimořádné pracovitosti je jeho odborné dílo značně rozsáhlé. Výraznou pozornost věnoval především husitství, zejména postavení katolické církve v tomto období, dějinám klášterů a náboženské otázce (včetně problematice sekt a hereze jako takové) obecně.⁷⁾ Dobou husitskou se Neumann bez ohledu na jiné vědecké či společenské zájmy zabýval prakticky celou svou odbornou kariéru. Z děl tohoto tematického okruhu můžeme ve zkratce uvést zejména více edic pramenného materiálu z domácích i zahraničních archivů, například dodnes (byť s výhradami) používané dva díly publikace *Francouzská husitica* nebo *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*.⁸⁾ První uvedené dílo, k jehož přípravě vedla Neumanna mimo jiné i kritika některých jeho předcházejících děl,⁹⁾ vyšlo jako třetí a čtvrtý ročník řady *Studie a texty k náboženským dějinám českým*. Neumann zde shromáždil množství dokladů z francouzských archivů a knihoven týkajících se ohlasu husitství ve Francii i reakcí soudobé francouzské společnosti; námátkou můžeme jmenovat korespondenci města Štrasburku, dokumenty o účasti Burgundska na křížových výpravách, prameny k jednání husitů s vyslanci basilejského koncilu nebo výpisy z francouzských kronik. Edice byla z hlediska svého obsahového významu přijata příznivě, po stránce ediční ji však odmítl Jaroslav Prokeš.¹⁰⁾ *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě* vyšly jako šestý svazek téže řady, jejich editor zde zpřístupnil mnoho dokumentů z moravských a českých archivů, ale i archiválie uložené ve Vídni a v Krakově nebo v Sedlákově pozůstalosti. Texty se týkají jak politických, tak i hospodářských aspektů dějin husitství; po stránce obsahové jsou vesměs značně závažné, jejich použití však ztěžuje nevalná editorská práce.

Na tomto místě samozřejmě nemůžeme opominout monografii *K dějinám husitství na Moravě. Husitské války*,¹¹⁾ kterou – a to je třeba zdůraznit – až do časů Josefa Války a Jaroslava Mezníka můžeme považovat za první a vlastně jediný pokus o celkové zpracování dějin husitství na Moravě.¹²⁾ Neumann se v úvodu věnoval svým oblíbeným tématům, když se pokusil stručně postihnout církevní poměry v období těsně předhusitským a problematiku sektářství, v dalším výkladu se však zabýval vylíčením vlastních husitských válek s důrazem na politické dějiny; značnou pozornost typicky věnoval obhajobě katolických pozic. Plánovaný druhý díl už nestačil napsat. Kritika byla místy až zdrcující. František Hrubý upozornil na přílišnou jednostrannost Neumannova

výkladu (tedy na snahu potříit jiný názor než katolický), na řadu ukvapených soudů i na fakt, že autor řadu závažných otázek zcela pominul.¹³⁾ Nejdále však v kritických výpadech zašel Rudolf Urbánek: recenze, která vyšla v roce 1940, měla téměř sto stran a představovala tak samostatnou studii.¹⁴⁾ Urbánek vytkl Neumannovi špatnou koncepci práce, špatný způsob zpracování, málo kritický přístup k pramenům i předpojatost (či spíše naprostou zaujatost). Závěrem Urbánek uvedl: „*Nepochybuji, že i v dalším zvítězí u Neumanna zaujatý zájem ideologický nad požadavky objektivní pravdy historické, že zkušenosti z první části se budou opakovat v jejím pokračování.*“¹⁵⁾ Zde je však třeba doplnit, že Urbánek byl výjimečně nepřející kritik, který dokonce neváhal naznačit paralelu mezi Neumannem a Štěpánem z Dolan a Neumanna obvinil z úmyslně špatně vypracovaného rejstříku, aby autor znesnadnil práci se svou knihou.¹⁶⁾

Augustina Neumanna však pochopitelně zajímala i celá řada jiných témat: věnoval se období bělohorskému i pobělohorskému, fascinovalo ho barokní umění a hudba, zabýval se i psaním biografických črt moderních katolických osobností a rodopisu (včetně vlastního rodu).¹⁷⁾ Během čtvrtstoletí aktivní odborné činnosti stačil publikovat více jak třicet samostatných titulů a desítky odborných studií a článků (velmi často psal do brněnské Hlídky, dále do Časopisu katolického duchovenstva, mnoho drobností publikoval i v čistě regionálních tiskovinách). Úplná bibliografie dosud nebyla vyhotovena.¹⁸⁾

Je třeba poznamenat, že Neumannovy základní práce vesměs nejsou hodnoceny pozitivně. Naopak, jeho dílo bylo často napadáno a kritizováno – a to jak již za jeho života, tak i po jeho smrti. Neumann také s vrozenou bojovností a neústupností vedl dlouhé a mnohdy urputné spory o svá díla a na kritiku reagoval často velmi podrážděně a někdy až osobně, domníváje se, že jeho díla jsou hodnocena nespravedlivě, zaujatě a záměrně špatně. V tomto ohledu si na jedné straně musíme uvědomit, jaké postavení mělo bojovné katolické dějepisectví v naší historiografii v období první republiky, kdy Neumann publikoval své stěžejní práce, a posléze samozřejmě v období vlády marxistické vědy, kdy katolicky orientovaná díla byla již svým zaměřením špatná a vlastně zcela nežádoucí. Na stranu druhou je pravda, že mnoho Neumannových děl povážlivě trpí nejen jistým množstvím chyb plynoucích snad z poněkud nepozorné a každopádně příliš uspěchané heuristické práce, ale i nedostatkem kritičnosti, tendenčností, přeceňováním některých pramenů, špatnou interpretací či mnohdy snad až vědomým zamlčováním některých „nevhodných“ informací. Také výtky týkající se Neumannovy ediční činnosti (jednalo se o časté nepřesnosti, špatné čtení nebo porušování edičních pravidel) byly většinou oprávněné.

Abychom si učinili představu o sporech, které Neumann vedl, můžeme pro názornost nahlédnout do jeho korespondence. Dopis, který Augustin Neumann napsal 20. dubna 1937 Zdeňkovi Kalistovi, obsahuje v překvapivě jasné podobě vše, co jsme výše zmiňovali: zásadní výhrady k jeho ediční práci i důraznou, ba přímo často až urputnou obhajobu Neumannova díla, která se občas pohybovala až na samé hranici odborné debaty.¹⁹⁾

Z výše uvedeného by snad mohlo vyplývat, že Augustin Neumann byl špatný nebo přinejmenším povrchní a tendenční historik. Po pravdě řečeno si to nemyslím, byl by to příliš zjednodušující a plochý odsudek. Není pochyb o tom, že Neumann byl velmi vzdělaný, měl vskutku rozsáhlé znalosti českých i zahraničních archivů (znal francouzské archivy, studoval i ve vatikánském archivu), můžeme se domnívat, že si udržoval

i evropský rozhled o vývoji katolického dějepisectví – a měl výjimečný dar (či štěstí) hledat nové, dosud neznámé archivní prameny. Zde však musíme mít na paměti, že Augustin Neumann byl ryze církevní historik, že se nevěnoval historické práci pouze proto, aby prohloubil naše vědomosti o nové informace, ale zejména proto, aby pomohl katolické církvi, aby pomohl zlepšit její historický obraz. Historická práce nebyla Neumannovi cílem, ale jen prostředkem, kterým sledoval jiné, vlastní cíle. Mnohdy se jak výběrem tématu, tak i zpracováním (a vlastně celým svým historickým dílem) snažil reagovat i na aktuální potřeby katolické církve. Sám o své práci v předmluvě ke svým skriptům napsal: *„Kde jest potřebí katolickou církev co nejvíce brániti, tam jsem věnoval jejím dějinám vždy největší pozornost... Jsou to husitství, české povstání, doba pobělohorská, národní probuzení a československý odboj.“*²⁰⁾ I proto například na období husitské revoluce pohlížel výhradně z katolických pozic, i proto se celkem zákonitě dostával do neustálých střetů s hlavním proudem naší historiografie, přičemž konsensus či alespoň vratký smír pochopitelně – již vzhledem k odlišným východiskům – nebyl možný. Na druhou stranu se i proto těšil setrvalé podpoře církevních kruhů. Dílem, které tento přístup reprezentuje, je např. práce Katoličtí mučedníci doby husitské. Neumann v úvodu této práce otevřeně uvádí: *„Účel tohoto spisu jest dvojit: historický a hagiografický ... tím je dán i určitý směr při hledání pramenů a jejich výkladů.“*²¹⁾

Neumannova činnost se ovšem neomezovala jen na odbornou práci; naopak byla mimořádně rozsáhlá. Nemůžeme pominout jeho pedagogické působení. V tomto ohledu stojí za zmínku, že se svými studenty udržoval Neumann kontakt mnohdy i po ukončení jejich studií a radou a často i konkrétní pomocí jim pomáhal v dalším odborném i společenském působení. Není také bez zajímavosti, že jeho žákem byl mimo jiné i Metoděj Zemek. Neumann dále pracoval jako konzervátor církevních památek, spolupracoval na několika výstavách, aktivně se podílel a podporoval činnost mnoha katolických spolků, psal drobné populárně naučné články do novin a časopisů (některé podepsal jako A. Skalský), dokonce napsal (i když nevydal) historický román *Naše zlatá Moravěnka I*, pokoušel se prosadit blahořečení některých katolických osobností, které zemřely pro víru v období husitské revoluce, vypracoval návrh na reformu studia církevních dějin na bohosloveckých vysokých školách, angažoval se v otázce přenesení ostatků katolického básníka Jana Soukopa do čestného hrobu na Velehradě, podporoval i některé ryze světské projekty společenského nebo i hospodářského charakteru (stavba silnic). Neumann v těchto záležitostech často využíval svých četných společenských i politických kontaktů: velmi dobré styky měl s pražským arcibiskupem Františkem Kordačem (v úřadu v letech 1919–1931) i jeho nástupcem kardinálem Kašparem (pražským arcibiskupem byl v letech 1931–1941), mezi jeho příznivce patřil i olomoucký arcibiskup Leopold Prečan (v úřadu byl v letech 1923–1947), dobré vztahy měl i k více politickým představitelům strany lidové.²²⁾ Neumann také celý život udržoval těsné styky s domovským klášterem (augustiniáni na Starém Brně).²³⁾ Na jeden nepříliš dlouhý lidský život – navíc poznamenaný těžkou chorobou – je to dílo svým rozsahem vskutku ohromující.²⁴⁾

Neumann si často stěžoval na určitou izolaci, s jakou musel řešit vědecké problémy. Pocit skepse se bezesporu prohloubil, když mu v roce 1939 redakce ČČH odmítla otisknout rozsáhlou obhajobu vědeckých postupů.²⁵⁾ Neumann se tehdy dokonce domníval, že jeho práce jsou pro svůj katolický charakter záměrně přehlíženy. Na dru-

hou stranu je třeba poznamenat, že vedl rozsáhlou korespondenci: jen v jeho osobním fondu jsou uloženy dopisy od téměř sedmi set soukromých pisatelů a od přibližně dvou set osmdesáti různých organizací - škol, archivů, institucí, tiskáren, redakcí, úřadů, spolků a zájmových organizací.²⁶⁾ Z historiků byl Neumann v čilém písemném styku například s F. M. Bartošem, Rudolfem Holinkou, Rudolfem Hurtem nebo Františkem Hrubým; také Josef Pekař adresoval Neumannovi celkem devět dochovaných dopisů.²⁷⁾

Z výše řečeného více méně jasně vyplývá, že Augustin Neumann měl mnoho odborných kritiků a nepřátel. Důvodů je více: nejen Neumannův přístup k historické látce, ale zejména také jeho způsob obrany, který se někdy nevyhnul snad až osobnímu napadání. Korektní vztahy udržoval Neumann po určitou dobu třeba s Josefem Pekařem, se kterým byl zejména v rozmezí let 1929-1931 v častějším písemném kontaktu.²⁸⁾ Změna nastala až v polovině třicátých let, kdy Neumann vedl známý spor s Václavem Flajšhansem o stáří poutí na Hostýn.²⁹⁾ Sám Pekař se však ohradil proti pokračování sporu na stránkách odborného tisku a 18. dubna 1935 Neumannovi mimo jiné napsal: „Vážený pane kolego, vracím Vám Vaši novou odpověď k vývodům Flajšhansovým. Uznáte jistě sám, že ČČH věnoval kontroverzi již s dostatek místa; redakce nechce jí zatěžovati ještě ročník letošní.“³⁰⁾ Neumann, kterému tak byla jeho odpověď určená pro Český časopis historický vrácena, se cítil uražen. Jeho poněkud podrážděná reakce, kterou směřoval Pekařovi, je rovněž uvedena v příloze.

Z historiků, se kterými Neumann udržoval dlouhodobě korektní vztah, musíme zmínit ještě Františka Michálka Bartoše. Oba vědce sice rozdělovaly rozdílné konfesijní pozice, na řadu témat spojených s husitským bádáním však měli obdobné názory. Spjovala je mimo jiné i představa husitství jako evropského fenoménu: oba badatelé tomuto problému věnovali více prací. Také jejich vzájemná korespondence je poměrně rozsáhlá: i když převažují odborné záležitosti (např. výměna informací o pokračování vlastních výzkumů, upozornění na objevy jiných historiků, nové publikační počiny nebo odborné polemiky), nalezneme v jejich dopisech i osobní záležitosti.³¹⁾

Neumannovy práce si v mnoha ohledech zcela jistě důraznou kritiku zaslouží, jeho dílo je však příliš rozsáhlé, rozmanité a různorodé co do témat i do kvality zpracování, takže odpovědné a komplexní posouzení jeho vědecké práce bude muset být založeno na hlubší analýze. Neumann sice neměl přílišný dar koncepčního myšlení nebo schopnost vytvářet rozmáchlé syntézy, jeho pramenné a materiálové studie, některé (byť ne dokonalé) edice i některé drobné práce k dějinám klášterů, postavení katolické církve v době husitské či i k husitství jako takovému (dnes ležících ve stínu monografie K dějinám husitství na Moravě a proto mnohdy přehlížené) však mají svou cenu a mnohdy jim nelze upřít objevný a průkopnický charakter. Teprve až se podaří tyto práce a jejich přínos k vývoji historické vědy posoudit, můžeme se pokusit i o celkové kritické zhodnocení díla Augustina Aloise Neumanna.

Poznámky:

- 1) Srov. výběrově např. ŠIGUT, František: *Dr. Augustin Neumann a jeho seminář*. Den, č. 122, Brno 8. června 1941, s. 3–4. ZLÁMAL, Bohumil: *Augustin Alois Neumann. O.S.A. K nedožitým osmdesátinám církevního historika*. In: *Duchovní pastýř* 20, 1971, s. 125–126. Týž: *Augustin Alois Neumann*. In: *Duchovní pastýř* 30, 1981, s. 44–47. POJSL, Miroslav: *Alois Augustin Neumann*. In: *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*. Olomouc 1996, s. 164–166. KUTNAR,

- František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997², s. 771–773.
- 2) *Sborník ke 100. výročí narození prof. ThDr. Augustina Aloise Neumanna, O.S.A.* Olomouc 1991.
 - 3) ZAORAL, Roman: *Augustin Alois Neumann. 1891–1948*. In: *Historiografie Moravy a Slezska*. Svazek 1, ed. Ivo Barteček. Olomouc 2001, s. 119–137.
 - 4) KUTNAR, F.–MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 771.
 - 5) Srov. např. ZAORAL, R.: *Augustin Alois Neumann*, s. 120–121, kde i další odkazy.
 - 6) Srov. např. ZEMEK, Metoděj: *Za profesorem Augustinem Neumannem*. Lidová obroda, Brno 28. prosince 1948. ZLÁMAL, B.: *Augustin Neumann*. In: *Časopis katolického duchovenstva* 89, 1949, s. 27.
 - 7) Srov. např. výběrově NEUMANN, A.: *Církevní jmění za doby husitské se zřetelem k Moravě*. Olomouc 1920. Týž: *České sekty ve století XIV. a XV.* Velehrad 1920. Týž: *Z dějin bohoslužeb v době husitské*. Hradec Králové 1922. Týž: *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*. Olomouc 1926 (v řadě Studie a texty k náboženským dějinám českým, svazek 5). Týž: *Z dějin českých klášterů do válek husitských*. Praha 1936. Týž: *Předhusitské kláštery a veřejné blaho*. Praha 1939.
 - 8) Srov. NEUMANN, A.: *Francouzská hussitica*. Olomouc 1923, 1925. Týž: *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*. Olomouc 1930.
 - 9) Zejména práce týkající se dějin sekt (viz pozn. č. 7 této práce), které si sám Neumann cenil. Recenze na toto dílo napsal např. F. M. BARTOŠ (in: *Naše věda* 3, 1921, s. 199–204) nebo Václav NOVOTNÝ (in: *ČMM* 45, 1921, s. 115).
 - 10) Srov. např. ČČH 30, 1924, s. 377 (zpráva o prvním dílu). Prokešova kritika in *ČMM* 51, 1927, s. 285–286. Je třeba ještě dodat, že k ohlasu husitství ve Francii se Neumann později ještě několikrát vrátil.
 - 11) NEUMANN, A.: *K dějinám husitství na Moravě*. Husitské války. Olomouc 1939.
 - 12) Srov. VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy I*. Vlastivěda moravská, Brno 1992, s. 219. MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999.
 - 13) Hrubého recenze in: *ČČH* 46, 1940, s. 154–156.
 - 14) Srov. URBÁNEK, Rudolf: *K historii husitské Moravy*. *ČMM* 63-64, 1940, s. 229–314.
 - 15) Tamtéž, s. 314.
 - 16) Tamtéž, s. 314, pozn. č. 1.
 - 17) Srov. např. výběrově NEUMANN, A.: *Piaristé a český barok*. Přerov 1933. Týž: *Příspěvky k dějinám hudby a zpěvu při olomoucké katedrále (1614–1780)*. Brno 1940. Týž: *Z pamětí rodiny Neumannovy z Olešnice na Moravě*. Olomouc 1941. Týž: *Ze slavné doby malířství moravského baroka*. Brno 1944.
 - 18) Výběrovou bibliografii (s drobnými chybami a nepřesnostmi) sestavil SMEJKAL, Bohumil: *Výběrová bibliografie publikovaných prací Augustina A. Neumanna*. In: *Sborník ke 100. výročí*, s. 12–20. Neumannovy drobné statě (jedná se o desítky a desítky článků) jsou roztroušeny v mnoha dnes často těžko dostupných sbornících a časopisech, úplnou bibliografii se proto zřejmě nikdy nepodaří sestavit.
 - 19) Srov. *Moravský zemský archiv v Brně* (dále jen MZA v Brně), fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 72. Dopis je v úplném znění uveden v příloze této práce.
 - 20) Srov. NEUMANN, A.: *Příručka českých dějin církevních pro katolické bohoslovce a kněze*. Olomouc 1936 (rotaprint), Předmluva. K tomu i ZAORAL, R.: *Augustin Alois Neumann*, s. 122.
 - 21) NEUMANN, A.: *Katoličtí mučedníci doby husitské*. Hradec Králové 1927. Obdobné zaměření – tedy podpora aktuálních potřeb katolické církve – mají i některé další spisy. Srov. např. Týž: *Starobrněnský klášter za Křížkovského*. Brno 1926. Týž: *Prostonárodní náboženské hnutí dle dokladů konsistoře královéhradecké*. I. Doba tzv. temna do r. 1740. Hradec Králové 1931 (k tomu srov. i rozsáhlou a silně kritickou recenzi J. V. Šimáka in *ČČH* 39, 1933, s. 151–165. Týž: *Ožehavé kapitoly z českých dějin církevních*. Olomouc 1937.
 - 22) Na naléhání mimo jiné F. Kordače Neumann zahájil práce na své disertaci. Srov. MZA v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 380. Na doporučení Kordačova nástupce Karla Kašpara Neumann začal přednášet církevní dějiny v biskupském semináři v Hradci Králové. Tamtéž, inv. č. 357.
 - 23) Srov. MZA v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., zejména inv. č. 231, 409, 599.
 - 24) Neumannův zhoršující se zdravotní stav a obavy z toho plynoucí jsou častým

- předmětem drobných poznámek ve vzájemné korespondenci. V dopise z 15. ledna 1928, který Augustin Neumann zaslal Františku Hrubému, tak např. píše: „Budu-li stále aspoň tak zdrav s nervy, jako nyní, tedy doufám, že za 2–2 ½ roku budu hotov. Docenturu mám již slíbenou, tak že potom se mi teprve otevře cesta do světa.“ Srov. MZA v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 70.
- 25) Srov. např. ZAORAL, R.: *Augustin Alois Neumann*, s. 123.
- 26) Srov. MZA v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr. inv. č. 53–116 (korespondence Neumanna ostatním), inv. č. 117–808 (dopisy adresované Neumannovy), a inv. č. 809–1098 (korespondence týkající se institucí).
- 27) Tamtéž, inv. č. 54, 131 (F. M. Bartoš), inv. č. 70, 303 (F. Hrubý), inv. č. 314 (R. Hurt), inv. č. 389 (R. Holinka) a inv. č. 92, 523 (J. Pekař).
- 28) Ukázka vzájemné korespondence z této doby (dopis Josefa Pekaře) je uvedena v příloze.
- 29) Na počátku celého sporu stála studie FLAJŠHANS, Václav: *Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“*. ČČH 38, 1932, s. 78–92. A. Neumann odpověděl In: Hlídka 50, 1933, s. 171–176, 209–214, 256–265, 285–295, 326–329, V. Flajšhans se vyjádřil opět na stránkách ČČH (srov. ČČH 40, 1934, s. 220–221).
- 30) Srov. MZA v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 523. Neumann na dopis tužkou napsal: „Páni v Praze nedovedli vyvrátiti mé protidůvody, proto se utekli k nejapné výmluvě. Dal jsem ihned onen passus Dr. Vychodilovi, by ho ještě vsunul do 4. čísla Hlídky.“ Tuto poznámku cituje i ZAORAL, R.: *Augustin Alois Neumann*, s. 132.
- 31) Srov. MZA v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 54, 131. Například 3. února 1945 tak F. M. Bartoš A. Neumannovi zaslal přání na korespondenčním lístku, které začíná slovy: „Vážený pane kolego, děkuji ze srdce za laskavý pozdrav a přeji upřímně, abyste šťastně přežil bouři, v níž jsme se ocitli. Jsem rád, že máte tolik plánů i víry, a vzpomínaje na září 38, nepřestávám věřiti v možnost Božího slitování nad námi.“ Tamtéž, inv. č. 131.

Přílohy:

I.

J. Pekař píše A. Neumannovi: děkuje mu za dopis a gratulaci k narozeninám a za upozornění na píseň o Husinci; sděluje mu, že napsal zprávu do ČČH o nové Neumannově knize.

Sedmihorky, 28. ledna 1930

Vážený pane kolego,

Jsem Vám dlužen nemálo. Předně gratulaci k hodnosti doktora teologie, za druhé poděkování za milou vzpomínku, kterou jste poslal k mé šedesátce. Odpovídám-li, děkuje, teprv dnes, povzbuzen posledním Vaším listem, nepřičítejte to mé nedbalosti, nýbrž (řekl bych) žalostně velkému počtu gratulací, jejichž zodpovídání prodlužuje se do mých prázdnin. Děkuji konečně za Vaše upozornění na píseň o Husinci;^I v souboru indicií nevydá snad mnoho, ale těší mně jako doklad Vašeho neutuchajícího zájmu o tuto otázku, k jejímuž řešení jste sám přispěl nálezem velmi důležitým. Já v tom neměl času jíti za věcí dále, ale věřím, že další nálezy jsou pravděpodobné, ať již vypadne datum jejich jakkoli.

Pozdravuji Vás srdečně
Vám oddaný J. Pekař
Sedmihorky 28/1 30

O Vaší poslední knize, bohaté cennými novinkami, jsem napsal delší zprávu do červnového ČČH.^{II} Mám jen pochybnost, jak její nejdůležitější kus – citace královny

Žofie v ún. 1419 do Hodonína papež. legátem – není již odjinud znám. Ale pro mne je vskutku novinkou.

Moravský zemský archiv v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 523 (originál psaný rukou, perem).

Poznámky:

- I) Jednalo se o problém lokalizace rodiště Mistra Jana Husa.
- II) Jedná se o Pekařovu zprávu o knize *Nové prameny k dějinám husitství* in: ČČH 36, 1930, s. 407-408.

II.

A. Neumann píše J. Pekařovi: bere na vědomí vrácení své opravy týkající se hostýnské pověsti a určené pro ČČH, obhájuje svá stanoviska, kritizuje postoj redakce ČČH.

Brno, dne 22. IV. 1935.

Vaše Blahorodí!

Slovůtný pane profesore!

Běhu na vědomí vrácení mé tiskové opravy, však neberu na vědomí a rozhodně odmítám Vašnostin důvod k vrácení, totiž, že o věci bylo již s obojí strany dosti psáno.¹⁾ Nemohu s tímto důvodem souhlasit proto, že v tiskové opravě jsem vyvrátil dvě další nepravdy, totiž, že hostýnská pověst je podloudnou vsuvkou do DMS a že by býval Crugerius měl svůj záznam z Albína. Těmito dvěma důležitými fakty se celá sporná otázka staví do zcela jiného světla než-li jako tomu chtěl můj oponent. A že ještě ani zdaleka není hostýnský spor rozřešen, toho důkazem budou příští čísla Hlídky. Při obdržení mé tiskové opravy jsem si vzpomněl na výrok jistého historika k Vrzalíkovi: „Pane profesore, vy máte absolutní pravdu, ale nemáte takové věci dávat na veřejnost, i když to je pravda.“ To znamená, že u nás neexistuje svobodné hist. bádání a že badatelům je dovoleno publikovati jen tolik a to, co jisté kruhy dovolí. Proto je mi také velmi nápadno, že na onen důvod k vrácení opravy bylo potřebí měsíců. Jsem tím přesvědčen, že můj odpůrce nevěděl si prostě, ježto jsem proti němu citoval místa z DMS, jež on na podporu svých nemožných vývodů – pominul.

Vrácení mé tiskové opravy je mi však bolestným překvapením i z jiného ještě důvodu. ČČH má nejen svou odbornou pověst, nýbrž i také co se týče bon-tonu. Proto mne velmi překvapilo, že bylo tam dopřáno i místa k nepravdivému a urážlivému tvrzení /tecto meo nomine/ o mé spoluúčasti na falšování hist. faktů. Naproti tomu byla vrácena tisková oprava, v níž jsem toto tvrzení rozhodně odmítnul. Mluvil jsem o tom s jedním právníkem a nechci reprodukovati substantivum, jímž charakterizoval tiskové invektivy psané tak, aby pisatel nemohl býti stíhán. Tato trpká zkušenost mne zbavuje také všech ohledů, proto povedu boj o H. dále, ale mnohem slušněji než-li pán,¹¹⁾ který velmi často používal úsluh církv. korporací při svých studiích, dával se případně v klášterech hostiti a nyní si zaútočil na Palladium katol. Moravy.

A.N.

Moravský zemský archiv v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 92 (strojopis, druhý originál pořízený A. Neumannem, překlepy či chyby při psaní opraveny tužkou).

Poznámky:

- I) Úvodní důležitá část Pekařova dopisu z 18. dubna 1935, na který se Neumann odvolává, je uvedena přímo v textu této studie.
- II) Neumann zde samozřejmě narážel na svého hlavního odpůrce ve sporu o stáří poutí na Hostýn Václava Flajšhansa. K tomu srov. pozn. č. 29 této práce.

III.

A. Neumann píše Z. Kalistovi: obhajuje svou ediční práci proti mnoha výtkám francouzského historika L. V. Tapié, jehož knihu Z. Kalista přeložil do češtiny, a pozastavuje se nad způsobem kritiky pražských historiků.

Olomouc, dne 20. 4. 1937.

Slovůtný pane docente!

Včera jsem koupil pro můj hist. seminář Váš překlad díla p. Tapié, v němž k svému překvapení jsem v poznámkách našel naprosto odmítavý posudek o mých výpisech z relací franc. vyslanců. Po bezesné noci způsobené rozčlením a rozhořčením nad „kritikou“ p. Tapié,¹ dovoluji si sdělit toto:

Prý jsou výpisy 1/ špatné. Odpovídám na to, že v zachovaných ještě a dosud neotisknutých kopiích mám velmi málo při kolacionování opravených míst, z čehož patrně, že opisy jsou spolehlivé. Stačí na důkaz toho podotknouti, že relace jsou psány k nejv. představitelům státu jsou buď kaligrafické anebo aspoň čitelně psané, tak že mohu znovu prohlásit, co jsem již prohlásil, když doc. Stloukal mne neprávem napadl k vůli recenzi jeho papež. diplomacie na předělu 16. a 17. století: paleograficky za své opisy ručím.

2/ Mé výpisy prý jsou vytrženy z kontextu a proto někdy jsou až absurdní. Na to odpovídám, že jsem vynechával jen ty partie relací, které nijak /ani nepřímo/ nebyly s č. povstáním v souvislosti.

Dle toho si rače lask. utvořit úsudek o „pravdivosti“ výtek, jež mi učinil Tapié. Proto Vás, vážený p. docente tímto žádám, byste byl tak laskav a v případném 2. vydání knihy od oné nepravdivé výtky upustil. Mám ten dojem, že Tapié /při známé franc. nadutosti/ chtěl se povýšit mým snižováním a nepochybuji, že se tím pražským zednářům zalíbil.

Když ale jest v Praze kritika tak přísná, tedy si dovoluji upozornit na věc, kde jest kritiky nanejvýše potřebí, ale zde dosud se k tomu nikdo nepropůjčil. To jsou dějiny Moravy před Bílou horou. Dovolím si na důkaz toho poslati za několik týdnů práci z mého hist. semináře, v němž je vyvrácena řada nesprávností z posledního pojednání o luterství na Moravě v ČČH otisknutého.^{II} Co jest ale zvláště zajímavé, to jsou přílohy, jejichž originály měl autor studie v ČČH také před sebou, ale vybral z nich pro sebe jenom některé, nehodící se prostě nechal mlčet! Tak to tedy vypadá s pány, kteří se vyhřívají na výsluní přízně vědecké kritiky, dostávají liter. ceny, jsou jmenováni členy učených společností atd ... Dokud v této věci nebude pořádek, nemá nikdo z Prahy práva, aby stále kritizoval katol. pracovníky, kteří /nota bene/ nemají při svých pracích k dispozici řadu ochotných kolegů, nýbrž jsou ve všem odkázáni sami na sebe.

Podotýkám ještě, že ony umlčené doklady jsou velmi přílehlavým protějškem k nezasloužené výtce katolického stranictví učiněné kanovníkovi Tenorovi,^{III} někdejšímu dobrodinci onoho kritika ... K tomuto dvojímu měřítku našich „kritiků“ se data occasione ještě vrátím při jisté příležitosti.

Prose, byste se neráčil nad mou otevřeností horšiti, neboť myslím, že mužové si mohou říci mezi sebou otevřené slovo.

Znamenám se Vám, vážený p. docente,

V úctě oddaný

A.N.

Odpovědí se neračte obtěžovati.

Moravský zemský archiv v Brně, fond G 58 Neumann Augustin Alois, Prof. ThDr., inv. č. 72 (strojopis, druhý originál pořízený A. Neumannem, překlady či chyby při psaní opraveny tužkou; věta Odpovědí se neračte obtěžovati dopsána rukou).

Poznámky:

- I) Srov. TAPIÉ, Victor Lucien: *Bílá hora a francouzská politika*. Praha 1936.
- II) Neumann naráží na studii HRUBÝ, F.: *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*. ČČH 40, 1934, s. 265-309, ČČH 41, 1935, s. 1-40, 237-268. Zmiňované přílohy na s. 259-268.
- III) Jan Tenora (1863-1936) – moravský církevní historik a brněnský kanovník, věnoval se období předbělohorskému a agrárním dějinám v 17.-19. století (Statek sv. Petra v Brně I, II, Brno 1934, 1937). S A. Neumannem spolupracoval na studii Z francouzských relací o českém povstání (1618-1622). Doklady. Úvodní stať zpracoval Jan Tenora. In: Sborník Historického kroužku 1925-1934.

Zusammenfassung:

Karel Mlateček: Einige Bemerkungen zum Werk von Augustin Neumann.

Der Autor befasst sich mit der Persönlichkeit Augustin Alois Neumanns (1891-1948), der zu den interessantesten und vielleicht auch einigermaßen kontroversen Persönlichkeiten der modernen mährischen Historiografie gehört. Seine Lebensschicksale und wissenschaftliches Vermächtnis bewegten sich eine Zeit lang am Rande des Interesses der fachmännischen Öffentlichkeit. A. A. Neumann, in Olešnice geboren, legte 1909 in Brünn das Abitur ab; zwei Jahre später ist er in das Kloster der Augustiner in Brünn eingetreten und nahm den Ordensnamen Augustin an. Er studierte an der bischöflichen theologischen Anstalt in Brünn, wo er Jan Sedlák kennenlernte. Im Jahre 1916 wurde er zum Priester geweiht, in den Jahren 1922-1924 studierte er in Paris. Er wirkte an der Cyrillometodischen theologischen Fakultät in Olmütz. Im Jahr 1938 wurde er zum ordentlichen Professor der Kirchengeschichte ernannt.

A. A. Neumann widmete sich einer ganzen Reihe von historischen Themen, der Großteil seiner Facharbeiten betraf aber das Hussitentum und die Stellung der Klöster in der Vorhussitenzeit. Das Werk A. A. Neumanns ist sehr umfangreich, er publizierte mehr als 30 Bücher. In der Vergangenheit wurde sein Werk oft kritisiert wegen vieler Fehler und Mängel und als zu katholisch eingestellt. Eine Reihe seiner Arbeiten hat aber auch einen Pioniercharakter, Neumann hat viele neue unbekannte Quellen entdeckt und publiziert.

Der Autor dieser Studie konzentriert sich auf einige Hauptwerke A. A. Neumanns; außerdem widmet er auch die Aufmerksamkeit seinem gesellschaftlichen Einfluss. Weiter bemerkt er, dass das Werk dieses katholischen Historikers weiter geprüft und erst nachher als Ganzes beurteilt und bewertet werden sollte.

Mgr. Karel Mlateček, Ph.D. je ředitelem Státního okresního archivu Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna. Zabývá se dějinami Moravy ve středověku (zejména husitstvím), dějinami šlechty, historiografií a regionální historií (Vyškovsko, Břeclavsko). Zakladatel a hlavní redaktor Vyškovského sborníku.

Helena Krmíčková

Jediná větší studie, která byla o moravském církevním historikovi Janu Sedlákovi napsána, Chudobův *Jan Sedlák, moravský badatel o době gotické*,¹⁾ poukazuje na přezíravost, již se našemu historikovi dostávalo od oficiální historiografie (ale nezmiňuje již Kroftův nekrolog v Českém časopisu historickém, kde je Sedlák představen jako *vynikající český historik katolického směru*²⁾). Jan Evangelista Sedlák (narozen 4. prosince 1871 v Třebíči, zemřel 8. května 1924 v Brně³⁾) se skutečně za svého života příliš mnoha pochvalných slov nedočkal. Nepatřil ke Gollově škole, svou erudicí byl teologem a v profesi historika se začal uplatňovat až od roku 1919 na bratislavské teologické fakultě, když za svého působení v Brně byl katechetou na německé reálce a na prvním českém gymnáziu a poté starozákonníkem v biskupském teologickém ústavu. A přitom se odvážil sáhnout na „rodinné stříbro“ a o husitství nejen psát, ale často i bořit vytvořené mýty! Přesto po sedmi desetiletích od jeho smrti byla část jeho děl vydána v reedici, což se řadě uznávaných historiků té doby nepodařilo. V roce 1996 vyšel v Praze výbor z jeho těžko dostupných studií a edicí *Miscellanea husitica Ioannis Sedlák* a v Olomouci reprint monografie *M. Jan Hus*. Sedlákovy reedice však pominuly jedno významné téma jeho vědecké práce – počátky husitského kalicha; zrod symbolu husitství si však alespoň malou pozornost rozhodně zaslouží.⁴⁾

Počátkům kalicha se Sedlák věnoval v první polovině druhého desetiletí minulého století – první část jeho studie *Počátkové kalicha* vyšla v roce 1911, poslední část otiskl v roce 1914.⁵⁾ Třebaže níže rozebereme nedostatky jeho díla, zde musíme konstatovat, že šlo o naprosto nový pohled na to, jak se u nás začal uplatňovat utrakvismus. Markantní rozdíl mezi dosud tradovanými názory a Sedlákovými výzkumy je vidět v případě srovnání s prací Františka Dvorského *Počátky kalicha a artikule pražské již l. 1417*,⁶⁾ v té době poměrně novou, a také s rozsáhlou knihou ruského historika Ivana Pal'mova *Vopros o čas v gusitskom dviženii*.⁷⁾ Nejen tyto dva, ale všichni historikové před Janem Sedlákem interpretovali utrakvismus na základě narativních pramenů (na informace ale velmi skoupých a navíc vzájemně si odporujících) a několika traktátů, které na sklonku 17. století otiskl Hermann von der Hardt⁸⁾ (i s Hardtovými chybami v určení autorské atribuce a z toho plynoucím nesprávným chronologickým zařazením). Sedlák zvolil naprosto odlišný přístup, a nutno konstatovat, že jedinečně jeho cesta mohla přivést dosavadní poznání dále.

Novum je v důrazu na jiný typ pramenů. Jan Sedlák sice znal všechny prameny historiografické, ale po důkladném rozboru poukázal na nedostatečnost jejich zpráv. Jediným východiskem bylo využití pramenů dosud opomíjených – traktátové a sermocinální literatury, k níž měl samozřejmě jako teolog velmi blízko a k níž pod vlivem negativního vztahu Františka Palackého naši historikové přistupovali jen zřídka a neradi.

Sedlákova cesta však byla jednou z nejobtížnějších. Zatímco prameny historiografické byly zpřístupněny edicemi nebo starými tisky, literární prameny byly stále

ještě uzavřeny mezi deskami středověkých rukopisů, o jejichž existenci začala mít naše odborná veřejnost konkrétnější představu teprve nedávno. Abychom příliš nekřivdili Sedlákovým předchůdcům, musíme si uvědomit, že až v letech 1905 a 1906 vyšel Truhlářův katalog latinských rukopisů Univerzitní knihovny v Praze⁹⁾ a v roce 1910 i 1911 díl katalogu kapitulních rukopisů, který po přípravných pracích Adolfa Patery dokončil Antonín Podlaha.¹⁰⁾ Náš historik se však nespokojuje pouze s tím, co bylo nedávno v moderní formě zpřístupněno, nebo s některými katalogy starými. Nevíme, kdy začal s přípravou materiálu pro svou studii, ale během několika málo let provedl tak důkladný průzkum dlouhé řady rukopisů, že by v dnešní době podobnou práci musel odvést celý tým. Z *Počátků kalicha* sice můžeme sestavit seznam knihoven, vlastnicích rukopisy, které Sedlák použil, ale nemůžeme z nich zjistit, co všechno musel prostudovat a které další fondy musel ještě navštívit, aby zjistil, že pro své účely zde nenalezne žádný relevantní materiál. Vydané či interní (*domáci*, jak je nazýval) katalogy však Sedlákově nestačily, příslušné fondy podroboval vlastnímu důkladnému studiu.¹¹⁾ A neomezil se jen na fyzicky existující fondy, ale hledal i zmínky o rukopisech, které by přinášely údaje o počátcích kalicha, ve středověkém katalogu knihovny koleje Národa českého.¹²⁾ Tímto důkladným studiem shromáždil a rozebral 35 děl (pro toto zpracovávané období přináší von der Hardt jen šest kusů) a zjistil a částečně i zrekonstruoval čtyři deperdita. Tak mohl pojednat o událostech dosud zcela neznámých.

Své líčení sice začíná poněkud nešťastně podle utrakvistické části kvestie *Utrum probari potest demonstracione vel evidenciam naturalium Deum esse trinum cum aliis fidei articulis* (dále *UPPD*), kterou považoval za nejstarší dílo (tentokrát protiutrakvistické) vzniklé v první polovině roku 1414, a vznik kalicha klade na konec roku 1413 nebo na počátek roku 1414,¹³⁾ dále však už se dozvídáme o dějích, které dřívější literatura téměř neznala. Za původce kalicha považuje Sedlák Jakoubka ze Stříbra (což činila i starší literatura), z jehož autorské dílny nám zpřístupňuje hned několik děl a samozřejmě nás také uvádí do prvních velkých traktátových bojů s Ondřejem z Brodu. Další Jakoubkův odpůrce, betlémský kazatel Havlík, byl znám přinejmenším z Husova listu z Kostnice¹⁴⁾ a z *Relatio* Petra z Mladoňovic.¹⁵⁾ Konkrétní protijakoubkovské vystoupení a také utrakvistickou reakci ze strany Mikuláše z Drážďan (o jehož existenci měl František Palacký¹⁶⁾ jen velmi mlhavé povědomí a na kterého pouze upozornil Josef Truhlář¹⁷⁾) a Petra Payna (zde nesprávně považovaného za Petra z Drážďan) odhalil až Jan Sedlák.¹⁸⁾ Vystoupením Jakoubkových pomocníků – Mikuláše z Drážďan s kázáním ke kněžím *Nisi manducaveritis* a Husa v kostnické kvestii *De sanguine Christi sub specie vini* uzavřel první část svého díla, které rozvrhl tak, aby postihlo tři období ve vývoji kalicha. Pojednáním o kostnickém zákazu kalicha (15. června 1415) začíná část druhá, jež měla být dovedena až do vydání univerzitní deklarace o kalichu. Podobně jako v předchozí části zde Sedlák podrobně rozebírá příslušná díla včetně autorit, z nichž vycházela, a poukazuje i na nedostatky v teologických argumentacích. Kostnickému zákazu se věnuje nejen rozborem dekretu *Cum in nonnullis*, ale sleduje také, jak se vyvíjela situace v Čechách v souvislosti s jeho uplatňováním (nebo spíše neuplatňováním). Dále obrací svou pozornost k dílům, která vznikla až po kostnickém zákazu – probírá již zmíněnou utrakvistickou reakci na Havlíkovo vystoupení proti Jakoubkovi, uvádí na scénu otázku přijímání nemocných, přináší Jakoubkův traktát epigraficky realizovaný v Betlémské kapli *Salvator noster* a pro rok 1415 rozebírá dva protiutrakvistické traktáty *Eloquenti viro* a *Estote sine offensione*, známé z Hardta. Torzo práce je

uzavřeno vystoupením dominikána Petra z Uničova a Jakoubkovou následnou reakcí, tedy událostmi ze začátku roku 1417. K deklaraci pražské univerzity vydané 10. března 1417 se však již Sedlák nedostal. Druhé období zůstalo neuzavřené a třetí, které mělo sahat až k přijetí pražských artikulů, už nerealizoval.¹⁹⁾

V porovnání s dosavadními znalostmi o počátcích kalicha musela Sedlákova práce s množstvím nových osob (jež jsme ani nezaznamenali všechny), děl a událostí působit téměř jako zjevení. A tak se můžeme připojit k výtkám, které uvádí Bohdan Chudoba, protože hodnocení *Počátků kalicha* neznělo nijak příznivě: kritika sice oceňuje Sedlákovu neúnavnou činnost heuristickou,²⁰⁾ ale vytýká mu slabiny v chronologickém zařazení děl.²¹⁾ Více chvály nepadlo a u nedostatku (vytknutého ovšem oprávněně) nikdo nepoznamenal, že byl pro první období odstraněn Sedlákovou husovskou monografií.²²⁾ V době, kdy pracoval na *Počátcích*, teprve nalézal nová a nová díla; heuristika dosud nebyla uzavřena.

Neuplynulo ještě ani celé desetiletí, když se objevila práce podobného názvu – tentokrát *Počátky kalicha v Čechách* od Františka Michálka Bartoše.²³⁾ Bartoš zvoleným názvem navázal na Sedláka, ale přístupem k problematice se od něj výrazně odlišil. Sedlákovu základnu traktátové literatury sice ještě rozšířil (zejména o rukopisy muzejní, jejichž byl katalogizátorem) a zjistil a rozebral šest děl, která jeho předchůdce buď neznal nebo je zařadil do mladší doby, nově interpretoval již v 19. století Kolářem nalezenou Jakoubkovu *Evangelijní postilu*, která přináší první zmínku o kázáních o kalichu k 1. dubnu 1414,²⁴⁾ ale na rozdíl od moravského historika tuto literaturu v interpretaci samých počátků kalicha poněkud upozadil, protože se opřel o pramen narativní – *Staré letopisy české* – a svou teorii založil na vlastní interpretaci Rokycanovy *Postily* o Husově napomenutí Jakoubkovi před odchodem do Kostnice, tedy na pramenu značně pozdním.²⁵⁾ Sedlákovi v té době zbývalo jen několik měsíců života, v nichž se navíc vědeckou prací již nezabýval. Bartoš měl před sebou ještě téměř pět desetiletí, vyplněných plodnou prací, během nichž svou teorii několikrát zopakoval,²⁶⁾ otiskl ji také v zahraničí,²⁷⁾ a tak není divu, že až donedávna se rozbory začátků utrakvismu držely právě jeho interpretace. Přístup k Sedlákovi názorně ukazuje americký husitolog Howard Kaminsky v *A History of the Hussite Revolution*,²⁸⁾ kde dává přednost Bartošovi pro kritičtější přístup k analýze pramenů. (I když práci Sedlákovu rovněž ocenil.) Je Kaminskyho stanovisko k oběma teoriím zcela oprávněné a je Sedlákova práce odsouzena pouze k tomu, aby ji na stránkách tak odlehlého časopisu²⁹⁾ otevřelo těch několik badatelů, kteří se zabývají konkrétním dílem, jež Sedlák rozebírá?

Než se podíváme na *concreta*, dovolme si úvahu o metodě, s níž oba historikové kalicha přistoupili k řešení otázky. Bartoš, jak jsme uvedli, se přidržel *Starých letopisů českých* a podle nich také interpretoval jiný důležitý narativní pramen – *Husitskou kroniku* Vavřince z Březové. Aby mohl i nadále uvažovat o počátcích praktického utrakvismu až po Husově odchodu do Kostnice (11. října 1414), vykládá počáteční Vavřincovy zprávy nikoli chronologicky, ale z hlediska významu: kronikář nejdříve píše o nejdůležitější události roku 1414, poté teprve zmiňuje zahájení kostnického sněmu.³⁰⁾ A této své teorii podřizuje i chronologii traktátové literatury. Jan Sedlák položil hlavní důraz na traktátovou a sermocinální literaturu, jejímž rozborem a chronologickým zařazením dospívá k publikovanému výsledku. Za nejstarší dílo sice nesprávně považoval kvestii *UPPD*, ale nevíme, jak dospěl k úvaze o těchto počátcích utrakvismu, když kvestie neobsahuje žádné chronologické údaje. Svůj přístup k časovému zařazení kali-

cha Sedlák nikde nevysvětlil, a tak jen podrobným studiem jeho díla můžeme dospět k snad pravděpodobné domněnce, že před Husův odchod do Kostnice (abychom se drželi mezníku Bartošova) ho přivedl rozbor pramenů Husovy kostnické kvestie *De sanguine Christi sub specie vini*. Sedlák jako první poukázal na skutečnost, že Hus měl k dispozici utrakvistická díla, která do té doby v Praze vznikla³¹⁾ (domnívá se dokonce, že Hus si je do Kostnice sám přivezl³²⁾). A když se podíváme na díla, z nichž Hus čerpal, zjistíme, že do začátku listopadu (Husovi je do Kostnice spíše přivezl z Prahy vypravený posel) musela vzniknout celá řada děl, která dokazuje, že teoretický utrakvismus byl v Čechách rozvinut ještě před Husovým odchodem do Kostnice a že do té doby s největší pravděpodobností došlo i na utrakvismus praktický.³³⁾

Sedlák prošlapával cestu, Bartoš na něj mohl navázat a mohl rozebrat jeho názory a zaujmout k nim své stanovisko. Pro interpretaci počátků kalicha základní otázku, jak Hus přišel ke své znalosti utrakvistických pramenů obsažených v kvestii, si však nikdy nepoložil nebo položit nechtěl. Stejně tak ponechává bez povšimnutí (nebo mu snad unikla?) Pálčova *Responsa*, která Sedlák zpřístupnil až po vydání *Počátků*³⁴⁾ a která ukazují, že i Husův původně přítel a pak velký odpůrce Štěpán se musel vyrovnat s otázkou utrakvismu ještě před svým odchodem do Kostnice, kam dorazil nedlouho po mistru Janovi.³⁵⁾ Při hledání počátků utrakvismu je tedy nutné sledovat stopy Jana Sedláka (třebaže nám své řešení neodhaluje přímo). Bartoš nás svým akcentem na již zmiňované prameny a dále také svým úsilím dopídit se přesného data prvního podáváníí z kalicha laikům³⁶⁾ zavedl do slepé uličky.

Sedlák a Bartoš se také odlišili při hledání geneze myšlenky kalicha. Zatímco Sedlák prokázal Jakoubkovu myšlenkovou a formulační závislost na Matějovi z Janova a považuje tak laický kalich za logické vyústění myšlenky i praxe časté eucharistie,³⁷⁾ Bartoš ještě před vydáním svých *Počátků* vytvořil teorii, podle níž se úvahy o kalichu dostaly do českého prostředí v souvislosti s návratem Jeronýma Pražského z pravoslavné Litvy, kde poznal tamní eucharistickou praxi.³⁸⁾ Sedlákova teorie je podložena značným množstvím Janových myšlenek a jím užívaných citátů (na něž ostatně ze značné míry upozornil i F. M. Bartoš) a její věrohodnost vzrůstá s našimi prohlubujícími se znalostmi o počátcích utrakvismu (důraz na Pavlův 1. list Korintánům a na Janovo evangelium v Jakoubkových utrakvistických dílech). Jeronýmova teorie Bartošova však nadále zůstává pouhou hypotézou historika, jejíž trhliny při bližším zkoumání jsou zcela zřetelné.³⁹⁾

Přistupme nyní ke konkrétním dílům a jejich chronologii, tedy k tomu, v čem je spatřována největší slabina Sedlákovy práce. Jak jsme již předeslali, v *Počátcích kalicha* nemohl náš historik sledovat časovou osu do všech důsledků, protože heuristiku prováděl současně s publikací díla, a tak nové nálezy nemohl zařadit k době, o níž se domníval, že je dobou vzniku díla. Pro první rok utrakvismu (tedy pro dobu, jíž se zabývá i Bartoš) však tento nedostatek odstranil ve své husovské monografii, a tak se můžeme vyslovit i k této otázce.

Značným handicapem Sedlákovy studie je skutečnost, že svou práci zahajuje dílem, které řadí na začátek roku 1414, ale ve skutečnosti vzniklo až na začátku roku 1416. Ani Bartoš zde ale neuspěl lépe, protože ani názor, že kvestie *UPPD* vznikla pro kvodlibet v roce 1415 není správný.⁴⁰⁾ V době, kdy oba historikové psali své práce o kalichu, byla tato otázka neřešitelná a čekala až na Jiřího Kejře a jeho podrobné studie o našich kvodlibetech.⁴¹⁾ Všimněme si zde ale v několika bodech dalších rozebíraných

prací. Chronologické zařazení děl Jakoubkových (s výjimkou traktátu *Omnibus Cristi fidelibus*, který byl ale v době Sedlákově nezvěstný) je nutné korigovat jen částečně. Nad Bartošův přístup zde ale musíme vyzvednout skutečnost, že v případě děl, jejichž kolofón obsahuje chronologický údaj, neváhá jít Sedlák před toto časové vřočení, což se ukázalo jako správné, kdežto Bartoš (snad v zápalu psaní) se drží konkrétního data, jak vidíme např. na kázání Mikuláše z Drážďan *Nisi manducaveritis*.⁴²⁾ Jako první náš historik zachytil polemiku mezi Jakoubkem ze Stříbra a Ondřejem z Brodu. Správně ji zařadil hned na počátek bojů o kalich (i když zde rok 1414 můžeme jen dedukovat), posloupnost Ondřejových děl však nestanovil náležitě, později ji musel opravit Jaroslav Kadlec.⁴³⁾ V jednom bodu zde ale Sedlákův přínos musíme obzvlášť vyzvednout: prokázal, že Jakoubek ve své *Responsio* reagoval na Ondřejův traktát *De sumptione*⁴⁴⁾ a nikoli na traktát s incipitem *Nisi manducaveritis*, který von der Hardt vydal pod Ondřejovým jménem. A protože *Nisi manducaveritis* obsahuje zmínku o roce 1415, automaticky s tímto rokem byla spojována i *Responsio*. Tato nová skutečnost otevřela cestu dalším badatelům a umožnila Jakoubkův polemický traktát výrazně předřadit 4. srpnu 1415 (což je datum v kolofónu jednoho z rukopisů). V době, kdy psal Sedlák své *Počátky*, ještě nebyl znám důležitý pramen k otázce přijímání nemocných – žaloba Jana Náze přednesená v Kostnici v dubnu 1414.⁴⁵⁾ Objevil ji až Heinrich Finke a naše historiky na ni upozornil F. M. Bartoš, který měl díky Sedlákovu možnost sledovat genezi myšlenky podávání nemocným v *Responsio* a upřesnit dobu vzniku tohoto traktátu, ale nevyužil jí. Zařazení nadmíru důležitého kázání Mikuláše z Drážďan ke kněžím *Nisi manducaveritis* jsme již zmínili. Zde musíme ocenit spíše Sedlákův přístup (Bartoš se příliš držel kolofónu), třebaže opravu původní chronologie z *Počátků* – říjen až listopad⁴⁶⁾ – na svátek Božího Těla 7. června 1414 (jak uvádí v *M. Janu Husovi*⁴⁷⁾) nemůžeme akceptovat.

A nakonec nám zbývá otázka autorství. Zde musíme pocítit nesmírný obdiv k dílu Jana Sedláka (ale také samozřejmě i k dílu Františka Michálka Bartoše). Určení autorství vycházelo zejména z kolofónů a při tehdejších znalostech rukopisů je skutečně obdivuhodné, kolik kodexů s potřebnou informací se Sedlákovu a Bartošovi podařilo nalézt. Ještě větší obdiv ale musíme cítit v případě děl dochovaných v rukopisech anonymně. Zde odvedl Jan Sedlák obrovský kus práce. Nejmarkantnějším příkladem je Mikuláš z Drážďan, kterého z téměř neznámé osoby učinil známým autorem celé řady děl.⁴⁸⁾ Ne vždy se mu ale vše podařilo, i když při určování autorství se chyb dopustil jen v málo případech. V polemikách proti Havlíkovi se u kvestie *Quia nostri temporis homines* vzepřel nadpisu v poměrně pozdním rukopisu a místo Petra Payna (*Petrus Anglicus*) hledal autora v osobě Petra z Drážďan, známého v souvislosti s počátky kalicha z narativních pramenů. Zde bohužel nesáhl po katalogu koleje Národa českého, v němž je anglický mistr rovněž zaznamenán nedlouho po vzniku kvestie. Jeho názor tak musel opravit F. M. Bartoš.⁴⁹⁾ Při atribuci traktátu *De obediencia* pak nepochyboval o nadpisu díla (který je ale psán až rukou 16. století) a přiřkl je Ondřejovi z Brodu. Ani největší znalec Ondřejova díla a jeho editor Jaroslav Kadlec Sedlákův omyl neodhalil. Teprve Jakoubkův traktát *Omnibus Cristi fidelibus* (s incipitem *Plures tractatuli pululant*), o kterém Sedlák věděl z rukopisné zmínky a který byl objeven R. Cegnou až na sklonku 70. let minulého století, nám ukazuje, že Jakoubek zde nepolemizuje se svým velkým odpůrcem, ale že píše proti nějakému jinému katolickému mistrovi, jehož jméno možná ani neznal.

Rokem 1914 Sedlák práci na své nedokončené studii uzavřel. K otázce počátků kalicha se nevrací ani v době, kdy zkoumá díla, která by sem mohl zařadit – již zmíněná Pálčova *Responsa* a ještě před nimi díla vzniklá v souvislosti s přijímáním nemocných.⁵⁰⁾ Na první díl Novotného *Mistra Jana Husa* odpověděl Sedlák v Hlídce roku 1920.⁵¹⁾ V Bartošově studii *Počátky kalicha v Čechách* zcela jistě objevil místa, která by si zasloužila zkorigovat, ale neučinil tak. Mnohaletá vysilující práce strávila jeho životní síly a choroba mu z rukou sebrala jindy velmi pohotové pero.⁵²⁾ Konečné řešení otázek počátků utrakvismu tak ponechal dalším generacím, jimž společně s F. M. Bartošem připravili cestu.

Chudoba označil v názvu své práce Sedláka jako moravského badatele o době gotické, často pak o něm bývá psáno jako o autorovi husovské monografie. Když ale prostudujeme jeho studii *Počátkové kalicha*, třeba nedokončenou, uvědomíme si, že mu náleží i přívlastek, který jsme zvolili pro nadpis našeho příspěvku. Jan Sedlák byl historikem kalicha. Tím prvním a tím nejvýznamnějším.⁵³⁾

Poznámky:

- 1) Sborník Moravana. Brno 1931, s. 85-108. Ve 2. vydání tento text vyšel in: CHUDOBA, Bohdan: *Jan Sedlák*. Bibliografii doplnil Vilém Bitnar. Brno 1947.
- 2) ČČH 30, 1924, s. 389.
- 3) Rok 1924 je zde nutné zvláště zdůraznit, protože oficiální učebnice dějin naší historiografie – KUTNAR, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví* II. Praha 1977, s. 157 – uvádí nesprávně 1925 a údaj není opraven ani v 2. vydání, které už mohlo v roce 1997 vyjít i se jménem Jaroslava Marka. Přehled literatury věnované Sedlákově zachytil V. Bitnar in: CHUDOBA, B.: *Jan Sedlák*, s. 84–86, přetištěno in: *Miscellanea husitica Ioannis Sedlák*. Praha 1996, s. 40–41, kde také Jaroslav V. Polc věnoval Sedlákově úvodní studii (s. 7–11).
- 4) Augustin Neumann v rozsáhlém Sedlákově nekrologu bohužel odbyl tuto studii slovy: „Jest těžko o ní referovati, neboť zůstala z neznámých nám příčin nedokončena.“ (*Msgre ThDr. Jan Sedlák †. Studie a texty k náboženským dějinám českým* 4, 1924, s. 9.)
- 5) Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, s. 97–105, 244–250, 397–401, 496–501, 583–587, 703–708, 786–791; 54, 1913, s. 226–232, 275–278, 404–410, 465–470, 708–713; 55, 1914, s. 75–84, 113–120, 315–322.
- 6) Praha 1907, zejména s. 5-8.
- 7) S.-Peterburg 1881.
- 8) V III. dílu rozsáhlé edice *Magnum oecumenicum Constantiense concilium*, Francofurti et Lipsiae 1698.
- 9) TRUHLÁŘ, Josef: *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum, qui in c. r. Bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur* I-II. Pragae 1905–1906.
- 10) PATERA, Adolf – PODLAHA, Antonín: *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské* I. Praha 1910.
- 11) O Sedlákově práci s rukopisy nám podává svědectví jeho příspěvek *K edici Regulí M. Matěje z Janova*. Studie a texty k náboženským dějinám českým I, 1913–1914, s. XXX–XXXIII.
- 12) V této knihovně, bohaté na husitika, uspěl. Dá se ovšem předpokládat, že prostudoval i druhý katalog, tentokrát univerzitní koleje Rečkovy (který byl ovšem v Sedlákově době považován za katalog koleje Hedvičiny), částečně zpřístupněný Loserthem ve stejném příspěvku jako knihovna Národa českého, nicméně zde žádný rukopis, který by byl důležitý pro řešení probírané otázky, nebyl zachycen.
- 13) *Počátkové*, ČKD 1911, s. 99-104.
- 14) List z 21. června 1415: M. Jana Husi *Korespondence a dokumenty*. Ed. V. Novotný. Praha 1920, č. 141, s. 294-295.
- 15) Petri de Mladoniowicz *Relatio de Magistro Johanne Hus*. Ed. V. Novotný. Fontes rerum Bohemicarum VIII, Praha 1932, s. 44.

- 16) Srov. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* VI. Praha 1896⁴, s. 303, pozn. 286.
- 17) Při práci na katalogizaci klementinských rukopisů vydával Truhlář zprávy o svých nejdůležitějších objevech na stránkách Věstníku České akademie věd v *Paběrcích z rukopisů Klementinských*. Jako XVIII. paběrek pak vyšel příspěvek *Spisy některé Mikuláše z Drážďan* (VČA 7, 1898, s. 662–664).
- 18) Díla Havlíkových odpůrců jsou ale rozebrána až v druhé části studie.
- 19) Rozdělení práce podal hned na začátku, ČKD 1911, s. 98.
- 20) ŠUSTA, Josef: *Souhrnná zpráva o československých pracích dějepisných z let 1905–1924*. In: GOLL Jaroslav: *Posledních padesát let české práce dějepisné*. Praha 1926, s. 179.
- 21) NOVOTNÝ, Václav: *M. Jan Hus. Život a učení*. I. Život a dílo, část 2. Praha 1921, s. 352, pozn. 1. Tím, že odmítl výsledky Sedlákových studií, podal zde obraz kalicha značně zkresleně.
- 22) *M. Jan Hus*. Praha 1915, s. 300–305.
- 23) Časopis *Musea Království českého* 96, 1922, s. 43–51, 157–173, Časopis Národního musea 97, 1923, oddíl duchovnědný, s. 34–51, v druhém vydání in: BARTOŠ, František Michálek: *Husitství a cizina*. Praha 1931, s. 59–112.
- 24) Zdá se však, že toto Bartošovo zjištění konkrétního data, před němž je možné zařadit zrod myšlenky kalicha, budeme muset korigovat, jak plyne z výzkumů Jindřicha Marka, bohužel dosud nepublikovaných.
- 25) K Rokycanovu svědectví srv. KRMÍČKOVÁ, Helena: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*. Brno 1997, s. 26–29. „Spolehlivost“ údajů ze *Starých letopisů českých* ukazuje řada věcných poznámek ve vydaných edicích, které uvádějí na správnou míru údaje tohoto pramene.
- 26) *Zmiňme alespoň Čechy v době Husově 1378–1415*. Praha 1947, s. 393–399.
- 27) V edici dokumentů kostnického sněmu: *Acta Concilii Constanciensis* IV, ed. H. Finke et a. Münster i. W. 1928, s. 497.
- 28) Berkley – Los Angeles 1967, zejména s. 105, 108–109, 127–129, 132–133.
- 29) Takto označil Časopis katolického duchovenstva F. M. Bartoš, *Počátky, Husitství* s. 82.
- 30) Srov. *Čechy v době Husově*, s. 398, pozn. 2.
- 31) *Počátkové*, ČKD 1911, s. 791.
- 32) *M. Jan Hus*, s. 317, pozn. 5. V *Počátcích* ještě uvažoval, že spisy byly Husovy do Kostnice poslány.
- 33) K tomu srv. KRMÍČKOVÁ Helena: *K pramenům Husovy kvestie De sanguine Christi sub specie vini*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity C 45, 1998, s. 79–102, a T á ž: *Jakoubkova utrakvistická díla z roku 1414*. In: Jakoubek ze Stříbra: *Texty a jejich působení*, vyd. Ota Halama – Pavel Soukup. Praha 2006, s. 171–181.
- 34) *Pálčovy informace pro děkana kuřimského Pavla*. Hlídka 37, 1920, s. 7–10, 69–72. Přetisk edice vyšel in: *Miscellanea husitica Ioannis Sedlák*. Praha 1996, s. 516–519.
- 35) Přitom však Bedřich Jenšovský ve své zprávě o tomto díle uvedl, že „Páleč byl z nejstarších polemiků proti utrakvistu“ (ČČH 27, 1921, s. 496).
- 36) Bartošova snaha určit co nejpřesněji dobu prvního podávání z kalicha laikům jde tak daleko, až v 60. letech 20. století dospěl k přesvědčení, že k tomu došlo 28. října 1414, a kulatému výročí tehdy věnovala pozornost Českobratrská církev evangelická ve 37. čísle 49. ročníku *Kostnických jisker* 29. října 1964. Podobně si ale Bartoš počíná i při určování doby, kdy se měla konat pražská synoda, na níž byl kalich zakázán, a jeho hypotézu, nepodloženou konkrétními prameny, přejímají bez jakýchkoli pochybností i jiní historikové.
- 37) Srv. např. *Počátkové*, ČKD 1911, s. 496–499, kde rozebírá vliv Janovových *Regulí* na Jakoubkovu kvestii *Quia heu in templis*.
- 38) *Paměti M. Jeronyma Pražského*. Lumír 44, 1916, s. 298–299.
- 39) Srv. KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 50–53.
- 40) *Počátky, Husitství*, s. 93–94, 99–101, a dále v práci *Nové světlo do Husova rektorátu na Karlově universitě*. Jihočeský sborník historický 11, 1938, s. 9, pozn. 38.
- 41) *Z disputací na pražské universitě v době Husově a husitské*. Sborník historický 7, 1960, s. 52–53; *Struktura a průběh disputace de quolibet na pražské universitě*. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1, 1960, s. 30–31, pozn. 49. *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*. Praha 1971, s. 100.
- 42) Srv. *Počátky, Husitství*, s. 86–87, pozn. 12.

- 43) *Literární polemika mistrů Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu o laický kalich*. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis XXI/2, 1981, s. 71–79; v němčině v úvodní studii k edici Ondřejových děl *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982, s. 34–47. Kadlec tuto polemiku spojil až s rokem 1415, což se však neukázalo jako správné.
- 44) *Počátkové*, ČKD 1911, s. 245.
- 45) JOHANNES, Naso: *Wegen der Ausschreitungen der Anhänger des Hus*. In: *Acta Concilii Constanciensis IV*, s. 511–513. U nás vyšlo jako *Avisamentum d. Io[hannis] Nasonis datum die Lune VII mensis Aprilis et registratum*. Ed. V. Novotný, FRB VIII, s. 487–488.
- 46) Dnes ale spíše uvažujeme o září.
- 47) *M. Jan Hus*, s. 304.
- 48) V *Počátcích* zmiňuje pouze utrakvistická díla. Ostatní Mikulášovu literární tvorbu rozebírá ve studii *Mikuláš z Drážďan*. Otisk z Hlídky 1914, Brno 1914.
- 49) *Počátky*, Husitství, s. 103–104.
- 50) *Liturgie u Husa a husitův*. Studie a texty k náboženským dějinám českým 2, 1914–1915, s. 132–164.
- 51) *Nový Hus*. Hlídka 37, 1920, s. 373–376, 453–457. Tímto příspěvkem Sedlák svou publikační činnost uzavřel.
- 52) Po roce 1920 se Jan Sedlák věnoval jiným aktivitám, ale podle B. Chudoby (*Jan Sedlák, moravský badatel*, s. 107–108) ho zájem o husitství neopustil ani do posledních chvil.
- 53) Tento příspěvek vznikl v rámci projektu *Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země kultura* MSM 0021622426.

Zusammenfassung:

Helena Krmíčková: Jan Sedlák, Historiker des Kelches.

Der mährische Kirchenhistoriker Jan Evangelista Sedlák (1871–1924) publizierte in den Jahren 1911–1914 seine (leider unvollendete) Studie *Počátkové kalicha* [*Die Anfänge des Kelches*], in der er auf Grund der von ihm in Handschriften ausfindig gemachten, bis dahin unbekanntem literarischen Werke die Ereignisse von 1414 bis zum Beginn des Jahres 1417 schilderte und viele oft fast unbekanntem Protagonisten der damaligen Geschehnisse auf die Bühne brachte. Von historiografischen Quellen, deren Berichte sehr kurz und auch widersprüchlich sind, wandte er seine Aufmerksamkeit innovativ den Werken der Traktaten- und Sermonesliteratur zu, deren Interpretation neue Erkenntnisse zu bringen vermochte, was einen Durchbruch für die weitere Forschung darstellte. Sedlák hat somit auf grundlegende Weise zur Kenntnis der Anfänge des Utraquismus in Böhmen beigetragen.

Übersetzt von Prof. Václav Bok

Doc. PhDr. Helena Krmíčková, Dr. působí jako docentka pomocných věd historických na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se zejména ediční prací: vydává diplomatický materiál ze 13. století (edice Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae) a traktátovou literaturu z 2. poloviny 14. století a počátku 15. století.

SETKÁVÁNÍ HISTORIKA A DIPLOMATA PROF. VLASTIMILA
KYBALA S MORAVSKOU HISTORIOGRAFIÍ¹⁾

97

Jaroslav Hrdlička

V tomto stručném přehledu Kybalova setkávání s moravskou historiografií jsem mohl vycházet z poměrně široké pramenné základny. Prameny k tématu se uchovaly ve fondu historika v NA-SUA, fondech Archívu AV ČR, exilovém fondu Kybalovy rodiny, který je (po dopravě z USA) v opatrování Společnosti Vlastimila Kybala. Zde především v historikových poznámkových sešitech a Pamětech. Zajímavé údaje jsem našel i v brněnském AMU.

S moravskou historiografií se Kybal začal setkávat již během středoškolského a více během univerzitního studia. Jak dokládají jeho soupisy literatury, již během studia na Vyšším státním gymnáziu ve Slaném (1891–99) se začel do děl moravských historiků. Uchvátila jej především monografie moravského archiváře Vincence Brandla *Život Josefa Dobrovského*, vydaná roku 1883 v Brně.²⁾ Na střední škole se spřátelil i se starším spolužákem, později profesorem Masarykovy university v Brně, historikem Rudolfem Urbánkem. I když toto přátelství postupně ochladlo, sehrálo roli v Kybalovu rozhodnutí věnovat se dráze profesního historika.

Během universitních studií se Kybal již bez děl moravských historiků (převážně druhé poloviny 19. století) neobešel. Využíval především *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* Antonína Bočka (I.–IV.) a Josefa Chytila (V.).³⁾ Se značným zájmem, ale leckde i s kritickými výhradami studoval rozměrné dílo Bedy Dudíka o dějinách Moravy. Torzo jeho české řady se zčásti uchovalo v Kybalově exilové knihovně v USA i s historikovými poznámkami.

S Moravou byla v různé míře spjata i řada Kybalových vrstevníků, historiků, kteří prošli Gollovým a Pekařovým historickým seminářem FF UK. Tragickou osobností, jež opustila místo asistenta semináře a byla v něm vystředána právě Kybalem, byl do Brna odešlý a zde v knihovnickém místě působící Ladislav Hofman. Ten zde roku 1903 zemřel na pokročilou tuberkulózu.

Pro Kybala se stal konec jeho předchůdce zneklidňujícím mementem, varujícím jej před přílišným spoléháním na přízeň jeho nadřízených Jaroslava Golla a Josefa Pekaře. I Brno vnímal jako smutný hrob Hofmanových nadějí a ambicí. V Kybalových dobových poznámkách se mísí radost ze získaného místa s ozvuky informací učitelů o složité Hofmanově osobnosti i zdůvodněními jeho odchodu.⁴⁾ Hofmanův konec nepůsobil temně jen na Kybala. Jeho stopy se promítly i do pramenů ze života řady mladších historiků Gollovy školy.⁵⁾

Ač později i Vlastimil Kybal zakusil osten Gollovy nemilosti, nepotkal jej přece jen takový osud, jako Hofmana. Ten se zdá ještě tragičtější, vezmeme-li v úvahu některá nedávná hodnocení Hofmanových studií, například jeho průlomové práce o Chebském soudci.⁶⁾

Další Kybalovo setkávání s moravskými historiky se odehrávalo během jeho badatelských cest po evropských archívech i světových kongresech historiků. Ty jsou popsány v jeho zprávách z cest, denících a pamětech. Kybalova cestovatelská vůle byla

při možnostech tehdejší dopravy úžasná a předcházela jeho mnohaletému exilovému putování Spojenými státy americkými na sklonku života. Kybal skutečně patřil mezi trvale putující historiky. Jen v letech 1909–11 navštívil archívy v Innsbrucku, Vídni, Berlíně, Drážďanech, Marburku, Mnichově, Hannoveru, Štrasburku, Bernu, Curychu, Benátkách, Bologni, Ferrare, Florencii, Janově, Mantově, Miláně, Modeně, Neapoli, Pise, Sienně, Římě, Torinu, Arles, Avignonu, Montpellier, Nimes, Paříži, Barceloně, Simancas, Bruselu, Londýně, Stockholmu.⁷ V získání badatelského rozhledu mu pomohl i opakovaný pobyt v Rakouském historickém ústavu v Římě.⁸⁾

Ze všech archívních cest krátce zmiňme jeho badatelský pobyt v Archivo General de Simancas ve Španělsku, kde Kybal s Josefem Borovičkou (později spjatým s Moravou) zpracovával prameny o českém stavovském povstání a počátcích třicetileté války.⁹⁾ Jejich úsilí bylo pozitivně přijato některými dobovými historiky a je takto vnímáno i dnes.¹⁰⁾ Je třeba kladně hodnotit, že mladší moravští historici začali v posledních letech Borovičkův život a dílo více mapovat.¹¹⁾

Kybal se během svých badatelských cest zahraničními archívy nesetkával jen s českými a moravskými profesními kolegy. Řadě z nich prameny opisoval. Za všechny zde zmíním od roku 1920 na FF MU působícího Julia Glücklicha.¹²⁾

Osobností, jíž si Vlastimil Kybal z kruhu dobových moravských historiků vážil nejvíce, byl o několik let mladší František Hrubý (1887–1943), ředitel Moravského zemského archivu v Brně, profesor Masarykovy univerzity. K jejich poznání přispěla skutečnost, že Hrubý po studiu na FF UK do roku 1915 působil jako asistent Josefa Pekaře při tamním historickém semináři. Toto místo dříve zaujímal i Kybal. Oba historiky spojoval (obdobně jako Kybala s O. Odložilíkem) i badatelský zájem o moravský rod pánů ze Žerotína a český a moravský pobělohorský exil.¹³⁾ Hrubého monografii o Ladislavu Velenu ze Žerotína jsem našel bohatě opatřenou vpisky a poznámkami i v torzu Kybalovy exilové knihovny v USA.

V době svého římského diplomatického působení v první polovině dvacátých let minulého století se Kybal vyrovnával i s texty dalších moravských historiků a archivářů. Především jej zaujal první svazek díla zemského moravského historiografa Bertholda Bretholze *Geschichte Böhmens und Mährens. Das Vorwalten des Deutschtums bis 1419*, vydaný v Liberci roku 1921. Kybal s mnoha myšlenkami autora nesouhlasil. Odmítl především jeho představu o nepřetržitém německém osídlení Čech i časté výpady vůči Palackému.¹⁴⁾ Nebyl jediný. Bretholzův spis vzbudil v českém prostředí odmítavou reakci Josefa Pekaře, v německém historika Wilhelma Wostreho.¹⁵⁾

Do tohoto heslovitého přehledu Kybalova setkávání s moravskou historiografií patří i svědectví o jeho střetech s husitologem Janem Sedlákem. Byly spojeny s Kybalovou editorskou činností a vydáváním *Regulí M. Matěje z Janova (Regulae Veteris et Novi testamenti)* i se soutěžením o vydání Husovy monografie k jubilejnímu roku 1915. První díl *Regulí* vyšel roku 1908, druhý 1909, třetí 1911, čtvrtý až roku 1913. Jejich vydání do jisté míry zpochybnil Sedlákův objev *Kodexu* knihovny kapituly olomoucké č. 211, vyvažující Kybalovo vysoké hodnocení *Kodexu* knihovny Národního muzea XIII E 13. Kybal na Sedlákův objev reagoval na stránkách ČČM. I zde jako základní pro svou edici vidí pražské rukopisy *Regulí*.¹⁶⁾ Sedlákem objevený rukopis sehrál významnou roli až ve vydání 5. svazku *Regulí V. Kybalem a O. Odložilíkem* roku 1926.¹⁷⁾

Roku 1910 podnítl literární historik Jaroslav Vlček vypsání ceny ČAVU za nejlepší práci o Husovi k jubilejnímu roku 1915. Cena 2400 korun měla připadnout nejlepší-

V. KYBAL SE SYNEM MILÍČEM /VPRAVO/ VE STRÁŽNICI. FOTOGRAFOVAL JAROSLAV CHLUD.

mu rukopisu odevzdanému do 31. prosince 1914. První odevzdaný text vyšel z pera římskokatolického husitologa Jana Sedláka, další z tvůrčí dílny Gollových žáků Václava Novotného a Vlastimila Kybala. Sedlákův spis o Husovi byl vydán již na podzim roku 1915. Podstatně rozměrnější text Novotného a Kybala byl ČAVU v rukopise předložen až koncem roku 1916, aby mu v březnu 1918 bylo přiznáno vítězství.

Kybalův vážný zájem o moravskou historiografii neukončil ani exil v poslední etapě jeho života. Díla moravských historiků tvořila část jeho knihovny v USA. Cestami moravské historiografie se historik a diplomat zabýval i během příprav monografie o Františku Palackém. Ta byla vydána v exilových periodikách na sklonku druhé světové války a zaměřila pozornost čtenářů především k Palackého filosofii českých dějin.¹⁸ Ozvuky tohoto zájmu lze nalézt i v rukopisném torzu Kybalovy práce o dějinách české a moravské historiografie.¹⁹⁾

Závěr: Vlastimil Kybal se setkával s díly moravských historiků především druhé poloviny 19. století již od středoškolských studií. Během studia na FF UK i zahraničních badatelských cest se sblížil s některými historiky Gollovy školy, kteří svůj život spojili s Moravou i tématy z jejích dějin. Svůj vhled do cest moravské historiografie si Kybal uchoval i v závěrečné, exilové etapě života.

Poznámky:

- 1) Tento příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného záměru MSM 0021620803 Církev v českých zemích a otázka nacionalismu-historické problémy, jejich překonání a výhled směrem k mnohonárodnostní a multikulturní evropské společnosti. Text vznikl k padesátému výročí úmrtí Vlastimila Kybala.
- 2) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Poznámky k přečtené literatuře 1895–1899, sg. P 4.
- 3) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Poznámky k přečtené literatuře 1899–1903, sg. P 5.
- 4) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Poznámkový blok 1902–4, sg. P 9.

- 5) Archiv AVČR Praha, fond Václav Novotný. Bartoš František M.-Novotný Václav, dopis z 27. ledna 1912, inv.č.115, kart. 7. Za všechny zde jmenuji Františka Michálka Bartoše.
- 6) MOLNÁR, Amedeo: *Chebský soudce*. In: Soudce smluvený v Chebu, Cheb 1982, s. 10; Nechutová, Jana: *Oldřicha ze Znojma basilejská obrana svobodného kázání*. In: Soudce smluvený v Chebu, Cheb 1982, s. 133.
- 7) NA-SÚA Praha, fond Vlastimil Kybal. Poznámkový sešit, s.d., kart. 24/ 32 složka; KYBAL, Vlastimil: *Paměti 3. Paříž, Řím a Evropa 1906–1913*, ed. textu k vydání, s. 141–155.
- 8) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Deník z 18. ledna 1913, s. 68. Kybalův vztah k jeho řediteli prof. L. von Pastorovi byl podobně složitý jako k prof. J. Gollovi.
- 9) KYBAL, Vlastimil: *Paměti 3. Paříž, Řím a Evropa 1906–1913*, ed. textu k vydání, s. 150. „Vyprahlý a odřikavý život v Simancasu byl příjemně pouze stykem s mladším druhem z domoviny, dr. Josefem Borovičkou, jenž současně se mnou v archívu shledával materiál pro edici Sněmů českých.“
- 10) Archiv AVČR Praha, fond Kamil Krofta. Klecanda Vladimír-Krofta Kamil, dopis z 31. ledna 1911, inv. č. 136. Archivář Vladimír Klecanda (1888–1946); Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Petráň Josef: Projev při uložení uren Vlastimila Kybala s chotí na vyšehradském hřbitově 24. září 1997, sg. V 3.
- 11) LACH, Jiří: *Životní osudy Josefa Borovičky*. *Moderní dějiny* 12, 2004, s. 213–246.
- 12) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Koncept dopisu Juliu Glücklichovi, s.d. Jednalo se o opisy pramenů k Václavu Budovci z Budova; AMU Brno, Knihy 15–18 A2 FF MU, Zimní semestr 1925-letní semestr 1927. Pramen dokládá bohatost Glücklichovy brněnské universitní činnosti.
- 13) KYBAL, Vlastimil: *Paměti 2. Pražská studia 1899-1905*, ed. textu k vydání, s. 105.
- 14) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha. fond Vlastimil Kybal. Poznámky: Berthold Bretholz *Geschichte Böhmens und Mährens*, sg. P 11.
- 15) PEKAŘ, Josef: *B. Bretholz, Geschichte Böhmens und Mähren. Reichenberg 1921*. ČČH 26, 1921, s. 247–248, 500–501; Týž: *Objevy Bretholzovy, čili od které doby sedí Němci v naší vlasti*. Brno 1922; WOSTRY, Wilhelm: *Sudetendeutsche Geschichte 1918–1938. Forschung und Darstellung*. In: *Deutsche Ostforschung. Ergebnisse und Aufgaben seit dem Ersten Weltkrieg*, Leipzig 1943, s. 493.
- 16) KYBAL, Vlastimil: *K edici Regulí M. Matěje z Janova*. ČČM, 88, 1914, s. 142. Historikův příspěvek pokračoval i v ČČM, roč. 89, 1915; Archiv AV ČR Praha, fond Komise. Vlastimil Kybal–Josef Volf, dopisnice z 12. února 1914, inv. č. 401, kart. 229.
- 17) NA-SÚA Praha, fond Vlastimil Kybal, Sedlák Jan-Kybal Vlastimil, korespondence z r. 1913, kart. 39/263 složka.
- 18) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. Poznámky k Palackému, rukopis, sg. R. 3. Monografie (Palacký–otec vlasti. K základním otázkám našeho národního bytu) vznikala v letech 1943–44. Jejich prvních pět kapitol uveřejnily *Nedělní New Yorkské listy* mezi 1. říjnem a 12. listopadem 1944. Zbytek textu vydala od 30. ledna 1945 chicagská *Svornost*.
- 19) Archiv Společnosti Vlastimila Kybala Praha, fond Vlastimil Kybal. *Nástin dějin čs. a moravského dějepisectví*, sg. R 5.

Zusammenfassung:

Jaroslav Hrdlička: Die Begegnungen des Geschichtsforschers und Diplomaten Professor Vlastimil Kybal mit der mährischen Historiographie.

Vlastimil Kybal (1880–1958) studierte Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag. 1911 habilitierte er sich in Allgemeiner Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit. 1918 wurde er zum außerordentlichen Professor für tschechische Geschichte der Neuzeit ernannt, ein Jahr später dann zum ordentlichen Professor. An der Masarykuniversität schloss V. Kybal Freundschaft vor allem mit den Professoren R. Urbánek und J. Glücklich. Eine herzliche Beziehung knüpfte er auch zu Prof. František Hrubý. In Prag pflegte Kybal wissenschaftlichen Verkehr vor allem mit den Historikern J. Borovička, L. Hofman und J. Sedlák. Ab Anfang der zwanziger Jahre war Kybal im diplomatischen Dienst tätig. Er ver-

brachte die Jahre 1939 bis 1958 im Exil. Die Sehnsucht nach der Heimat aber ließ bei V. Kybal nicht nach. Dies spiegelt sich in seinem gesamten Schaffen aus der Zeit des Exils wider, vor allem in den Texten über die heilige Agnes von Böhmen, F. Palacký und die böhmische Historiografie. Seine Tagebuchaufzeichnungen beendet Kybal im Jahre 1957. Die Memoiren hat er nach 1943 leider nicht mehr fortgeführt.

Dr. Jaroslav Hrdlička, (nar. 1959) je odborný asistent Katedry církevních dějin a práva HTF UK a spoluzakladatel Společnosti Vlastimila Kybala. Po vydání edice pamětí manželky prof. V. Kybala Any Saenz Kybalové připravuje edici prvního dílu historikových pamětí.

PŘÍNOS ZEMSKÝCH ARCHIVÁŘŮ MORAVSKÉ HISTORIOGRAFII

Ivan Štarha

Význam moravských zemských archivářů pro moravskou historiografii je nesporný. Proto také výstavka, připravená k dnešní vědecké konferenci, přináší základní informace o třech osobnostech, které stály v 19. a počátkem 20. století v čele moravského zemského archivu.

První moravský zemský archivář Antonín Boček (1802–1847) byl dva roky před jmenováním moravským stavovským archivářem, 6. dubna 1837, jmenován moravským stavovským historiografem, když již rok před tím, v roce 1836, vydal první svazek moravského diplomatáře (*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*), obsahující dokumenty z let 396–1199. Již v odpovědi na výzvu, aby zpracoval plán moravských dějin, odpověděl, že je třeba nejprve soustředit základní dokumenty k napsání dějin, tedy pořizovat kopie a registry, a podle možností přebírat do péče stavovského archivu i originály nejcennějších dokumentů, které mohou sloužit ke kvalitnímu zpracování moravských dějin. Tyto práce umožnily Bočkovi vydat další tři svazky diplomatáře do roku 1293 a v hlavních rysech připravit i pátý svazek, vydaný v roce 1850 a dovedený do roku 1306. I když Boček ještě před jmenováním zemským historiografem otiskl v časopisech *Taschenbuch* (1826) a *Brünner Wochenblatt* (1825–1826) několik studií, nešlo o práce, které bychom mohli hodnotit jako výraznější krok v poznání dějin Moravy. Až po Bočkově smrti, v roce 1850, vyšla jeho studie „Přehled knížat a markrabat a jiných nejvyšších důstojníků v markrabství Moravském“ a pojednání o moravsko-uherské hranici (1862). Do moravské historiografie vstoupil především jako vydavatel moravského diplomatáře. Přes novodobá falza, otištěná v moravském diplomatáři, které odhalili Bočkoví nástupci jednoznačně až téměř sto let od jejich vzniku, nutno Bočkovu heuristickou, na svou dobu nevídanou práci, ocenit jako skutečně mimořádně významný počín na poli moravské historiografie.¹⁾

Dne 1. června 1855 se ředitelem Moravského zemského archivu stal Petr rytíř Chlumecký (1825–1863), významná osobnost veřejné správy a hospodářství na Moravě. Chlumeckého můžeme považovat v určitém slova smyslu za zakladatele moravského dějepisectví. Jeho zásluhou a jeho prací byly v roce 1856 vydány první dva svazky (brněnská a olomoucká cúda) latinsky psaných moravských zemských desk z let 1348–1466, nejcennější pramen moravské historie, v roce 1998 uznaný archivní národní kulturní památkou. Spolu s první zprávou o stavu a činnosti zemského archivu vydal v roce 1857 studii *O dějepisu Markrabství Moravského a zpytování pramenů jeho*, základní metodickou práci moravské historiografie. Nelze pominout ani spoluúčast Chlumeckého na přípravě dalších svazků moravského kodexu (šlo o svazky 6. a 7., vydané spolu s Josefem Chytilým v letech 1854 a 1858) a v roce 1856 vydání zrevidovaných a opravených regist listin, které zachytil na svých výzkumných cestách v Jihlavě, v Třebíči, v Třešti, ve Velké Bíteši, Velkém Meziříčí a v Brtnici Antonín Boček. Z vlastní historické literární činnosti vyšla v roce 1862 německy psaná studie o Karlu z Žerotína a jeho době (léta 1564–1615), popisující vývoj politického, kulturního a hospodářského

života na Moravě. Připojená edice listů a deníků Karla staršího ze Žerotína vyšla až v roce 1879, snahu o její zveřejnění v češtině zmařila Chlumeckého smrt. Zemřel 28. března 1863 ve věku 38 let.²⁾

V souvislosti s hodnocením období stavovského archiváře Antonína Bočka a ředitele archivu Petra rytíře Chlumeckého nelze pominout osobnost Josefa Chytila (1812–1861), který od roku 1836 pracoval v zemské registratuře, v roce 1841 se stal pomocníkem Antonína Bočka v jeho ediční činnosti, po Bočkově smrti připravil k tisku 5. svazek moravského diplomatáře, samostatně připravil k tisku dodatky a zpracoval rejstřík k prvním pěti svazkům. Spolu s Petrem Chlumeckým vydal v letech 1854–1858 6. a 7. svazek kodexu a redigoval v letech 1854–1856 vydávané latinské kvaterny moravských zemských desk do roku 1466. Titul moravského zemského archiváře mu však byl přiznán až po intervenci Petra rytíře Chlumeckého 25. listopadu 1855. Bočkův Přehled knížat a markrabat nejen připravil k tisku, ale navíc doplnil Přehledem rodu Přemyslovského a Lucemburského. Rodnému městu věnoval Paběrky z dějin Kojetínských. Od roku 1849 byl Chytil sekretářem Hospodářské společnosti, v jejíchž spisech otiskl německy několik významných studií k dějinám Moravy. Byla to práce o moravských zemských zřízeních od nejstarších dob až do roku 1849, studie o třetím testamentu markraběte Jana, ale i dodnes aktuální příspěvek o moravském znaku a zemských barvách. Nelze pominout ani podrobnou zprávu o ústředním archivu Kouniců v Jaroměřicích nad Rokytnou.³⁾

Dne 2. září 1861 se stal zemským archivářem Vincenc Brandl (1834–901), který zastával tuto funkci až do 1. prosince 1899. Jeho hlavní činnost se stejně jako u předšlých archivářů orientovala na edice nejcenějších archiválií. Na Chytilovu a Chlumeckého práci navázal přípravou k tisku a vydáním osmého až třináctého svazku moravského diplomatáře (období 1350 až 1407, vydané v letech 1874 až 1897) a v letech 1872 až 1895 vydal v deseti svazcích edici půhonných knih cúdy brněnské i olomoucké z let 1374 až 1503. Stal se také vydavatelem nejznamenitějších právních památek předbělohorské Moravy - knihy drnovské a knihy tovačovské a vybraného souboru listů Karla staršího ze Žerotína. Dodnes užitečným dílem je Brandlův *Glosář* (*Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*), jakýsi slovník zemského veřejného i soukromého práva, chronologie a politických i kulturních dějin. Od roku 1862 byl členem výboru, později místopředsedou a od roku 1894 předsedou Matice moravské, v Časopise Matice moravské otiskl také řadu významných příspěvků (o deskách zemských, stavu panském a rytířském, k počátkům husitství na Moravě aj.) Vydání *Knihy pro každého Moravana* v roce 1863, jejíž reedici nedávno vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, můžeme považovat za základ moderní moravské vlastivědy.⁴⁾

Nástupcem moravského vlastence Vincence Brandla ve funkci ředitele zemského archivu se stal Němec Bertold Bretholz (1862–1936). Archiv vedl od roku 1899, dva roky po nástupu do archivu, zemským archivářem byl jmenován v roce 1900, ředitelem archivu v roce 1909. Již v roce 1892 převzal po Bedovi Dudíkovi úkol zpracovat dějiny Moravy. Vedle zemského archivu spravoval i brněnský městský archiv a v roce 1904 převzal správu brněnského městského muzea. Bretholzovo jmenování 18. září 1904 je považováno za den založení tohoto muzea. Bretholz, publikující převážně německy, odevzdal záhy po jmenování zemským historiografem, v roce 1896, 1. díl česky i německy vydaných dějin Moravy (sv. I/1 a I/2) do roku 906. Jako Brandlův pokračovatel vydal další dva svazky moravského kodexu a sedmý svazek půhonů, při-

pravil vynikající edici Kosmovy kroniky, vydal řadu studií k dějinám Brna, věnoval se i dějinám moravských židů. Jeho studie o Tatarech na Moravě přispěla k odhalení souboru Bočkových falz, o které se opírala soudobá vlastivědná literatura, edice Kosmovy kroniky ho přivedla ke zpracování řady dalších studií k nejstarším českým dějinám. Pro Moravský zemský archiv získal dostatečné prostory v budově nově postaveného zemského domu a vydal prvního průvodce po fondech archivu. Českou historiografií byla odmítnuta jeho teorie kontinuity německého a germánského osídlení a odmítání kolonizace, proto byly odmítány a českou historiografií zůstaly nepovšimnuty i některé jeho další studie.⁵⁾

V roce 1900 nastoupil službu v Moravském zemském archivu Bohumil Navrátil (1870–1936), který získal titul zemského archiváře v roce 1908. V archivu působil dvě desetiletí. V roce 1920 se stal profesorem všeobecných dějin na Masarykově univerzitě v Brně. Navrátil se zasadil o počestění ústavu, který měl v Bretholzovi německé protinárodní vedení, a přes krátkou dobu působení v archivu se již v prvních dvou desetiletích 20. století stal významnou postavou moravské historiografie. Studium dějin olomouckého biskupství uzavřel v roce 1909 rozsáhlou prací Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského, doplněnou edicí nejvýznamnějších pramenů k této problematice. Církevním dějinám je věnována i druhá nejrozsáhlejší Navrátilova práce Jezuité olomoučtí za protireformace, doplněná edicí listů a listin z let 1558–1619. Rozsáhlá publikace, opírající se o heuristiku z archivů celé střední Evropy, vyšla péčí zemského výboru v roce 1916. Druhý svazek edice, dokončený v roce 1918, však zůstal, stejně jako připravovaná akta zemských sněmů z let 1526–1619, jen v rukopise.⁶⁾

Bretholzovým nástupcem ve funkci ředitele zemského archivu se v roce 1920 stal František Hrubý (1887–1943), od roku 1931 mimořádný a od roku 1937 řádný honorovaný profesor brněnské univerzity. Rozsáhlá publikační činnost profesora Hrubého byla věnována především období kolem třicetileté války. V nové řadě publikací Zemského archivu v Brně vydal dvousvazkovou edici Moravské korespondence a akta z let 1620–1636, nejčennější dokumenty archivu představil veřejnosti v reprezentativní publikaci Moravské zemské desky z let 1348–1942, publikace Moravského zemského archivu doplnil v roce 1936 studií Karel starší ze Žerotína a edicí Deset listů Karla st. z Žerotína. Řadu vědeckých studií otiskl v Českém časopise historickém. Uvádím z nich alespoň Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu (1916–1917), Pád českého povstání na Moravě r. 1620 (1923), především pak studií Ladislav Velen z Žerotína, vůdce bělohorského odboje na Moravě a český emigrant 1570–1638 (1929–1930) či Luterství a novoutrakvismus v českých zemích v 16. a 17. století (1939). Z prací, které zůstaly v rukopise, vydala jeho dcera Libuše Urbánková rozsáhlou studii Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír (Brno 1989), ve francouzštině byla vydána korespondence českých studentů, působících koncem 16. a počátkem 17. století na protestantských učilištích v západní Evropě a péčí Matice moravské vyšla stěžejní monografie Severní Morava v dějinách.⁷⁾

Záhy po nástupu Františka Hrubého, v roce 1923, se stal zemským archivářem další odborný pracovník, absolvent pražské filozofické fakulty a archivní školy Jindřich Šebánek (1900–1977), který odešel ze služeb archivu ve stejném roce jako profesor Hrubý do stejného ústavu - na filozofickou fakultu brněnské univerzity. Svým zaměřením na pomocné vědy historické, především diplomatiku, přispěl Šebánek významně

k poznání nejstarších dějin Moravy. Jeho diplomatické studie zabývající se královskou a církevní listinou raného středověku, odhalováním a především vysvětlováním středověkých falz, v řadě případů upřesnily nejstarší dějiny celé Moravy. Nelze nezdůraznit ani konečné zhodnocení a zpracování výčtu tzv. Bočkových falz a vydání inventáře pergamenů Archivů zrušených klášterů moravských a slezských z let 1078–1471, publikované právě v době Šebánkova působení v archivu, či jeho působení v Matici moravské. Zmínit je třeba také historické studie *Textilní podniky moravských Kauniců z roku 1931 a Slezsko a české země v 9. - 13. století z roku 1946.*⁸⁾

Po odchodu profesora Hrubého vedl archiv Rudolf Hurt (1902–1978), působící v ústavu od roku 1929. Pověřen správou ústavu byl s výjimkou období od listopadu 1938 do ledna 1941, kdy archiv spravoval bývalý opavský archivář Leopold Peřich, do roku 1945, kdy byl přeložen do Archivu zemského národního výboru v Brně. V roce 1948 musel archivnictví nuceně opustit. Hurt získal v zemském archivu, především při přebírání justičních archivních fondů, řadu poznatků, které zužitkoval až po odchodu z archivnictví. Vedle řady drobnějších studií uvádím alespoň dvoudílné *Dějiny rybníkářství na Moravě z roku 1960* a *vlastivědu Kyjovsko z roku 1970*, významnou spoluúčast na *dějínách Vracova (1969)* a *Veselí nad Moravou (1973)*, stručné dějiny *Archlebova, Násedlovic či Velké nad Veličkou*, studie o *žarošické legendě*, o *vinařství po válce třicetileté na Moravě* a ze soudních pozůstalostí čerpanou studii k *nářečí a krojům na Moravě (1974).*⁹⁾

Po odchodu profesora Hrubého a Jindřicha Šebánka na filozofickou fakultu získal vysokoškolské místo v zemském archivu František Matějek (1910–1997), působící zde do roku 1951, kdy spolu s ním muselo ústav opustit několik dalších vědeckých pracovníků. V letech 1945–1948 byl po Rudolfovi Hurtovi pověřen správou archivu. V době působení v zemském archivu připravil k vydání 2. a 3. svazek zemských desk olomouckého kraje. V ústavech akademie věd, kde působil po dvouletém zařazení na místě pomocného dělníka v továrně elektrických strojů v Brně-Židenicích, se věnoval především problémům poddaného lidu na Moravě. Podle vlastního shrnutí vědeckého zaměření šlo o vztahy venkovského lidu a vrchnosti v 15. a 16. století, o výzkum moravských nářečí, další řešení vztahu poddaný a vrchnost, vydávání a zpracování moravských katastrů a řešení otázky druhého znevolení moravského poddaného lidu. Pro zájemce o dějiny jednotlivých moravských měst a obcí je nepostradatelnou pomůckou statisticky podle jednotlivých krajů zpracovaný nejstarší moravský katastr - lánový rejstřík, vydávaný se značnými obtížemi podle historických krajů postupně v letech 1979 až 1994. Edice je uvedena rozsáhlou studií o moravských lánových rejstřících, uveřejněnou v roce 1979 ve *Sborníku archivních prací.*¹⁰⁾

Profesoři Navrátil, Hrubý a Šebánek odešli ze služeb archivu na brněnskou filozofickou fakultu, avšak již v době, kdy působili v archivu, za sebou nechali výrazné stopy v moravské historiografii. Dr. Hurt a dr. Matějek publikovali své historické studie převážně až po nuceném odchodu ze služeb archivu. K jejich historické práci pro dějiny Moravy však zásadně přispěla jejich činnost v Moravském zemském archivu a důkladná znalost pramenů v tomto archivu uložených.

Po několikaletém sporu mezi ministerstvy kultury a vnitra přešel archiv v roce 1954 do resortu vnitra a změnou v archiv krajský ztratil definitivně svůj původní charakter instituce původně stavovské, později zemské samosprávy. Ještě v době existence zemského archivu nastoupili mezi jeho pracovníky Jiří Radimský (1940), Milada Wur-

mová (1948) a dcera a pozdější editorka prací profesora Hrubého Libuše Urbánková (1949), kteří působili v archivu delší řadu let. Do historiografie Moravy se zapsali i další vedoucí a pracovníci Státního oblastního archivu v Brně dr. Jindřich Obršlík (v archivu od 1953), Antonín Verbík a další. To však je již další kapitola podílu zemského archivu a jeho pracovníků na historiografii Moravy.

Poznámky:

- 1) URBÁNKOVÁ, Libuše · WURMOVÁ, Milada: *Literární pozůstalost Antonína Bočka 1802 - 1947*. Inventáře a katalogy fondů Moravského zemského archivu v Brně, sv. 5, Brno 1954, úvod. Základní osobní data srovn. ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci Moravského zemského archivu*, Brno 1991, s. 89 - 91. K osobnosti Antonína Bočka srovn. nejnověji Sborník příspěvků z konference Život a dílo prof. Antonína Bočka, konané 9. 11. 2007 v Bystřici nad Pernštejnem u příležitosti 160. výročí úmrtí Antonína Bočka, Bystřice nad Pernštejnem 2007.
- 2) WURMOVÁ, Milada: *Petr rytíř Chlumecký - archivář*. K 110. výročí jeho smrti. Sborník archivních prací 23, 1973, s. 2–214. Základní osobní data ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci*, s. 192–214.
- 3) WURMOVÁ, Milada: *Archivář Josef Chytil*. 140 let Státního oblastního archivu v Brně. Sborník statí. Praha 1979, s. 7–23. Základní osobní data ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci*, s. 92–95.
- 4) NAVRÁTIL, Bohumil: *Vincenc Brandl, zvláštní otisk z časopisu Matice moravské 1902*, 64 stran. Nověji BALCÁREK, Pavel: *Z pozůstalosti archiváře a národního buditele Vincence Brandla (1834–1901)*. Brno 1997, 49 stran. Základní osobní data ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci*, s. 118–122.
- 5) Výčet Bretholzových studií srovn. SKUTIL, Jan: *Před 135 lety se narodil Bertold Bretholz*. Vlastivědný věstník moravský XLIX, 1997, s. 399–401. Základní osobní data ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci*, s. 126–132.
- 6) ODLOŽILÍK, Otakar: *Bohumil Navrátil*, Časopis Matice moravské 1936, s. 417–454. DŘÍMAL, Jaroslav: *Archivář Bohumil Navrátil*, Sborník archivních prací 1971, s. 545–561. Základní osobní data ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci*, s. 135–138.
- 7) *In memoriam František Hrubý 1887–1943*. Brno 1988, 101 stran, kde je Hrubého úplná bibliografie, URBÁNKOVÁ, Libuše: *František Hrubý - archivář*, In: 140 let Státního oblastního archivu v Brně, Praha 1979, s. 25–33. Srovn. též Biografický slovník archivářů v českých zemích, Praha 2000, s. 250.
- 8) K osobnosti Jindřicha Šebánka viz *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka*, Sborník příspěvků, Brno 2000, s. 5–66. Srovn. též Biografický slovník archivářů v českých zemích, s. 618–619.
- 9) Medailonky k šedesátinám, sedmdesátinám i k úmrtí přinesly sborníky a časopisy *Od hradské cesty, Malovaný kraj, Slovácko a Jižní Morava* Základní životopisné údaje Biografický slovník archivářů v českých zemích, s. 255.
- 10) Zhodnocení odborné činnosti Františka Matějka přinesly Vlastivědný věstník moravský (1980 a 1997), Časopis Matice moravské (1990 a 1997), Jižní Morava 1990 a Archivní časopis 1997. Základní životopisné údaje, které poskytl redakci sám Matějka, viz Biografický slovník archivářů v českých zemích, s. 408.

Zusammenfassung:

Ivan Štarha: Der Beitrag der Landesarchivare zur mährischen Historiographie. Der Beitrag der Landesarchivare zur mährischen Historiographie ergibt sich direkt aus der Funktion, die sie ausübten. Neben der allmählichen Konzentrierung der bedeutendsten Landesarchivalien im Archiv geht es vor allem um ihre Herausgabe. Das ermöglichte anderen Forschern die herausgegebenen Dokumente bei der Verarbeitung der ältesten Geschichte einzelner Städte, Dörfer und nicht zuletzt ganz Mährens auszunutzen. Dank des ersten mährischen Historiographen und Landesarchivars Antonín Boček wurde in den Jahren 1836–1850 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, der Dokumente aus den Jahren 396 bis 1306 enthält, vorbereitet und größtenteils herausgegeben. Bočeks Nachfolger Peter Rit-

ter Chlumecký sorgte im Jahre 1856 für die Herausgabe zweier Bände der lateinisch geschriebenen Landtafel des Markgrafthumes Mähren aus den Jahren 1348 bis 1466. Gleichzeitig bereitete Chlumecký zwei andere Bände des Kodexes mit den Urkunden aus den Jahren 1307 bis 1349 zur Herausgabe vor. An diese ersten Editionsinitiativen der Landesarchivare knüpfte in den Jahren 1872–1897 Vincenc Brandl an, der sechs Bände des Kodexes mit Urkunden bis ins Jahr 1407 und die Zitierungen vor Gericht *Libri citationum et sententiarum* aus den Jahren 1374 bis 1493 herausgab. Beide Editionen schloss der Landesarchivar Bertold Brethoz mit dem Kodex mit Urkunden bis ins Jahr 1411 und Zitierungen aus den Jahren 1490 bis 1503 ab. Einen bedeutenden Beitrag zur mährischen Historiographie leisteten mit ihren Studien auch andere Archivare wie František Hrubý und Jindřich Šebánek, die später Professoren an der Brünner Universität wurden. Der erstere verarbeitete vor allem ausführlich die Geschichte Mährens vor dem Dreißigjährigen Krieg, der letztere bewertete kritisch die ältesten Dokumente zur Geschichte Mährens und befreite die bisherigen Kenntnisse von den auf mittelalterlichen und neuzeitlichen Fälschungen basierenden Angaben. Um die Herausgabe des ältesten mährischen Katasters in der modernen Edition sowie um eine ausführliche Verarbeitung der Wirtschaftsgeschichte Mährens nach der Schlacht am Weißen Berg machte sich der letzte mährische Landesarchivar František Matějek verdient.

PhDr. Ivan Štarha je emeritní ředitel Moravského zemského archivu v Brně (1991–2000). Badatelsky je zaměřen především na vývoj městské správy a komunální heraldiku.

MORAVSKÝ HISTORIOGRAF VINCENC BRANDL

Jaromír Kubíček

Kdybychom měli vybrat nejlodnějšího historioografa 19. století na Moravě, byl by to nesporně Christian d'Elvert.¹⁾ Sám o sobě prohlásil, že po něm už není, co by historie o Moravě mohla ještě zkoumat. Jako předseda historicko-statistické sekce v Moravskoslezské hospodářské společnosti prosadil edici monografií *Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, v níž vyšlo v letech 1851–1895 z jeho pera 30 obsáhlých svazků historických pojednání. Kromě uvedené edice vycházel ještě měsíčník *Notizen-Blatt*, v němž také uveřejňoval své články.

Pokud bychom měřili rozsahem publikovaných prací, mohl by hned za Ch. d'Elvertem následovat Vincenc Brandl (5. 4. 1834 Brno – 23. 12. 1901 Brno). Na rozdíl od jiných v té době na Moravě nejde o historika německého, ale českého. Jak k tomu došlo, popsal ve svých pamětech.²⁾ Jednotřídní školy vesnické a dvoutřídní v několika městech byly sice české, ale tak zvané normálky (normální školy zřizované od roku 1774) byly vesměs německé. Čeští žáci v Brně po čtyřech letech školní návštěvy v normální škole byli již v němčině tak vycvičení, že v gymnáziu se jinak než německy neučili. Stejně tomu bylo u mladého Brandla, který se však stal historikem českým a navázal na české obrozenecké hnutí, které se do revoluce roku 1848 postupně vyvíjelo, a které dostalo nový impuls až vydáním Říjnového diplomu roku 1860, jímž panovník obnovil ústavní režim a byla ukončena éra absolutismu.

Národní obrození Moravy je spojeno s osvícenskými tendencemi panovníka Josefa II. Dochází k uvolňování vědeckého bádání, v r. 1746 byla v Olomouci založena první novodobá vědecká společnost v Rakousku, která vydávala německy měsíční zprávy. Začala se pěstovat vlastivěda; žďárský prelát Otto Steinbach z Kranichsteina vydal pro školní mládež česky *Malou kroniku o Markrabství moravském* (1783). Významné byly práce Tomáše Fryčaje *Zrcadlo výborného sedlského obcowánj* (Brno 1807) a *Prawidla výborného sedlského žiwota* (Brno 1808), v nichž zpracoval vše, co směřovalo k zachování zdraví, svazku manželského, výchově dětí a poddanským povinnostem. Cennější pak byly zábavné práce Josefa Matěje Sychry, jak je představují sborníky *Powjdatel* (3 sv., Brno 1815–1817), *Kratochwilnj* (2 sv., Brno 1819–1820) a *Kratochwilná wčelička wšelico pro zapuzenj dlouhé chwjle sbjragjcj* (Brno 1827). První český *Morawsko-slezký Časopis pro lid* vydával v Brně František Diebl (4 ročníky, 1842–1846). Velkým impulsem bylo politické uvolnění v roce 1848. Od 6. ledna 1848 začíná vydávat Jan Ohéral s redaktorem Františkem Matoušem Klácelem *Týdenník* (Brno, zanikl 25. 1. 1849) a od listopadu 1848 vychází první český deník *Moravské noviny* (Brno, od 1. 11. 1848–31. 12. 1872), redigovaný z počátku Klácelem a Aloisem Vojtěchem Šemberou, který se stal od r. 1850 prvním profesorem české řeči na vídeňské univerzitě.

Brandlovi rodiče bydleli a pracovali v augustiánském klášteře na Starém Brně. Otec tam byl sluhou, matka, která jinak než česky nemluvila, prala pro profesora Klácela a mladý Vincenc mu obyčejně odnášel prádlo. Klácel přivedl Brandla opět k češtině, když mu půjčoval české knihy a zařídil mu také učitele českého jazyka. To se událo

kolem roku 1845, kdy Brandl studoval gymnázium (1844–1852). Převrat roku 1848 zasáhl i do osnov středních škol zařazením češtiny jako tzv. druhého zemského jazyka. Brandl ve svých Vzpomínkách popisuje svůj autorský a redakční podíl na vydávání školního časopisu *Musa*, který měl převážně české příspěvky.

Do Brandlova vývoje zasáhl osud v souvislosti s Antonínem Bočkem (20. 5. 1809 Bystřice nad Pernštejnem–12. 1. 1847 Brno), moravským stavovským historiografem a později archivářem Moravského zemského archivu. Po Bočkově smrti se moravští stavové usnesli zakoupit pro zemi jeho knihovnu a sbírku listin a nový archivář Josef Chytil byl pověřen sbírku zpracovat. Pozůstalost byla uložena ve starobrněnském klášteře, kam Chytil od roku 1849 docházel a gymnasistu Brandla si zvolil za pomocníka. Při této příležitosti se Brandlovi dostaly do rukou české knihy, počínaje Biblí kralickou nebo Šafaříkovými Počátky staročeské mluvnice, které mu tak dovolily nahlédnout do bohatství české minulosti a nasměrovaly jeho celoživotní zájem k historii.³⁾

Po absolvování gymnázia se Brandl zapsal na vídeňskou univerzitu. První semestr od podzimu 1852 byl na právech, na jaře 1853 přestoupil na filozofii a po jednoročním studiu získal způsobilost, aby mohl učit. Vrátil se do Brna a suploval na svém gymnáziu. Na vídeňskou univerzitu se vrátil ještě jako student historie/filologie roku 1857 a po roce získal místo profesora historie na starobrněnské reálce.

Hned na začátku své profesorské dráhy začal publikovat. Nová reálka začala vydávat ze zákona středoškolské zprávy, které kromě personálních přehledů učitelů a žáků měly přinášet i odborné studie. V první vydané zprávě najdeme Brandlovu práci *Einfluss Indiens auf Europa*, kterou vytěžil ze svých přednášek o obchodování ve starověku.⁴⁾ Práce upozornila brněnské historiky na novou tvář a v roce 1858 se Brandl stává členem historicko-statistické sekce Moravské hospodářské společnosti. Společnost si dala za cíl zpracovávat a vydávat prameny k moravským dějinám a v tom byl i Brandlův zájem. Jeho přednášky v sekci byly publikovány ve věstníku *Notizen-Blatt*, počínaje statí o Ottovi Olomouckém.⁵⁾ Když se v roce 1860 vzdal archivář Josef Chytil (9. 3. 1812 Kojetín–10. 2. 1861 Brno) funkce sekretáře sekce, zastával tuto roli Brandl a jeho povinností bylo naplnit historickými články spolkový věstník. Brandlova působnost v brněnské německé historické společnosti však neměla dlouhého trvání, skončila rokem 1861. Důvodem byl spor o Dudíkovy Dějiny Moravy, a to v souvislosti s jubilejním rokem cyrilometodějským a polemikami kolem počátků křesťanství na Moravě a poloze Velehradu jako Metodějova sídla.

Úkolem moravského historiografa Bedy Dudíka (25. 1. 1815 Kojetín–18. 1. 1890 Rajhrad) bylo sepsat dějiny Moravy a v roce 1860 vyšel jejich první svazek.⁶⁾ Dílo bylo německými historiky přijato velmi chladně, českými pak tvrdě kritizováno. Brandl svým pojednáním *Welehrad*,⁷⁾ ostře Dudíkovu pojetí Metodějova sídla kritizoval, rozešel se v názorech i s Ch. d'Elvertem, předsedou historicko-statistické sekce, a tak tuto společnost opustil.

První větší Brandlovou prací je německá příručka *Handbuch der mährischen Vaterlandskunde*.⁸⁾ Brandl ji napsal z potřeby učitele reálky pro potřeby vzdělávání na školách. Využil zejména topografické přehledy Řehoře Volného a Karla Kořistky pro úvodní statě o zeměpisných přehledech, hospodářském životě a obyvatelstvu, těžiště pak spočívá v topografickém popisu jednotlivých obcí v rámci tehdejších šesti správních krajů, s charakteristikou moravských enkláv ve Slezsku. První recenzi najdeme od K. V. Zapa v jeho *Památkách* v r. 1860, který přijal knížku slovy „*velmi vítaný spis, nikoliv*

suchopárná školní kniha“. Zatímco Miloslav Hýsek později v Literární Moravě⁸⁾ zařadil práci mezi brněnské provinciální a krátkozraké snahy, Bohumil Navrátil v ní ocenil zpracování nejnovějších poznatků.⁹⁾

Moravská vlastivěda se stala Brandlovi tématem, které již neopustil. Příležitost se naskytl brzy, když po nezdaru Dudíkových Dějin Moravy se zemští stavové rozhodli vypsat soutěž na populární knihu o moravské minulosti. Soutěž se sice neuskutečnila, ale Brandlovi byla popudem k sepsání *Knihy pro každého Moravana*.¹⁰⁾ Jejím přínosem je zejména nové zpracování dějin země, v němž zřetelně proniká národní duch doby. Celkové pojetí může být návodem pro zpracování vlastivědných přehledů jednotlivých regionů. Úvodní kapitoly jsou o poloze a velikosti země, popsání horstev, vodstva, zemědělství, průmyslu, dopravy, školství, správy, vztahu markrabství ke koruně české, popisu obyvatel podle národností a náboženství, lidových zvyků. Přehled moravských dějin je napsán na 120 stranách čtivě do roku 1628. Místopis tvoří téměř polovinu příručky a poprvé je sestaven ne podle správní struktury, ale podle pořadí řek, počínaje Svatavou a dále Svitavou, Jihlavou, Dyjí, Hanou, Moravou a Odrou. Bylo to v době rušení krajů a přírodu si zvolil jako neměnnou veličinu. I když popis obcí je nestejně rozsahu, je třeba ocenit snahu podat i nejnovější zprávy, pokud se k nim autor dostal.

V září 1860 se v Brně konaly velehradské slavnosti milénia křesťanství, na které zavítal také František Palacký a při setkání s Brandlem mu přizvukoval v jeho sporu s Dudíkem. Brandlovo jméno se dostalo ve známost i pražským redaktorům. Karel Vladislav Zap jej požádal o příspěvky do časopisu Památky historické a místopisné, kam jich od roku 1861 Brandl několik napsal. Pro Františka Ladislava Riegra se stal spolupracovníkem rozsáhlé první české encyklopedie *Slovník naučný*, pro který zpracoval heslo *Morava*.¹¹⁾ Rok 1860 vyzněl pro Brandla přesvědčivě úspěšně. Dráha středoškolského profesora se zaměřením na vlastivědu země se však podstatně změnila.

Na počátku roku 1861 zemřel zemský archivář Josef Chytil, který vynikl pořádáním archivních fondů a zpracováním katalogů, ale svého nástupce si nevychoval. Byl vypsán konkurs a z řady možných historiků, jako byli Beda Dudík, Josef Emler či Julius Feifalik, byl vybrán Vincenc Brandl, který byl od 2. září 1861 jmenován zemským archivářem, strážcem starých práv, svědků stavovské slávy a sesbíraných písemných dokladů moravské minulosti. Archivářská práce mu nebyla cizí, spolupracoval již s J. Chytillem. Měl také na co navazovat, zejména v ediční činnosti. Po přípravných pracích pokračoval ve vydávání edice *Codex diplomaticus Moraviae*, kterou po Bočkovi Chytil dovedl do 7. svazku; v roce 1874 vyšel svazek osmý a do roku 1897 edici dokončil 13. svazkem k roku 1407. Souběžně vydával další významný pramen *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové* (6 sv., Brno 1872-1895). Přepsal soudní pŕhony brněnské a olomoucké od konce 14. století do konce 15. století a zpřístupnil tak základ pro právní a hospodářské dějiny, stejně tak pro genealogii a historickou topografii. Tyto edice sice nemají kritický komentář, ale jsou vedeny upřímou snahou dát výchozí základnu vědě. Provedl také rozbor dřívějších Bočkových svazků *Codexu* a podal námítky proti pravosti tzv. Monseových fals.¹²⁾

Jako archivář byl Brandl publikačně velmi činný. Byl představitelem vědecké instituce, která jeho publikační tvorbou nabývala na vážnosti. V prvních edicích zpracoval písemnosti Karla staršího ze Žerotína, šlo o pět svazků korespondence, které vyšly v letech 1864–1872.¹³⁾ Dosud jsou historiky ceněná kritická vydání právních knih, kterými jsou *Knihy Drnovská*, *Knihy Rožmberská* a zejména *Knihy Tovačovská*.¹⁴⁾ Péčí

Zemského výboru také vyšla sbírka listin *Urkunden-Buch der Familie Teufenbach*, která naopak se s příznivým ohlasem nesešla a byla mu vytýkána neznalost štýrské topografie, odkud tento rod pocházel. Kromě edic je velmi ceněný jeho výklad českých a latinských termínů, se kterými se při vydávání listinného materiálu setkal. Jde o *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*.¹⁵⁾

Vincenc Brandl se aktivně zapojil do českého společenského života. V Brně působila již od roku 1858 Matice moravská, ale až do roku 1860, kdy se stal Brandl členem jejího výboru, to byla organizace pasivní. Až Brandlovy *Spisy Karla Staršího z Žerotína*, které od roku 1866 vycházely nákladem Matice moravské, upozorňovaly veřejnost na její existenci. Když od roku 1869 začal v Brně vycházet v té době jediný společensko-vědní *Časopis Matice moravské*, přispíval Brandl téměř do každého čísla. Redigovali jej Václav Royt a od r. 1878 František Bartoš, za něhož byl v r. 1882 ve 14. ročníku časopis zastaven. K obnovení došlo z podnětu F. A. Slavíka až v r. 1891, odkdy Brandl společně s Fr. Bartošem vystupovali v roli hlavních redaktorů. V době zastavení *Časopisu Matice moravské* to byl zase Brandl, který nákladem Matice moravské vydal jako pokračování časopisu *Sborník Matice moravské*. Ve třech svazcích sborníku vyšly samostatně jím sepsané biografické studie o Josefu Dobrovském, Karlu Jaromíru Erbenovi a Pavlu Josefu Šafaříku.¹⁶⁾ Nákladem Matice moravské vyšlo roku 1892 také 2. vydání úspěšného titulu *Kniha pro každého Moravana*. Toto vydání je však rozšířené jen v popisu historického období 1306–1628, převážná část textu zůstala beze změn přesto, že od prvního vydání uplynulo 30 let a tak nové vydání oproti původnímu vydání z roku 1863 vlastivědě spíše uškodilo.

Po vydání oktrojované ústavy v září 1861 došlo k novému rozmachu spolkové činnosti a v Brně byl založen Čtenářský spolek. Brandl patřil k zakládajícím členům a byl de facto duší tohoto hlavního centra českého života v Brně v době převahy staročeské strany, jejíž názory zastával. Ve volbách v listopadu 1865 byl za několik okresů Vysočiny zvolen poslancem do zemského sněmu. Když však sněm v r. 1868 přijal zásadu neslučitelnosti funkce poslance s funkcí zemského úředníka, musel sněm opustit.

Po předběžných přípravách se sešla 26. prosince 1887 v Besedním domě za předsednictví zemského archiváře V. Brandla schůze přátel starožitného a vlasteneckého dějepisu. Bylo na ní rozhodnuto zřídit spolek za účelem zkoumání, sbírání a soustřeďování „starožitných památek“ do muzea. Stanovy nového spolku byly schváleny v únoru 1888 a 4. března 1888 se konala opět v Besedním domě valná hromada nepolitického Muzejního spolku. Brno v této činnosti následovalo Olomouc, kde Muzejní spolek již od roku 1884 byl činný a vydával čtvrtletně *Časopis Muzejního spolku olomuckého*.¹⁷⁾ Mezi Muzejním spolkem a Maticí moravskou byly od počátku přátelské vztahy, jejich členská základna se do značné míry vzájemně prolínala, ale Brandl byl funkcionářem Matice a do činnosti Muzejního spolku nezasahoval.

Když procházíme tisky z druhé poloviny 19. století, můžeme obdivovat přístup k současníkům. Na titulní straně *Humoristických listů* ze dne 25. ledna 1879 najdeme Brandlův portrét přes celou stranu tohoto týdeníku vydávaného ve foliovém formátu a na další straně z pera Jana Nerudy toto hodnocení: Brandl patří mezi historiky nejprísnejší. Palacký, Tomek, Brandl, to jsou ti tři zkoumatelé, kteří ve velkém okeánu minulosti lidské dovedou rozeznávat a z něho odlišovat, co přišlo z pramínků našich, z řeky československé. Tři papežové, poněvadž „*dějiny jsou neomylny*“. Tři Rothschildové, poněvadž „*dějiny jsou nevyčerpateľny*“. Že prý jsou dějiny knihou, která se sama

píše. Jenže se jí musí hezky pomáhat! Pohledneme-li na dlouhou řadu závažných, důležitých děl, jež vyšla z pera Brandlova, musíme smeknout před tou pílí vzornou, před tou vůlí neoblomnou. Jeho glosáře, jeho knihy Tovačovské, Drnovské, Rožmberské, sněmy Moravské, knihy půhonné a nálezové, kodex diplomatický, Žerotín atd. tvoří již celou veledůležitou knihovnu.¹⁸⁾ I když šlo o satirické listy, bylo to Nerudovo upřímné hodnocení, k němuž není po 130 letech co dodat.

O Brandlovi najdeme zajímavé příspěvky od Františka Bílého a Mořice Remeše. František Bílý připravil k vydání *Lidovou čítanku moravskou*, do kterého přispěl krátkým biografickým přehledem.¹⁹⁾ Mořic Remeš publikoval z let 1876-1880 Brandlových osm dopisů Františce Stránecké a také 47 různých českých básní, které objevil v pozůstalosti této spisovatelky.²⁰⁾ Tím podstatně dokreslil Brandlův portrét básníka. B. Navrátil, jako největší Brandlův životopisec, uvádí jeho básnickou tvořivost v době gymnaziálních studií a do té doby Brandl sám publikoval česky jen v olomoucké Hvězdě (1860, č. 45) báseň *Vlasti moravské*. Inventář Brandlovy pozůstalosti, uložené v Moravském zemském archivu, zpracovaly Milada Wurmová a Libuše Urbánková.²¹⁾

Poznámky

- 1) Biografii zpracoval BARTEČEK, Ivo: *Christian Friedrich d'Elvert – historik Moravy a Slezska*. Slezský sborník, 92, 1994, s. 195-201.
- 2) BRANDL, Vincenc: *Vzpomínky*. Velké Meziříčí, J. F. Šašek 1882. 141 s.
- 3) Tamtéž, s. 125.
- 4) *Programm der Altbrünner Communal Unter-Realschule für das Jahr 1857-58*. Brünn 1858.
- 5) *Otto II. der Schwarze, Herzog von Olmütz*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, 1859, č. 10, s. 73-77, č. 11, s. 81-87.
- 6) DUDÍK, Beda: *Mähren's allgemeine Geschichte*. Brünn 1860-1888. 12 sv. S odstupem času je však třeba ocenit autorovu snahu podat celistvý obraz národního života s hospodářskými i společenskými poměry, nakolik to tehdejší znalost pramenů dovolovala. První svazek zachycuje vývoj do konce Velkomoravské říše, celkově je vývoj doveden do roku 1350.
- 7) *Welehrad*. Widerlegung der gegen dasselbe von Dr. Dudík im I. Bande seiner mährischen Geschichte erhobenen Zweifel vom Standpunkte historischer Kritik. Brünn 1860. 28 s.; Entgegnung auf Dr. Dudík's „Antwort auf V. Brandl's Welehrad“. Brünn 1860. 32 s.
- 8) HÝSEK, Miloslav: *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha 1911, s. 164-172.
- 9) NAVRÁTIL, Bohumil: *Vincenc Brandl*. Časopis Matice moravské, 26, 1902, s. 301-364.
- 10) BRANDL, Vincenc: *Kniha pro každého Moravana*. Brno, Fr. Šrom 1863. 335 s. Reedici v podobě faksimile vydala Moravská zemská knihovna a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně roku 2008.
- 11) BI (=V. Brandl): *Morava*. In: Slovník naučný. Díl 5. Praha 1866, s. 454-475. Nakladatel I. L. Kober vydal toto heslo jako samostatnou brožurku pod názvem *Stručný přehled vlastivědy Moravské*. Praha 1865. 68 s.
- 12) *Fragmenta Monseana čili Zlomky Monséovy*. Časopis Matice moravské, 10, 1878, s. 78-104.
- 13) *Sněm držaný léta 1612*. Ze zápisů Karla z Žerotína vydal V. Brandl. Brno 1864. 165 s.; Spisy Karla Staršího z Žerotína. Brno 1866-1872. Ve dvou odděleních vyšly 4 svazky.
- 14) *Kniha Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. Mor.* Brno 1868. 32, 136 s.; *Kniha Drnovská*. Brno 1868. 85, 141 s.; *Kniha Rožmberská*. Praha 1872. 144 s.
- 15) *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*. Brünn 1876. 470 s.
- 16) *Život Josefa Dobrovského*. Brno 1883. 296, 6 s.; *Život Karla Jaromíra Erbena*. Brno 1887. 97 s.; *Život Pavla Josefa Šafaříka*. Brno 1887. 141 s.

- 17) Srov. VERBÍK, Antonín–JANÁK, Jan: *Sto let Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně*. In: *Rodná země*. Brno 1888, s. 18.
- 18) *Vincenc Brandl*. Humoristické listy, 21, 25. 1. 1879, č. 4, s. 2. Přetištěno In: NERUDA, Jan: *Podobizny*, 1. 1873–1881. Praha 1951, s. 129.
- 19) BÍLÝ, František: *Vincenc Brandl a František Bartoš*. In: *Lidová čítanka moravská*. Telč 1907, s. 223–235.
- 20) REMEŠ, Mořic: *Památky po Vincenci Brandlovi*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, 35, 1924, s. 96–120.
- 21) WURMOVÁ, Milada–URBÁNKOVÁ, Libuše: *Písemné pozůstalosti Vincence Brandla, Františka Kameníčka a Bohumila Navrátila*. Brno 1961. 47 s.

Zusammenfassung:

Jaromír Kubíček: Der mährische Historiograph Vincenc Brandl.

Der Historiker V. Brandl (1834–1901) schloss sich in Brno der Bewegung der nationalen Wiedergeburt an. Bereits als Gymnasiast arbeitete er an dem Ordnen des literarischen Nachlasses des Archivars Antonín Boček. Nach Absolvierung der Wiener Universität wirkte er als Geschichtspräsident an der Realschule in Brno, aber schon im Jahre 1861 erwarb er die Stelle des Landesarchivars. Er war publikationsmäßig sehr aktiv. Sein berühmtestes Werk ist *Kniha pro každého Moravana* (*Das Buch für jeden Mährer*, 1863, die neue Herausgabe 1892), eine populäre Darlegung der Heimatskunde. Einen dauerhaften Wert haben seine Quelleneditionen *Codex diplomaticus Moraviae* (6 Bände), *Libri citationum et sententiarum* (6 Bände), die Auslegung der tschechischen und lateinischen Ausdrücke im Werk *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes* und die kritischen Herausgaben der Rechtsbücher, die *Das Buch von Drnovice*, *Das Buch von Rosenberg* und vor allem *Das Buch von Tovačov* sind. Er war auch der Redakteur *Der Zeitschrift der Matice moravská*.

Doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc., je předsedou Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně.

Nada Štachová*

„Pan spisovatel, na slovo vzatý již podobnými pracemi, zejména pak kritickým vydáním knih Tovačovské a Drnovské, podal nám nyní knihu Rožmberskou ve způsobu takovém, že může každý, kdož zabývá se chce historií práva českého, s důvěrou jí užívat, byť i neměl žádných studií diplomatických i archivních; nenalezneť místa temnějšího, kteréž by mu výkladem p. spisovatelovým nestalo se úplně jasným i srozumitelným.“ Těmito slovy představil v roce 1872 redaktor časopisu Právník a později profesor rakouských právních dějin na pražské právnické fakultě JUDr. Jaromír Hanel právě vydanou práci moravského zemského archiváře a editora naší nejstarší české právní knihy Vincence Brandla.¹⁾ Dnes bychom asi na adresu jeho edice Rožmberské knihy podobná slova chvály stěží uvedli, nicméně pravdou zůstává, že Brandlovy právněhistorické sondy, ať už jde o dílčí studie nebo ediční pokusy, patří rozhodně k nejhodnotnějším stránkám jeho žánrově pestrého, místy však problematického badatelského odkazu.

Již první dílo věnované pamětnímu spisu Karla st. ze Žerotína poskytlo Brandlovi možnost skloubit znalosti archiváře a editora. Jeho *Sněm držaný léta 1612* vydaný nákladem zemského výboru roku 1864 má však ještě poměrně daleko ke kritické práci. Na poněkud vyšší úrovni stojí dvousvazková edice *Žerotínových zápisů o soudě panském* (1866), v níž se Brandl pokusil postihnout osobu autora i praxi zemského soudu v letech 1594–1614. Poznámkami opatřený text doprovází osobní, věcný a místní rejstřík. Jako poslední z žerotínského „triptychu“ vyšli mezi lety 1870–1872 *Listové psaní jazykem českým*.

Na poli právních dějin ovšem na Vincence Brandla teprve čekala skutečná „velká“ témata, ať už co se zvládnutí ediční techniky nebo rozsahu zpracovávaného textu týče. Rok 1868 přinesl hned dva editorské počiny: vydání Drnovské²⁾ a Tovačovské knihy.³⁾ Pro předmluvu Drnovské knihy využil Brandl svého předchozího drobnějšího příspěvku věnovaného rozřešení otázky autorství této právní knihy,⁴⁾ podobně jako v úvodu, v němž se snažil postihnout vývoj zemského práva na Moravě ve 12.–16. století.⁵⁾ Formulace tohoto úvodu nasvědčuje skutečnosti, že se Brandl ve svých právněhistorických bádáních orientoval na podání soustavnějšího výkladu dějin zemského soudu. Na toto téma čerpal dokonce subvenci 600 zl. udělenou mu zemským výborem.⁶⁾ Takto široce pojatému úvodnímu komentáři, který je nutno chápat jako první pokus o zevrubnější vypsání historie většího a menšího zemského soudu, neodpovídá úroveň zpracování samotného edičního jádra, v němž se Vincenc Brandl dopustil řady pochybení.⁷⁾ Přirozeným pokračováním Brandlových snah bylo vydání právní sbírky Ctibora Tovačovského, jež dopadla o poznání lépe než edice Drnovské knihy. Nejen že zde Brandl přinesl komentář vtělený do úvodu, glosáře i věcných poznámek, ale přistoupil rovněž k porovnání osmnácti mu známých rukopisů a jejich kritickému zhodnocení.⁸⁾

Vybaven těmito zkušenostmi přistupuje Brandl, jak sám tvrdí po čtyřech letech studia, k editaci jedné z nejvýznamnějších staročeských právních památek - Rožmberské knihy.⁹⁾ Na první pohled poněkud překvapivě vzhledem ke své dosavadní jedno-

značné moravské (či přímo promoravské) orientaci sahá po prameni navýsost české provenience, jenž se navíc roku 1870 dočkal téměř paralelního tisku z dílny jeho přítele – Hermenegilda Jirečka.¹⁰⁾

Do doby vydání Bradlovy edice Rožmberské knihy spadá zahájení jeho nejrozsáhlejšího edičního podniku - šesti svazků *Knih půhonných a nálezových*.¹¹⁾ Není pochyb o tom, že tato práce, kterou sedmým svazkem završil v roce 1911 Bertold Bretholz, zpřístupňuje i přes závažné nedostatky dodnes nenahraditelný materiál, jenž je badatelskou obcí stále hojně využíván. Totéž lze v podstatě říci i o jeho účasti na hlavním badatelském projektu Moravského zemského archivu – moravském *Codexu*, z něhož Brandl veřejnosti představil svazky VIII.-XIII.¹²⁾ Už ve své době však Brandlův editorický přístup znamenal krok zpět, neboť nesplňoval základní požadavky kritické práce s diplomatickými prameny.¹³⁾

Když v roce 1868 vyšel jako třetí část VII. svazku moravského diplomatáře rejstřík, mohlo by se na první pohled zdát, že v Brandlově díle nebude hrát větší roli. Právě v této části však Brandl výrazně uplatnil svou právněhistorickou erudici i dosavadní zkušenosti a na tomto fundamentu vybudoval i své známé *Glossarium*.¹⁴⁾ Zde více než kde jinde odhaluje Brandl pravou tvář svého vědeckého zaměření. Smyslem jeho usilování není primárně zpřístupnit badateli dotyčný pramen, nýbrž podat jeho správný výklad. Právě ve zmíněném Glosáři mohl Vincenc Brandl uplatnit své filologické školení a dlouholetou archivní praxi zaměřenou převážně k právněhistorickým aspektům textů, jimiž se zabýval. Ve staročeské, německé a latinské verzi jsou zde v abecedním pořádku prezentovány termíny soukromého i veřejného práva tak, jak se s nimi Brandl setkal při práci s prameny od nejstarších dob do počátku 16. století, s důrazem na stav ve 13.–15. věku. Hesla, jejichž obsah je čtenáři přiblížen s odkazem na konkrétní památku, jsou mnohde (zejména pokud se soudního řízení týče) zpracována jako soustavnější výklad právního institutu, tedy v organickém vývoji.

Brandlovy drobnější právněhistorické příspěvky se soustřeďují do období přelomu 60. a 70. let 19. století, přičemž jejich tribunou se vedle Časopisu Českého muzea¹⁵⁾ a Časopisu Matice moravské¹⁶⁾ stal Právník, časopis Právníké jednoty v Praze.¹⁷⁾

Brandlův vztah k posledně jmenovanému periodiku má pro nás zvýšený význam tím, že právě nákladem Jednoty právníké vyšla v roce 1872 Brandlova edice Rožmberské knihy. Počátky spolupráce s redakcí Právníka spadají do prvních měsíců roku 1869, kdy Vincenc Brandl zaslal k otištění svůj článek o staročeském právu mezním s nabídkou další spolupráce. Jeho oferta byla s ochotou přijata odpovědným redaktorem JUDr. Jakubem Škardou,¹⁸⁾ který Brandla nasměroval k tematice staročeského soudního řízení. Jak je patrné z přehledu podaného v poznámce č. 17, Brandl jeho přání vyhověl a danou látku rozpracoval poměrně obsírně. V úvodu příspěvku věnovanému staročeskému procesu Brandl zdůraznil na konto svého přístupu k zpracovávané látce dvě skutečnosti, které poodhalují mnohé z jeho badatelské dílny a nepřímo také vysvětlují jeho zájem o Rožmberskou knihu. Předně Brandl upozorňuje na dosavadní nedostatečnost při citování pramenů, jež často autoři neuváděli buď vůbec, nebo tak, že dané místo nebylo možno dohledat, čímž byla znesnadněna, ne-li přímo znemožněna verifikace dosažených výsledků. Brandl se proto varuje podobných chyb a čtenáři se snaží podat pokud možno doslovné výpisy z pramene, na které odkazuje s ohledem na důležitost následné kritiky i nedostatek speciální literatury k tématu. Druhou, neméně závaž-

nou informací je pro nás Brandlův přístup při popisování právního vývoje českého, do něhož zahrnuje také vývoj moravský. Jak sám přiznává, nejde podle něj zmínit jedno a pomlčet o druhém. Rozdíly mezi českým a moravským právem uznává pouze co do jejich vnější formy, nikoliv však co do jádra (ducha práva), které je oběma zemím společné. Že je tento postoj možno označit za novátorský, svědčí poznámka redakce, která dodatečně posvětila Brandlova slova.¹⁹⁾

Zmínila-li jsem se o tom, že byl Vincenc Brandl vyzván redakční radou Právnicka ke zpracování konkrétních témat ze staročeského práva, platí totéž i o vydání nejstaršího pramene domácího práva, totiž Rožmberské knihy. O tuto památku se svého času zajímal rovněž JUDr. Tomáš Černý v souvislosti s excerpceci prováděnými pro komisi Jednoty právníké na uspořádání právníké terminologie a frazeologie. Tento rozsáhlý projekt, jenž měl být založen na široké bázi sbírání a vypisování podstatných slov a frází ze starších i novějších právníkých spisů a zákonů, koordinovaný vybranými členy Jednoty právníké, byl vytčen jako jeden z nejdůležitějších úkolů nově zřízené instituce.²⁰⁾ Byl to právě dr. Černý, jak vyplývá z korespondence, který pochopil potřebu monografického zpracování této významné právní knihy a který v Jednotě prosazoval Brandlův návrh vydat tuto knihu způsobem přístupnějším širší právníké i historické veřejnosti.²¹⁾ Na řádné valné hromadě Jednoty svolané koncem ledna 1871 doporučil Černého návrh prof. dr. Antonín Randa a návrh byl jednohlasně přijat.²²⁾

Skutečnost, že Rožmberská kniha byla nakonec publikována pod kuratelou Jednoty, měla i jisté dopady na konečnou podobu jejího vydání. Původní představa Vincenta Brandla se totiž lišila od názoru zvolené komise složené z dr. Černého, dr. Fávka a prof. Randy. Dle zamýšleného Brandlova pojetí měla edice obsahovat obsírnější úvod pojednávající rovněž o roli obyčejového práva v Čechách, vlastní text doplněný o věcné poznámky, glosář a dokonce i překlad článků do moderní češtiny. V týdenní schůzi Jednoty však byla projevena vůle odstranit onu pasáž o zvykovém právu a ve výkladu přejít rovnou k Rožmberské knize. Stejný postoj předběžně zaujala komise u parafráze do soudobé češtiny s odkazem na nadbytečný nárůst počtu stránek s tím, že glosář a věcné poznámky postačí.²³⁾ Zatímco na naznačené připomínky Jednoty byl Brandl ochoten přistoupit, požadavek komise rozdělit edici na několik časopisecky zpřístupňovaných dílů odmítl.²⁴⁾

Můžeme počítat s tím, že od druhé poloviny 60. let 19. století se Brandl intenzivněji zabýval studiem Rožmberské knihy.²⁵⁾ Pro svůj další ediční počín si vybral text bezesporu náročný, nikoliv však neznámý.²⁶⁾ Pomineme-li první pokusy polských právních historiků Andrzej Kucharskiho a Aleksandra Maciejowského vydat za přispění Václava Hanky staročeskou a latinskou verzi Rožmberské knihy a podat její zhodnocení,²⁷⁾ potom skutečně kritickou edici předložil ve svém Archivu českém v roce 1840 František Palacký.²⁸⁾ Ten v úvodu popsal dvacet do té doby známých rukopisů, přičemž třináct z nich srovnal sám, u ostatních vyšel z prací Hankových.²⁹⁾ Na tomto místě se sluší zdůraznit, že nejstarší dochovaný opis Rožmberské knihy, který se od té doby stal základem všech edic této právní knihy (včetně té Palackého), objevil v registraře u lenních desek právě Hanka, který se delší dobu zabíral excerpceci staročeských právních památek.³⁰⁾ Palackým editovaný text rozdělený do 298 článků, jemuž je předsunuta krátká předmluva s vysvětlením vybraných právních termínů, je doplněn o různocnění, jež jsou sice z dnešního pohledu vzhledem ke své nesoustavnosti nedostatečná, nicméně v polovině 19. století bezpochyby představovala textologicky

kvalitativně novou dimenzi ve zpřístupnění Rožmberské knihy.³¹⁾ Z této premisy vyšel ostatně i Vincenc Brandl, který ani po třiceti letech od Palackého vydání neuznal za nutné přihlídnout nově k dalším rukopisům (po kterých navíc nepátral) a s jistotou sáhl po známém textu, jež použil jako výchozí i pro svůj záměr.³²⁾

Nebylo tedy snahou Brandlovou provést primárně revizi rukopisných exemplářů Rožmberské knihy tak, jak bychom od kritického vydání očekávali, ale soustředit se na výklad nejasných pasáží, které se v knize hojně vyskytují. Již Tomáš Černý musel konstatovat, že „*styl její rapsodický, úsečný a příliš stručný jest příčinou obtíží*“,³³⁾ čehož si byl Brandl dobře vědom. Všechno své úsilí proto směřoval k tomu, aby osvětlil tento nejstarší pramen českého zemského práva, takže pod čarou nalezneme namísto různocnění značné množství věcných poznámek. Ty jsou koncipovány buď jako stručnější vysvětlivky rázu gramatického či právněhistorického, eventuálně jako drobné textově kritické poznámky k rukopisným dochováním, nebo jako rozsáhlejší výklad těžko srozumitelných míst. Podobně je sestaven i závěrečný glosář, který zachycuje v abecedním pořadí všechny termíny nalézající se v Rožmberské knize. V kontextu větších celků komentuje Brandl jednotlivé obraty a instituty za použití analogických míst v jiných právních textech a snaží se postihnout jejich smysl.³⁴⁾

Zatímco při rozdělení Rožmberské knihy na články se Brandl přidržel Palackého úzu, co se týče čtení problematických míst upřednostnil v řadě případů svůj vlastní výklad. Ten však, bohužel ke škodě věci, nereflektuje rukopisnou tradici, ale v zájmu srozumitelnosti a účelnosti je upraven tak, aby se o předem dané konstrukci nedalo pochybovat. I když sám ujišťuje, že „*jsem při kritice textu velmi obezřetně si počínal*“,³⁵⁾ přesto úpravy, ke kterým sáhl, aby „pročistil“ text ode všech nejasností, jsou někdy příliš násilné. Své zásahy do textu popisuje v předmluvě své edice takto: „... *aby správný smysl a tudíž i text na jisto postaven byl. V tom jsem se hlavně opíral o bedlivé studium knihy samé; ... hleděl jsem především ustanoviti pravý smysl terminů technických a to tedy bylo v některých případech měřítkem, kterak text položen býti má. ... Na jiném místě pomáhala právě čtení ustanoviti starobylá skladba ..., jinde uspořádání vět ..., jinde zase ustálená terminologie právnictví starého ... Na jiném místě učinil jsem opravy podlé toho, co smysl článku nevyhnutelně vymáhá ...; přičinění slov nebo vět dovolil jsem sobě jen tam, kde smysl k vyjádření jich takořka každého nutká ...*“³⁶⁾ Z výše podaného je více než zřejmé, že Brandlova edice Rožmberské knihy není kritickým vydáním v pravém smyslu toho slova, ale pouze komentářem ke staršímu, již editovanému textu ne nepodobnému vydání „*ad usum scholarum*“ antických autorů.³⁷⁾

Navzdory tomu se Vincenc Brandl nevyhnul zaujetí stanoviska k otázce původce tohoto díla a doby jeho vzniku. I v těchto bodech víceméně kopíruje původní názor Františka Palackého, totiž že Rožmberská kniha vznikla ještě před rokem 1300.³⁸⁾ Oproti Palackému toto stanovisko podepírá argumenty právněhistorickými i lingvistickými³⁹⁾ a dochází k závěru, že nejstarší vrstva byla sepsána někdy na počátku druhé poloviny 13. století s tím, že postupně byla interpolována a aktualizována. Původcovství pak připisuje jednomu z Rožmberků – buď Závišovi, Jindřichovi nebo Petrovi.⁴⁰⁾

Odpověď na uvedenou otázku se snažil najít vedle Palackého a Brandla také další z editorů Rožmberské knihy – Hermenegild Jireček.⁴¹⁾ Jeho edice byla zařazena do druhého svazku řady *Codex juris Bohemici* věnovaného zemskému právu 14. století po bok ostatních právních knih.⁴²⁾ Je pochopitelné, že při tak široce koncipovaném

projektu, jakým bylo uveřejňování rozmanitých právních pramenů v *Codexu*, nezbylo Jirečkovi nic jiného, než vydat Rožmberskou knihu na podkladě Palackého edice, ovšem s odlišným řazením jednotlivých kapitol,⁴³⁾ což bylo odrazem Jirečkových úvah o formě, v níž se Rožmberská kniha dochovala, tj. byla-li kdy úplně sepsána či nikoliv.⁴⁴⁾ Rovněž na tyto podněty reagoval Brandl v předmluvě svého díla.⁴⁵⁾ V něm odmítl Jirečkovu tezi o tom, že by Rožmberská kniha někdy existovala jako archetyp v úplně (dokončené) podobě a že rukopisy, jež se zachovaly, představují pouze výtah z tohoto celku. Proti tomu Brandl argumentoval, že žádný takový původní celek neexistoval, takže dílo již ve svém počátku bylo fragmentární, kompilátorem nedokončené a tato forma vstoupila do rukopisné tradice. Konečně i v otázce chronologického zařazení Rožmberské knihy se Brandl s Jirečkem rozchází, neboť ten klade její vznik mezi léta 1320-1330.⁴⁶⁾

Pro názornost odlišných editorských přístupů přinášíme krátkou ukázkou téhož místa v Palackého, Jirečkově a Brandlově vydání. Závěrem připojujeme tutéž pasáž tak, jak se ji ve svém příspěvku pokusil v původní podobě zrekonstruovat Jiří Veselý:

Palackého vydání v AČ I, Praha 1840, s. 466, kap. VII.

„Znamenáno, komu se kak z které řeči zprawowati nebo postihati, nebo co práwo“:
119. ¹³²Měščenín základu též práwo jmá, jako zeměnín;
že ustúpil měščenín z dluhu, též práwo jmá, jako zeměnín;
měščenín z nároków, jako zeměnín.

Pozn. 132) *Číslo to čte se jen w A.* (rozuměj v rkp. NA Praha, Desky dvorské, inv. č. 1, s. 51).

Vydání Jirečkovo v CIB II/2, Pragae 1870, s. 94, kap. B. XXXII.

(Znamenáno, komu se kak z které řeči zpravovati nebo postihati, nebo co právo):
207. Měščenín základu též práwo jmá, jako zeměnín, že vstúpil. Měščenín z dluhu, též práwo jmá, jako zeměnín. Měščenín z nároków, jako zeměnín.

Brandlovo vydání, Praha 1872, s. 66, kap. VII.

Znamenáno, komu se kak z které řeči zpravovati nebo postihati, nebo co právo:
119. ⁴⁾ Měščenín, že ustúpil základu, též práwo jmá, jako zeměnín. Měščenín z dluhu též práwo jmá jako zeměnín; měščenín z nároków jako zeměnín.

Pozn. 4) Článek ten jest jedině v nejstarším rukopisu obsažen. Palackého vydání píše a interpunktuje: „měščenín základu též práwo jmá, jako zeměnín; že ustúpil měščenín z dluhu, též atd.“ Avšak genitiv „základu“ ukazuje, že řízen jest od časoslova „ustoupiti“; a protož jsme položili svrchudotčené čtení, při čemž jako na mnoha jiných místech ku př. v čl. 117 doložiti jest větu: (měščenín), „když se viní“. – Jirečkovo vydání píše: „měščenín základu též práwo jmá, jako zeměnín, že vstúpil. Měščenín z dluhu ...“. – Rapsodickému slohu K. R. by ovšem nevadilo čísti: měščenín základu ... jako zeměnín, že ustúpil“, avšak snadnějšímu porozumění k vůli přijali jsme čtení svrchupoložené.

Rekonstrukce čl. 119 Jiřího Veselého:⁴⁷⁾

Měščenín z základu též práwo jmá, jako zeměnín.

Měščenín z dluhu též práwo jmá, jako zeměnín.

MĚŠČENÍN Z NÁROKÓV JAKO ZEMĚNÍN.

Jak je z naznačených úryvků patrné, přístup editora byl vždy pro vydávaný text určující. Zatímco František Palacký asi nejméně zachytil pořad článků i jejich znění tak, jak ho udával nejstarší dochovaný rukopis, Hermenegild Jireček změnil nejen interpunkci, ale i rozdělení kapitol. Vincenc Brandl pak věren své metodě výkladu konfrontovaného s ostatními články Rožmberské knihy podal náležitě zdůvodněné vlastní znění citovaného textu. Konečně Jiří Veselý po důkladném lingvistickém a textologickém rozboru přinesl čtení, jež se mělo přiblížit původní podobě Rožmberské knihy.

Již výše bylo řečeno, že Brandlovu práci na Rožmberské knize nemůžeme chápat jako primárně editorskou, nýbrž spíše jako práci interpretační. Na některých místech vedla snaha nalézt srozumitelný výklad dokonce k rukopisně nepodloženým emendacím, čímž vznikl text svým způsobem nezávislý na své pramenné předloze. Tuto Brandlovu slabinu ostatně potvrzují i jeho předchozí ediční podniky spojené s významnými památkami moravského zemského práva - Tovačovskou a Drnovskou knihou. A právě konfrontací Rožmberské knihy s těmito pozdně středověkými právními svody vystoupí zřetelněji na povrch Brandlova ediční technika. I on si byl samozřejmě vědom toho, že účelem kritického zpracování daného středověkého pramene bylo publikovat podobu pokud možno co nejbližší stojící původnímu autorskému znění. Nicméně cesta vedoucí k naplnění tohoto editorského záměru byla v Brandlově případě odlišná jak od přístupů, které propagoval již Palacký,⁴⁸⁾ tak pochopitelně od dnešní moderní textově-kritické práce.

Na jedné straně Brandl kritizuje starší, „diplomatické“ pojetí spočívající v pouhém přetisku vybraného exempláře dotyčného díla tak, jak to provedl Karel Josef Demuth v roce 1858 u Tovačovské knihy,⁴⁹⁾ a požaduje srovnávání dochovaných rukopisů editovaného textu, na straně druhé toto srovnávání podřizuje editorově apriorní představě o archetypu, jehož podoba je však založena na umělém systému promítnutém do středověkého pramene. Nehledě k tomu, že různocnění vzhledem k absenci stemmatu postrádají vypovídací hodnotu, již by přirozeně měla, kdyby byly stanoveny filiační vazby a bylo zřejmé, v jakém poměru tato různocnění stojí k předpokládanému původnímu znění. Své chápání pramenné kritiky Brandl explicitně shrnul v úvodu vydání Drnovské knihy: „*A protož jsme si vyvolili cestu druhou, která záleží v tom, že jsme články kn. Drn., které obsahem svým k sobě náležejí, také vedle sebe postavili a k nim nálezy připojili, které se jednotlivých článků týkají, ... Tím jednak jsme usnadnili užívání kn. Drn., jednak jsme mohli vynechati ony nálezy, které v žádném spojení s dílem samým nejsou, ... Jinak by ovšem věc se měla, kdybychom měli před rukama original, který Drnovský sám vlastní rukou byl sepsal; avšak i tu bychom dali napřed kritickému vydání, v kterémž by články podle materií uspořádány byly a v rejstříku jen postup článků, jak v originálu po sobě jdou, by se udal.*“⁵⁰⁾

Závěrem si položíme otázku, co z Brandlova vědeckého odkazu zůstává aktuální a použitelné pro dnešní dobu. Vznášíme-li jisté výhrady proti jeho ediční technice, musíme na druhou stranu ocenit jeho nesporný přínos v historicko-komparativních a lingvistických aspektech jeho práce. Brandl více než jeho předchůdci sahá k důkladnému srovnávání vydávaných textů s ostatními relevantními prameny, ať už jde o soudobou listinnou produkci, úřední knihy (zemské desky) nebo právní knihy za účelem nalezení srozumitelného výkladu jednotlivých právních institutů tak, jak se uplatňovaly v Čechách a na Moravě. I když v dílčích ohledech můžeme jeho postuláty korigovat, právě v tomto směru zůstává Brandlův přístup stále metodicky inspirativní. Stěžejní

myšlenka zpřístupnit právní památky tak, aby s nimi mohla pracovat odborná veřejnost a rozvíjet jejich myšlenkové bohatství, to byl celoživotní úkol, jež si Vincenc Brandl předsevzal, a nutno dodat, že také naplňoval. Bez základů, které položil svým soustavným studiem a zájmem o středověkou právní praxi, bychom jen stěží mohli v oné pomyslné stavbě pokračovat dál.⁵¹⁾

**) Tento článek byl vypracován v rámci projektu GA ČR 404/09/0431 Kritická edice tzv. Rožmberské knihy.*

Poznámky:

- 1) Právník 11, 1872, s. 600.
- 2) *Kniha Drnovská*. Edd. V. Brandl. Brno 1868.
- 3) *Kniha Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Pamět obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení zemského v Mar. Mor.* Edd. V. Brandl. Brno 1868.
- 4) *Nejstarší zřízení moravské za krále Vladislava, kniha pana Ctibora z Drnovic a kniha pana Jiřího Sedlnického*. Edd. V. Brandl. ČMM 39, 1865, s. 410–431.
- 5) I zde Brandl vyšel ze své starší studie: *Společenské poměry v naší vlasti před rokem 1620*. Brno 1866.
- 6) RADIMSKÝ, Jiří (red.) a kol.: *Průvodce po Státním archivu v Brně*. Brno 1954, s. 53 a 55 dodává, že k soustavnějšímu pojednání o vývoji zemského soudu na Moravě se Brandl nikdy (ani v úvodu k edici půhonných knih - viz níže) nedostal.
- 7) K hodnocení edice Drnovské knihy z pohledu Brandlových současníků a dneška srv. recenzi Antonína Mezníka (rec.): *Kniha Drnovská*. Právník 7, 1868, s. 488–492 a nověji: *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545*. (Pokus moravských stavů o revizi zemského zřízení). Historický úvod a edice. (Ed. D. Janiš) Brno 2005, s. 18n.
- 8) Totéž *mutatis mutandis* pro Tovačovskou knihu srv. MEZNÍK, A. (rec.): *Kniha Tovačovská*. Právník 8, 1869, s. 144–147 a nověji JANÍŠ, A. (ed.) *Práva a zřízení*, s. 19n.
- 9) *Kniha Rožmberská*. Kritické vydání opatřené poznámkami a glosářem. Edd. V. Brandl. Praha 1872, s. 25; krátká ukázka z Brandlovy předmluvy byla otištěna pod názvem: *O důležitosti knihy Rožmberské pro staré právnictví české a pro poznání tehdejší společnosti*. Moravská Orlice 1 (10), č. 9 (131), 25. 7. 1872, s. 1, č. 10 (132), 26. 7. 1872, s. 1.
- 10) *Kniha starého pána z Rožmberka. - Liber domini a Rosenberg*. In: *Codex juris Bohemici II/2*. (Ed. H. Jireček). Prague 1870, s. 68–98.
- 11) *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové*. Tomus I–VI. Edd. V. Brandl. Brunae 1872–1895.
- 12) *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Urkundensammlung zur Geschichte Mährens. VIII.-XIII. (1350–1407). Edd. V. Brandl. Brünn 1874–1897.
- 13) Ostatně Brandlovo jméno bývá často dáváno do souvislosti s obdobím určité stagnace v zemském archivu, což se nepochybně mohlo promítnout do jeho vztahu k tomuto vydavatelskému projektu – Radimský, J. (red.) a kol.: *Průvodce*, s. 46nn.
- 14) BRANDL, Vincenc: *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*. Brünn 1876; práce byla veskrze pozitivně přijata již současníky, nicméně nechyběly ani kritické hlasy – srv. ČELAKOVSKÝ, Jaromír (rec.): *V. Brandl: Glossarium illustrans bohemico-moravicae fontes*. Právník 15, 1876, s. 174–176, 208–212, 243–248. Čelakovský Brandlovi vytýká zejména nezřetelné odlišení českého a moravského vývoje, přílišný důraz kladený na zemské právo na úkor práva městského a upřednostnění moravského materiálu před českým.
- 15) BRANDL, Vincenc: *Nejstarší zřízení moravské za krále Vladislava, kniha pana Ctibora z Drnovic a kniha pana Jiřího Sedlnického z Choltic*. ČČM 39, 1865, s. 410–431; Týž: *Kniha Tovačovská*. ČČM 41, 1867, s. 342–364 a ČČM 42, 1868, s. 76–95.
- 16) Týž: *Příspěvky k historii práva českého*. ČMM 1, 1869, s. 1–25 (I. Kmeti v právě českém), s. 25–30 (II. O přísahách v českém právě); Týž: *Stav panský a rytířský*. ČMM 1, 1869, s. 145–184; Týž: *O deskách zemských a jiných veřejných zápisích chovaných při právě zemském v Čechách i na Moravě*. ČMM 2, 1870, s. 77–90,

- 111–117; Týž: *O hlavě čili mužobojstvu v právě českém*. ČMM 2, 1870, s. 145–167; Týž: *Právo lovecké na Buchlově*. ČMM 12, 1880, s. 21–43.
- 17) Týž: *Staročeské právo mezní*. Právník 8, 1869, s. 117–127, 155–166; Týž: *Staročeské řízení soudní*. Právník 8, 1869, s. 189–206, 225–234, 592–606, 621–636, 662–675, 696–713, 735–749, 772–787, 807–814; Týž: *Několik základních pojmů státního práva Českého*. Právník 9, 1870, s. 109–128, 181–200; Týž: *Poměry markrabství moravského ku koruně české*. Právník 9, 1870, s. 289–311, 326–343; Týž: *Dobývání peněz dlužných na rukojmích skrze ležení, lání a vyvolávání*. Právník 9, 1870, s. 422–433, 483–492, 513–522, 555–556; Týž: *Právní postavení ženského pohlaví v Čechách*. Právník 9, 1870, s. 757–778; Týž: *O vdání v právě českém*. Právník 9, 1870, s. 829–851; Týž: *Jakou úlohu má plniti historie práva českého? (Úvodní myšlenky k filosofii práva českého)*. Právník 10, 1871, s. 115–130, 187–194, 222–228, 259–264, 297–303; Týž: *Statuta Conradi*. Právník 12, 1873, s. 217–224, 253–259.
- 18) MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 2, dopis ze dne 15. února 1869: „*Velice nás potěšil ctěný dopis z dne 9. t. m., s nímž zaslal jste pojednání o „Staročeském právu mezním“ nabízející se k dalším pracím z oboru starého práva českého. Článek ten uveřejníme hned a milerádi přijmeme další pojednání podobná, ... Bude-li Vašnostem libo, rádi bychme viděli zpracování jednotlivých částí staročeského procesu, jakož o půhonu, o řezaných cedulích, o svědomí ap. v ten způsob, by povlovně podán byl věrný obraz celého řízení.*“
- 19) BRANDL, V.: *Staročeské řízení soudní*, s. 189.
- 20) Právník 3, 1864, s. 795; Právník 4, 1865, s. 250n. (instrukce pro sbírání a vypisování právnických termínů).
- 21) MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 1, dopis ze dne 11. prosince 1870: „*I co do Statut Ottonových i co do výkladu Knihy Rožmberské souhlasím s Vámi, že potřebí nám monografie, kteráž by zejména mladým právníkům byla přístupnější a pohodlnější než sbírky obšírné, obyčejně bez výkladu zůstavené. Jakých obtíží se při čtení Knihy Rožmberské naskýtá, vím z vlastní zkušenosti ... Pakli byste si přál, mohlo by se navrhnouti, aby Práv. Jednota svým nákladem vydala Komentár čili výkladem opatřené nové vydání Knihy této, od Vás sepsané a připravené.*“ Tamtéž, dopis ze dne 8. ledna 1871: „*Zaslaný od Vás díl Knihy Rožmberské obdržel jsem a učiním každým způsobem v týdenní schůzi a valné hromadě Práv. Jednoty návrh, aby Jednota vydal spis svým nákladem.*“ Srv. Právník 10, 1871, s. 89.
- 22) MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 2, dopisy Antonína Randy ze dne 7. a 23. února 1871. Srv. Právník 10, 1871, s. 99.
- 23) MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 1, nedatovaný dopis T. Černého.
- 24) Tamtéž, dopis Františka Fáčka ze dne 22. března 1871.
- 25) *Knihy Rožmberská*, s. 25.
- 26) Výstižnou charakteristiku všech edičních zpřístupnění Rožmberské knihy přinesl SKUTIL, Jan: *Edice staročeských próz*. Kritickobibliografický přehled. (Netištěná dipl. práce FF brněnské univerzity). Brno 1956–1957, s. 41–51.
- 27) MACIEJOWSKI, Aleksandr: *Historia prawodawstw słowiańskich* I. Warszawa, Lipsko 1832; KUCHARSKI, Andrzej (ed.): *Najdawniejsze pomniki prawodawstwa słowiańskiego*. Warszawa 1838, s. 227–278 (staročeská verze) a s. 279–335 (latinská verze).
- 28) *Knihy starého pána z Rosenberka*. In: Archiv český I. Edd. F. Palacký. Praha 1840, s. 447–484.
- 29) Tamtéž, s. 448n.
- 30) Od Maciejowského víme, že Hanka ve 30. letech 19. století připravoval rozsáhlejší práci o staročeském právu, v níž měly být otištěny tři nejstarší svody českého zemského práva, totiž Rožmberská kniha, Práva Ondřeje z Dubé a Řád práva zemského - MACIEJOWSKI, A.: *Historia* I, s. 242n.; k tomu ještě Legis-Glückselig, THORMUND, Gustav: *Wenceslaw Hanka*. Libussa XI, 1852, s. 345. Základní typologii právních pramenů a popis všech relevantních rukopisů podal HANKA, Václav: *Přehled pramenů právních v Čechách*. Abhandlungen der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, V. Folge, 2. Bd., Prag 1843, s. 151–176.
- 31) ČÁDA, František: *České edice historickoprávní*. Vědecká ročenka Právnícké fakulty Masarykovy university v Brně 5, 1926, s. 160n.
- 32) *Knihy Rožmberská*, s. 25.
- 33) MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 1, dopis ze dne 11. prosince 1870.

- 34) Drobné výhrady k lingvistické metodě uveřejnil ve své recenzi František BARTOŠ (rec.): *Kniha Rožmberská*. ČMM 1872, s. 92nn.
- 35) *Kniha Rožmberská*, s. 26.
- 36) Tamtéž, s. 25n.
- 37) Z korespondence s redakční radou Právnicka jasně vysvítá, že v tomto duchu bylo nové vydání také chápáno – MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 1, dopisy Tomáše Černého ze dne 11. prosince 1870 a nedatovaný dopis; Tamtéž, kart. č. 2, dopisy Antonína Randy ze dne 7. a 23. února 1871; rovněž Právník 10, 1871, s. 89, 99.
- 38) PALACKÝ, František: *Pomůcky ku poznánj staročeského práva i řádu saudnjho*. ČČM 19, 1835, s. 403. Svě názory však Palacký později přehodnotil a sepsání díla posunul za rok 1300 – *Kniha starého pána z Rosenberka*, s. 447.
- 39) Není bez zajímavosti, že za přispění Jednoty právnické měla být Brandlova edice předložena k posouzení znalci staročeské literatury, který měl poukázat na místa, jež by si zasloužila zevrubnějšího komentáře. Jeho jméno bohužel prameny neuvádějí – srv. MZA Brno. G 35 (Vincenc Brandl), kart. č. 1, dopis Františka Fáčka ze dne 22. března 1871.
- 40) *Kniha Rožmberská*, s. 16n.
- 41) Přehled jednotlivých editorských zpracování Rožmberské knihy pod zorným úhlem potřeby její nové editace přináší ŠTACHOVÁ, Naďa: *Na okraj možností nové editace tzv. Rožmberské knihy*. In: V. KNOLL (ed.): *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006*. Plzeň 2007, s. 66–75.
- 42) Srv. pozn. 10; nástin edičního plánu *Codexu* podává JIREČEK, Hermenegild: *Codex juris bohemici*. Právník 8, 1869, s. 261–267.
- 43) ČÁDA, F.: *České edice*, s. 163n.
- 44) Svě názory Jireček prezentoval v: *Příspěvky k literárnímu rozboru památníků práva slovanského v Čechách a na Moravě*. *Kniha starého pána z Rožmberka*. ČMKČ 36, 1862, s. 125–132.
- 45) *Kniha Rožmberská*, s. 18n.
- 46) *Kniha starého pána z Rožmberka*, s. 69 částečně též s odkazem na Palackého dřívější argumenty.
- 47) VESELÝ, Jiří: *Ke vzniku knihy Rožmberské*. (Rozšířená ukázka z větší práce.). Sborník věd právních a státních 35, 1935, s. 205.
- 48) *Kniha Tovačovská*, s. XXX.
- 49) Tamtéž, s. XXX.
- 50) *Kniha Drnovská*, s. V.
- 51) K hodnocení Brandlovy práce srv. KAPRAS, Jan: *Literatura českých právních dějin*. In: *Památník Spolku českých právníků Všehrd*, Praha 1918, s. 33n.

Zusammenfassung:

Nad'a Štachová: Vincenc Brandl als Editor Des Buches von Rosenberg.

Der Artikel beschäftigt sich mit der Persönlichkeit des mährischen Landesarchivars Vincent Brandl aus der Auffassung seiner Editionsversuche bei der Ausgabe der böhmischen und mährischen Rechtsdenkmäler. Obwohl die rechtshistorische Dimension in seiner Forschungstätigkeit einen bedeutsamen Teil darstellt, wurde Brandls konzentriertes Interesse für das Material rechtshistorischer Art in der Fachliteratur nicht genug reflektiert wurde. Die Präsentation seiner Editionstechnik am Beispiel unseres ältesten Rechtsbuches – sog. *Rosenberger Rechtsbuches* – hat gezeigt, dass es eben Vincent Brandl war, der die neuen Anregungen, an die wir noch heute anknüpfen können, gebracht hat. Brandls Beitrag besteht ohne Zweifel in erster Linie in der Applikation der vergleichenden Methode, in dem Nachdruck auf die historisch-vergleichende Sprachwissenschaft und in der Interpretation der einzelnen Rechtsinstitutionen.

Mgr. et Mgr. Naďa Štachová působí na katedře dějin státu a práva Právnické fakulty MU v Brně jako vědecký pracovník. Zabývá se českým zemským právem ve středověku a jeho prameny. Přípravuje kritickou edici tzv. Rožmberské knihy.

Tomáš Kalina je známý především jako editor II. dílu moravských zemských desek, kraj brněnský, zahrnujícího léta 1480–1566, kdy byly zemské desky psány jazykem českým.

Moravské zemské desky jsou pramenem pro poznávání historie Moravy, pro genealogii, topografii. Jsou národní kulturní památkou.¹⁾

Mohli bychom tedy zprávu o Tomáši Kalinovi začít rokem 1950, kdy byl tento II. svazek pro brněnskou cúdu konečně vydán.²⁾ Již v roce 1948 vydal pod svým jménem část olomouckou František Matějek.³⁾ I. díl zemských desek, od roku 1348 psaných latinsky, byl vydán v polovině 19. století, v roce 1856. Je spojen se jmény ředitele zemského archivu Petra rytíře Chlumeckého, zemského archiváře Josefa Chytila, ředitele zemských desek Karla Demutha, a Adolfa rytíře Wolfskrona.

Požadavek, aby byla vydána tiskem i druhá část zemských desek, zahrnující knihy z let 1480–1642 psané česky a v posledních sedmnácti letech tohoto období i německy, se rozhodla převzít Komise pro vydávání historických pramenů moravských při Matici moravské v Brně, která vydala v roce 1914 Ukazatele jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým Františka Černého, který nahradil starý a velmi neúplný jmenný rejstřík k zemským deskám, vzešlý ze spolupráce vydavatelů nejstarších zemských desek.

Tato komise, v jejímž čele stál ředitel českého státního gymnázia František Kameníček a zemský archivář Bohumil Navrátil, v letech před první světovou válkou dala pořídit opisy zemských desek z let 1480–1619 a pověřila profesora tohoto brněnského gymnázia Tomáše Kalinu, který byl jejím členem od roku 1906, v roce 1910 jejich přípravou k tisku.

Ještě před první světovou válkou se tak začalo s podporou olomouckého arcibiskupa a brněnského biskupa pracovat na opisování záznamů z let 1480–1619. Byla opsána jejich velká část, ale ne všechny. Pokračování v práci zabránilo vypuknutí války, když byly další subvence pozastaveny. Tomáš Kalina, jemuž byla komisi správa opisů svěřena, a jež tedy u něj zůstaly, je během následujících let postupně srovnal s originály, a materiál zhruba připravil k vydání. Z technických důvodů nebylo ale možné v následujících letech vydání tohoto díla uskutečnit.

Tomáš Kalina se narodil 5. prosince 1874 ve Šlapanicích na Moravě. Od školního roku 1888/89 studoval na českém vyšším gymnáziu v Brně. Zde ve školním roce 1895/96 celkem za osm let odmaturoval (8. července 1896), aby od roku 1896 pokračoval ve studiu na Filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Na seminárních vysvědčeních z let 1897 až 1900 se setkáváme se jmény slavných historiků Jaroslava Golla, Čenka Zírta, Josefa Kalouska, Josefa Pekaře. Tady se připravoval na své budoucí povolání středoškolského profesora zeměpisu (vlastivědy) a dějepisu.

V letech 1900–1901 působil jako suplující učitel na vyšším gymnáziu v Přerově. Učil zde zeměpis a dějepis, češtinu a němčinu.⁴⁾ Dne 16. března 1901 napsal Bohumil

Navrátil (1870–1936) Tomáši Kalinovi dopis, v němž se jej otázal, zda by byl ochoten převzít suplentské místo v Brně. Kdyby se k tomu odhodlal, měl Navrátila o svém záměru uvědomit.⁵⁾

V letech 1901–1905 byl suplujícím učitelem na vyšší reálné škole v Brně. Zkoušku učitelské způsobilosti vykonal 13. prosince 1901. Učil opět zeměpis a dějepis. Na konci školního roku 1902/03 si vzal zdravotní dovolenou.⁶⁾

Dne 22. července 1902 se oženil s Karolinou (Karlou) Rosenbergovou (* 13. prosince 1878). Z tohoto svazku se potom narodily tři děti: Drahomíra (17. července 1903 – 10. května 1922), Jaromír (23. července 1905 – 15. června 1927) a Jaroslava (* 10. dubna 1908).⁷⁾

Zeměpis a dějepis vyučoval i na vyšším gymnáziu v Uherském Hradišti, kde působil od školního roku 1905/06 do konce školního roku 1906/07. Byl skutečným učitelem, profesorem. Stal se správcem zeměpisných a dějepisných sbírek a mincí. Do výroční zprávy gymnázia přispěl svou statí: O poměru nižšího práva v Letovicích k vyššímu právu v Brně.⁸⁾

S Bohumilem Navrátilem si dopisoval o možnosti pořádat v městském archivu tamní dochovanou registraturu, o poměrech na zdejším gymnáziu, o svých zkušenostech, historické práci a přednáškové činnosti, o poměrech mezi brněnskými historiky a jejich vztazích. Patrně z této doby pochází jeho celoživotní zájem o místní archeologický výzkum, o Velehrad.⁹⁾

V roce 1907 se stal profesorem na prvním českém státním gymnáziu v Brně, kde působil až do odchodu do penze na konci školního roku 1934/35. S přestávkami spravoval zeměpisné a dějepisné sbírky.

Škola byla u něj na prvním místě a bylo zapotřebí jí věnovat hodně sil. Vědecká práce byla pro středoškolského profesora až na druhém místě, i když, co se možností týče, byl na počátku svého působení na gymnáziu v Brně o poznání optimističtější. Měl zájem o dějiny svých rodných Šlapanic, práce kterou však ani po vydání zemských desek nedokončil.¹⁰⁾ Po celý život se věnoval drobné přednáškové činnosti.

Za celou jeho kariéru na tomto brněnském ústavu jej několikrát postihly i vážnější zdravotní problémy, které se potom ve výročních zprávách gymnázia projevíly záznamy o zdravotních dovolených.¹¹⁾

Od 15. dubna 1909 měl až do konce školního roku úplnou dovolenou pro nemoc. Dále v obou pololetích školního roku 1909/10 měl poloviční dovolenou pro nemoc. Po první světové válce měl od 3. ledna do 14. února 1919, a od 14. listopadu 1921 do 31. ledna 1922 úplnou dovolenou pro nemoc. Dne 1. ledna 1923 odešel ředitel ústavu Dr. František Kameníček na dovolenou a zatímní správou byl pověřen senior profesorského sboru, profesor Ignát Vališ. Ve školním roce 1934/35 měl profesor Tomáš Kalina ze zdravotních důvodů po celý školní rok zdravotní dovolenou.

Dlouho se nezdálo, že by pokračování edice zemských desek z poloviny 19. století mělo spatřit světlo světa. Ale 15. března 1931 byly zemské desky do archivu převzaty společně s dalším materiálem od vrchního soudu v Brně, čímž se změnila podmínka pro jejich studium. Oproti dřívějším vydavatelům latinsky psaných starších zemských desek, měli jejich následovníci výhodu pohodlí badatelny v zemském archivu.

Když byl později vydavatelský úkol Tomáše Kaliny omezen jen na edici brněnských zemských desek, usiloval o vyřešení četných edičních problémů. Výsledky této jeho práce potom mohl využívat i editor olomouckých zemských desek dr. František Matějka.

KALINOVÍ RODIČE A SVOBODNÁ SESTRA BARBORA
(VŠECHNY FOTOGRAFIE K ČLÁNKU POSKYTL JOSEF KOPECKÝ)

Když Tomáš Kalina odcházel do důchodu, nejspíš ještě netušil, že nejvýznamnější počin na poli edičním jej teprve čeká. Na slavnostní schůzi 14. dubna 1936 se ředitelství Hypoteční a zemědělské banky moravské v Brně usneslo u příležitosti svého jubilea, šedesátiletého trvání banky, věnovat Moravskému zemskému archivu v Brně pro vydání starých moravských zemských desek z let 1480 až 1618, psaných jazykem českým, částku celkem 200 000 Kč splatnou v ročních částkách 40 000 Kč po dobu 5 let, čímž umožnilo realizovat záměr, jehož naplnění se dlouhou dobu odkládalo do budoucna.

Hypoteční a zemědělská banka moravská pak 21. dubna 1936 oznámila své usnesení o daru archivu. Vydávání měl řídit Moravský zemský archiv a akce mu neměla přinést žádné vlastní náklady. Historická komise Matice moravské nato 6. června 1936 jednoznačně přivítala spolupráci se zemským archivem na tomto velkém edičním podniku a bylo s ní jednáno o tom, aby archivu bezplatně přenechala své opisy zemských desek.

V té době však všechny požadovaný materiál neměla u sebe, a zdůvodnila to tím, že svou práci profesor Tomáš Kalina dosud historické komisi nepředložil, a to ani vcelku, ani z části. Proto současně historická komise požádala Tomáše Kalinu, aby tento svůj materiál na krátkou dobu předal jednateli komise univerzitnímu profesoru dr. Eugenu Dostálovi. Po jeho co nejrychlejším posouzení komisí chtěla zemskému archivu oznámit svůj názor a představu o podobě případné spolupráce.¹²⁾ Ze dne 3. prosince 1936 pochází dopis Historické komise, jímž byly opisy zemských desek zemskému archivu bezplatně předány.

Členové historické komise sdělili, že by byli rádi, aby se zřídila komise, která by vydávání zemských desek řídila, a v ní aby byli zastoupeni. Dr. Hrubý byl však proti tomu, neboť zemskému archivu musela být podle jeho mínění zachována samostatnost. Ani Kalina nechápal, k čemu by se pro vydávání zemských desek zřizovala taková

komise. Stačila by mu dohoda o tom, do jaké míry se budou v Brně řídit svazkem pražské edice.¹³⁾

Dohodou ředitelství zemského archivu bylo s Kalinou ujednáno, že on sám si vezme k vydání zemské desky brněnské. Kalina pak během prázdnin roku 1936 pokračoval ve své práci s opisy na přípravě brněnské části zemských desek pro tisk. Kromě toho bylo třeba znovu opsat několik knih olomoucké řady, čímž se zase zabýval dr. Augustin Uher.¹⁴⁾

Na podzim měl Kalina již velkou část připravenou, čímž Hrubého samozřejmě potěšil. Upravil pro tisk, pokud to bylo možné, brněnské knihy z doby jagellonské, tj. knihu 11.–17. Ovšem Hrubý kvůli samotnému tisku očekával, že Kalina bude mít brzy připraveno ještě více materiálu.

Hypoteční banka se už dotazovala, kdy se začne s tiskem. Dne 3. srpna 1936 totiž napsala Hypoteční a zemědělská banka moravská zemskému archivu dopis, v němž upozornila na jeho sdělení z 30. dubna 1936, ve kterém archiv sliboval, že předloží všechny příslušné návrhy na vydání moravských zemských desek k informaci a ke schválení asi koncem června a zároveň prosila, aby byl předložen plán celého díla i vhodný rozpočet nákladů.¹⁵⁾

Nato podal 12. srpna František Hrubý bance zprávu, ve které jí situaci vysvětlil. Plán vydat moravské zemské desky z let 1480–1618 byl od doby Petra Chlumeckého jako vydavatele předchozí latinské části zemských desek, vzat znova v úvahu před čtvrt stoletím nově ustavenou Historickou komisí pro vydávání historických pramenů moravských, v jejímž čele stál ředitel František Kameníček a zemský archivář Bohumil Navrátil.

Komise, která chtěla vydávat zejména korespondenci olomouckých biskupů z doby předbělohorské a která dostávala zemskou subvenci a subvenci olomouckého arcibiskupa dr. Františka Bauera, vzala do svého programu i otázku zemských desek, za jejichž editora byl ustanoven profesor brněnského gymnázia Tomáš Kalina. Když začala 1. světová válka, byly pozastaveny i příslušné subvence a plány komise byly takřka pohřbeny. Z předsevzatých úmyslů se skutečně nepodařilo uskutečnit nic víc, než že v posledních letech před válkou byla na náklad subvencí opsána pro tisk značná část zemských desek, která zůstala u ustanoveného vydavatele profesora Kaliny.

Když ředitelství Hypoteční banky svým laskavým darem umožnilo vydání desek, záleželo Františkovi Hrubému na tom, aby byla urychlena práce a zmenšeny náklady. Zejména mu šlo o dvě věci: 1. aby získal prof. Tomáše Kalinu, který právě odešel do penze, za jednoho vydavatele desek, a pak 2. aby před čtvrt stoletím pořízené opisy získal pro nynější vydávání.

První věc se podařila a Kalina, který již svého času učinil pro vydání díla mnoho, ihned k plánu přistoupil a prohlásil, že je ochoten se práce zúčastnit. Druhou věc se však dosud uskutečnit nepodařilo z toho důvodu, že předseda příslušné Historické komise prof. dr. Bohumil Navrátil byl těžce nemocen a také v červenci zemřel.

Jednání před prázdninami skončila tím, že Historická komise ředitelství zemského archivu písemně oznámila, že věc schvaluje, požádala však ještě o vyřízení některých formalit, např. jak by účast Historické komise při vydání měla být označena apod., k jejichž vyřízení pro nastalé prázdniny už nedošlo.

Hrubý vůbec nepochyboval, že se dospěje k dobrému výsledku tohoto jednání. Zatím bylo zařízeno, že Kalina v této době stále pracoval na tom, aby co nejdříve při-

KARLA KALINOVÁ

TOMÁŠ KALINA

pravil první díl k vydání. Jak situace momentálně vypadala, měl mít Kalina svůj svazek publikace připraven do konce roku, takže počátkem roku následujícího by bylo možné začít s tiskem. Po několika letech hodnotil tuto snahu co nejdříve začít s vydáváním Tomáš Kalina z jiné pozice a byl by jistě některé věci dělal jinak, aby ve vydaném textu bylo co nejméně chyb, nejlépe žádných.

Banka se podle Hrubého patrně domnívala, že se zemské desky dají tisknout jako noviny a že nestačí utrácet to, co jim nabízejí ročně, tj. 40 000 Kč, počítaje v to i rok 1936. Hrubý zástupce banky ujistil, že v příštím roce se budou tisknout dva svazky najednou, proto je třeba peníze ponechat v rezervě.

Z té příčiny se také rozhodl poslat k Tomáši Kalinovi dr. Augustina Uhra s prosbou, aby mu laskavě dal k dispozici první svazek olomouckých desek, aby je připravoval také již k tisku. Uher právě dokončoval opisování zbývajících olomouckých knih, takže by ani neměl dále co dělat. Do práce se zapracovával tak, že měl být schopen převzít k vydání druhou část zemských desek vedle Kaliny.¹⁶⁾

Poněvadž Uher pracoval velmi pečlivě a rychle, Hrubý doufal, že s opisováním bude hotov v říjnu 1936, načež by byl pověřen přípravou první olomoucké knihy k vydání. Tato práce si měla vyžádat několik měsíců, ale na jaře příštího roku s ní mohl být v nejlepším případě také hotov.¹⁷⁾

Kalina také potřeboval pracovat i s originály uloženými v zemském archivu a dohodnout se s Františkem Hrubým ještě na některých podrobnostech úpravy. Musel zjistit, hlavně z Vlastivědy moravské, některé vesnice a trati a několik nejistých dat. Dále se potřeboval na některé věci zeptat předem znalce staré češtiny, aby toho nebylo potřeba teprve při korektuře. V Historické komisi byl pro Kalinu tímto filologickým rád-

cem profesor Stanislav Souček. Později mu pomáhal profesor František Trávníček.¹⁸⁾

Komise pro vydávání historických pramenů při Matici moravské 3. prosince 1936 oznámila zemskému archivu, že se jednomyslně usnesla postoupit opisový materiál moravských zemských desek shromážděný ve dvanácti krabicích bez náhrady zemskému archivu v Brně.

Očekávala však, že v úvodu k prvnímu svazku bude vhodným způsobem vzpomenu ta iniciativa Historické komise. Zemský archiv se měl zavázat vydat převzatý materiál podle zásad soudobé ediční techniky.

Kdyby zemský archiv přestal moravské zemské desky vydávat, vyhrazovala si Matice moravská právo k zbylému materiálu i ediční právo a veškerá nakladatelská práva. O deponování již vydaného materiálu se měl zemský archiv vždy po vydání každého svazku dohodnout s Maticí moravskou. A konečně si Matice moravská vyhradila, aby zemský archiv dal zdarma dvacet volných výtisků každého svazku k dispozici Historické komisi Matice moravské.¹⁹⁾ Moravský zemský archiv na tyto podmínky přistoupil a zahájil přípravné kroky k tisku moravských zemských desek.

Požadavek Historické komise na 20 volných exemplářů z každého vytištěného svazku se zdál vydavatelské komisi určené k řízení finanční stránky podniku vzhledem k ceně a nákladu vysoký, ale pokud by na něm trvala, dostala by je.²⁰⁾

Dopisem ze dne 18. prosince 1936 František Hrubý opět zhodnotil situaci kolem financování edice pro Zemědělskou a hypoteční banku. Načež byla počátkem roku 1937 z podnětu banky vytvořena vydavatelská komise, která měla celý podnik po finanční stránce řídit. Tato komise byla zřízena v zájmu co nejlepšího technického provedení díla a hladkého postupu při tisku a pozdějším vydávání. Řešila a rozhodovala všechny důležité otázky. Za archiv v ní byl jeho ředitel František Hrubý, za banku ředitel dr. Otakar Vlácilík a ředitel Ježek.²¹⁾

Vrchním redaktorem edice se stal ředitel zemského archivu František Hrubý. Jeho redakční honorář byl 25 Kč za jeden tiskový arch o 16 velkých stranách. Tomáš Kalina měl pracovat na brněnské části zemských desek, a jeho ediční honorář měl činit 350 Kč za jeden tiskový arch o 16 velkých stranách.²²⁾

Do archivu byl v roce 1936 prozatímně přijat historik dr. Augustin Uher, který se měl po zapracování věnovat olomoucké části. Augustin Uher se tedy dal do opisování dosud neopisaného textu. Dokončil opsání oné části olomouckých zemských desek, která chyběla, a začal připravovat k edici opisy jejich nejstarší části z let 1480–1510.

Dostával měsíční plat 800 Kč z částky věnované bankou na edici a jeho ediční honorář měl činit 200 Kč za jeden tiskový arch o 16 velkých stranách, který by se změnil na úroveň, jaká byla přiznána Tomáši Kalinovi poté, co by získal stálé místo. Na jaře následujícího roku z archivu odešel, neboť pro něj nebyla, jak se mu tehdy zdálo, reálná šance na získání stálého místa v archivu.

V roce 1937 se poté, co byla 25. února 1937 ve výběrovém řízení rozhodnutím vydavatelské komise vybrána tiskárna Typos (dalšími uchazeči o zakázku byly tiskárny A. M. Polygrafia a Novina), začalo s tiskem brněnské části desek.²³⁾ Dne 2. dubna 1937 souhlasila vydavatelská komise s žádostí tiskárny Typos z března toho roku, již tiskárna žádala komisi, aby vzala při financování na vědomí nárůst cen papíru.²⁴⁾

Profesoru Tomáši Kalinovi bylo ředitelstvím zemského archivu 5. dubna 1937 oznámeno, že je pověřen vydáním moravských zemských desek brněnské cúdy. Byl pověřen na tak dlouho, dokud by od edice snad sám neustoupil.²⁵⁾ S tiskem brněnských

zemských desek se pak hned nato začalo.

Dne 27. července 1937 napsal Tomáš Kalina z Tišnova Františkovi Matějkovi, který chtěl mít alespoň jeden tiskový arch zemských desek v definitivní úpravě. Kalina jej ale neměl. Poradil mu proto, aby se zeptal v tiskárně Typos, jestli už mají opraveny první dva archy lomené sazby. Mohli by mu je dát. Ale osobně si myslel, že by Matějkovi zatím stačilo, kdyby si prohlédl rukopis 14. a 15. knihy zemských desek brněnských, který před svým odchodem do Tišnova upravil pro tisk. Měl být k dispozici v zemském archivu.

Tomáš Kalina právě upravoval třetí krabici opisů brněnských desek, pokud to bylo bez pomůcek možné. Po dosavadních zkušenostech se mu ale zdálo, že to jde i bez nich celkem dobře. Také při podrobném studiu Trávníčkovy Historické mluvnice se mu ještě leccos vyjasnilo.²⁶⁾ V roce 1938 se začalo i s tiskem olomoucké části desek.

Během roku 1937 se začala rýsovat možnost stálého místa v archivu, neboť kromě Františka Hrubého směřoval na filozofickou fakultu i dr. Jindřich Šebánek, a protože Augustin Uher z archivu odešel, musel František Hrubý řešit otázku, komu tuto práci na olomoucké části desek svěří. Těsně před svým odchodem na univerzitu František Hrubý 27. září 1937 předal po Augustinovi Uhrovi Františkovi Matějkovi za stejných podmínek vydání olomouckých zemských desek, na jejichž přípravě se účastnil již od jara 1937.²⁷⁾

Dnem 1. října 1937 odešel z archivu František Hrubý, když byl jmenován řádným profesorem filozofické fakulty Masarykovy univerzity, což vzali zástupci Hypoteční a zemědělské banky moravské na vědomí. Jeho místo v tříčlenné vydavatelské komisi chtěl převzít archivní komisař dr. Rudolf Hurt.²⁸⁾

Zástupci banky se zpočátku domnívali, že František Hrubý nebude chtít tuto funkci i nadále zastávat. Tento však při rozhovoru s nimi projevil přání pokračovat v této práci a v komisi zasedat, a tak archivu sdělili, že nebude zatím třeba personální složení komise měnit.²⁹⁾

Vedení celého podniku měl proto ve svých rukou i po svém odchodu z archivu František Hrubý. Rudolf Hurt se tak na toto místo dostal až po smrti Františka Hrubého v roce 1943, když byl do komise pro vydávání moravských zemských desek jmenován.³⁰⁾

Toto sdělení banky bylo posledním písemným aktem v jednání o vydání moravských zemských desek mezi bankou a archivem ještě v roce 1941. Všechno další jednání s bankou a s tiskárnou vedl samostatně František Hrubý.

O tom, jak daleko pokročil tisk zemských desek, nebylo archivu úředně nic známo, a to až do roku 1943, kdy na žádost banky byl archivem 17. května 1943 za zemřelého Františka Hrubého do komise pro vydávání moravských zemských desek jmenován vedoucí – správce zemského archivu vrchní archivní komisař dr. Rudolf Hurt.³¹⁾

Tisk zemských desek si kvůli rozsahu práce a četným technickým potížím vyžádal dobu několika let. Především pak příprava rejstříku, a to zejména věcného, byla spojena s velkými obtížemi. Měla si z toho důvodu vyžádat ještě další delší dobu k uskutečnění. Proto, aby se tento základní pramen moravské historie stal co nejdříve přístupným odborné veřejnosti, se zemský archiv v roce 1944 rozhodl vydat zemské desky pro léta 1480–1566 bez rejstříku, který měl vyjít až po 2. světové válce.

Zápisy z let 1480–1566 byly již vytištěny, na rejstříku se ještě pracovalo. Toto řešení nebylo ani tehdy považováno za nejlepší, ale vzhledem k možnostem a době

bylo těmi, kteří o něm rozhodovali, bráno jako nezbytnost.

Z ministerstva vnitřní věci přišel podnět, aby tiskárně Typos v Brně bylo dáno povolení k tisku posledního archu zemských desek, a povolení pro tisk titulu obou svazků. A současně ministerstvo žádalo, aby mu byl co nejdříve předložen jeden k tisku již připravený titul, předmluva a úvod. Vydavatelé měli být informováni o tom, že předmluva pro každý svazek nemá mít více než čtyři strany.³²⁾

K dokončení záměru však již pro skončení 2. světové války nedošlo a Kalinův II. svazek zemských desek vyšel až v roce 1950.

Poznámky:

- 1) MZA, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 82–154, řada olomoucká a brněnská; inv. č. 82 a 120 jsou zdigitalizovány.
- 2) Kalina Tomáš (ed), *Moravské zemské desky (1480–1566)*. II. Kraj brněnský, Praha 1950, 573 s.
- 3) Matějka František (ed), *Moravské zemské desky (1480–1566)*. II. Kraj olomoucký, Brno 1948, 571 s.
- 4) Roční zpráva o stavu c. k. vyššího gymnasia v Přerově ve šk. roce 1899/1901, s. 23, 25.
- 5) MZA, G 298 Kalina Tomáš, korespondence mezi Bohumilem Navrátillem a Kalinou, dopis ze 16. března 1901, kr. č. 1; Bohumil Navrátil byl historikem, archivářem, profesorem obecných dějin na Masarykově univerzitě v Brně a jejím rektorem v letech 1926–1927. V letech 1900–1908 úředníkem Univerzitní knihovny v Brně, 1908–1920 moravským zemským archivářem, 1920–1921 prvním děkanem Filozofické fakulty MU, 1919–1935 správcem Archivu města Brna (později si ponechal jen vrchní dozor), 1920–1936 řádným profesorem MU (vědní obor historie). Od roku 1906 členem Komise na vydávání historických památek moravských při Matici moravské (později jejím místopředsedou a předsedou), redaktorem ČMM (1914–1936), v roce 1923 místopředsedou, a později předsedou Maticínského výboru (1925–1933).
- 6) XXI. výroční zpráva c. k. vyšší reálné školy v Brně. Vydaná ředitelstvím na konci školního r. 1901/1902, v Brně 1902, s. 12, 14.
- 7) MZA, G 212 Osobní a pensijní spisy, Tomáš Kalina, č. 4815.
- 8) XXII. výroční zpráva cís. král. českého vyššího gymnasia v Uh. Hradišti za školní rok 1905–1906, O poměru nižšího práva v Letovicích k vyššímu právu v Brně. Napsal prof. Tomáš Kalina, s. 1–24.
- 9) MZA, G 57 Kalina Tomáš, korespondence mezi Navrátillem a Kalinou, dopisy z 14. srpna 1905 a 11. listopadu 1905, kr. č. 3; MZA, G 298 Kalina Tomáš, korespondence mezi Navrátillem a Kalinou, dopisy z 28. října 1905 a 15. března 1906, kr. č. 1.
- 10) MZA, G 298 Kalina Tomáš, korespondence mezi Aloisem Pojzlem ze Šlapanic a Kalinou, dopis ze 4. února 1909, kr. č. 1; MZA, G 298 Kalina Tomáš, korespondence mezi Tomášem Kunštátským ze Šlapanic a Kalinou, dopisy z 23. února 1938, 23. listopadu 1938, 6. října 1939 a 25. prosince 1941, kr. č. 1. Tomáš Kalina v té době přispěl do Šlapanského zpravodaje, jak je v korespondenci nazýván.
- 11) Detailní pohled na zdravotní situaci, finanční výpomoci a platové podmínky Tomáše Kaliny během jeho působení coby středoškolského pedagoga, studium jeho dětí, poskytuje jeho osobní a pensijní spis. MZA, G 212 Osobní a pensijní spisy, Tomáš Kalina, č. 4815.
- 12) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, Historická komise č. j. 1/36-37, MZA, č. j. 3305/36.
- 13) VAVROUŠKOVÁ A.: *Desky zemské království českého, Kvatern trhový běžný z let 1541–1543*, sv. 1, 1935.
- 14) MZA, G 450 Hrubý František, Prof. PhDr., korespondence mezi Hrubým a Kalinou, dopis z 24. června 1936, inv. č. 20, kr. č. 6.
- 15) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 1993/36.
- 16) MZA, G 298 Kalina Tomáš, korespondence mezi Hrubým a Kalinou, dopis z 1. září 1936, kr. č. 1.
- 17) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 1994/36.

- 18) MZA, G 450 Hrubý František, Prof. PhDr., korespondence mezi Hrubým a Kalinou, dopis z 29. srpna 1936, inv. č. 20, kr. č. 6.
- 19) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, Historická komise, dopis ze dne 3. prosince 1936.
- 20) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 2248/37.
- 20) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 181/1937; Hypoteční a zemědělská banka moravská, č. j. J/J 1545/37.
- 22) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 3305/1936.
- 23) Originál protokolu o schůzi komise řídící tisk moravských zemských desek zaslala Hypoteční a zemědělská banka moravská v Brně Františkovi Hrubému 1. března; MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 803/1937.
- 24) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 805/1937.
- 25) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 803/1937.
- 26) MZA, G 616 Matějek František, PhDr. CSc., korespondence mezi Matějkem a Kalinou, dopis z 24. července 1937.
- 27) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 2247/37.
- 28) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, č. j. 2873/1937.
- 29) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, Hypoteční a zemědělská banka moravská, č. j. 57394/37 (MZA v Brně, č. j. 2873/1937).
- 30) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, Landesbank für Mähren (früher Mährische Hypotheken- und Landeskulturbank), (Zemská banka pro Moravu v Brně), dopis ze 14. května 1943; č. j. 1462/43.
- 31) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, Landesbank für Mähren (früher Mährische Hypotheken- und Landeskulturbank), (Zemská banka pro Moravu v Brně), dopis z 6. června 1943.
- 32) MZA, B 313, A 3: spis o fondu, Landesbank für Mähren, dopis z 18. prosince 1944.

Zusammenfassung:

Pavel Fric: Tomáš Kalina – Mittelschulprofessor und Herausgeber der mährischen Landtafel.

Tomáš Kalina wurde am 5. Dezember 1874 in Šlapanice (Schlapanitz) in Mähren geboren. Ins historische Bewusstsein hat er sich dank seiner langjährigen Teilnahme an der Herausgabe der heute zum Nationalkulturdenkmal gewordenen mährischen Landtafel unauslöschlich eingeschrieben.

Zu dieser Tätigkeit kam er bereits als Geographie- und Geschichtspräsident an einer Mittelschule im Jahre 1910. Damals wurde er nämlich von der Kommission für Herausgabe der mährischen historischen Quellen bei der Kulturvereinigung *Matice moravská* in Brno (Brünn), deren Mitglied er seit dem Jahre 1906 war, eingesetzt als Verwalter und Bearbeiter von Abschriften der Landtafel aus den Jahren 1480–1619, die kurz vor dem Ausbruch des Ersten Weltkrieges aus den Subventionen angeschafft wurden. Er sollte sie mit den Originalen vergleichen und für den Druck vorbereiten.

Am 15. März 1931 wurde die Landtafel vom Obergericht in Brno in das Landesarchiv übernommen, wodurch die Bedingungen für ihr Studium sich veränderten. Eine lange Zeit war es nicht möglich, den verfolgten Plan zu verwirklichen. Erst nach jahrelangem Warten auf einen geeigneten Augenblick, trat eine günstige Lage ein, als er im Jahre 1935 von seiner lebenslangen Wirkungsstätte an dem tschechischen Staatsgymnasium in Brno wegging, wo er vom Jahre 1907 gearbeitet hatte. Damals wurde das Projekt von der Direktion der Mährischen Hypotheken- und Landwirtschaftsbank in Brno finanziell unterstützt, die dem Mährischen Landesarchiv Geld für die Herausgabe der Tafel zur Verfügung stellte.

Mgr. Pavel Fric působí jako archivář v Moravském zemském archivu v Brně. Zde je od roku 2005 správcem fondů skupiny A, což jsou fondy stavovské a samosprávné zemské správy a zemských úřadů a institucí.

HISTORIOGRAFIE DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ

JAKO PRAMEN PRO POZNÁNÍ KOLEKTIVNÍ TOTOŽNOSTI MORAVSKÝCH NĚMČŮ

Milan Řepa

„Historie moravská, jen když pojme a pronikne úplný život všesměrný, když uměle se utváří, když živou bezvášnivostí vykládati bude děje samé o sobě beze vší příchuti zvláštní; tuť vpravdě prospěje ku sebevědomosti moravské, potvrdí víru a lásku ku mocnáři dědičnému, upevní smýšlení náboženské, povzbudí a posilní přesvědčení, že svatá prozřetelnost povolala Rakouské mocnářství k tomu, čím býti se vynasnažuje.“¹⁾ Tato slova napsal Petr Chlumecký v úvodu své stati *O dějepisu Markrabství moravského a zpytování pramenů jeho*, jedná se o český překlad německého originálu z roku 1856.²⁾ Ve zkratce se vyjadřuje k tomu, oč jde v tomto příspěvku – totiž o vztah dějepisného díla a jeho autora k různým formám kolektivního vědomí, jako jsou národní vědomí, vztah k územním či politickým celkům, loajalita k monarchii a jejímu panovníkovi, náboženské vyznání a vztah k církvi, ale také třídní či stavovské vědomí a kulturní patriotismus.

Pátrání po kolektivním historickém a společenském vědomí moravských Němců je jedním z možných podnětů, proč se k německy psané historiografii na Moravě v 19. století vracet.³⁾ Není třeba přitom zdůrazňovat notorický poznatek, že historické vědomí, a obzvláště to platí pro 19. století, představuje jeden ze základů společenské identity. Dějepisné práce pak plní dvojí úlohu – jednak zrcadlí stav kolektivního vědomí v určitém kulturně-politickém prostředí, v němž vznikly, jednak mohou toto vědomí utvářet, vtiskovat mu obsah. Ačkoliv se budeme pohybovat v druhé polovině 19. století a na počátku století následujícího, tedy v období, kdy historiografie usilovala o faktografickou přesnost a nezájatost, jsou dějepisná díla poznamenána politickými hledisky autora, jeho sociální příslušností, kulturními modely myšlení. Jinými slovy, přes veškerou snahu o vědeckost vytvářely sledované dějepisné práce mýty a naplňovaly tak společenské potřeby.

Vztah dějepisného díla k souřadnicím kolektivního vědomí je bezpochyby zřetelnější v rozsáhlejších historických pracích – v syntézách, biografiích, zkrátka v dílech, která pokrývají delší časové období a v nichž má autor více prostoru pro úvahy, soudy, hodnocení, pro zdůraznění některých událostí na úkor jiných, pro charakterizaci svých postav. Německy psané dějepisectví na Moravě té doby bohužel nenabízí mnoho takzvaných velkých vyprávění o národních či zemských dějinách; jejich nedostatek vynikne zvláště ve srovnání s Čechami, kde v té době vznikly rozsáhlé syntézy Palackého a na německé straně Schlesingerova a Bachmannova.⁴⁾ Přesto i na Moravě nacházíme v dějepisných pracích bohatý materiál vypovídajícího o politické, společenské a kulturní atmosféře v 19. století.

Předkládaná studie se zaměřuje na tři díla, která se zdají být k danému účelu nejvhodnější. Napsali je historici, které lze považovat za reprezentanty německé historiografie na Moravě v 19. a na počátku 20. století – Petr Chlumecký, Christian d'Elvert a Bertold Bretholz. Je to výběr sice reprezentativní, ale úzký. Umožní nicméně alespoň určitou sondu, jejíž poznatky by měly být upřesněny, rozvity nebo korigovány studiem založeným na širším materiálu.

Zastavme se nejprve u fenoménu moravského zemského patriotismu. Vztah k zemi,

k Moravě, se ve zmiňovaných dílech projevuje více volbou témat než jejich interpretací. Ačkoliv nepopírají spojitost obou korunních zemí, soustátí zemí České koruny nepředstavuje pro uvedené historiky celek, s nímž by je pojil nějaký citový vztah; naopak ve svých pracích vždy spíše zdůrazňovali, co obě země rozděluje. Podobně tomu bylo i s dalším historickým celkem – Velkou Moravou. I pro německé historiky druhé poloviny 19. století byla Velká Morava tématem, nikoliv však tak důležitým jako pro jejich starší, například osvícenské předchůdce, a už vůbec ne tak emocionálně vypjatým jako pro historiky české národnosti.

Kapitola o velké Moravě neschází v Bretholzových *Dějínách Moravy*.⁵¹ Bretholz velebí tuto dobu jako dobu moravské samostatnosti, kdy byla Morava mocnou říší: „Rastislav a Svatopluk na politickém, Cyril a Metod na církevním poli se svou působností povznesli z úzkého kruhu dějin země. Činností svých apoštolů Morava stala se v 9. století rodištěm velké národní církve, východiskem pro veškerou slovanskou literaturu. Skvělejšími sice pro okamžik, ale daleko skrovnějšího dosahu pro budoucnost byly politické vymoženosti onoho období. (...) Moravští panovníci se sice podvolili ku zdánlivým holdováním a formálním prohlášením poslušnosti, ale že se rozhodně bránili opravdovým útokům na svou samostatnost. Že však tímto způsobem říši nezajistili samostatnost, o tom dějiny poučují. Význam moravské říše pro politické dějiny v tom poznávám, že tvoří takřka kostru, na které v potomních stoletích se stavěl slovanský stát v Čechách.“ Signifikantní je, jak Bretholz hodnotí období následující po zániku velkomoravské říše: „Pak upadla do cizí moci a bezvýznamnosti, z níž ji vyprostil až Fridrich Barbarossa, když z ní učinil markrabství.“⁶¹ Téma Velké Moravy však postupně ztrácelo pro německé historiky na atraktivitě; výmluvně o tom vypovídá skutečnost, že o desetiletí později Bretholz ve svých *Geschichte Böhmens und Mährens* nevěnuje Velké Moravě ani samostatnou kapitulu, když velkomoravskou historii rozpustil v kapitole nazvané „Die slavische Einwanderung“.⁷¹

Platí pro dějepisce v Čechách i na Moravě, že v 19. století se pozornost historiků zaměřovala převážně na středověké, méně již na raně novověké dějiny. Právě nad středověkou látkou se tříbila interpretační schémata dějin českých zemí, okolo středověkých témat se vrstvil nejvíce mýtů, stěžejní okamžiky středověkých dějin vzbuzovaly nejvášnivější polemiky. Výkladové strategie se u českých a německých historiků různily už při stanovování mezníků dějin českých zemí a zvláště v hodnocení jejich významu. Zatímco pro české historiky (české ve smyslu národním, nikoliv zemském) bylo počínaje Palackým vrcholným okamžikem středověkých dějin českých zemí husitství, nepřekvapuje, že pro německé historiky představovala klíčovou událost německá kolonizace ve 13. století. Kolonizace pro ně znamenala spojitost mezi přítomností a minulostí. Připomeňme si, že i Palacký oceňoval přínos německé kolonizace pro české země; němečtí historici z ní však učinili epochální událost v českých dějinách a přisoudili kolonistům úlohu nositelů civilizace.

Typický příklad, jak němečtí historici hodnotili význam pronikání německého živlu do Čech a na Moravu, nabízí dílo *K dějinám Němectva v Rakousku-Uhersku* Christiana d'Elverta.⁸¹ Hlavní přínos kolonizace (k níž připojuje ještě příchody Němců, a to hlavně mnichů, před 13. stoletím) spatřuje v tom, že jejím prostřednictvím pronikala do českých zemí západní kultura. Němci do českých zemí přicházeli ne jako uprchlíci nebo cizinci, kteří se chtějí obohatit na úkor druhých, nýbrž s přátelskými úmysly a s kapitálem řemeslné píce, přinášeli s sebou požehnání duchovní svobody a osvěty.

Podle d'Elverta byli dovednější („industriöser“) než domácí obyvatelstvo a díky své intelektuální a morální převaze měli na domácí obyvatele velký vliv.⁹⁾

Německá kolonizace českých zemí v 13. století představuje počátek narativní linie, okolo níž němečtí historici na Moravě budovali výkladové strategie českých dějin. Jak však z německého národního hlediska vyprávět dějiny Čech nebo Moravy před kolonizací? Zde museli použít stejnou narativní osu jako čeští historici – totiž vývoj české státnosti. V čem se však historici lišili, bylo zdůraznění poměru mezi českým státem a východofranskou či později svatou říší římskou. Podobně jako v případě kolonizace, tak i v posuzování vztahu mezi českým státem a německou říší (německými historiky většinou nazývanou prostě Německo) se používala dichotomie západ–východ, s tím, že prostřednictvím říše se české země začleňovaly do západní civilizace. Podle d'Elverta vděčí Češi křesťanství přijímanému z Německa, že je nepotkal osud Polabských Slovanů, a sounáležitost s Německem pomohla Čechům ubránit se i Maďarům. Politika česko-moravských panovníků tedy podle něj nebyla slovanská, nýbrž německá. Počínaje Břetislavem I. nehledali Češi štěstí na východě – u Rusů, Poláků a Srbů – nýbrž po boku německých králů a císařů, a tak mohli sdílet všechna dobrodiní („Wohltaten“) křesťanskoevropské civilizace.¹⁰⁾

V podobném duchu pojímá české středověké dějiny i Bertold Bretholz. Rovněž podle jeho názoru nehrozilo českým zemím nebezpečí ze západu, nýbrž z východu; kdy má na mysli zejména polskou expanzi v 10. století. Proto také Bretholz upozorňuje, jak často stáli Češi po boku Němců proti „barbarům od východu sem se tlačícím“.¹¹⁾ Bretholzovo pojetí raně středověkých českých dějin se vyjevuje zvláště v pasážích věnovaných Břetislavovi I. Stírá z Břetislava pel romantického hrdiny. Únos Jitky vysvětluje tím, že Břetislav od mládí inklinoval k říši a německému světu. Konflikt mezi Břetislavem a Jindřichem III. zdůvodňuje Břetislavovým pokusem „razit si ve směru církevním i politickém vlastní dráhu“ a zároveň „pokládal na druhé straně také král německý za svou povinnost, aby zachoval zděděnou autoritu říšskou nad sousedními národy“.¹²⁾ Obě motivace tedy Bretholz považuje za legitimní. Ze všech přemyslovských knížat staví Bretholz nejvýše právě Břetislava I. a také Vratislava II. Na Břetislavovi ovšem neobdivuje jeho romantické rysy (únos Jitky a boj s Jindřichem III.), nýbrž to, že „když později v boji proti Německu poznal hranice, které se stavěly jeho válečným záměrům vstříc, nechromoval již déle síly svého národa v zoufalých bojích, nýbrž za cenu vlastního pokoření zjednal pokoj své zemi“.¹³⁾ A z podobných důvodů oslavuje Bretholz Vratislava II., stejně jako jiní němečtí historici, kteří vždy oceňovali nejvíce ta česká knížata, jež žila ve shodě nebo spolupracovala s říšskými panovníky.

Vraťme se však znovu k německé kolonizaci, tedy do 13. století, které společně se stoletím následujícím němečtí historici z Čech i Moravy považují za vrcholné období v dějinách Němců žijících v českých zemích. Tato dvě století vidí jako zlatý věk, kdy za vlády posledních Přemyslovců pronikala německá kultura na český dvůr i do ostatních sociálně-kulturních prostředí, mezi českou šlechtu a do měst. D'Elvert například zdůrazňoval, že od 13. století vládli čeští panovníci podle německého vzoru. Rozkvět pokračoval i za Lucemburků, které němečtí historici často označovali za německou dynastii; d'Elvert dokonce píše, že za Karla IV. se Praha stala hlavním městem Německa. Naproti tomu d'Elvert nenazýval jednotky Oty Braniborského Němci, nýbrž jako „aus Norddeutschland eingezogene Abenteurer“.¹⁴⁾

Do příkrého kontrastu k rozvoji českých zemí v 13. a 14. století staví němečtí

historici období, které následovalo po smrti Karla IV., tedy vládu Václava IV. a celé 15. století, v první řadě pak husitské hnutí. To hodnotí až na výjimky jednoznačně negativně a líčí je jako katastrofu. Nejinak je tomu u d'Elverta, který posuzuje 15. století jako dobu úpadku, izolace českých zemí, počátků národní nenávisti. Nacionální prvek vidí nakonec v husitském hnutí jako rozhodující. Mluví v této souvislosti dokonce o panslavismu, zjevně pod vlivem aktuálních politických událostí a společenských procesů v druhé polovině 19. století, kdy se vyhrcoval česko-německý nacionální antagonismus. D'Elvert přitom nezapomíná ani na důsledky trvalejší povahy, které mají svůj původ právě v 15. století, jako uzurpace moci šlechtou, utlačování měst a poddanství sedláků.¹⁵⁾

K podobným závěrům dospěl další významný moravský politik a učenec, Petr Chlumecký, a to ve své knize věnované Karlu st. ze Žerotína a jeho době.¹⁶⁾ Ze všech tří zde analyzovaných děl je to práce nejkompaktnější a ve své argumentaci nejpracovitější; postrádá roztěkanost d'Elvertových výkladů i jednotvárnost a jednoduchost Bretholzovy narace. Zrcadlí se v ní Chlumeckého politické názory i představy o společnosti. Zřetelně vyvstávají z rozsáhlého úvodu, v němž Chlumecký představuje svou koncepci dějinného vývoje od sklonku středověku. Vysvětluje dobu, jíž se v knize o Žerotínovi zabývá, především jako proces přechodu od stavovsko-korporativně uspořádané společnosti ke státu, v němž korporace ztrácejí svou suverenitu ve prospěch obecného státního zájmu, jehož smyslem je zajistit rovnováhu mezi různými složkami společnosti. Jakkoliv jsou jednotlivé společenské síly mocné, ať už se zaštiťují náboženstvím nebo nacionalismem, vždy nad nimi – podle Chlumeckého přesvědčení – musí zvítězit zájem státu („Statsidee“). A tento interpretační model umožňuje Chlumeckému uchopit tragiku svého hrdiny. Žerotín žil v době, kdy začalo být zřejmé, že starostavovský, korporativní stát je neslučitelný s „kulturními cíli lidstva“, ale kdy se zároveň v následujícím období ukázalo, že řešením není ani všemocný stát bez spolupráce a vzájemného působení jednotlivých společenských prvků. Podle Chlumeckého si právě Žerotín, původně zastávající stavovského státu, tuto skutečnost uvědomil.¹⁷⁾

Podobně jako ostatní němečtí historikové považuje rovněž Chlumecký za nejdůležitější jevy moravských dějin „vedení německého práva“ a husitské války. Reforma měla podle něj od počátku nacionální a sociální charakter. Chlumecký zobrazuje výsledky husitského hnutí velmi barvitě a s rétorickým patosem. Zajímají jej hlavně důsledky – a to upevnění vlády šlechty, které nebylo pouhou restaurací její moci, nýbrž jejím posílením a prohloubením. Nicméně šlechta podle Chlumeckého splnila pozitivní úlohu v českých dějinách, když v 15. století ukončila občanskou válku, vyvolanou husity, a zavedla v zemi pořádek. Chlumeckého pohled na dějiny přitom značně určovalo jeho právní vzdělání; minulé děje a jevy poměřoval ideou právního státu, jíž princip stavovské společnosti neodpovídal, protože každá společenská vrstva měla vlastní, specifické právo. S tímto hlediskem koresponduje i výčet postav z moravských dějin 16. století, jež Chlumecký obdivoval. Jednalo se vesměs o právně vzdělané jednotlivce, kteří byli zároveň učenci, politici a diplomaté, jako Stanislav Thurzo, Ctibor Tovačovský z Cimburka, Ladislav z Boskovic, Dubravius či Jan ze Zvole.

Co tedy kniha o Žerotínovi a jeho době vypovídá o společenském vědomí svého autora? Najdeme v ní jistě projevy německého národního povědomí a zemského patriotismu, to však zde nejsou prvky, které nejvíce ovlivňují způsob interpretace historické látky. V této knize k nám promlouvá člověk s jasným politickým názorem a mluvčí své-

ho stavu, společenské vrstvy. Je to liberál, právník, sebevědomý reprezentant buržoazie, která se hlásí o svůj podíl moci ve státě, člověk, který upřednostňuje zájem státu před partikulárními zájmy, včetně nacionálních, politik, který je přesvědčen o tom, že pouze silný centralizovaný stát je zárukou svobody jeho občanů. V dalších dvou analyzovaných dílech, d'Elvertově a Bretholzově, se hledají stopy jednotlivých složek kolektivního vědomí i politických názorů obtížněji. Měšťanský patriotismus či buržoazní kolektivní vědomí je patrné také u d'Elverta, u nějž i u Bretholze výrazně vystupuje do popředí nacionální hledisko. To v Bretholzově případě vedlo až k teorii o kontinuitě německého obyvatelstva v českých zemích.

Bylo by unáhlené vyvozovat ze srovnání těchto tří děl závěry o proměnách v kolektivním vědomí moravských Němců v průběhu druhé poloviny 19. století. Přesto je patrné posilování německého národního hlediska na úkor ostatních složek společenského vědomí. Ostatně podobný proces je patrný i v českém dějepisectví.

Poznámky:

- 1) Cit. CHLUMECKÝ, Petr: *O dějepisu Markrabství moravského a zpytování pramenů jeho*. Brno 1857, s. 6.
- 2) CHLUMECKÝ, Peter: *Die Geschichte des Markgrafthums Mähren und ihre Quellenforschung*. Brünn 1856 (jednalo se o separát z Brünnner Zeitung).
- 3) O celku německého dějepisectví na Moravě v 19. století zatím nejsoustavněji bádá Frank Hadler. Viz například jeho diplomovou práci HADLER, Frank: *Počátky moravské historiografie. Vývoj do počátku 90. let 19. století*. Brno 1984.
- 4) PALACKÝ, Franz: *Geschichte von Böhmen*, I–V. Prag 1836–1867; BACHMANN, Adolf: *Geschichte Böhmens*. I. Band (Gotha 1899), II. Band (Gotha 1905); SCHLESINGER, Ludwig: *Geschichte Böhmens*, Prag 1870.
- 5) BRETHOLZ, Bertold: *Geschichte Mährens*. Brünn 1893 (I/1) a 1895 (I/2). Pracuji s českým překladem Týž: *Dějiny Moravy*. Brno 1896 (dva svazky, první do r. 906, druhý do r. 1197).
- 6) Cit. BRETHOLZ, B.: *Dějiny Moravy*, 1. svazek, první oddělení (do 906). Brno 1896, s. 113–114.
- 7) BRETHOLZ, Bertold: *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*. München 1912.
- 8) D'ELVERT, Christian: *Zur Geschichte des Deutschtums in Oesterreich-Ungarn mit besonderer Rücksicht auf die slavisch-ungarischen Länder*. Brünn 1884.
- 9) D'ELVERT, Ch.: *Zur Geschichte des Deutschtums*, s. 107–108, 133–134.
- 10) D'ELVERT, Ch.: *Zur Geschichte des Deutschtums*, s. 102 a 134.
- 11) Cit. BRETHOLZ, B.: *Dějiny Moravy*, 1. sv., druhé odd. (do 1197). Brno 1896, s. 127.
- 12) Tamtéž, s. 176.
- 13) Tamtéž, s. 185.
- 14) D'ELVERT, Ch.: *Zur Geschichte des Deutschtums*, s. 108–114.
- 15) Tamtéž, s. 125–126.
- 16) CHLUMECKÝ, Peter von: *Carl von Zierotin und seine Zeit. 1564–1615*. Brünn 1862.
- 17) CHLUMECKÝ, P.: *Carl von Zierotin*, s. V–IX.

Zusammenfassung:

Milan Řepa: Die deutsche Historiographie in Mähren im „langen“ 19. Jahrhundert und kollektive Identitäten der mährischen Deutschen.

Die vorliegende Studie analysiert Werke dreier Vertreter der deutschen Geschichtsschreibung in Mähren aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Es handelt sich um *Carl von Zierotin und seine Zeit* von Peter von Chlumecky, *Zur Geschichte des Deutschtums Österreich-Ungarn* von Christian d'Elvert und *Geschichte Mährens* von Berthold Bretholz. In dem Beitrag wird untersucht, wie die politischen und gesellschaftlichen Ansichten der Autoren sich in ihnen wider-

spiegeln und was sie über die verschiedenen Bestandteile des kollektiven Bewusstseins der deutschen Bevölkerung in Mähren aussagen.

Mgr. Milan Řepa, Ph.D., je vědeckým pracovníkem brněnské pobočky Historického ústavu AV ČR. Zabývá se dějinami Moravy v 19. století, dějinami a teorií dějepisectví a otázkami národního vědomí.

K DĚJINÁM POHOŘELIC V DÍLECH JOHANNA ANDREASE EDERA, DR. JOSEPHA CALASANZE PFANNA A FRANTIŠKA NOSKA

Karel Maráz

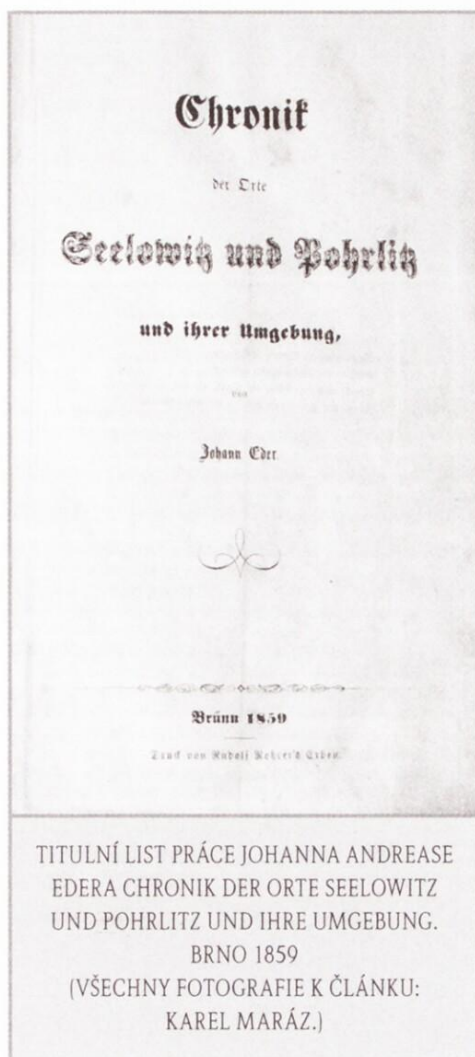
Ve svém příspěvku obrátím pozornost na lokální historiografii o Pohořelicích. Důvodů je hned několik. První z nich představuje charakteristika města Pohořelice. Pohořelice, ležící na pravém břehu řeky Jihlavy 25 km jižně od Brna na křižovatce cest z Brna na Mikulov a Znojmo, byly do roku 1514 královským městem; v době středověku jižně od Brna a severně od Znojma představovaly největší a nejvýznamnější městskou aglomeraci, nacházející se na okraji jazykově a etnicky německého mikulovského výběžku, kde vedle sebe nejméně od 13. století koexistovaly tři skupiny obyvatelstva – Němci, které obvykle nalézáme ve většině úřadů, tvořili přibližně třetinový podíl na populaci města, Češi - pak svými necelými 66 procenty většinové etnikum (alespoň v novověku, pro dřívější dobu to prokázat pochopitelně nelze) a Židé (něco pod 5 procent).¹⁾ Všechna tři etnika, reprezentující různé kultury, se přitom vzájemně ovlivňovala, nezřídka spolu soupeřila. Nejinak tomu bylo i v historiografii. Té však dosud nebylo věnováno uspokojivé pojednání.²⁾ A zde se dostáváme k důvodu druhému, historiografie Pohořelice a Pohořelicka dosud nebyla nikde zpracována, přitom zajímavě - jak níže vyplyne - může, byť jako sonda, přispět k ucelení obrazu našeho dějepisectví v pohraniční oblasti.

Z důvodu rozsahu mohu pojednat pouze o třech osobách, které se zabíraly historií Pohořelice. Nedostí však na tom, budu nucen se u každé z nich omezit toliko na jedno nejdůležitější dílo. Dva z těch tří autorů byli rodáky z Pohořelice, třetí pak pracoval jako úředník židlochovického velkostatku - kam Pohořelice po ztrátě statutu královského města náležely. Zajímavostí výběru bude nesporně i fakt, že dva z autorů byli etnickými moravskými Němci (Johann Andreas Eder a dr. Joseph Calasanz Pfann), byť každý z nich žil v poněkud jiné době, jeden pak etnický Čech (František Nosek). Začnu nejprve německými autory a pracemi.

Johann Andreas Eder prožil většinu života v 1. polovině 19. století (+ 1858). Ač nebyl Eder profesionální historik (ostatně to bylo časté pro autory regionálních a lokálních historiografických prací), z pramenů dosti důsledně vycházel a v jeho díle se již objevují i trendy typické pro německou regionální historiografii 2. poloviny 19. století. Mezi ně náleží především zájem o studium místních jmen a pomístních názvů.³⁾ Je také zřejmé, že na německé dějepisectví na Moravě do roku 1918 bylo chápáno samotnými Němci jako součástí rakouské historiografie.⁴⁾

J. A. Eder pracoval jako vrchnostenský úředník na židlochovickém velkostatku ve funkci úředního správce (*Amtsverweser*) a pečoval rovněž na velkostatku o židlochovické písemnosti jako vedoucí politické agendy. Nakonec židlochovický zámecký archiv uspořádal; lze se setkat dodnes i s pojmem tzv. Ederův archiv. V roce 1843 byl penzionován.⁵⁾

Eder se zajímal o dějiny velkostatku, informace střídal i o zaniklých vsích na jeho území a publikoval o nich novinové články.⁶⁾ Tyto práce však nyní ponechejme

stranou. Klíčovým dílem, s nímž se museli vypořádat všichni Ederovi následovníci na badatelském poli dějin Pohořelic, je kniha *Chronik der Orte Seelowitz und Pohrlitz und ihre Umgebung*⁷⁾. Vydal ji rok po autorově smrti jeho bratr, jenž byl c. k. rytmistrem.⁸⁾ Jak již sám název napovídá, je psána německy, což koresponduje i s výše uvedeným faktem Ederova etnického původu; docházelo v ní tak i ke zkomolení mnohých českých osobních a místních jmen a názvů.⁹⁾ Nejen to však bylo předmětem kritiky některých dalších autorů. Vyčítány byly Ederovi také nedostatky ve znalosti všeobecných dějin českých zemí, zejména pak při pasážích o různých náboženských sektách na Moravě.¹⁰⁾ Nicméně většinu dobové relevantní literatury Eder v práci cituje, byť jeho poznámkový aparát je poněkud provizorní; pod čarou najdeme zkrácené citace, často bez uvedení konkrétní strany. Eder používal zejména tituly Chmela, Lichnowského, Tomka, D'Elverta, Kurtze, ale také *Zeitschrift für J. Geschichte der deutschen Mähren und Schlessien*, *Brněnská práva*, *Nottizen Blatt 1860*, *Moravskou Orlici* ad.¹¹⁾

O výše uvedených výtkách se domnívám, že jsou příliš kritické. Ederova důvěrná znalost nejen židlochovického vrchnostenského archivu, ale i mikulovského zámeckého archivu či znojemského městského archivu mu dovolila přinést informace z archíválií, které jsou dnes již často deperdity. Některé - zejména účetní - písemnosti velkostatku se ztratily (můžeme se dohadovat, zda byly odvezeny do Vídně, nebo došlo k jejich zničení), jiné ještě existují, ale jejich nalezení je poměrně obtížné.¹²⁾ O to je dnes pramenně Ederovo dílo cennější; jeho metodické a částečně konečně i informační zastarání je logické a normální; historik v současnosti pracuje modernějšími metodami a informací přibýlo. Jako pramenný zdroj informací bych ovšem *Chronik der Orte Seelowitz und Pohrlitz und ihre Umgebung* rozhodně neodsuzoval.

Jaká je koncepce knihy? Eder nejprve sepsal dějiny Židlochovic a celého židlochovického panství. Nevšimá si tak jen Židlochovic samotných, ale i okolních vsí, včetně zaniklých. Knihu samotnou doplňuje rozsáhlá mapa zaniklých středověkých osad v okolí Židlochovic a Pohořelic. Dodejme, že na svou dobu se vyznačuje pozoruhodnou přesností. Lokace některých zaniklých vsí sice ve 20. století archeologický výzkum, zejména díky pracem prof. dr. Josefa Ungera, posunul poněkud jinam (např. Borovsko u Přibic, Klášterku, kterou ztotožnil se zaniklou středověkou vsí Narvice),¹³⁾ ale to je jen několik málo příkladů, většina odpovídá skutečnosti. Eder se totiž nespokojil toliko se zprávami v archivech, ale vyšel rovněž z místních traťových jmen. Součástí knihy jsou i archeologické nálezy, z nichž některé - např. z obce Smolín u Pohořelic, jsou i v publikaci nakresleny (např. na s. 228). Kniha je dovedena do roku 1853.

Joseph Calasanz Pfann (1840–1932)¹⁴⁾ se narodil 15. července 1840 v Pohořelicích. Jeho otec Andreas Pfann byl v letech 1839–1842 nájemcem a od roku 1848 majitelem pohořelického hostince *Schwarzer Adler*, později *Hotelu Pfann*. J. C. Pfann absolvoval piaristické gymnázium v Mikulově, c. k. německé státní gymnázium v Brně, kde 28. července 1858 maturoval. Po maturitě si zapsal studia práv na univerzitě ve Vídni a tam rovněž získal doktorát. V listopadu 1864 se počala jeho právnická kariéra místem praktikanta u soudu. Za svůj dlouhý život působil u *k.k. Landes- und k.k. Handelsgericht, k.k. Kreis- und städtischen delig. Bezirksgericht in Korneuburg*.

Dr. Pfann také vedl ve Vídni svou advokátní kancelář v prvním vídeňském okrese na Schottengasse jako dvorský a soudní advokát. Ve Vídni pochopitelně rovněž bydlel, a to nejprve na Grenzgasse 53 v 18. okrese, později na Haizingergasse 18. Pro své schopnosti požíval respektu kolegů a získal i zajímavou a významnou klientelu nejen z řad vídeňských měšťanů, ale i šlechty; v roce 1886 přijal správcovství statků rodiny Hakelberg-Landau v Großpertholdu a Langschlagu v Dolních Rakousích. Stal se císařským radou. Po dlouhá léta byl rovněž členem vídeňské advokátní společnosti *Union*, které od roku 1892 předsedal.

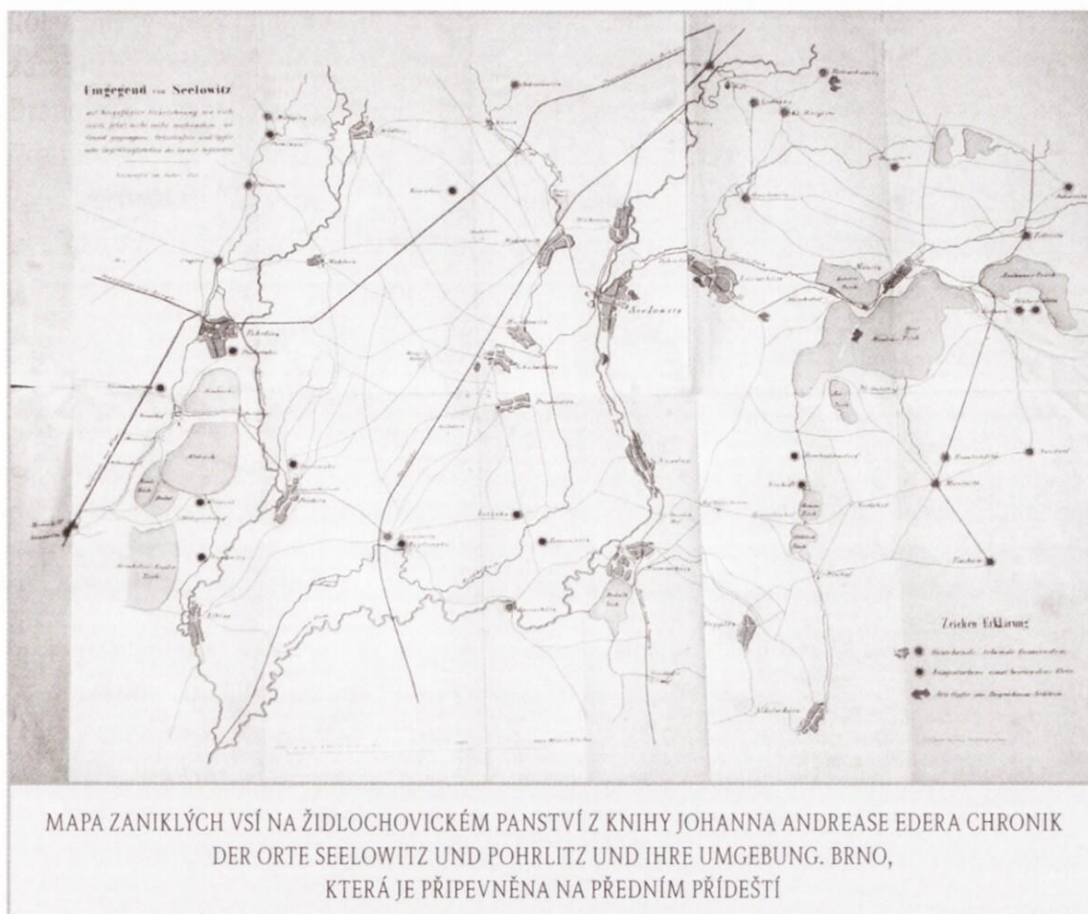
I přes své profesní působení ve Vídni si Pfann uchoval významný vztah k rodným Pohořelicím. Pravidelně v nich trávil dovolenou u své matky a zřejmě se časem do Pohořelic hodlal i natrvalo vrátit. V letech 1875–1876 totiž na pohořelické Vídeňské ulici postavil dům (č. 252), v němž chtěl poskytnout výměnek rodičům a posléze jej užívat sám. 2. května 1873 vstoupil ve Vídni s o pět let starší Karolínou Charlottou z Riedelnu, rodačkou z Prahy, do stavu manželského. Manželství zůstalo bezdětné, Karolína zesnula ve Vídni 8. března 1912 a pochována byla v pohořelické rodinné hrobce Pfannů.

Pfannův vřelý vztah k Pohořelicím byl již zmíněn. Pro město se snažil leccos učinit. Tak např. založil na pohořelickém hřbitově při vstupu dva kříže. Když v roce 1882 pohořelické zastupitelstvo rozhodlo o dvojazyčném označení místních náměstí a ulic, dr. Pfann je přeložil. Za jeho zásluhy mu udělily Pohořelice 20. října 1896 čestné občanství. Při rozšiřování pohořelického hřbitova roku 1910 přemístil Pfann rodinnou hrobku do nedalekého Medlova; do farnosti Medlov totiž náležely i Ledce, kde členové Pfannovy rodiny provozovali dlouhá léta hostinec a příprěžní stanici.

V roce 1918 se definitivně z Vídně do Pohořelic přestěhoval. To mu již bylo 78 let a právě tehdy se počal věnovat pohořelickým dějinám. Vydal z nich – pokud je mi známo – jednu knihu. Navázal na Ederovu *Chronik der Orte Seelowitz und Pohrlitz und ihre Umgebung*, na část zabírající se Pohořelicemi, a doplnil ji o dějiny města do roku 1918. Pfannovy dějiny vyšly tiskem jako kniha s názvem *Chronik der Stadt Pohrlitz v Pohořelicích* roce 1922.¹⁵⁾

Pfannovo německví bylo znát nejen v jeho dějinách (srov. níže). Když Spolek pohořelických válečných veteránů (tehdy pod názvem *Unterstützungsverein*) hodlal postavit pomníkem obětem první světové války, rozhořel se o to v Pohořelicích tuhý boj. Pomník byl odmítnut před kostelem a pohořelický farář a etnický Čech, Cyril Vala, odmítl pamětní desku zřídít na hřbitově. Pomník naopak prosazovali zejména místní Němci. A tak dr. Pfann daroval roku 1931 pozemek pro jeho stavbu mezi svým domem č. 252 a Německým domem v Pohořelicích na Vídeňské ulici.

Dr. Joseph Calasanz Pfann zemřel v Pohořelicích 17. srpna 1932 a pochován byl v Medlově v rodinné hrobce. Protože zemřel bezdětný, odkazem podpořil ze svého

majetku svou hospodyní roční rentou, chudé a sociálně potřebné, dále Pohořelice, Medlov, Ledce, vídeňské spolky a nemocnici.

Než přejdu k Pfannově knize *Chronik der Stadt Pohrlitz*, dovoluji si učinit krátkou poznámku o německém regionálním dějepisectví přelomu 19. a 20. století i situaci v Pohořelicích na konci 19. století a za první republiky. Oboje pak dobře vysvětlí i postoje dr. Pfanna v jeho historické práci.

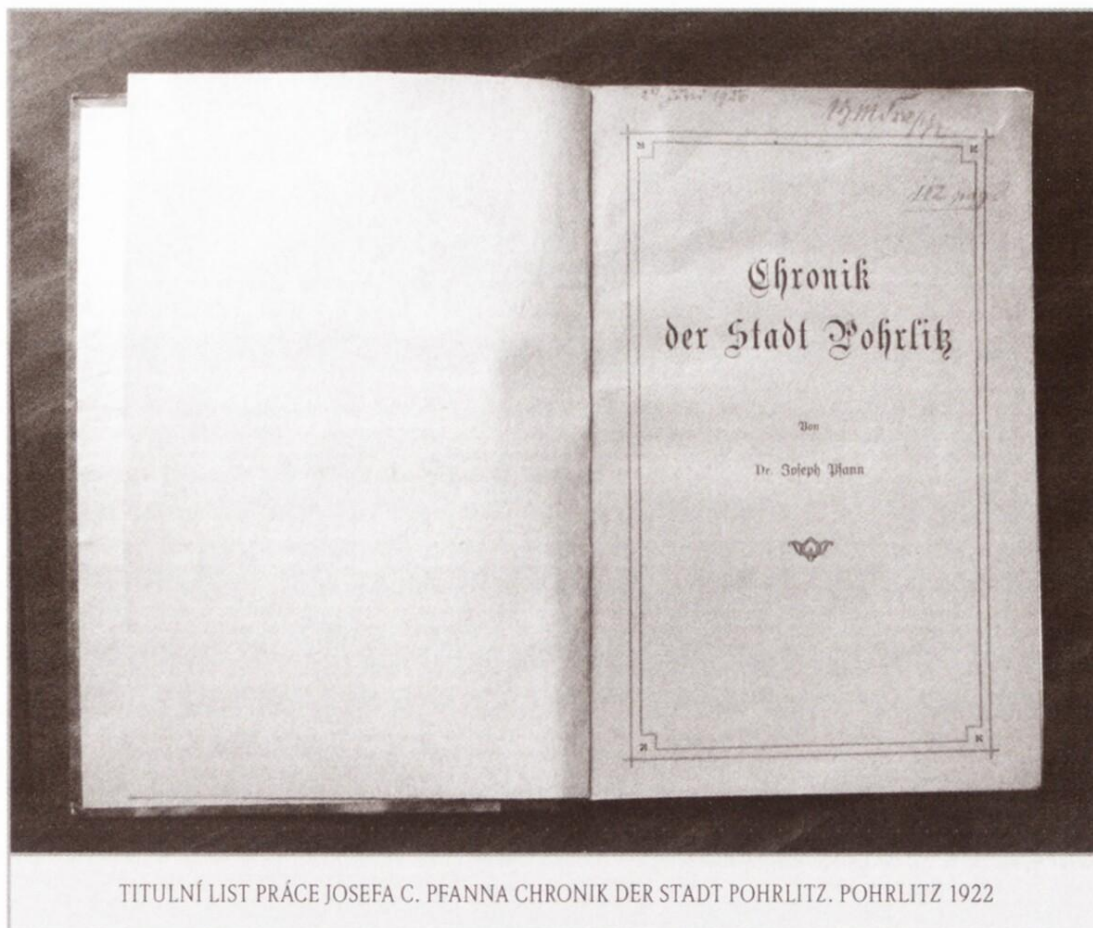
Dnes je již dostatečně známo, že se německá historiografie v českých zemích v prvních desetiletích 20. století opírala zejména o práce Bachmanna, Bretholze a Höflera.¹⁶⁾ Dlužno říci, že rozhodující pro ni bylo potýkání se s českým živlem, kulturou i dějepisectvím, což se projevilo v nacionálním a nacionalistickém programu, mnohdy nekritickým. Bretholzova teorie o původu Němců v českých zemích¹⁷⁾ našla - díky lokálnímu patriotismu - úrodnou půdu zejména v regionálním německém dějepisectví; snahou bylo prokázat odvěké obyvatelské právo v tom kterém kraji. A to přesto, že tuto teorii odmítali i mnozí Němci, např. jazykovědec Ernst Schwarz.¹⁸⁾ Regionální badatelé na poli historie těžili zejména z městských a patrimoniálních archivů a svůj zájem upřeli především k německé kolonizaci, vesnickému a městskému zřízení. Pádem rakousko-uherské monarchie bylo regionální německé historické bádání postaveno před hledání nových cest. Německá historiografie v českých zemích již totiž nemohla být jako dosud pojmána coby součást historiografie rakouské. V ČSR se německému dějepisectví, včetně regionálního, dostalo plného rozvoje.¹⁹⁾ Vycházet mohla dokonce i díla republiky poměrně nepřátelská. *Chronik der Stadt Pohrlitz* od Josefa C. Pfanna v tomto směru bohužel na mnoha místech rovněž příliš nezaostala (srov. níže).²⁰⁾

Jistě k tomu ovšem také přispěla složitá a často i poměrně vyhrocená situace, nejen v Pohořelicích. V úvodu příspěvku jsem již naznačil, že ve městě žil jak většinový živel český, tak německý, jenž obvykle tvořil většinu politické reprezentace města; k tomu se

zde nacházela také židovská komunita. Tím by bylo založeno konfliktní prostředí snad v každém městě, zejména pak v bouřlivých dobách národního sebeurčení a etablování konce 19. století a počátkem století 20. Časté konflikty vyvolávalo také působení pohořelického faráře Jana Bohuslava Fáborského, který zjevně upřednostňoval spíše Čechy. Když v roce 1884 Fáborský ve sněmovních volbách aktivně přispěl k vítězství českého kandidáta Františka Dvořáka proti německému liberálovi Panowskému, vytloukli němečtí výrostci okna pohořelické fary.²¹⁾ Z dalších příkladů konfliktů mezi českým farářem a německou reprezentací Pohořelic lze uvést alespoň následující. V roce 1890 navštívil Pohořelice brněnský biskup František Bauer. Byl však přivítán jen několika rodinami, dvěma Židy a Spolkem veteránů. Ostatní obyvatelé biskupa bojkotovali. Jednalo se o organizovanou akci místních německých nacionalistů, kteří dokonce k tomu kroku přemuvili či zastrašili i velkou část českých farníků. Cílem bojkotu bylo totiž udělat Fáborskému ostudu. Snaha o podobný bojkot provázela i návštěvu brněnského biskupa ThDr. Josefa Kupky v roce 1928. Tehdy k ní dokonce bylo vyzýváno i veřejně v místních novinách Pohrlitzer Zeitung. A poslední z příkladů - v roce 1931 po dlouhém dohadování došlo k rozhodnutí, že pohořelickým občanům padlým za 1. světové války bude postaven pomník. Původně měl stát naproti hlavnímu vstupu do kostela, což bylo ale odmítnuto a umístění takové desky na pohořelický hřbitov zamítl zase farář C. Vala. A tak bylo vybráno náhradní místo vedle Německého domu na parcele, kterou daroval za tímto účelem právě dr. J. C. Pfann. A zatímco při svěcení desky byl s velkou slávou uvítán olomoucký pomocný světící biskup dr. Schinzel, pak přijetí sídelního brněnského biskupa dr. Kupky bylo o proběhlo o poznání skromněji.²²⁾

Přistupme však již k dílu dr. Josepha Calasanze Pfana *Chronik der Stadt Pohrlitz*. Kniha vyšla nákladem pohořelického německého studentského nacionalistického spolku "Deutsche Burschenschaft" v roce 1922. Nejprve k její koncepci. Kniha se prakticky skládá ze dvou částí. Po stručném úvodu Pfann znovu doslovně přetiskl druhý díl Ederovy kroniky²³⁾, který pojednává o Pohořelicích.²⁴⁾ Důvod proč se tak stalo, jasně deklaruje v předmluvě díla a mimoděk tím zřetelně dává najevo, co lze od něj dále v knize očekávat. Pfann to učinil proto, že Ederova kronika *Chronik der Orte Seelowitz und Pohrlitz und ihre Umgebung* již byla rozebrána a u více obyvatel Pohořelic tak prý docházelo k politováníhodnému projevu, totiž tomu, že se nemají o dějinách své domoviny z čeho učit (přirozeně pak zejména ti mladší). Našel tak odhodlání vydat alespoň druhý díl Ederovy Kroniky, tedy ten, který se týká samotných Pohořelic. Učinil tak ve spolupráci se zámožným rolníkem Franzem Rundem, někdejší starostou Pohořelic z let 1892 až do převratu ("*bis zum Umsturze*") na podzim roku 1918. Předmluva končí slovy, že budoucí historiografie Pohořelic bude moci doložit, jakým způsobem přišla u voleb v roce 1920 česká majorita ke správě obce a jaký podíl na této volbě měl volební prapor (batalion) legionářů.²⁵⁾ Za Ederovou Kroniku dr. Pfann sám doplňuje mladší dějiny, které dokumentují vývoj v Pohořelicích za 70. let od dokončení a vydání Ederova díla. To je jeho vlastní autorský přínos k pohořelickým dějinám, i když je třeba si uvědomit, že vlastně zachytil svou současnost, někdy s tendenčními názory, jindy s jistými faktografickými omyly (srov. k tomu i níže obsah Pfannovy části knihy).²⁶⁾ O žádnou velkou historickou práci zde tedy nejde, přesto je třeba uvedenou snahu ocenit, neboť Pfann tak až do 60. let 20. století dovedl pohořelické dějiny nejdále.²⁷⁾

Z výše uvedeného plyne jasný a vyhraněný – někdy snad až dokonce nepřátelský - Pfannův postoj jako pohořelického Němce k pohořelickým Čechům, zejména

TITULNÍ LIST PRÁCE JOSEFA C. PFANNA CHRONIK DER STADT POHLITZ. POHLITZ 1922

v pohnutých dobách kolem roku 1918. Kromě toho Pfannovy názory a inspiraci B. Bretholzem nejvíce vystihují s. 89-96 publikace, pojednávající o národnosti a jazyce v Pohořelicích. J. C. Pfann zde výslovně tvrdí, že veškerá místní označení, staré a nové pozemkové knihy, katastr, pamětní knihy před rokem 1694, farní protokoly, dokonce soukromé listiny jsou psány pouze německy (*„nur in deutscher Sprache“*), přičemž toto je zdůrazněno v knize otištěním proloženo. Připouští sice, že se v Pohořelicích také hovoří „moravsko-slovansky“ (*„mährisch=slavisch“*), nicméně jasně z výše uvedeného vyvozuje, že německá řeč je starší a to nejen v úředním, ale i soukromém styku mezi obyvateli Pohořelic. Dodává, že převládající většina rodin je německá - nesporně sem asi započítal i jazykově poněmčené Židy - přičemž Češi do Pohořelic přišli mnohem později, až po třicetileté válce, jako noví poddaní (*„neuen Untertanen“*), coby přistěhovaní kolonisté (*„Kolonisten-Einwanderung“*) pro vysokou úmrtnost, zejména v důsledku třicetileté války a moru. Pfann zmiňuje také Hankovu falzátorskou rukopisnou činnost, která Čechy posunula neoprávněně do starší doby, dovolává se svědectví římského klasického autora Tacita, který prý označil německé obyvatele Čech, Moravy a Slezska za potomky starých obyvatel těchto zemí atd.²⁸⁾

Poté, co Pfann přetiskl druhou část Ederovy Kroniky, postupoval tematicky. Po předmluvě a druhé části Ederovy kroniky tak následují (uvádím v českém překladu): správa křesťanské obce v Pohořelicích, židovská obec v Pohořelicích, rozdělení pastvin, cukrovar, ceny, mýta a pošta, osvětlení náměstí a cest, město, Staré město, trhy, pozemkový katastr, pomník císaře Josefa II., železnice Pohořelice-Vranovice, Spořitelna a spolky, zdravotní péče, okresní soud a daňový úřad, kostel, školství, národ a řeč, barákový tábor pro uprchlíky převážně z Haliče, mobilizace, převrat, světová válka 1914–1919 (sic!), seznam narukovaných, důstojníků a jednoročních dobrovolníků, seznam pohoře-

NĚKDEJŠÍ DŮM Č. 252, KTERÝ PRO SEBE A SVÉ RODIČE V LETECH 1875/76
NECHAL VYBUDOVAT J. C. PFANN

lických padlých a ve válce raněných.²⁹⁾

Záležitost výběru pramenů a použité literatury můžeme u *Chronik der Stadt Pohrlitz* zcela pominout; první část je přetištěný *Eder* a druhá žádné neobsahuje. Nabízí se otázka, jak tuto knihu hodnotit. Chci se vyvarovat jednoznačnému odmítnutí či dokonce odsouzení, posuzování z nacionálního hlediska. Pfannovu dílo je prostě určitým produktem své doby a bylo by chybou, vnímat je jen negativně. Nelze mu upřít pokus o sepsání dějin Pohořelic od poloviny 19. století až do roku 1918, ve své době jediný. Pravda děje se tak v mnoha ohledech určitým tendenčním způsobem, typickým pro svou dobu a autorův etnický původ. Děje se tak ovšem často bohužel tendenčně i za tu cenu, že písemné prameny vypovídají v dané věci zcela jinak. Tak alespoň k těm nejkřiklavějším záležitostem a ke zjevným faktům k nim. Etničtí Češi i české názvy a řeč jsou v Pohořelicích doloženy mnohem dříve než před třicetiletou válkou. Konečně samotný název města – Pohořelice – není zcela jistě z německého jazyka, naopak Pohrlitz je zjevné a jazykově průkazné poněmčení původního českého názvu. První – listinou z 1. ledna 1397³⁰⁾ – dosud doložený purkmistr města byl evidentně Čech, byť rychtář i celý zbytek městské rady byli Němci, – jméno Bohuněk (lat. *Bohunco*) němčinu opravdu vylučuje. A konečně ony české názvy, resp. jazyk – je možné z písemných pramenů zjistit, že např. před třicetiletou válkou jsou zápisy německých pohořelických novokřtěnců vedeny česky.³¹⁾ To jsou nevyvratitelná fakta.

František Nosek (1840–1924) byl etnický Čech, rodák z Pohořelic, který se ovšem přestěhoval do nedalekých Šakvic. Narodil se 29. září 1840 Františku a Rosině Noskovým v domě č. 36. V dospělém věku působil jako úředník a správce statku v Pavlovicích, od roku 1881 byl rolníkem v Šakvicích. Uplatnil se i ve veřejných funkcích, když v letech 1884–1896 se stal poslancem Moravského zemského sněmu (v letech 1896 a 1902 zvolen nebyl). V letech 1884–1902 předsedal okresnímu silničnímu výboru a v letech 1891–1901 byl starostou Šakvic. Publikoval studie i novinové články zejména k hospodářským dějinám regionu, psané záměrně často německy. Nosek sám uvedl

NĚKDEJŠÍ SVOBODNÝ DVŮR U OKROUHLÉHO KAMENE, POZDĚJŠÍ HOTEL PFANN, JENŽ PATŘIL OTCI JOSEPHA CALASANZE PFANNA, ANDREASOVI, JE DODNES S VÝJIMKOU KOSTELA NEJVĚTŠÍ BUDOVOU NA POHOŘELICKÉM NÁMĚSTÍ

(v překladu): *“Velmi mi záleželo na tom, abych vedoucím Němcům ukázal, že Pohořelice, při založení osada česká, položením svým však mezi Znojmem a Brnem, osudy svými jako po staletí zastavované město, odvislé na knížatech rakouských, staly se sice záhy osadou národnostně smíšenou, ale že nikdy nebyly úplně německé, jak se to snažili dokazovat zdejší Němci, a v jejich duchu to učinil i prof. dr. Hans Reutter ve svých Kulturhistorischen Beiträgen zur Geschichte der Stadt Pohrlitz.”*³²⁾ V rukopisu *Z register vesnických 16. - 18. století*, se objevuje také pojednání *Zur Abwehr und Rechtfertigung* a je dodatečně Noskem datováno do roku 1919. Zde se objevuje Noskovo zdůvodnění: *“Na otázku, proč píšu německy? Odpovídám: mluv s nimi, když jsou Němci.”*³³⁾ Tento výpad je zjevně adresován opět práci Hanse Reuttera, jemuž vyčítá, že v krátké době a bez znalosti pramenů nemůže napsat pojednání na úrovni.

Dějiny Pohořelic se Nosek věnoval hned v několika pracech, které bohužel všechny zůstaly víceméně v rukopise. Nejdůležitější pojednání je však kniha o dějinách Pohořelic, která má 516 stran a představuje vůbec nejrozsáhlejší sepsané dějiny Pohořelic. Rukopis je dnes uložen v Moravském zemském archivu. Zdá se však, že rukopisy byly dva (srov. níže). Vyjdu z toho novějšího. K sepisování díla *Die Geschichte der Stadt Pohrlitz* přistoupil Nosek na sklonku svého života v předvečer první světové války a během ní, kdy žil v Šakvicích. Práci psal v letech 1912–1917, dokončil ji ve věku požehnaných 76 a půl roku. Psát začal patrně teprve tehdy, až měl dostatek času a nesporně i sebraného pramenného materiálu, jakož i excerpované literatury, a když pro svůj věk zanechal veřejné činnosti a také povolání v zemědělských podnicích (zejména velkostatek Pavlovicích). Sběr historického a topografického materiálu započal nejprve ve svém okrese (Pohořelice tehdy patřily pod politický okres Hustopeče) a obohatil je poznatky z prací Schwoye, Edera, Wolného. Svě dílo napsal německy.

Jeho němčina je sice dobrá, leč Nosek své češtví nezapře. Pročítáme-li pasáže, často vidíme, že psal někdy foneticky s nářečními prvky (např. “Uibersicht,” “annehm-

G e b u r t s b u c h.

Jahr	Dat. getauft.	Hausnummer.	Name.	Religion.	Geschlecht.	Eltern.		Vater.	
						Vater.	Mutter.	Namen.	Stand.
1862	12. Decem.	36	Frantisek Noska	1	M	Joseph Noska	Anna Noska	Joseph Noska	Anna Noska
1867	5. Jan.	131	Frantisek Noska	1	M	Joseph Noska	Anna Noska	Joseph Noska	Anna Noska
1868	3. Maj.	125	Frantisek Noska	1	M	Joseph Noska	Anna Noska	Joseph Noska	Anna Noska

MATRIČNÍ ZÁPIS O NAROZENÍ FRANTIŠKA NOSKA. MZA V BRNĚ, E 67 SBÍRKA MATRIK, MATRIKA NAROZENÝCH V POHOŘELICÍCH (1784-1840), I. Č. 3215, S. 363.

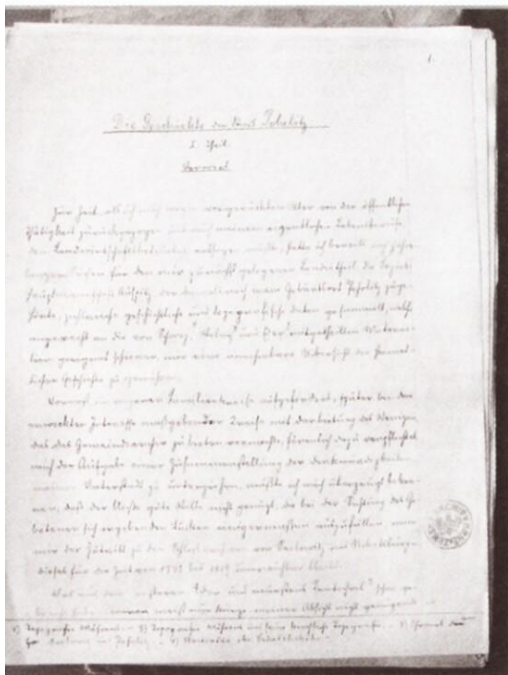
baro”), čas od času si opravil chybu, ano v práci se občas vyskytují i škrty a dopisky. Někde dokonce napsal např. i pozn. typu „ad s. 33 oprava” a teprve pak následoval text opravy německy. Práce je psána na sešitových linkovaných listech inkoustem a kurentem, čili německou novogotickou kurzívou. Nicméně tam, kde se objevují slova původně neněmecká, často je v kuretním slově použito písmen z latinské humanistické kurzívy.

Přestože ani Fratišek Nosek nebyl profesionální historik, je úctyhodné, co stačil vše napsat, sestavit i prostudovat.³⁴⁾ Práce zahrnuje vše od politických dějin, přes hospodářské až po soupis známých obyvatel. Dějiny Pohořelic zakončuje roku 1890.

Nosek sepsal 516 volně kladených stran textu a krom výše zmíněných prací Edera, Wolného, Schwoy, Kratochvíla (píše jako Kratochwil) prostudoval i značné množství archiválií, ale i třeba odborné archeologické literatury. Bádal mj. v městském pohořelickém archivu, tehdejších zámeckých archivech v Židlochovicích a Mikulově (tam pro léta 1742–1819, kdy Pohořelice náležely Dietrichštejnům).

Noskovo dílo je koncipováno jako kombinace chronologického a tematického pohledu. Rukopis obsahuje také poznámkový aparát, pravda ne zrovna dnešní normy, nicméně celkem podobný. Pod čarou se na příslušné straně objevují poznámky číslované arabsky a v nich odkaz na pramen či ve většině případů literaturu, odkud Nosek příslušný údaj získal. Tituly jsou velmi kráceny, někdy dokonce jen na jméno autora. Stránkový údaj obvykle zcela chybí.

Nosek konstatuje, že k dějinám Pohořelic se nedochovaly před rokem 1600 téměř žádné písemné prameny. Našel jen dva registry statků, jeden pak z mladší doby, několik knih hor viničních, psaných obecním písařem Vágnerem. Výslovně píše, že nenašel žádná privilegia, žádná městská práva a svobody, žádná domovní registra, žádné sirotčí knihy, soudní protokoly, mzdové knihy, obecní účty a protokoly ze zasedání

POČÁTEK RUKOPISU NOSKOVA POJEDNÁNÍ
DIE GESCHICHTE DER STADT POHLRITZ,
ULOŽENÉHO DNES V MZA V BRNĚ,
G 10 SBÍRKA RUKOPISŮ, I. Č. 684

městské rady, žádné testamenty, manželské smlouvy, hospodářské účty a pokyny, také nic ke kostelu a faře, kriminální agendě, mýtům a další.

Ze zmíněného poznámkového aparátu plyne značná znalost edicí a literatury. Jmenujme jen namátkou např. alespoň FRA, CDM, Selský archiv, Archiv český, Haanova Rajhradská statuta, znojemský archiv a městské knihy znojemské, z prací historiků práce Chmela, Lichnowského, Tomka, D' Elverta, Kurtze, ale dokonce i *Zeitschrift für die Geschichte der deutschen Mähren und Schlesien*, Brněnská práva, *Nottizen Blatt* 1860, *Moravskou Orlici* 1911, brněnské pŕuhony. Vytknout mu snad lze jen to, že citoval edici Tovačovské knihy od K. Demutha místo lepší a o deset let mladší edice Brandlovy.

A nyní proč musejí být rukopisy dva. Protože W. Jun vydal vlastním nákladem Noskovu práci *Zur Geschichte von Pohrlitz*, představující jedinou Noskovu monografii o dějinách Pohořelic, alespoň nějakým způsobem vydanou tiskem³⁵⁾. Pokud srovnáme obě

knihy, najdeme určité rozdíly. Oba rukopisy se neliší jen tím, že *Zur Geschichte von Pohrlitz* je starší (jak sám autor uvádí, vznikl v Šakvicích v roce 1912), ale také tím, že obsahuje trochu jiný poznámkový aparát a je zde i určitý posun v názvech a výkladech kapitol. Za všechny jeden typický příklad – zatímco *Zur Geschichte von Pohrlitz* má v I. dílu název 1. kapitoly *Pohrlitz als Dorf*, pak *Die Geschichte der Stadt Pohrlitz* stejnou kapitolu Nosek nazývá *Pohorlitz. Ein landesfürstlichen Besitz*. Ostatně to, že je druhý rukopis i ucelenější, dobře vystihuje již porovnání názvů obou; navíc druhý rukopis je datován v Šakvicích v letech 1912–1917.

Závěrem je možné shrnout, že jak Johann Andreas Eder, tak Joseph Calasanz Pfann náležejí každý do jiné časové části německého regionálního či spíše lokálního dějepisectví. A jsou v tom zcela poplatni jeho všeobecnému vývoji. Zatímco Johann Andreas Eder patří do doby liberálního i konzervativního dějepisectví, Joseph Calasanz Pfann šel jednoznačně cestou nacionalismu. Oba byli amatérskými historiky, což představuje typický jev regionálního a lokálního německého dějepisectví od poloviny 19. století až po vznik ČSR.³⁶⁾ I František Nosek byl historik amatér. Ze všech tří pravděpodobně nejslabší byl J. C. Pfann, který se vedle mnohde nacionálního zabarvení dopouštěl i faktografických chyb. J. A. Eder je sice již v mnohém překonán, ale význam jeho práce vidím i dnes, a to v doložení četných dnešních deperdit. Stran Františka Noska je třeba vyzdvihnout nejrozsáhlejší dílo, které kdy bylo o dějinách Pohořelic vůbec napsáno. Přestože i ono je mnohými poznatky již překonáno (např. Pohořelice jako věnné město), má stále ještě slušnou faktografickou hodnotu.

V příspěvku uvedené příklady tří amatérských historiků snad nemusí mít nakonec jen lokální význam. Je totiž možné se oprávněně domnívat, že v dalších národnostně i jazykově smíšených městech a obcích byl vývoj podobný. Snad tak tedy předložený článek, jenž nemůže být víc než pouhým úvodem do problematiky, povzbudí další bádání v tomto směru i v jiných lokalitách.

Poznámky:

- 1) Srov. k tomu zejm. ŠKOLL, Jaroslav: *Nové osídlení okresu Břeclav po roce 1945*. Břeclav 1983, Knižnice Jižní Moravy, sv. 10, s. 11.
- 2) V základních pracích o ní nenajdeme nic (KUTNAR, František–MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví od počátků národní kultury až do konce třicátých let*. 2. vydání. Praha 1997, *Německá medievalistika v českých zemích do roku 1945*. Eds. A. Kostlán, P. Soukup, F. Šmahel. *Práce z dějin vědy* 18. Praha 2004, *Historik v proměnách doby a prostředí 19. století*. Eds. J. Hanuš, R. Vlček. Brno 2007, *Österreichische Historiker 1900 - 1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Porträts*. Hrsg. von K Hruza. Wien - Köln - Weimar 2008. Drobná a ne ve všem přesná zmínka v knize ZEMEK, Metoděj a kol.: *750 let města Pohořelic*. Pohořelice 1973, s. 7 není dostatečná.
- 3) KUTNAR, F. - MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 960.
- 4) Tamtéž, s. 953.
- 5) O Ederovi dnes nenajdeme mnoho informací a do základních archívních příruček se ani nedostal. Srov. k tomu za všechny alespoň HOFFMANNOVÁ, Jaroslava - PRAŽÁKOVÁ, Jana a kol.: *Biografický slovník archivářů v českých zemích*. Praha 2000.
- 6) Např. EDER, Johann Andreas: *Fund bei Priebitz. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. kön. mähr. schles. Gesellschaft 1856*, s. 72.
- 7) EDER, Johann Andreas: *Chronik der Orte Seelowitz und Pohrlitz und ihre Umgebung*. Brünn 1859.
- 8) PFANN, Joseph, Calasanz: *Chronik der Stadt Pohrlitz*. Pohrlitz 1922, nestránkovaná předmluva.
- 9) Autor prvních jazykově českých dějin Pohořelic, A. Kratochvíl na vrub Ederovy knihy mj. napsal: "Těž nutno připomenouti, že neuváděny v ní české názvy osob ani míst, ale pouhé, někdy až neuvěřitelné, jejich zkomoleniny." KRATOCHVÍL, Augustin: *Vlastivěda Moravská. II. Místopis Moravy. I. Brněnský kraj. Pohořelský okres*. Brno 1913, nestránkovaná předmluva.
- 10) Tamtéž.
- 11) Každému historikovi je jasné, o které tituly se u příslušného badatele jedná. Pro nedostatek místa je zde nemohu citovat – to by příspěvek příliš nabyl na rozsahu.
- 12) Ederovo dílo disponuje poznámkovým aparátem, leč poměrně jednoduchým, v němž postrádáme jakékoli konkrétní signatury, natož pak citování stran či folií. Sám jsem se o obtížnosti dohledat některé informace přesvědčil přípravě mé knihy *Královské město Pohořelice (1222–1514)*, Pohořelice 2009.
- 13) UNGER, Josef: *K lokalizaci některých zaniklých středověkých osad v okolí Pohořelic (okr. Břeclav)*. Jižní Morava 1974, II, s. 22-33.
- 14) Za poskytnutí cenných informací k životu J. C. Pfanna vděčím Wilhelmu Junovi z *Ortsgemeinschaft Pohrlitz und deren Freunde*.
- 15) PFANN, Joseph Calasanz: *Chronik der Stadt Pohrlitz*. Pohrlitz 1922.
- 16) KUTNAR, F.–MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 657.
- 17) Zejména BRETHOLZ, Berthold: *Geschichte Böhmens und Mährens I. (bis 1419)*. Reuchenberg 1921.
- 18) KUTNAR, F.–MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 660.
- 19) Tamtéž, s. 954.
- 20) Mým cílem zde není ovšem kritika té které strany, pokusím se o co nejobektivnější posouzení uvedených děl historiků i jich samotných.
- 21) ZEMEK, M. a kol.: *750 let*, s. 38.
- 22) O těchto příhodách svědčí pohořelické farní kroniky. Blíže k tomu - MAREČEK, Jiří, MARÁZ, Karel, SKLENSKÁ, Irena: *Kostel sv. Jakuba Staršího v Pohořelicích*. (v tisku).
- 23) PFANN, J. C.: *Chronik*, s. 1–58.
- 24) EDER, J. A.: *Chronik*, s. 229–305.
- 25) PFANN, J. C.: *Chronik*, s. III.
- 26) Tak např. zprovoznění místní železniční dráhy Vranovice-Pohořelice neproběhlo v roce 1894, ale až 1895. PFANN, J. C.: *Chronik*, s. 77.
- 27) Tehdy totiž vyšla kniha DOSTÁL, Bořivoj a kol.: *Břeclavsko*. Břeclav 1969.
- 28) PFANN, J. C.: *Chronik*, s. 89-96.
- 29) Tamtéž, s. 59-109.
- 30) KRATOCHVÍL, A.: *Vlastivěda*, s. 11.
- 31) Tamtéž.

- 32) Otištěny byly In: *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mähren und Schlesiens* 19, 1915, s. 175-191. Za poskytnutí kopie článku vděčím Wilhelmu Junovi z Augsburgu z *Ortsgemeinschaft Pohrlitz und deren Freunde*.
- 33) MZA v Brně, *G 52 František Nosek 1840–1924*, kart. 2, text rukopisu Zur Abwehr und Rechtfertigung s. 2.
- 34) K tomu srov. pozůstalost Františka Noska in: MZA v Brně, *G 52 František Nosek 1840–1924* a k Noskovi nejnověji studii MLATEČKOVÁ, Marie - MLATEČEK, Karel: *František Nosek jako historik*. In: *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU věnují kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, s. 147-158. Za informaci děkuji K. Mlatečkovi. Z dílčích zmínek o F. Noskovi srov. např. DOSTÁL, Bořivoj a kol.: *Břeclavsko*, s. 319, či NOSEK, Franz: *Zur Geschichte von Pohrlitz*. Ed W. Jun. Augsburg / Pohrlitz 2008, 4. vydání (30 ks), s. 291
- 35) NOSEK, F.: *Zur Geschichte*. Ed. W. Jun. Augsburg/Pohrlitz 2008, 4. vydání (30 ks.); za poskytnutí knihy panu Junovi děkuji.
- 36) KUTNAR, F.–MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, s. 358.

Zusammenfassung:

Karel Maráz: Die regionale Geschichte von Pohořelice in den Werken von Johann Eder, Dr. Joseph Pfann und František Nosek.

Der Artikel beschäftigt sich mit der regionalen Historiographie der ehemaligen königlichen Stadt Pohořelice (Pohrlitz), die bis jetzt nicht verarbeitet worden ist. Im Artikel kann ich nur über die berühmtesten Titel schreiben, die von den drei berühmtesten Autoren stammen. Es handelt sich um die *Chronik der Orte Seeowitz und Pohrlitz und ihre Umgebung* (Brünn 1859) von Johann Andreas Eder (+1858), *Chronik der Stadt Pohrlitz* (Pohrlitz 1922) von Joseph Calasanz Pfann (1840-1932) und *Zur Geschichte von Pohrlitz* von Franz Nosek, die nur handschriftlich geblieben sind; in den achtziger Jahren des 20. Jahrhunderts wurden sie aber in Deutschland aus der älteren Version der Handschrift mit dem Namen *Die Geschichte der Stadt Pohrlitz* gedruckt.

Alle drei Autoren waren keine professionellen Geschichtsschreiber, Pfann und Nosek wurden dazu auch in Pohořelice geboren.

Der Artikel versucht die oben genannten Titel in den Rahmen der Grundentwicklung der deutschen regionalen Historiographie von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zur Tschechoslowakischen Republik einzuordnen und im Fall von Franz Nosek, der ethnische Tscheche war, auf den Grund und das Streben seines Werkes hinzuweisen, das in der Opposition zu deutschen historiographischen Versuchen steht, die Geschichte von Pohořelice zu schreiben.

PhDr. Karel Maráz, Ph.D. (nar. 16. srpna 1971 v Brně) působí na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví FF MU, kde se specializuje na sfragistiku, heraldiku, genealogii, edici *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* a české středověké dějiny. Pomocné vědy historické přednáší také na PedF MU. Publikoval řadu časopiseckých článků a studií, z jeho monografií je třeba zmínit *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně. České Budějovice 2007, Pečeti Jana Lucemburského. Brno 2007, Královské město Pohořelice (1222–1514). Pohořelice 2009 a K problematice padělání pečetí na konci středověku. Sfragistický příspěvek k falzům Oldřicha II. z Rožmberka (Sborník archivních prací 48, 1998).*

WILHELM SCHRAM: DĚJINY PRO BRŇÁKY

Vojen Drlík

...u nás tradiční filosofie dějin svou roli dohrála...

Dějiny a současnost (1/1990)

Nad vchodem do Zemské knihovny byla obyčejná tabulka, a na ní stálo latinkou napsáno Bibliotheca. „Pane doktore“, rozčileně zvolal radní, „mně se zdá, že si myslíte, že čeština jako úřední jazyk je už předpis?“

Knihovník byl tou nenadálou, hrubě přednesenou otázkou sice překvapen, ale to mu nezabránilo, aby okamžitě neřekl:

„Jak jste na to přišel, pane zemský poslanče?“

„Tady člověk vidí, odkud se bere ta zatracená čečizace ... dělají to zemští úředníci ... a to si říká německý muž ... skládá německou služební přísahu a vyvěšuje české nápisy. Styďte se, to bych nevěřil, pane doktore, že takhle zapřete svou národnost.“

„Jak to, pane zemský poslanče, nerozumím!“

„Vy se ještě ptáte? Takovou drzost jsem ještě nezažil. Jaký zastáváte úřad, pane doktore?“

„Jsem zemský knihovník, ale pokud jde o drzost...“

Kulm mu rychle vpadl do řeči: „Tedy vy jste vedoucí zemské knihovny. Jste odpovědný za to, co se děje v zemské knihovně.“

„Je to tak.“

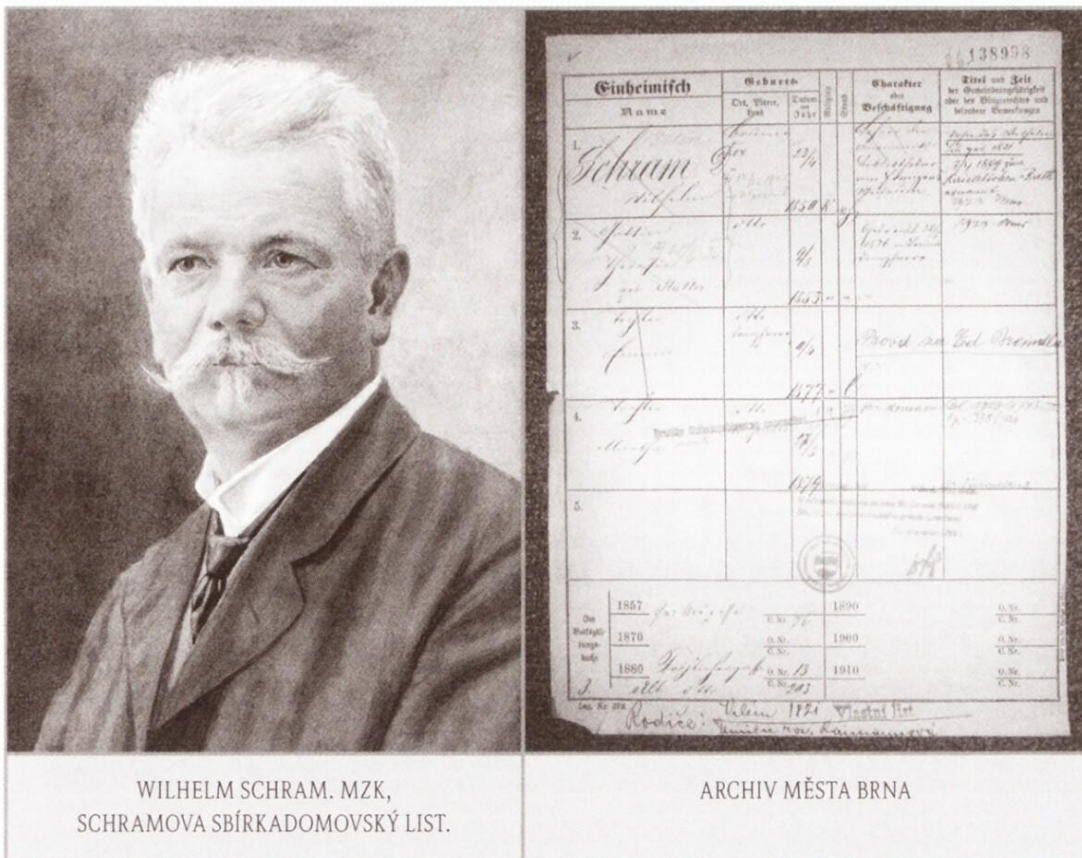
„Takže mám pravdu“ – pokračoval triumfálně Kulp, „když říkám, že jste německý úředník a muž, zapomínající na své povinnosti, když dáte na zemské zařízení umístit tabuli s českým nápisem. Ta cedule s tím českým Bibliotheca musí pryč. Věnuji za své vlastní peníze krásnou černo-červeno-zlatou tabulku, na které bude černo-červeně-žlutě stát Mährische Landesbibliothek. To by tak bylo, aby se v praněmeckém zemském hlavním městě trpěly české nápisy. Tuhle zahodím!“

„Ale prosím vás, pane zemský poslanče, to je přece latinský nápis, a dal jsem ho tu právě proto, abychom alespoň tady vytvořili uprostřed jazykového boje neutrální půdu.“

„Takové hlouposti mi nevykládejte“, pokračoval Kulp, aniž by se dal vyrušit, „můj poslíček neřekne jinak než bibliotéka, když si jde k minoritům půjčit knížku.“¹⁾

Není mnoho knihovníků, potažmo historiků, kteří vešli do krásné literatury. Wilhelmu Schramovi se to podařilo. Přiznávám, že to není zrovna nejvyšší literární patro, ale zato můžeme předpokládat, že se jedná o docela objektivní informaci. Krátký úryvek z románu *Die Nahwehen* Franze Schamanna popisuje scénu, která se mohla odehrát někdy kolem roku 1907, kdy byla knihovna zemská, ale ještě sídlila ve Františkově muzeu v tzv. biskupském dvoře, kde byla umístěna v nově přistavěném křídle. Tehdy byl Wilhelm Schram zemským knihovníkem.

Citované místo v románu je sice spíše svědectvím o jednom z městských radních, ale přece jen ve zkratce charakterizuje i Schramovu osobnost. Franz Schamann, literát v brněnském prostředí známý věrně realistickým až dokumentárním popisem místních

WILHELM SCHRAM. MZK,
SCHRAMOVA SBÍRKADOMOVSKÝ LIST.

ARCHIV MĚSTA BRNA

událostí a nebojácnou kritičností ke svým pappenheimským, vystavil Schramovi velice pozitivní vysvědčení.

Nám však nejde o Schrama knihovníka, ale o Schrama historika. Jeho přítomnost mezi úředně jmenovanými moravskými historiografy je vlastně nepatřičná. Avšak jeho publicistická činnost, zhuštěná během několika málo let na počátku 20. století do řádky knižních sborníků, je v lecčems symptomatická pro moravskou, resp., brněnskou společnost vůbec a v jistém slova smyslu je i praktickou, byť nikoli explicitně formulovanou koncepcí výkladu dějin. A právě tato Schramova koncepce, z hlediska úřední historiografie spíše nekoncepce, může být pro dnešního recipienta zajímavá, a to z několika hledisek:

- rezignací na filozofii dějin
- způsobem výběru témat
- mýtotočným efektem.

Ale dříve, nežli se pokusím osvětlit tyto aspekty Schramovy dějepisné činnosti, několik stručných údajů o něm, i když základní životopisné údaje jsou snadno dosažitelné. Postaral se o to sám v drobné publikaci *Meine literarische Tätigkeit in den letzten 35 Jahren* z r. 1910, údaje o něm najdeme v řadě statí a článků z doby, kdy žil i krátce po jeho smrti a z doby relativně nedávné.²⁾ Za to, že Schram, na rozdíl od jiných německy píšících autorů v brněnském povědomí uvízl, ale vděčí své funkci prvního ředitele zemské, dnešní Moravské zemské knihovny. Zájem o jeho osobu proto vychází více z řad knihovníků nežli z řad historiků, pro něž je autorem místního významu.³⁾

Narodil se 24. dubna 1850 v Opavě, kde byl jeho otec, rodilý Brňan, přechodně činný. Rodina se ale brzy vrátila do Brna, kde pak Wilhelm Schram vyrůstal a s menšími přestávkami žil až do své smrti. Chodil do obecné školy na Nové ulici, maturoval na gymnáziu. Od r. 1869 studoval na filosofické fakultě vídeňské univerzity dějiny, klasickou filologii a filosofii. Pak působil jako vychovatel, od r. 1875 byl suplentem na

KNIHA PRO KAŽDÉHO MORAVANA

CHRISTIAN D'ELVERT. REPRODUKCE PORTRÉTU
ZE 2. DÍLU KNIHY PRO KAŽDÉHO BRŇANA

1. německém gymnáziu v Brně a pak působil brněnském reálném a vyšším gymnáziu. Tam vyučoval tři roky, po dvouleté přestávce způsobené chorobou byl od května 1879 suplentem na německém učitelském ústavu (dějepis, zeměpis a němčina). Odtud odešel a věnoval se mnemotechnice (v letech 1880–81), o níž pořádal přednášky na různých místech monarchie (uvádí Vídeň, Prahu, Štýrský Hradec). 1. dubna 1884 se stal adjunktem kustoda Františkova muzea a byl pověřen správou muzejní knihovny. Od 1. 4. 1885 definitivně, 1886 na doporučení Christiana d'Elverta sekretářem historicko-statistické sekce Hospodářské společnosti. 4. 4. 1895 knihovníkem. Po pozemštění knihovny (1907) se stal v roce 1908 ředitelem Zemské knihovny moravské. 1919 na vlastní žádost penzionován, ale v knihovně dál vypomáhal. Schram měl s manželkou Terezií, rozenou Müllerovou, dvě dcery: Emmu a Martu. Podle domovského listu bydlel postupně na Nové ulici 76, (dnešní Lidická), pak ve Fröhlichergasse 13 (dnešní Veselá). Zemřel 12. prosince 1925 ve svém brněnském bytě v ulici Na kopečku 8 (dnes ulice Antonína Slavíka).

Schram byl svým povoláním především knihovník, ale to neomezovalo jeho publikační činnost zahrnující čtyři výrazné tematické okruhy:

- spisy sloužící jako pomůcky pro školní vyučování
- spisy mnemotechnické (tvoří nejen tematicky, ale i časově uzavřenou skupinu)
- díla spojená bezprostředně s prací v muzeu a v knihovně
- práce historické, zaměřené na širokou veřejnost.

(Stranou ponechávám práce juvenilní – pokusy o krásnou literaturu)

Práce historické a zaměřené na Brno jsou předmětem našeho zájmu, proto i ten titul dějiny pro Brňáky, nebo chcete-li pro Brňany. Svě Brňany Schram velmi dobře znal. V Brně prožil většinu svého života, v něm patřil ke kulturním prominentům – byl

v dobrých vztazích s plodným historikem Christianem d'Elvertem a ten reprezentoval i politický establishment. Ve městě, na přelomu 19. a 20. století již naléhavě postrádajícím humanitní vysokou školu, se odborníci soustřeďovali v „náhradních“ institucích – v archivu, v muzeu, na gymnáziích a na obou technikách. Převážná část německé inteligence přitom bolestně pociťovala tlak českého prostředí a hrozící převahu českého elementu. Z toho plynula i péče o vlastní minulost, jež měla potvrzovat současnost. Na tuto potřebu Schram dokázal reagovat, i když, jak jsme slyšeli, nacionálně neutrálně, jakoby se této problematice vyhýbal, anebo ji nazíral tehdy již dávno opuštěným prizmatem zemského vlastenectví. Chápal moravské dějiny jako události na určitém místě, nikoli pouze jako osudy národů. V tom se lišil od mnoha svých soukmenovců i současníků a tím na nás může působit moderně.

Schrama uvedl do brněnské elitní intelektuální společnosti Christian d'Elvert, personifikace úsilí o společenský, ovšem německy vymezený pokrok ve všech směrech. V pořadí třetí brněnský starosta a zanícený moravský historik ovšem ještě koncipoval své pohledy na dějiny jako ucelený výklad – psal dějiny divadla, hudby, dějiny Jihlavy, Uherského Hradiště, Nového Brna, dějiny sociálních a zdravotních institucí, atd. Schram sice výslovně k d'Elvertovi odkazuje, ale jeho zájem o dějinné události i jejich podání se s d'Elvertovou historiografickou koncepcí neztotožňuje.

Již bylo řečeno, že se Schramovo dílo – odhlédnuto od pokusů na poli krásné literatury, rozbíhá několika směry, z nichž pro nás relevantní je ten, který směřuje k historickým událostem v Brně. Zde je třeba říci, že knižně začal Schram na tomto poli publikovat roce 1885, kdy vyšla jeho jediná větší práce pokrývající rozsáhlejší časové údobí – ovšem kronikářským řazením jednotlivých záznamů – Brněnská Kronika.⁴⁾ Kniha je výpravou do nepříliš vzdálené minulosti, navíc v té době již částečně popsané a dokumentované knižně i dobovým denním tiskem. Např. byl to právě Christian d'Elvert, kdo značně podrobně a se snahou o objektivitu popsal události roku 1848.⁵⁾

Schram patrně už při této práci shromáždil mnoho materiálu, který pak postupně zveřejňoval v brněnských německých novinách - Tagesbote aus Mähren und Schlesi-en, Mährisch schlesischer Correspondent a ve Spisech německého spolku pro dějiny Moravy a Slezska. Na počátku nového, 20. století, začal Schram tyto drobné práce soustřeďovat do sborníků vycházejících pod názvem Kniha pro každého Brňana (anebo Brňáka). Sám titul nebyl na Moravě úplně nový. Schram jistě znal přibližně o čtyřicet let starší práci z pera českého brněnského autora Vincence Brandla s názvem Kniha pro každého Moravana a je pravděpodobné, že se dal jejím názvem inspirovat.⁶⁾

Ale i Brandl měl svůj vzor. Obsahově jím byl Řehoř Volný a jihomoravská topografie, jak Brandl uvádí v úvodu své práce. A skutečně, o Brandlově *Knize pro každého Moravna* se dá s jistým zjednodušením říci, že se jedná o velmi zkrácenou českou verzi Volného mnohadílného opusu, obohacenou o kapitoly pojednávající o Moravě souhrnně. Je to historicko-topografická příručka, základní informace o Moravě nejen pro každého Moravana, ale pro všechny ty, kteří se chtějí o Moravě něco dozvědět. Pokud jde o název můžeme jen spekulovat o tom, zda je Brandlovou variací na obecnou notu. Je to docela dobře možné. Například v roce 1829 vydal Heinrich Dittmar pod pseudonymem Heimar ve Stuttgartu nově spis jednoho z nejvýznamnějších barokních kazatelů Abrahama a Santa Clara Etwas für alle pod názvem Ein Buch für jeden Stand.⁷⁾ Ve fondech brněnské knihovny jsem jej sice nenašel, neznamená to však, že se s ním Brandl nemohl setkat a název pak parafrázovat. Výpůjčka ale mohla přijít i odjinud,

atraktivní titul se jistě vyskytuje i v mnoha dalších variantách. O tom, že Brandlovy práce Schram znal svědčí i to, že jeden z jeho článků použil. Kniha pro každého Brňana se v následujících dílech stala sborníkem příspěvků o Brně (můžeme v ní vidět předchůdce sborníků Brno v minulosti a dnes) a to bez ohledu na autora. Schram se postupně dostal i do role editora, nebo redaktora používajícího příspěvky dalších autorů – z těch českých Ohéřala a Brandla.

Titul pětidílné řady *Ein Buch für jeden Brünner*⁸⁾ ovšem neodkazuje jen ke starším pracím a není pouhou parafrází čtenářsky slibného názvu, jímž ale končí i podobnost s Brandlovým spisem. Zatímco Brandl říká: to, co je v knize, by měl znát každý Moravan, Schram má na mysli něco jiného. Není to minimální program, naopak, je to nabídka. Každý si tu může vybrat něco, co ho bude zajímat. Sbíрка shrnuje pojednání o různých historických událostech z nejrůznějších dob od středověku až téměř po současnost – nejzazším datem je poslední prusko-rakouská válka. Jak říká autor v předmluvě k prvnímu svazku: pracoval jsem na této knížce s láskou a oddaností, která má širší okruh čtenářů seznámit s jistě ne nezajímavou minulostí mocně vzkvétající moravské metropole.⁹⁾

Podle jakých kritérií Schram jednotlivé stati do svých sborníků vybíral? Každý svazek obsahuje nahodilou směsici témat, většinou pojednaných velmi stručně, jak to odpovídalo i původnímu určení pro denní tisk. Hledat nějaký celkový systém celé řady by asi nebylo příliš plodné. Schram očividně na počátku netušil, že naváže dalšími díly. První svazek nemá žádné číselné označení, autor ani v předmluvě nenaznačuje, že hodlá v edici pokračovat. Vyčerpává snad proto všechna populární brněnská témata, celou brněnskou mytologii:

Der eingemauerte Ratsherr
 Die steinerne Jungfrau in der Adler Gasse
 Die Zderadsaule
 Der Lindwurm im Brünner Rathause
 Unser Rathausportal
 Zur Geschichte des Jakobsthurmes
 Die brünner Kapuzinergruft
 Wo liegt Raduit de Souches?
 Das Ypsilanti-Denkmal
 Unser Augarten

Chybí jen Švédové před Brnem. Téma zpracované mj. např. d'Elvertem a pravidelně obnovované publicisticky, dramaticky i hudebně. Ostatně Schram je úplně nevynechal – zařadil alespoň příspěvek o tom, jak se vítězství nad Švédy slavilo v roce 1745, tedy v roce stého výročí. Ta nejpobulárnější témata tedy Schram vyčerpál už v prvním dílu, v následujících musel sáhnout mezi příběhy méně známé, anebo alespoň okrajově spojené s klíčovými brněnskými legendami.

V druhém dílu se objevuje švédské téma jako *Tagebuch der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden*, vzdáleně zderadovský je příspěvek *Das Kopfhäusel nebst der Zderadsäule*. Mezi pokračování populární řady můžeme zařadit stať o Johanu Kapistránovi, dále Unser Schmetterhaus, o svobodných zednářích a pak rozsáhlý soubor věnovaný revolučnímu roku 1848, *Rückblicke auf das Jahr 1848*. Schram k tomuto příspěvku poznamenává, že je zkrácenou citací knížky stejného názvu, kterou vydal Správní výbor národní gardy v roce 1849. Kupodivu neříká, že za autora brožury je

považován Christian d'Elvert, ačkoli o několik řádků dále d'Elvertovy zásluhy na poli historiografie vyzdvihuje, a nezmiňuje se ani o tom, že podobný text otiskl již ve své Kronice Brna 1800-1850. Rovněž tvrzení, že stať zkrátit jen o nepodstatné partie není úplně přesné, dokonce bych řekl, že jeho interpretace událostí roku 1848, zvláště pokud jde o hladové bouře, je značně uhlazenější, než v originálu z roku 1848. Navíc Schram z nepochopitelných důvodů vynechal zajímavé kulturní události, jako byl například příjezd kapely Johanna Strausse s delegací vídeňské studentské gardy. Ovšem platí, že kulturním či uměleckým událostem vůbec věnoval Schram jen malou pozornost, jsou spíše v pozadí jeho zájmu. V prvním dílu je této

tematice věnována, odhlédneme-li od článku o odměňování vědeckých a uměleckých výkonů, pouze stať o letním divadle v Pisárkách a v Lužánkách, o brněnském knižním tisku a historicky pamětihodném obrazu (z celkového počtu 67 článků). Ve druhém dílu je celkem 41 příspěvků, chápeme-li oddíl věnovaný roku 1848 jako jeden celek. Z nich jen jeden – o Emanuelu Schikanederovi – bychom mohli zařadit mezi ty s uměleckou tematikou. Velkou pozornost věnuje Schram různým cechovním předpisům a ve druhém díle se zvýšil i počet článků věnovaných zajímavým osobnostem. Tedy znovu témata atraktivní pro denní tisk. Od druhého dílu počet statí jen mírně překračoval čtyři desítky. Pokud to jen bylo možné, vracel se Schram k oblíbeným „mýtotvorným“ tématům – nejčastěji se objevuje slavný obránce de Souches, kuriozity doplňuje ve 4. dílu mužiček od Jakuba, nechybí pluh císaře Josefa II. (3. díl), v posledním 5. dílu si už autor vypomáhá brněnským okolím – bitvou u Slavkova, Macochou a koláčovou slavností v Komárově. Z význačných osobností se dostalo na hraběte Mitrovského, vydavatele a novináře Jurendu, Pellica, básníka Saphira, Goethovy vztahy s Brnem a na prvního brněnského starostu. Z umělecké oblasti věnoval Schram největší pozornost divadlu, mezi kuriozity lze zařadit zprávu o analfabetovi, který se stal v Řečkovicích školním ředitelem, upozornění na zajímavý tisk s humornou básní věnovanou Brnu a pak text písně *Brün ist hin, Brün ist nicht hin* – opět ohlas obrany před Švédy, nedlouho před tím oživený úspěšným divadelním kusem Švédové před Brnem. Od třetího dílu – podle autora na přání čtenářů – věnuje větší pozornost stavebním památkám, především domům, v posledním dílu se dostává ke slovu i technika a průmysl – železnice a industrializace Brna.

Pátým dílem Schram své Knihy pro Brňany uzavřel a ohlásil obdobné publikace věnované celé Moravě. Svůj slib také splnil. Následovaly dva díly *Vaterländische Denkwürdigkeiten* (1906 a 1907), po nich ještě první a současně poslední ročník řady nazvané *Mährisches Magazin für Biographie und Kulturgeschichte*. Po formální stránce publikace nepřinesly nic nového a navzájem se nijak nelišily. Typově k nim lze ještě přiřadit tituly *Bilder aus mährischer Vergangenheit* a *Die gute alte Zeit in Österre-*

ich. Schram zůstal u svého principu prostého řazení navzájem nesourodých informací ovšem z různých míst Moravy (včetně Brna), resp. i z Rakouska.¹⁰⁾

Je třeba si uvědomit, že v době, kdy Schram publikoval své články a pak knihy, zabývali se moravskými a brněnskými dějinami i další autoři – na německé straně se pokusil o zachycení dějin Brna pod titulem *Chronik der Landeshauptstadt Brünn Gustav Trautenberger* (byla dovedena do r. 1848)¹¹⁾, dějinami města se zabýval Berthold Bretholz, který pak v roce 1911 vydal své *Geschichte der Stadt Brünn*, sahající ovšem jen do r.1411.¹²⁾ Na české straně vyšla první verze dějepisu Brna Františka Šujana v roce 1902.¹³⁾ Tematicky se Schram často vracel k tomu, čím se zabývali i jiní autoři – mezi jiným často Moriz Trapp, jeho představený ve Františkově muzeu, ale také Beda Dudík a, jak už bylo řečeno, Christian d'Elvert a další.

Wilhelm Schram nechápal historiografii jako pokus o výklad dějinného pohybu nebo o rekonstrukční zobrazení minulosti. Spíše se k dějepisu choval jako muzejník, sbírající jednotlivé předměty. Do svých knih sbíral historické události, anekdoty, zprávy a doklady a vytvářel z nich sbírky pozoruhodných zpráv, jakýsi kabinet historických kuriozit, aniž by se pokoušel na jejich základě vytvořit nějaký ucelený obraz. A vzhledem k tomu, že původně takto nasbírané „objekty“ předváděl v denním tisku, nebylo ani zapotřebí uvádět přesně jejich původ, nebo je dokonce zatěžovat odkazových aparát. Omezil se na povšechné informace, typu většina informací pochází z městského archivu, postupně záběr rozšířil na zemský archiv. A když od dílu začal zařazovat i cizí příspěvky, pak i tyto údaje pozbyly na relevanci.

Měli bychom upřesnit pojem Schramova sbírka. Existuje jedna, uchovávaná v Moravské zemské knihovně a v Archivu města Brna, sbírka portrétů, vedut, fotografií, zkrátka sbírka ikonografická, a existuje ještě Schramova sbírka historická. Sběrka historických pamětihodností, jak bychom mohli nazvat všechny jeho sborníčky, nejen *Knihy pro každého Brňana*.

Smyslem této sbírky nebylo podat výklad dějin, dokonce ani výklad nějaké epochy. Dějiny ve Schramově podání jsou nahodilou sbírkou anekdot a zajímavostí, z nichž si každý může vybrat dle svého vkusu. Zároveň, právě proto, že nemají žádnou souvislost, mohou dobře sloužit jako podklad pro legendy a mýty. Jejich mýtotvorná funkce je nepřehlédnutelná a účinná. Příkladem může být slavnost úspěšné obrany Brna před Švédy, dlouhou dobu chápána jako slavnost typicky rakouská, ne-li přímo německá, symbolizující porážku českého povstání. Nynější návrat k této oslavě v českém prostředí svědčí o síle mýtu. A na něm má Schram jistě svůj nemalý podíl, protože mýty je třeba transportovat z generace na generaci, stále obnovovat. Ostatně toho jsme svědky i dnes. V tom je patrně největší význam Schramovy práce, jež ostatně nic neztratila ze své inspirativnosti i pro dnešní publicisty a zájemce o historické kuriozity. Může též posloužit jako atraktivní postranní branka vedoucí do historie města a země, kde žijeme. Schramovy sborníky velkou měrou přispěly k upevnění repertoáru městských pověstí a anekdot, jež jsou trvalou součástí rubrik zajímavostí lokálního tisku, turistických publikací i literární inspirací. A protože jsem na začátku použil jednoho německého brněnského literáta, dovoluji, abych dalším skončil. Alespoň poukazem na knížku brněnského spisovatele Karl Norberta Mraska *Historiky ze starého Brna*,¹⁴⁾ kterou můžeme chápat i jako beletristický přepis článků Wilhelma Schrama –od kamenné panny na Orlí ulici přes Švédy před Brnem až po městské domy a pamětihodnosti. Co více si historik, který vlastně historikem ani nebyl, může přát.

Poznámky:

- 1) SCHAMANN, Franz: *Die Nahwehen*. München, 1910. Str.
- 2) SCHRAM, Wilhelm: *Meine literarische Tätigkeit in den letzten 35 Jahren (1876–1910)*. Brünn 1910.; HELLER, Hermann: *Mährens Männer der Gegenwart*, Brünn 1889. Brünn 1912; STRZEMCHA, Paul: Wilhelm Schram (nekrolog). In *Deutsche Heimat*
- 3) např. JANÁK, Jan: *Wilhelm Schram*. In: Státní vědecká knihovna. Brno 1983, str. 242–245.
- 4) SCHRAM, Wilhelm: *Brünner Chronik : (1800–1850)*: Eine Sammlung der denkwürdigsten Ereignisse, die sich in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Brünn zugetragen haben. Nach den verlässlichsten Quellen und Hilfsmitteln verfasst von Wilhelm Schram. Brünn 1885.
- 5) D'ELVERT, Christian: *Ruckblicke auf das Jahr 1848*. Brünn 1849.
- 6) BRANDL, Vincenc: *Kniha pro každého Moravana*. Brno 1863. (Reprint vyšel péčí Moravské zemské knihovny a Muzejní a vlastivědné společnosti v r. 2008.)
- 7) *Ein Buch für jeden Stand*. Oder etwas für alle. Zur kurzweiligen und nützlichen Unterhaltung auf's neue an's Licht gebracht von FDr. Heinmar. Band 1-2. Frankfurt am Main, 1829.
- 8) SCHRAM, Wilhelm: *Ein Buch für jeden Brünner* : Quellenmässige Beiträge zur Geschichte unserer Stadt. Verfasst von Wilhelm Schram. Díl 1–5. Brünn 1905 - 19
- 9) SCHRAM, Wilhelm: *Ein Buch für jeden Brünner*. Brünn 1901. Díl 1, str.....
- 10) SCHRAM, Wilhelm: *Vaterländische Denkwürdigkeiten*. Ein Buch für mährische Geschichtsfreunde. Díl 1., 2. Brünn 1906, 1907; *Mährisches Magazin für Biographie und Kulturgeschichte*. Bd. 1 . Herausgegeben von Wilhelm Schram. Brünn 1908; *Die gute alte Zeit in Österreich. Eine Sammlung kulturhistor. Denkwürdigkeiten*. Brünn 1906; *Bilder aus mährischer Vergangenheit*. Brünn 1903.
- 11) TRAUTENBERGER, Gustav: *Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn*. Im Verein mit mehreren Geschichtsfreunden zusammengestellt von Gustav Trautenberger. Brünn 1891–1897.
- 12) BRETHER, Berthold: *Geschichte der Stadt Brünn*. Herausgegeben vom Deutschen Vereine für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Erster Band bis 1411. Brünn 1911.
- 13) ŠUJAN, František: *Dějepis Brna*. Brno 1902.
- 14) MRASEK, Karl Norbert: *Histörchen aus dem Alten Brünn*. Zu Nikolsburg 1928.

Zusammenfassung:

Vojen Drlík: Wilhelm Schram – Die Geschichte für die Brüner.

Wilhelm Schram, ein bedeutender Brüner Bibliothekar, der erste Direktor der mährischen Landesbibliothek, hat eine Reihe von kleineren Beiträgen und Abhandlungen über die Brüner und österreichische Geschichte geschrieben. Der Autor dieses Beitrags zeigt, dass das Interesse von Schram nicht auf die Gestaltung einer geschlossenen Konzeption oder einheitlichen Fassung eines historischen Ablaufes abzielte. Darum vermied Schram zu seiner Zeit die übliche nationalistische Interpretation der lokalen Geschichte. Schrams Arbeiten haben zu dem beigetragen, was der Autor Mythologisierung der historischen Ereignisse nennt. Die Geschichte wird auf eine dem Leienpublikum sehr leicht verständliche Weise in Form anekdotischer Geschichtchen dargestellt, die nachher als Quelle der Legenden, gewissermaßen einer Art Mythologie der Stadt dienen. Schram hat mit einer Reihe seiner Abhandlungen zu der Kodifizierung „der Sammlung“ der Brüner Mythen beigetragen, die dann, so wie deren Autor selbst, als Thema in die Literatur eingegangen sind.

PhDr. Vojen Drlík je vedoucí rajhradského Památníku písemnictví na Moravě.

Jaroslav Vaculík

Zdeněk Hájek se narodil 13. března 1894 v Suchdolu u Kutné Hory v rodině řídicího učitele. Absolvoval gymnázium v Čáslavi, kde v roce 1913 maturoval. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze si zapsal obory dějepis a zeměpis. Již o rok později však vypukla světová válka a Hájek v říjnu 1914 narukoval do rakousko-uherské armády. Na východní frontě padl do ruského zajetí a byl internován v zajateckém táboře v Charkově. V srpnu 1917 vstoupil do československých legií, se kterými se vracel do vlasti přes Sibiř a Vladivostok, kde se dokonce stal vojenským velitelem města. Přes Pacifik cestoval společně s pozdějším generálem Ludvíkem Svobodou a plukovníkem Emanuelem Moravcem. Do Prahy se vrátil až v srpnu 1920. Pokračoval ve studiu dějepisu a zeměpisu a v roce 1923 složil státní zkoušky pro učitelství na středních školách.¹⁾

Již v době vysokoškolských studií v něm vzbudil prof. dr. Jaroslav Bidlo zájem o slovanské dějiny. Za války získal z autopsie nejen znalost polských a ruských reálií, ale i jazyků. Na základě rigorózní práce o rusko-byzantských stycích do konce 10. století získal v roce 1924 titul PhDr. V té době již pracoval jako asistent prof. Bidla ve východoevropském oddělení historického semináře Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Tehdy také uveřejnil své první příspěvky v Českém časopisu historickém (ČČH), především zprávy o nové literatuře o slovanských dějinách. Z vysvědčení prof. Bidla ze 6. dubna 1925 vyplývá, že Hájek své povinnosti konal vždy svědomitě a horlivě k úplné spokojenosti ředitelství historického semináře. Prováděl katalogizaci knihovny a obstarával z veřejných knihoven knihy potřebné k seminárním cvičením i k vědecké práci.

V roce 1925 byl doktor Zdeněk Hájek ustanoven profesorem na gymnáziu dr. Josefa Kudely v Brně, kde působil až do roku 1941, kdy byl protektorátními úřady nuceně penzionován. V době své středoškolské profesury pokračoval v recenzní činnosti v Českém časopisu historickém (ČČH), kde referoval především o nové literatuře o polských dějinách. V referátě o knize K. Krejčího Poláci v Čechách v době povstání listopadového (ČČH 1932) upozornil na základě původních pramenů ze Lvovského zemského archivu na styky Františka Ladislava Riegera s delegátem Polské demokratické společnosti Lesławem Łukaszewiczem. Ve své zprávě v ČČH 1939 podstatně doplnil studii Václava Žáčka Tři čeští revolucionáři v Haliči. Těchto referátů a zpráv uveřejnil Hájek v ČČH, Časopisu Matice moravské (ČMM) a Naší vědě několik set. Vedle toho spolupracoval dr. Hájek dlouhá léta s Lidovými novinami, kde rovněž referoval o historických pracích.

Učitelské působení na brněnském gymnáziu přivedlo dr. Hájka ke studiu archivního materiálu, který mu byl přístupný v Brně. Byl pověřen zpracováním historického materiálu, který se týkal Poláků vězněných na Špilberku a byl uložen v Moravském zemském archivu. Zpracovával brněnské prameny, ale nespokojil se jenom s tím. Studoval prameny také přímo v Polsku, když v letech 1928, 1929, 1930 a 1931 pobýval ve státním archivu ve Lvově. Výsledkem tohoto studia doma i za hranicemi bylo

několik monografických studií uznávaných českými i polskými historiky. První z nich vyšla v roce 1930 v Pekařově sborníku pod názvem Špilberk v memoárech polských vězňů. Autor konfrontoval memoáry uvězněných Poláků se zprávami, které objevil v moravských pramenech a tak dokázal jejich věrohodnost. O chování moravského obyvatelstva k Polákům při jejich cestě do vězení nebo po jejich osvobození psal Hájek ve čtyřicetistránkové studii *Moravané a polští vězni na Špilberku* (ČMM 1932). Autor ukázal, že Moravané živě sympatizovali s vězněnými Poláky, protože sami toužili po osvobození z pout metternichovského absolutismu. Líčení osvobození polských vězňů v březnu 1848 je zároveň hodnotným příspěvkem k dějinám města Brna.²⁾

Ve Lvovském Ossolineu našel dr. Hájek velké rukopisné dílo *Pamiętnik Henryka Bogdańskiego*, které líčilo, jak revoluční situaci v Haliči v letech 1830–1841, tak věznění tohoto revolucionáře na Špilberku. Část těchto vzpomínek, která se týká pobytu Bogdańskiego na Špilberku, přeložil Hájek do češtiny a vydal knižně pod názvem *Polský revolucionář na Špilberku* (Brno 1932).

V ČMM 1935 uveřejnil Hájek studii *Špilberský vězeň Jindřich Hubicki*. Na základě českých i polských pramenů tu vylíčil revoluční činnost Hubického, jeho věznění a smrt na Špilberku.

Vedle těchto odborných studií o polských vězních na Špilberku napsal Hájek řadu populárních článků v *Moravských novinách* 1932, *Lidových novinách* 1948 a *Lidové obrodě* 1948. V Polsku vydal v časopisu *Wiedza i życie* 1930 studii *Polscy więźniowie na Szpilbergu* a v časopisu *Tribuna Dolnośląska* 1948 přehled bádání o špilberských vězních polské národnosti.

Na základě vyšetřovacího protokolu z roku 1840 nalezeného ve Lvově uveřejnil v *Zemědělských listech* 1936 řadu článků o životě Františka Cyrila Kampelíka. Ve sborníku *Jdeme dál* publikoval studii *Revoluční hnutí v Haliči*.

Od svého penzionování v roce 1941 do konce války pracoval dr. Hájek jako archivář a knihovník *Lidových novin*. Po osvobození se vrátil jako profesor na gymnázium v Brně. Od roku 1946 působil jako profesor slovanských dějin na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, kde se mohla jeho vědecká činnost plně rozvinout. Pokračoval především ve svých polonistických pracích. Zkoumal polské lednové povstání let 1863–1864 a napsal o něm řadu podrobných studií, které měly zásadní objevitelský význam pro českou i polskou historiografii. Byly to zejména studie o pobytu diktátora polského povstání Mariana Langiewicze a jeho adjutantky Henryky Pustowojtowé na našem území. *Práce Internace Mariana Langiewicze v Tišnově* (ČMM 1952) a *Internace Mariana Langiewicze v Josefově* (Česko-polský sborník 1955) se zakládají na materiálu českých a rakouských archivů. Autor tu dobře zobrazil nejen osudy internovaného diktátora, ale i diplomatické pozadí jeho internace, takže jeho studie jsou i příspěvkem k dějinám tehdejší evropské diplomacie.

Autorovy studie o pobytu Henryky Pustowojtowé v českých zemích mají objevný ráz, neboť se opírají o původní archivní materiál. Patří sem práce *Dwókratny pobyt Henryki Pustowojtówny w Pradze* v časopisu *Sobótka* 1953, *Výlet pražského Sokola na Karlštejn roku 1863* a *Henryka Pustowojtówna v Časopisu Společnosti přátel starožitností českých* 1952 a *K útěku Henryky Pustowojtowé z Prahy v roce 1863* ve Slezském sborníku 1953. Populárně byly shrnuty výsledky tohoto bádání v článku *Henryka Pustowojtówna* v časopisu *Nové Polsko* 1953.

Vedle těchto studií osvětluje poměr českého národa k polskému lednovému povstá-

ní práce Josef Menšík, spolupracovník polské revoluční strany ve Sborníku slovanských studií 1955. Autor v ní vylíčil činnost dosud neznámého českého polonofila, který převáděl Poláky na útěku nebo v diplomatickém poslání do Drážďan. Následovala rozsáhlá autorova práce Proces inženýra Jana Gerinka a společníků o pomoci Slezska polskému lednovému povstání publikovaná ve Slezském sborníku 1956. Popisuje tajné dodávky zbraní a střelného prachu za pomoci českých železničářů. Na základě vyšetřovacích protokolů, které se dostaly do Lvova popsal vyšetřování mladého českého právníka ve Vídni dr. Otta, který byl ve spojení s Františkem Kampelíkem, Josefem Podlipským a jinými českými vlastenci. Ve Vlastivědném věstníku moravském 1954 a 1955 popsal důvody proč byli uvězněni političtí vězni na Špilberku. Pro Slovanský ústav ČSAV napsal Hájek Dějiny Polska po jeho rozdělení, jejichž jedna část došla ocenění. Obdržel také děkovné uznání za zorganizování polského oddělení ve špilberském muzeu.³⁾

V roce 1947 dosáhl na podkladě svých dosavadních prací z polské minulosti a rukopisné práce o tajných haličských spolcích v letech 1831–1842 habilitace pro obor polské dějiny na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. V posudku habilitační komise, kterou tvořili Rudolf Urbánek, Josef Macůrek a Jindřich Šebánek, se uvádělo, že dobré metodické školení, znalost polské i české literatury i živý zájem o otázky dějin polského revolučního vývoje v první polovině 19. století přispěly k tomu, že Hájek mohl přinést vcelku cenné pojednání k polským dějinám i k moravsko-polským vztahům té doby. Úvahy podané v rukopisné části habilitační práce zachytily na základě memoárových pramenů revoluční kvas, jehož místem byla Halič v čele s Krakovem a Lvovem, a to na pozadí jeho vztahů s obecným revolučním hnutím v Evropě a zejména v polské emigraci. Jestliže studie K. Krejčího a V. Žáčka se soustředily na styky Čech s Poláky, Hájek se snažil přiblížit vztahy Moravy s polským prostředím, zejména haličským.⁴⁾

Dne 18. června 1947 se Akademický senát MU vykonávající funkci profesorského sboru Pedagogické fakulty MU jedenácti hlasy z dvanácti rozhodl schválit návrh, aby dr. Hájek byl jmenován mimořádným profesorem slovanských dějin na této fakultě, a to po splnění podmínky, aby byla nejprve realizována habilitace na Filozofické fakultě. Habilitační řízení proběhlo 24. října 1947 a bylo schváleno profesorským sborem Filozofické fakulty MU 20. prosince 1947. Jmenování docentem vřele doporučil profesor Josef Macůrek. Dne 29. července 1948 byl Hájek jmenován mimořádným profesorem slovanských dějin na Pedagogické fakultě MU.

Na této fakultě vykonával Hájek v letech 1946–1950 funkci administrativního ředitele historického semináře, v letech 1952–1955 byl proděkanem pro vědecký výzkum a po přeměně pedagogické fakulty ve Vyšší pedagogickou školu zastával v letech 1954–1958 funkci vedoucího katedry dějepisu a občanské nauky. To, že literární produkce Zdeňka Hájka nebyla ještě intenzivnější, způsobily některé choroby, které se dostavily se stoupajícím věkem a jeho značné zaneprázdnění při budování pedagogické fakulty a poté Vyšší pedagogické školy.⁵⁾

Na Pedagogické fakultě MU přednášel Hájek velké množství předmětů: Úvod do studia dějepisu, Československé dějiny do Bílé hory, Československé dějiny do roku 1526, Československé dějiny 1526–1780, Československé dějiny 1780–1918, Dějiny Slovanů do 18. století, Problém periodizace dějin feudalismu v Rusku, Ruské dějiny do 19. století, Přehled bulharských dějin, Dějiny jihoslovanských národů, Polské dějiny do roku 1795, Polské dějiny v 18. století, Přehled polských dějin 1795–1939, Polské dějiny 19. a 20. století, Válka polsko-německá 1939–1945 a Posledních deset let polské-

ho historického vývoje. Na brněnském sociálním oddělení Fakulty sociální Vysoké školy politické a sociální přednášel Přehled dějin 20. století a Přehled dějin ČSR.⁶⁾

V roce 1955 podal děkanát Vyšší pedagogické školy v Brně na základě usnesení fakultní rady návrh, aby byl profesor Hájek jmenován doktorem historických věd, a to bez splnění podmínek § 4 vládního nařízení č. 60/1953 Sb., jakožto spravedlivé uznání jeho zásluh na poli historické vědy.⁷⁾ Návrh udělit titul DrSc. bez obhajoby doporučili prof. dr. Dimitr Krandžalov z Vysoké školy pedagogické v Olomouci a doc. dr. Václav Žáček ze Slovanského ústavu ČSAV.⁸⁾ Naproti tomu doporučení odmítl poskytnout profesor Josef Macůrek, který uvedl, že na Filozofické fakultě MU bylo postupováno s nejvyšší rigorózností a návrhy, které byly podány, se omezily jen na okruh akademiků a členů korespondentů ČSAV a nejzasloužilejší seniory. Sám se této pocty vzdal a prohlásil, že hodlá dosáhnout titulu DrSc. novou vědeckou prací a její obhajobou. Podobně postupoval také prof. Jindřich Šebánek.⁹⁾ Ani doporučení ředitelů Vyšších pedagogických škol nezměnilo nic na stanovisku Státní komise pro vědecké hodnosti, která návrh 29. března 1956 vrátila.¹⁰⁾

Organizační činnost Z. Hájka jako vedoucího katedry dějepisu a občanské nauky Vyšší pedagogické školy (VPŠ) přibližuje zpráva o činnosti katedry ve školním roce 1955–1956.¹¹⁾ Zahrnuje oblast výchovnou, pedagogickou a vědeckou. VPŠ vznikla přeměnou Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 1953 v rámci školských reforem Zdeňka Nejedlého a KSČ. Dosavadní tříleté studium bylo zkráceno na dvouleté s vysokým počtem týdenních vyučovacích hodin. Také počet předepsaných dílčích zkoušek byl značný. Učební plán byl rozšířen o další disciplíny: pomocné vědy historické, české dějepisectví, dějiny umění, ústava ČSR a ústava SSSR. Studium dějepisu bylo uzavřeno státní závěrečnou zkouškou, jejímž předmětem byly československé dějiny v rámci obecných dějin. O studijní kázeň studentů pečovali ročníkoví učitelé, byly zavedeny studijní kroužky a absolventi museli nastoupit do míst, která jim byla určena. Katedra musela vést také protináboženský boj. Ze zprávy za školní rok 1955–1956 vyplývá, že „proti letům minulým nevyskytly se případy urputně a tvrdošíjně zastávaného klerikálního světového názoru.“¹²⁾

Zkrácení studia samozřejmě negativně ovlivnilo kvalitu přípravy budoucích učitelů dějepisu: „sotva se s vysokoškolským způsobem studia seznámí, již se s ním loučí“. Semináře neprobíhaly souběžně s přednáškami, ale byly zařazeny do čtvrtého semestru, kdy zájem posluchačů se již soustředil na závěrečné zkoušky: „*je to škoda, poněvadž nyní se opětně volá po vlastivědné práci a v této jenom s poněkud hlubším školením mohli by se učitelé uplatnit*“. Učitelé katedry byli nuceni zavádět polytechnické prvky ve vyučování dějepisu. Důsledkem zvýšených studijních nároků a povinného vedení pionýrských oddílů bylo, že studentům již nezbýval čas na práci ve studentských vědeckých kroužcích.

Učitelé katedry museli v roce 1956 studovat závěry XX. sjezdu KSSS, a to především dle jejich interpretace v ústředním sovětském historickém časopisu *Voprosy istorii*. Vědecká práce se u většiny učitelů omezovala na psaní učebních textů pro posluchače, kteří přicházeli z jedenáctiletých středních škol, tedy v 17 letech. Z průměru katedry vyčníval Z. Hájek, který právě ve sledovaném školním roce zpracovával materiály o pobytu internovaných Poláků v českých zemích za polského povstání 1863–1864 a jeho ohlas. Hájek v tomto roce publikoval své studie ve *Slovanském historickém sborníku, Dějepis ve škole* a připravil Výbor textů k dějinám SSSR.

Učitelé katedry byli zatíženi také rozsáhlou přednáškovou činností pro veřejnost,

zejména v rámci Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, ve které byl Hájek předsedou historické sekce v Brněnském kraji.

V roce 1957 Hájek protestoval v dopisu děkanátu VŠP proti tendencím dále snižovat rozsah učebního plánu interního a dálkového studia dějepisu, „protože to, co se na škole podává, je vědecké minimum, pod něž nelze sestoupit, má-li škola si zachovat vysokoškolskou úroveň“.¹³⁾

Hájek kromě ideového plánu muzea na Špilberku vypracoval také hlavní zásady pro vydávání chrestomatií pro seminární cvičení. Zdůrazňoval, že výbor pramenů musí být koordinován s látkou přednášenou v jednotlivých semestrech. Požadoval zařazovat prameny v původním znění a vedle nich český překlad. Každý prezentovaný pramen měl být uveden stručnými údaji o jeho autoru, charakteristikou příslušného díla a citací edice, ze které byl převzat. Prameny měly být opatřeny komentářem v poznámkách.

Tehdy už nemoc znemožňovala profesoru Hájkovi soustavnější vědeckou práci. Významný brněnský odborník umírá v roce 1958 ve věku 64 let. V roce 2008 jsme si připomněli 50. výročí jeho odchodu, který pro historickou polonistiku představoval nenávratnou ztrátu.

Poznámky:

- 1) *Národní osvobození*, 2006, č. 15, s. 5.
- 2) Analýzu Hájkova vědeckého díla týkajícího se polských vězňů na Špilberku provedl Roman Baron. Sr. BARON, Roman: *Polscy więźniowie w Szpilbergu jako temat badań historycznych*. In: Poláci v Brně a na jižní Moravě. Brno 2008, s. 134–142.
- 3) Archiv Masarykovy univerzity (dále jen AMU), osobní spis Zdeňka Hájka.
- 4) Tamtéž, zpráva o habilitační žádosti doktora Hájka.
- 5) Tamtéž, životopis Zdeňka Hájka z roku 1955.
- 6) Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), G 172, k. 1–3.
- 7) AMU, f. Z. Hájek, návrh na jmenování Zdeňka Hájka doktorem historických věd.
- 8) Tamtéž, doporučení D. Krandžalova z 19. 1. 1956 a V. Žáčka z 2. 1. 1956.
- 9) Tamtéž, stanovisko J. Macůrka z 23. 12. 1955.
- 10) Tamtéž, dopis O. Velíška z 29. 3. 1956.
- 11) MZA, G 172, k. 18.
- 12) Tamtéž.
- 13) Tamtéž.

Zusammenfassung:

Jaroslav Vaculík: Zdeněk Hájek – Geschichtsforscher der tschechisch-polnischen Beziehungen.

Zdeněk Hájek (1894–1958) war Schüler von Jaroslav Bidl, Professor für slawische Geschichte an der Karlsuniversität in Prag. Als russischer Legionär machte er sich während des Ersten Weltkrieges auch mit den polnischen und russischen Realien bekannt. Seine wissenschaftliche Laufbahn eröffnete er mit der Doktorarbeit über russisch-byzantinische Beziehungen bis Ende des 10. Jahrhunderts (1924). Seine berufliche Karriere begann er als Assistent in der osteuropäischen Abteilung des historischen Seminars an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität. Von dort wechselte er im Jahr 1925 nach Brünn, wo er bis 1941 als Professor am Dr.-Josef-Kudela-Gymnasium unterrichtete. Seine pädagogische Tätigkeit in Brünn führte Dr. Hájek zum Studium historischer Unterlagen über polnische Gefangene auf der Brünner Burg Špilberk, die im Mährischen Landesarchiv aufbewahrt wurden. Weitere historische Quellen zu diesem Thema untersuchte er auch in Polen, wo er in der Zeit von 1928 bis 1931 jedes Jahr weilte. Das Ergebnis dieser For-

schungstätigkeit zu Hause und im Ausland waren einige monografische Studien, welche die volle Anerkennung tschechischer und polnischer Historiker fanden. Als stellvertretender Vorsitzender des Tschechisch-polnischen Klubs in Brünn war Zdeněk Hájek stets bemüht, die beiden Nationen und Länder näher zu bringen. Nach Ende des Zweiten Weltkrieges kehrte Dr. Hájek zuerst an seine frühere Arbeitsstätte am Brünner Gymnasium zurück, wurde jedoch bereits 1946 zum Mitbegründer des historischen Seminars an der Pädagogischen Fakultät der Masaryk-Universität, wo er seine wissenschaftliche Tätigkeit, insbesondere auf dem Gebiet der historischen Polonistik, voll entfalten konnte. Im Jahre 1947 habilitierte er sich im Fachbereich Polnische Geschichte. Im Jahr 1948 wurde er zum Professor für slawische Geschichte ernannt. In den Jahren 1946–1950 war er Direktor des historischen Seminars, 1952–1955 Prodekan für wissenschaftliche Tätigkeit, und im Jahr 1954 wurde er zum Leiter des Lehrstuhls für Geschichtslehre und Staatsbürgerkunde.

Prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc, je vedoucím katedry historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Přednáší obecné dějiny 19. a 20. století, vědecky se zabývá dějinami zahraničních Čechů. Nejnověji vydal monografii České menšiny v Evropě a ve světě (Praha, Libri, 2009).

VINCENC PRASEK A JEHO MÍSTO V MORAVSKÉ HISTORIOGRAFII

Milada Písková

Životní osudy prof. Vincence Praska (1843–1912), významného slezského buditele, organizátora českého školství, jazykovědce a historika jsou spojeny zejména se třemi místy: rodným Slezskem (Opava, Milostovice), Olomoucí a Napajedly. Část svého života prožil v Opavě (narodil se v Milostovicích, dnes městské části Opavy, v roce 1883 byl jmenován prvním ředitelem českého matičního gymnázia v Opavě, kde působil až do roku 1895). První stálé učitelské místo nastoupil v Olomouci, profesorem tamního gymnázia byl v letech 1868–1883, 1895–1905). Na penzi odešel do Napajedel, kde žil trvale od roku 1905 až do konce svého života, zemřel 31. 12. 1912. V Napajedlích je také pohřben.

Vincenc Prasek byl absolventem vídeňské univerzity, když předtím vystudoval opavské německé gymnázium, kde byl mj. jeho učitelem a životním příkladem Antonín Vašek, otec básníka Petra Bezruče. Na univerzitě studoval Prasek filologii a zdálo se, že bude vynikajícím odborníkem, jeho učiteli byli Fr. Miklosič a J. Müller, se kterými mnohé věci konzultoval a upřesňoval a kteří ho povzbuzovali v jazykovědném bádání. V roce 1874 ale vydal Prasek spisek Brus příspěvěčkem ke skladbě srovnávací,¹⁾ který vyvolal negativní reakce v pražských společenských kruzích (nálepky zarytého jazykového brusiče se už nezbavil). Od 70. let 19. století se Praskovy badatelské zájmy zaměřují čím dál více na vlastivědu, historii a topografii. Velkou pozornost věnoval dějinám školství, své stati otiskoval v časopisu *Komenský, Koledě, Učitelských listech*, v denním tisku (*Proč posíláme děti do školy. – Osvěta a školy. – Úvahy o úředních zprávách školských. – Do kterých škol máme své syny dáti?*). Prosazoval zakládání českých škol, a to od mateřských až po odborné (*Opět o vadách našich škol národních. – Hospodářská škola slezská. – O školách hospodářských. – Opavské gymnasium. – Zprávy o našich školách*). Popularizoval svá odborná bádání (*Mluvme určitě. – Příspěvky ke skladbě české. – Drobtý ze skladby české. – O jménech rodinných*.) Trvalý badatelský zájem věnoval rodnému kraji, historii Opavy a Slezska. Od počátku své publikační činnosti se zamýšlel na vztahem Čechů a Němců (*Mají slovanští rodičové své děti do německých škol posílati? – Jak uměli Opavané česky. – Jak se ve Slezsku co do národních záležitostí máme?* ad.). Jako student dopisoval do opavských časopisů z Vídně (*Z Vídně – O divadle, Slované u hrobu Kollára. – Slovanská beseda*).

Zájem o kulturní dění ve Slezsku si uchoval V. Prasek po celý svůj život. Rodnému kraji věnoval hlavní díl své badatelské energie. Vytvořil koncepci Slezské vlastivědy, do které chtěl soustředit nejdůležitější poznatky o Slezsku. Z plánovaných deseti svazků vydal první čtyři. Roku 1885 vyšel informativní úvod k celému dílu – *Rodáci z Opavska a Frýdecka*. Jsou zde uvedeny medailony více než 1600 osob, které se zasloužily o kulturní povznesení Slezska. Další svazek – *Podání lidu* (1888) sestavil jako dílo kolektivní. Soustředil zde materiál o lidové slovesnosti Slezska (příslaví, lidové povídky, bajky, pověry, zvyky). V *Historické topografii* (1889) uvádí na 300 osad, měst, hradů a zámků. Tato část vlastivědy měla mít dva svazky, vyšel ale jeden, druhý se zachoval

v rukopise. Třetí díl vlastivědy má název *Dějiny kraje Holasovského čili Opavského* (1891), čtvrtý díl – *Dějiny knížectví Těšínského* (1894) líčí historický vývoj dané oblasti do roku 1433.

Prasek byl také spolupracovníkem Ottova slovníku naučného, pro který napsal řadu hesel, včetně topografických příspěvků (*Albrechtice, Alexandrovce* ad.). S historickou vlastivědou Slezska souvisejí i další desítky Praskových článků otiskované v nejrůznějších časopisech. Prasek se zabýval historií šlechtických rodů (*Páni Laryšové ze Lhoty. – Ronové z Leskovce.*) Psal také o postupu svých výzkumů v rámci slezské vlastivědy (*Prameny dějin opavských a těšínských*), analyzoval a recenzoval literaturu zabývající se Slezskem (*České spisy historické o Slezsku*). Věnoval pozornost historiografii (*Písemnictví dějepisné ku Slezsku se odnášející. – Dějepisectví v pruském Slezsku.*) Zabýval se vývojem vztahů Slezsko – Německo (*Jest jazyk český v knížectví opavském cizí? – Našim synům jak se daří na německých školách.*), ale i vztahy moravsko-slezskými (*Z dějin vztahů Slezska k Moravě*).

Praskova historická bádání můžeme rozdělit podle míst, kde působil. V Olomouci se věnoval např. dějinám Mořické školy (*K dějinám škol olomouckých, sv. Václavské a sv. Mořické*), oživil zájem o Společnost neznámých (*Societas incognitorum*), jednu z prvních vědeckých společností v našich zemích, sepsal pojednání o olomouckých latinských školách, zaujala ho historie královského hradu Tepenec, zabýval se také církevními dějinami (*Úvahy o katalogu ven. cleri arch. Olomucensis, Olomouc pry Velehradem*), vydal *Tovačovskou knihu ortelů olomouckých*. Když v Olomouci zakládali muzejní spolek a první české muzeum na Moravě (1883), prosazoval v něm Prasek koncepci historickou a první sbírkové předměty byly uloženy v jeho bytě. Vzhledem k tomu, že se ještě téhož roku odstěhoval do Opavy, převážila v koncepci olomouckého muzea (později nazývaného Muzea Vlasteneckého spolku muzejního) koncepce Wurmovy a Havelkova, tj. orientace na národopis a archeologii.

První články, týkající se dějin Napajedel, nacházíme v Časopise Matice moravské a Komenský roku 1880.²⁾ Týkají se vinohradnictví (*V hoře napajedelské*) a tureckých válek (*Turci na Napajedelsku r. 1663*). Ale už jako studenta, když v Napajedlích trávil prázdniny u svých příbuzných, ho zaujala historie tohoto městečka natolik, že pilně studoval zdejší zámecký archiv a další písemnosti, uložené tehdy v městské truhlici na napajedelské radnici. V roce 1881, po letech pilného studia, vydal Paměti městečka Napajedel a dědin k panství napajedelskému odedávna příslušných.³⁾ Tato kniha vyšla jako první svazek Moravské bibliotéky, kterou vydával knihkupec a nakladatel J. F. Šašek ve Velkém Meziříčí. Prasek byl ustaven redaktorem (pořadatelem) Bibliotéky místopisů aj. děl historických.

Praskova kniha měla být příkladem pro další autory: „*Knihovna má obsahovati dějiny měst a hradů, životopisy, rodopisy, obrazy dějepisné, dějiny řemesel a živností a dějiny kulturní. První svazek této bibliotéky tvoří Paměti městečka Napajedel, jež napsal V. Prasek. Osvědčený tento spisovatel náš podal spisem svým vzor, jak se místopisy naše psáti mají. Paměti napajedelské jsou sepsány na základě důkladných studií, k nimž velké množství pramenů českých, latinských a částečně i německých sloužilo co podklad. V knize jadrným jazykem se honosící jest všecken historický materiál o Napajedlích zpracován důkladně a zároveň zajímavě a mimo to věnovaná zvláštní péče kulturním poměrům napajedelským. Vítáme tudíž Praskovy Paměti napajedelské jako dobrý příspěvek k dějinám a místopisu Drahé naší vlasti moravské*“, uvádí jeden

z recenzentů.⁴⁾

V historickém spisování byl Praskovi příkladem František Palacký (také při utváření koncepce olomouckého muzea se opíral o stanovy, které vypracoval pro pražské Národní muzeum František Palacký). Sám o tom říká: „...*jakým pravidlem jsem se spravoval při své práci: předně radou Palackého, abychom vlast svou skrze místní dějepisy hleděli spojit, tj. snažil jsem se události v Napajedlích sběhlé slučovati s obecnými dějinami tak, aby skrovné zprávy, zejména starší, nabyly svého zařazení a vysvětlení... vyhýbal jsem se zbytečnému drobení, aniž bych porušoval letopisný pořádek, a v náhradu za ohlavení souborná, jaká při dějepisech umělých (že látky je dostatek) jsou možná, hleděl jsem vyzpytovat životopisy a skutky jednotlivých pánů napajedelských a události za jejich panování sběhlé tak zařaditi, aby jedno druhé doplňovalo...*“⁵⁾ Prasek na vlastním sepisování napajedelských dějin strávil tři roky, jak uvádí v předmluvě své knihy. Přestože nebyl vyškoleným, profesionálním historikem, respektuje pravidla historické práce. Uvádí prameny, ze kterých čerpal, kniha má bohatý poznámkový aparát a rejstřík. Text stavěný chronologicky je doplněn několika přílohami, a to soupisem duchovních správců Napajedel, pojednáním o školství na Napajedelsku, seznamem polních tratí a luk, statistickým přehledem z let 1640-1880, samostatnou kapitolou o Šarovu, soupisem historických památek. Prasek si velmi cenil tehdy zachovaných pramenů k dějinám Napajedel: „*Co do hojnosti pramenů pro poznání předůležitých zjevů kulturních a mravopisných, málokteré město moravské může se vyrovnati Napajedlům...*“⁶⁾ Vedle rekonstrukce historie obce a zachování nejcenějších informací na základě analýzy dochovaných pramenů usiluje V. Prasek také o to, a aby se jeho čtenáři dověděli, jak tenkrát lidé žili a jak se jim dařilo.

Kniha má čtyři hlavní kapitoly. V první (*Napajedla zbožím zeměpánův – králův českých a markrabí moravských*) sleduje dějiny města do 16. století. V druhé (*Napajedla zbožím zpupným*) nastiňuje vývoj řemesel a hospodářství. Zaujala ho vláda Jana z Rotalu a dopad této neklidné doby na obyvatelstvo. Ve třetí kapitole (*Napajedla svěřenským zbožím*) si všímá mj. správního vývoje obce od konce 17. století. Ve čtvrté kapitole věnuje pozornost selským bouřím na Napajedelsku.

Praskova kniha měla velmi dobrou odezvu, dočkala se řady recenzí v dobovém tisku (*Moravská orlice, Světozor, Učitelské listy* ad.). Dodnes je využívána a ceněna při bádáních regionálních i v širším kontextu jako základní práce k dějinám Napajedel. V závěru svého života chtěl Prasek *Paměti Napajedel* přepracovat a rozšířit. Otiskoval ve *Slováckých novinách* dodatky k dějinám Napajedel,⁷⁾ reedice svého díla se ale už nedočkal. V písemné pozůstalosti Vincence Praska⁸⁾ se také dochovaly poznámky o zamýšleném vydávání *Napajedelského sborníku*, ve kterém chtěl věnovat soustavnou pozornost historii tohoto města.

Roku 1882 otiskoval v časopise *Komenský Úvahy o moravských místopisech*. Pak následovaly *Paměti Malenovic a Pohořelic*.⁹⁾ Metodika práce na této knize je obdobná jako u *Pamětí městečka Napajedel*, včetně členění textu. Prasek sám považoval *Paměti Malenovic a Pohořelic* za „základní jen náčrtky k dějinám dvou panství nyní v jedno sloučených“.¹⁰⁾ Tentokrát neměl tolik původních zdrojů jako ke knize o Napajedlích, protože větší část malenovského městského archívu byla zničena. Přesto v přehledu pramenů uvádí 34 položek, vesměs pramenů tištěných. Praskova kniha je ale opět velmi cenná tím, že vedle přehledu o vývoji obou obcí sestavil velmi cenné přílohy, a to o duchovních správcích, o vývoji školství, o šlechticích, kteří zde vládli. Popsal památné

budovy včetně štenberské kaple a osob, které zde byli pohřbeny.¹¹⁾

Dalším místem, kterému věnoval Prasek svoji badatelskou pozornost, byl hrad Buchlov a buchlovské panství. Měl k těmto místům vztah už z dob, kdy jako student podnikl roku 1863 studentskou pouť na Velehrad a Buchlov.¹²⁾ Historie buchlovského panství ho znovu zaujala v době, kdy sbíral materiál na dějiny Napajedel. Byly to především osudy šlechty, často velmi tragické (vraždy pánů ze Zástřizl). Analyzoval listiny dochované v uherskohradištském archívu a jako vždy ho zaujaly i osudy obyčejných lidí: „*Chcemeť promluvíti šíře o tom, jak to na Buchlově a Velehradě vypadalo l. 1581 a 1582, předvedeme některé osoby, jak žily a byly.*“¹³⁾ V roce 1900 vydal knihu *Dvě léta na Buchlově*.¹⁴⁾

Praskova badatelská činnost byla vždy podložena i úsilím vlasteneckým. Sám prožil většinu svého pracovního života v německých městech (Opava, Olomouc), kde se česká menšina teprve kulturně emancipovala. Proto i v této knize vyslovuje myšlenky, kterými chce podpořit rozvoj českého vědeckého bádání na Moravě: „...*Morava honosící se přehojnými prameny, jakých nemá druhá země v Rakousku, jest opravdovou popelkou v tomto oboře. Potřebujeme vzletu, jiskry, potřebujeme světla i tepla duševního. Bez vědy a umění, tj. beze snah vědeckých a uměleckých, zůstane jakýkoliv pokrok v městech našich – planou hruškou.*“¹⁵⁾

V témž roce vydal Prasek v nakladatelství Eduarda Hölzla v Olomouci knihu *Organizace práv magdeburských na severní Moravě a v Rakouském Slezsku*.¹⁶⁾

Vincenc Prasek také dlouhodobě spolupracoval s redakcí *Časopisu Matice moravské* (1879–1905). Recenzoval jednotlivá čísla tohoto časopisu, přispíval do něj články, studiemi, zprávami a kritikami. Např. v roce 1901 zde otiskl úvahu o původu názvu města Brna.¹⁷⁾

Historické črty z dějin Moravy psal i do dalších časopisů, např. *Komenský (V Tišnově okolo roku 1350. – Králové Vladislav a Matyáš v Olomouci.)*, *Koleda (Mravopisné obrázky z moravských měst)* aj.

V letech 1905–1912 redigoval V. Prasek časopis *Selský archiv*.¹⁸⁾ Také zde najdeme jeho příspěvky k dějinám Moravy (*Počátky kolonizace a německého práva na Moravě. – Limes moravicus. – Řád včelařů lipenských.*).

Praskovo badatelské dílo je úctyhodné. Můžeme mít výhrady k metodologii jeho historické práce. Nic to ale nezmění na skutečnosti, že je jedním ze zakladatelů historické vlastivědy na Moravě a ve Slezsku a že některé jeho studie mají význam nadčasový.

Poznámky:

- 1) PRASEK, Vincenc: *Brus příspěvěčkem ke skladbě srovnávací*. Praha: F.A.Urbánek, 1874. 79 s.
- 2) PRASEK, Vincenc: *V hoře napajedelské*. Obrázek z našich starožitností právnických. ČMM, r. 12, s. 116-131. – Týž: *Turci na Napajedelsku r. 1663*. Komenský, r. VIII, s. 426-428.
- 3) PRASEK, Vincenc: *Paměti městečka Napajedel a dědín k panství napajedelskému odedávna příslušných*. Velké Meziříčí: J.F.Šašek, 1881. 73 s.
- 4) Tamtéž, Předmluva, b.s.
- 5) Tamtéž.
- 6) Tamtéž.
- 7) PRASEK, Vincenc: *Dodatek k dějinám města Napajedel*. Slovácké noviny, r. 29, č. 13. – Týž: *Dodatky k pamětem napajedelským II*. Slovácké noviny, r. 28, č. 21. – Týž:

- Dodatky k pamětem napajedelským. Slovácké noviny, r. 29, č. 23.
- 8) Zemský archiv v Opavě, fond Prasek.
 - 9) PRASEK, Vincenc: *Paměti Malenovic a Pohořelic, jakož i dědin k panství malenovskému a pohořelskému příslušných*. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1883. 196 s. + příl.
 - 10) Tamtéž, Předmluva, b.s.
 - 11) Tato kaple byla v 2. polovině 20. století zbourána, pohřebiště zničeno při stavebních úpravách obce. Koncem 90. let 20. století příbuzní rodu Šternberků (Štembergů) se postarali o to, že pozůstatky členů jejich rodu, uschovávané do té doby v soukromí, byly uloženy v hřbitovní kapli v Napajedlích.
 - 12) *Paměti Vincence Praska*. Ed. M. Písková. Opava: Matice slezská, 2006, s. 51.
 - 13) PRASEK, Vincenc: *Dvě léta na Buchlově*. Kulturní obrázky z let 1581–1582. Uh. Hradiště: Halla a Radoušek, 1900. 111 s.
 - 14) Tamtéž, Doslov, b.s.
 - 15) Tamtéž, s. 9.
 - 16) PRASEK, Vincenc: *Organizace Práv magdeburských v severní Moravě a v Rakouském Slezsku, kterou na právních památkách prokazuje V. Prasek*. Olomouc: E. Hölzel, 1900.
 - 17) PRASEK, Vincenc: *Eburodunum*. Brno. Kritická úvaha o vykládání místních jmen vůbec, Brna zvláště. ČMM, r. 25, s. 14–33.
 - 18) Selský archiv. Časopis pro obecné i kulturní dějiny selského stavu hlavně moravského a slezského. Vydává Selská jednota v Olomouci. Rediguje Vincenc Prasek.

Prameny a literatura:

Zemský archiv v Opavě, fond Vincenc Prasek.

FICEK, V. *O Vincenci Praskovi*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1961. 62 s.

PÍSKOVÁ, M. (ed.) *Paměti Vincence Praska*. Opava: Matice slezská, 2006. 173 s.

Zusammenfassung:

Milada Písková: Vincenc Prasek und seine Stelle in der mährischen Historiographie.

Der schlesische Erwecker, Sprachwissenschaftler und Geschichtsforscher Vincenc Prasek (1843–1912) wirkte einen bedeutenden Teil seines Lebens in Mähren und schuf ein ehrwürdiges Werk, besonders im Bereich der historischen Heimatkunde. Eine lange Zeit beschäftigte er sich mit der Geschichte von Napajedla, ist der Autor des ersten Buches über die Geschichte dieser Stadt (*Die Memoiren des Städtchens Napajedla und der von jeher zum Herrenhof von Napajedla zugehörigen Dörfer*) und einer Reihe von weiteren Studien. Es fesselte ihn auch die Geschichte der Buchlovherrschaft, er schrieb die *Geschichte von Malenovice und Pohořelice*. Als Vorbild diente ihm bei seiner Forschung die Persönlichkeit von František Palacký. Prasek befasste sich ebenfalls mit der Geschichte des mährischen Schulwesens sowie mit der Rechtsgeschichte. Er arbeitete jahrelang mit der Redaktion der Zeitschrift von Matice moravská zusammen. Er schrieb auch historische Skizzen für die Zeitschriften *Komenský*, *Koleda*, *Selský archiv* usw. Seiner historischen Arbeit lag immer auch das Bestreben um ein nationales Selbstbewusstsein zu Grunde, da er in den Städten (Opava/Troppau, Olomouc/Olmütz) lebte, wo die böhmische Kultur im 19. Jahrhundert um ihre Emanzipation kämpfen musste. Vincenc Prasek ist einer der Gründer der historischen Heimatkunde in Mähren und Schlesien. Einige seiner Studien sind von überzeitlicher Bedeutung. Seine Übersichtsarbeiten über Städtegeschichten sind nach wie vor Quellen wertvoller Informationen auch für die gegenwärtigen Geschichtsforscher.

Doc. PhDr. Milada Písková, CSc. působí na Slezské univerzitě v Opavě, zabývá se česko-slovenskými literárními vztahy a regionální literaturou. Dlouhodobě věnuje pozornost osobnosti Vincence Praska, jazykovědce a historika. Připravila k vydání jeho paměti, chystá o něm monografii.

PHDR. VĚRA BEDNÁŘOVÁ
– HISTORIČKA DĚJIN ŽENSKÉHO HNUTÍ NA MORAVĚ

169

Michaela Škvírová

S PhDr. Věrou Bednářovou-Věrnou jsem se poprvé a bohužel i naposledy setkala v roce 2001, když jsem se zúčastnila její přednášky věnované pomoci T. G. Masaryka brněnskému ženskému hnutí.¹⁾ V té době bylo Věře Bednářové 92 let, ale působila velice vitálním dojmem, kterým okouzila všechny posluchače. Ráda bych prostřednictvím svého příspěvku představila tuto ženu, která byla nejen historičkou ženského hnutí na Moravě, ale sama toto hnutí významným způsobem formovala, byla přední aktérkou mírového hnutí v celoevropském kontextu a významnou badatelkou v oblasti dějin Moravského krasu.

Věra Bednářová se narodila 15. července 1909 v Litomyšli jako nejstarší dítě středoškolského profesora Tobiáše Bednáře a Anny Bednářové. Díky povolání otce se rodina brzy přestěhovala z Litomyšle na Moravu, nejprve do Bučovic a poté do Brna. V první světové válce byl otec Bednářové povolán jako rakouský záložní důstojník na frontu do Srbska, kde byl raněn. Po svém uzdravení zůstal pracovat v nemocnici ve Višegrádu na Drině, kam se za ním kvůli špatné hospodářské situaci na Moravě přestěhovala celá rodina. V Bosně zůstali Bednářovi až do konce války, poté se vrátili zpátky do Brna, kde Věra i mladší Světlá dokončily obecní školu pod Petrovem.

V roce 1921 byla Věra Bednářová přijata na gymnázium,²⁾ zde se poprvé projevil její zájem o věci veřejné a spolkovou činnost. Stala se členkou Obrodného hnutí československého studentstva v Brně, jehož předsedou byl architekt Václav Havel. Úkolem spolku bylo sdružovat studenty k práci pro obrození života, a to prostřednictvím studia ve skupinách, přednášek, kurzů, společných sportovních podniků a sociálních prací.³⁾

V roce 1928 se spolek přetransformoval v Etické hnutí českého studentstva v Brně, v jehož čele stáli univerzitní pedagogové Vladimír Úlehla, Innocenc Arnošt Bláha a Vladimír Groh. Cílem spolku bylo sdružovat posluchače a absolventy vysokých škol k společné práci pro povznesení studentského života po stránce mravní a ideové.⁴⁾ Členové Etického hnutí se účastnili prázdninových konferencí na břehu Tiché Orlice, kde se prakticky seznamovali s různými pracovními obory. Věra Bednářová poznala díky těmto konferencím mnoho zajímavých lidí a navázala kontakt s první ženou architekta Havla Bělou Havlovou, se kterou později spolupracovala v *Radě československých žen*.

Po složení maturity se Bednářová přihlásila na Masarykovu univerzitu v Brně ke studiu oborů dějepis a zeměpis. Od roku 1933 začala působit na středních školách v Brně jako výpomocná učitelka, při tom studovala doktorské studium u profesora Groha a v roce 1936 obhájila disertační práci nazvanou O vlivu křesťanství a pohanství na vytváření politických poměrů v říši římské ve druhé polovině 4. století.⁵⁾ Po dokončení studia se mohla začít naplno věnovat spolkové činnosti v ženském a mírovém hnutí.

V roce 1937 vystřídala ve funkci předsedkyně *Místní odbočky Ženské ligy pro mír a svobodu* v Brně Olgu Ulrichovou. Brněnská odbočka vznikla v roce 1925 z popudu Růženy Vackové. Podle stanov měl spolek za úkol spojit ženy bez ohledu na národnost,

náboženství a politické přesvědčení ke společné práci pro udržování míru a odstranění válek.⁶ Spolek spolupracoval s pražským ústředím a *Mezinárodní ženskou ligu pro mír a svobodu* v Ženevě, jejíž přednášející si zval do Brna. Místopředsedkyní spolku byla zvolena Jindřiška Wurmová, která byla blízkou spolupracovnicí známé rakouské pacifistky Berty von Suttner, nositelky Nobelovy ceny za mír. Od ní se Bednářová dozvěděla, že Berta von Suttner měla značně rezervovaný vztah k Čechům, zvláště k těm, co žili ve Vídni.⁷⁾

Z titulu předsedkyně Ženské ligu pro mír a svobodu se v roce 1937 Bednářová zúčastnila IX. *Mezinárodního kongresu mezinárodní Ženské ligu pro mír a svobodu* v Luhačovicích. Je zajímavé, jak na tento kongres pohlížely některé československé noviny. Například *Venkov* otiskl článek nazvaný *Hrubé zneužívání pohostinství kongresem žen v Luhačovicích, ve kterém se pravilo: „K tomu, co se však v Luhačovicích děje, nelze už shovívavě mlčet. Kongres stal se vyloženou expoziturou třetí Internacionály. Už nejde o žádné ligu pro mír a svobodu, nýbrž o orgán bolševismu, který neslýchaným způsobem zneužívá československé pohostinství... Praha je neutrální ke španělským událostem, ale z Luhačovic se posílá do Švýcarska protestní telegram proti tomu, že tato země uznala Francovu vládu. Projev sympatií se posílá sovětskému zástupci v neinterventním výboru, ač oficiální československý delegát hájí stanovisko francouzsko-anglické. Do Tokia jde z Luhačovic protest proti napadení Číny, ač Československo jinak nezaujalo dosud oficiálně stanovisko a zůstává neutrální.“*⁸⁾

O rok později se konal mezinárodní sjezd *Mezinárodní ženské rady* ve skotském Edinburgu. Sjezd, na kterém se sešlo 2000 účastnic z celého světa, měl také mírovou skupinu, do níž byla za brněnskou odbočku *Ženské ligu* delegována Věra Bednářová. V létě téhož roku se konal sjezd mezinárodní organizace *Open Door* v Cambridgi, kterého se též zúčastnila. Na těchto sjezdech se seznámila s předními organizátorkami ženského hnutí v Čechách novinářkou a učitelkou Františkou Plamínkovou a právničkou a političkou JUDr. Miladou Horákovou.⁹⁾

Pražská pobočka Mírové ligu v té době řešila situaci v českém pohraničí, proto dostala brněnská odbočka za úkol informovat zahraniční pacifisty o situaci v Československu. Korespondenci, kterou vedla Bednářová se zahraničím, odeslala hned po 15. březnu 1939 známým do Litomyšle, aby se nedostala do rukou gestapa. To ji již v březnu navštívilo a zabavilo jí zbývající písemnosti *Ligy*, seznamy členů a razítko. Gestapo několikrát Bednářovou vyslychalo a kvůli podezření ze spolupráce s nepřáteli Říše byla činnost spolku zakázána. Bohužel i písemnosti ukryté v Litomyšli byly při domovní prohlídce objeveny a nenávratně zničeny.¹⁰⁾

Bednářová se v té době musela vzdát i svého učitelského povolání, v roce 1940 se provdala za okresního soudce Dr. Arnošta Věrného a na základě výměru České zemské školní rady pro Moravu v Brně s ní byl jako s vdanou ženou rozvázán služební poměr.¹¹⁾ I za této situace se ale Bednářová dále pilně věnovala přednáškové a publikační činnosti. V témže roce ji nacházíme ve výboru brněnského odboru *Ženské národní rady*, kde přednáší na téma: *Postavení ženy u nejstarších národů, Ženské prvky v náboženském životě ve starověku, Jak nazírali na ženu řečtí filozofové, Ženy v říši římské, První křesťanky.*¹²⁾ Pro Dobročinný komitét v Brně píše do jejich Ročenky článek *Jak vzniklo dívčí odborné školství na Moravě, kde popisuje olomoucké Pöttingeum a velkomeziříčskou Světlu.*¹³⁾ Odbornou studii *Postavení ženy ve starověku* otiskla v roce 1941 ve sbírce *Svazky úvah a studií* č. 63, další články s tematikou starověku vyšly v časopise

Věda a život, založeném profesorem Grohem.

Po skončení druhé světové války nastoupila Bednářová do Univerzitní knihovny v Brně (dnes Moravské zemské knihovny v Brně), nejprve pracovala ve jmenné a předmětové katalogizaci, poté dva roky v hudebním oddělení a od roku 1955 na bibliograficko-zpravodajském úseku.¹⁴⁾

Vraťme se ale do poválečných let, kdy se obnovoval spolkový život zakázaný za války. Na rozdíl od pražské odbočky Ženské národní rady, která v roce 1942 ukončila svoji činnost, fungovala brněnská odbočka bez přerušení. Dne 19. července 1945 jmenovala prozatímní výbor Zemského pracovního ústředí československých žen pro Moravu, předsedkyní byla zvolena Věra Bednářová. Vedle této organizace na Moravě působila i Zemská organizace pokrokových žen na Moravě, která sdružovala část moravských ženských spolků. Pokyny k vyjasnění vzájemných vztahů obou institucí čekaly Moravanky z Prahy. Situace v Praze byla ale ještě složitější – na předválečnou linii *Ženské národní rady* navázala JUDr. Milada Horáková ustavením Rady československých žen, jako zastřešující nadstranické organizace různých proudů ženského hnutí.¹⁵⁾ Různorodost spolků zastoupených v Radě sebou přinášela komplikace při tvorbě stanov a organizačním uspořádání, což vedlo k nervozitě a nejistotě na moravské straně.

V březnu roku 1946 píše Miroslava Dorazilová, jednatelka Zemské organizace pokrokových žen na Moravě, Bednářové dopis, v němž reaguje na situaci v pražském ústředí: „Referát paní Maxové byl zajímavý pro ty, kdo pranic o Radě čsl. žen nevědí. Nám však nepřinesl ničeho nového. Musíme se opravdu zde na Moravě postavit na vlastní nohy a nečekati, co nám řeknou z Prahy.“¹⁶⁾ Formálně byla Rada československých žen ustavena až v listopadu roku 1946. V Brně vzniklo Moravskoslezské zemské ústředí Rady československých žen v čele s Bednářovou, jehož součástí se stala i Zemská organizace pokrokových žen na Moravě.¹⁷⁾ Vedle Rady československých žen vznikla v Praze Národní fronta žen tvořená představitelkami čtyř politických stran a Komise žen Ústřední rady odborů. Mezi těmito třemi organizacemi docházelo k bojům o moc, což ztěžovalo vztah moravských žen k pražskému ústředí. Dne 7. dubna 1947 píše Bednářová Dorazilové dopis, v němž praví: „Z toho všeho, co se o krizi Rady dozvídám, je nutno najít si na Moravě východisko a tím je: pracovat podle zdejších potřeb, pomalu a klidně, věrně zásadám a tradici moravského hnutí, ať si to v Praze vyřeší formálně jak chtějí. Pevný základ jsme na Moravě měly a budeme jej mít dál.“¹⁸⁾

Mimo činnost v Radě československých žen se Bednářová angažovala v dalších spolcích. V roce 1945 připravovala přednášky pro Akci pro kulturní a politické uvědomování žen v Brně a byla zvolena do výboru Společnosti Františky Plamínkové. O rok později stála u zrodu Zemské protialkoholní a protivenerické rady, stala se vedoucí sekce pro výchovu žen při Okresní osvětové radě v Brně a byla zvolena předsedkyní Brněnské odbočky Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. V letech 1947-1948 ji nacházíme mezi členkami výboru *Ženské útulny v Brně*, působila jako jednatelka vzdělávacího odboru *Vesny*, byla členkou *YWCA (Křesťanského sdružení mladých žen)* a čestnou předsedkyní *Památníku Kounicových kolejí*, spolku pro uctění padlých hrdinů národního odboje v Brně. V roce 1947 Bednářová obnovila činnost brněnské odbočky *Ženské ligy pro mír a svobodu* a ještě téhož roku přednesla na zasedání *Mezinárodní ligy v Ženevě* referát o odsunu Němců z Československa.

Poválečnou euforii vystřídal v únoru roku 1948 komunistický převrat, který zasáhl i do ženského hnutí. 25. února 1948 byla na mimořádné schůzi výboru pražského

ústředí zbavena vedoucí funkce Milada Horáková. Většina mimopražských členek, včetně Věry Bednářové, tento čin odmítla a pro svůj postoj byly vyloučeny z *Rady*.¹⁹⁾ Situaci z pražského jednání přibližuje Bednářová ve svém dopisu z 25. února: „*Milostivá paní! Píši to na nádraží. Po ulicích pochodují v tichu zástupy pracujících rukou i mozky na Václavském náměstí k projevu. Nevím, kdo bude mluvit, ale pan prezident prý svůj projev odvolal, když přijal demisi ministrů. Na dnešek v noci jsem byla odvolána do Rady – kvůli rozhodnutí o vstupu do Akčního výboru. A asi něco spěchá, neboť měla prý paní Prokopová nařízeno, aby jednala rychle i o změně vedení Rady... Teď se projevilo, jak špatné bylo pojetí ženské organizace s političkami.*“²⁰⁾

2. března 1948 odevzdaly členky výboru Rady československých žen v Brně Bednářová, Stoklásková a Poláčková pokladní hotovost Rady a písemnosti do rukou předsedkyně akčního výboru národní fronty žen soudružce Krčmářové. Tímto okamžikem přejal veškerou péči o ženské spolky v Brně akční výbor národní fronty žen a vykonával ji do konce dubna 1948, kdy byl ustaven nový výbor Rady žen a kdy činnost akčních výborů zanikla. A jak celou situaci viděla Bednářová: „*ještě pár slov dodatečně, které se týkají jen mne. Když jsem se dozvěděla o mém odstavení, což učinily ženy, které mne neznaly, bylo mi to chvíli líto. Ale mne hlavně mrzí to, že jak se zdá, má práce byla zbytečná. Před půl třetím rokem jsem stála také sama bez pracovníků a dnes tak stojím zase... To ovšem neznamená, že se chci vzdát práce v ženských spolcích. Vždyť mám ještě tolik funkcí v jiných spolcích.*“²¹⁾ I tyto spolky byly ale na začátku padesátých let zrušeny. Posledním velkým úkolem Bednářové v této etapě ženského hnutí bylo domluvit v roce 1949 uložení archiválií moravských ženských spolků do Zemského archivu v Brně. Předání archiválií proběhlo o rok později a dnes tyto dokumenty tvoří fond nazvaný G 86 Ženské spolky.

Tímto okamžikem ale naše vyprávění nekončí, naopak Bednářová se po událostech února 1948 začala naplno věnovat publikační činnosti. Bohužel neexistuje její souhrnná personální bibliografie, ona sama zmiňuje v rozhovoru pro knihovnický časopis *Duha*²²⁾ zhruba 100 titulů ze čtyř základních tematických okruhů, kterými byly dějiny ženské hnutí v Brně a na Moravě, historie mírového hnutí tamtéž, dějiny Moravského krasu a historie Brna k různým příležitostem. Její články můžeme najít ve *Vlastivědném věstníku moravském*, v *Brnu v minulosti a dnes*, ve *Vědě a život*, *Vlastivědných zprávách z Adamova a okolí*, *Sborníku okresního muzea v Blansku*, *Časopisu Matice moravské*, *Českém časopisu historickém*, *Nezávislé politice* i v denním tisku pod značkou *bed*. Byla členkou *Muzejní a vlastivědné společnosti* v Brně. Mimo to připravila řadu přednášek a rozhlasových relací.

Za náplň svého života v době komunistické nesvobody považovala zachytit na základě vlastních vzpomínek a důkladné znalosti archivního materiálu atmosféru moravského ženského hnutí na přelomu 19. a 20. století. V roce 1965 vytyčilo ROH v Praze jako celostátní úkol sbírání pramenů k dějinám učitelstva a na Moravě vznikla pracovní skupina, která měla zpracovat téma *Jednota učitelek moravských*. Bednářová byla zvolena hlavní redaktorkou a zpracovala životopisy několika významných moravských pokrokových učitelek – Elišky Machové, Zdenky Wiedermannové-Motyčkové, Ludmily Konečné, Františky Šídlové, Marie Stejskalové a dalších. Jako výstup z celého projektu vyšel v roce 1969 sborník nazvaný *Hnutí pokrokových učitelek*, pro kladný vztah k T. G. Masarykovi byl ale sborník zabaven.²³⁾ Díky této práci se Bednářová začala podrobněji zabývat dívčím školstvím na Moravě a činností ženského vzdělávacího

spolku Vesna. Její stěžejní práce bohužel zůstaly zachovány pouze ve strojopisné podobě, jedná se o monografie Ženské hnutí v Brně ve vztahu k ženskému hnutí na Moravě a v Čechách v letech 1850–1950 a Františka Plamínková na Moravě, strojopisy jsou uloženy v Archivu města Brna. Po roce 1989 začala Bednářová jako první publikovat na stránkách odborných časopisů příspěvky k historii ženského hnutí na Moravě a dodnes nejsou její práce překonané.

Taktéž stěžejní práce o dějinách mírového hnutí v Brně je zachována pouze ve strojopisné podobě, jedná se o dílo Mírové hnutí v Brně 1899–1948, práce o životním odkazu Jindřišky Wurmové vyšla v roce 1994 ve Vlastivědném věstníku moravském.²⁴⁾

Věra Bednářová měla blízký vztah k Moravskému krasu, spolu s dcerou významného archeologa a krasového badatele profesora Karla Absolona Valerií Absolonovou se zabývala osobností lékaře a archeologa Jindřicha Wankla. Na stránkách Vlastivědných zpráv z Adamova a okolí a Sborníku okresního muzea v Blansku napsala na 30 článků věnujících se Wanklově osobě, bibliografii literatury k Moravskému krasu, Wanklovým dcerám, osudům pozůstalosti Jindřicha Wankla a Karla Absolona, pánům z Holštejna a dalším.²⁵⁾ Své příspěvky o Moravském krasu chtěla publikovat souborně, bohužel se ztratily v Městské knihovně v Blansku, kam byly předány.

Věra Bednářová zemřela 20. září 2006 ve věku 97 let. Na závěr si připomeňme pasáž z jejího nekrologu, uveřejněného Miroslavem Jeřábkem ve Sborníku Muzea Blanska. „Věra Bednářová představovala pro své vzdělání, kritické myšlení a životní zkušenosti naprosto originální typ historika, konzultanta a žijícího pamětníka. Ačkoliv mám výhrady k historické metodě „oral history“, v jejím případě jsem vždy s napětím naslouchal jejímu vyprávění.“²⁶⁾

Poznámky:

- 1) BEDNÁŘOVÁ, Věra: *Pomoc rodiny T. G. Masaryka brněnskému ženskému hnutí*. In: Časopis Matice moravské, roč. 117, Brno 1998, s. 97–105.
- 2) VLČKOVÁ, Iva: *PhDr. Věře Bednářové k devadesátinám*. In: Vlastivědný věstník moravský, roč. 52, Brno 2000, s. 87.
- 3) Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), fond B 26 Policejní ředitelství Brno (dále jen B 26), inv. č. 2443, sign. 272, Obrodné hnutí československého studentstva 1921-1927, kart. 2493.
- 4) MZA v Brně, fond B 26, inv. č. 3621, Spolky zaniklé v roce 1943, č. j. 24024, kart. 2694.
- 5) VLČKOVÁ, I.: *PhDr. Věře Bednářové k devadesátinám*, s. 87.
- 6) MZA v Brně, fond B 26, inv. č. 3621, Spolky zaniklé v roce 1940, č. j. 32393, kart. 2647.
- 7) JEŘÁBEK, Miroslav: *Vzpomínka na paní doktorku Věru Bednářovou*. In: Sborník Muzea Blanska. Blansko 2006, s. 136.
- 8) MZA v Brně, fond B 26, inv. č. 3621, Spolky zaniklé v roce 1940, č. j. 32393, kart. 2647.
- 9) VLČKOVÁ, Iva: *Životní jubileum PhDr. Věry Bednářové*. In: Vlastivědný věstník moravský, roč. 46, Brno 1994, s. 374.
- 10) MZA v Brně, fond G 86 Ženské spolky (dále jen G 86), inv. č. 59 Liga pro mír a svobodu, kart. 13.
- 11) MZA v Brně, fond G 212 Osobní a penzijní spisy I, inv. č. 38389 Věra Bednářová-Věrná, kart. 2377.
- 12) MZA v Brně, fond B 26, inv. č. 4165, Spolky zaniklé v roce 1948, č. j. 36243, kart. 3167.
- 13) BEDNÁŘOVÁ, Věra: *Jak vzniklo dívčí odborné školství na Moravě*. In: Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 65-72.

- 14) VLČKOVÁ, I.: *Životní jubileum PhDr. Věry Bednářové*, s. 374.
- 15) MUSILOVÁ, Dana: *Ženské hnutí 1945–1948: naděje a zklamání*. In: Společnost na rozhraní dvou epoch nesvobody. Praha 2005, s. 341.
- 16) MZA v Brně, fond G 93 Rada československých žen–zemské ústředí Brno (dále jen G 93), inv. č. 3, Korespondence 1945–1948, kart. 1.
- 17) MZA v Brně, fond G 86, inv. č. 22, III. kniha zápisů ZOPŽM 1940–1949, kart. 8.
- 18) MZA v Brně, fond G 93, inv. č. 3, Korespondence 1945–1948, kart. 1.
- 19) BEDNÁŘOVÁ, Věra: *České ženské hnutí do roku 1948*. In: Český časopis historický, roč. 89, Praha 1991, s. 236.
- 20) MZA v Brně, fond G 93, inv. č. 3, Korespondence 1945–1948, kart. 1.
- 21) Tamtéž.
- 22) SEDLÁK, Jiří: *Rozhovor s PhDr. Věrou Bednářovou u příležitosti jejích 95. narozenin*. In: Duha, č. 2. Brno 2004, s. 10–11.
- 23) VLČKOVÁ, I.: *Životní jubileum PhDr. Věry Bednářové*, s. 374.
- 24) BEDNÁŘOVÁ, Věra: *Jindřiška Wurmová*. In: Vlastivědný věstník moravský, roč. 45, Brno 1993, s. 396–400.
- 25) Více SKUTIL, Jan: *Vztah dr. Věry Bednářové k Moravskému krasu*. In: Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku, č. VI–VII. Blansko 1975, s. 183–186.
- 26) JEŘÁBEK, M.: *Vzpomínka na paní doktorku Věru Bednářovou*, s. 137.

Zusammenfassung:

Michaela Škvírová: PhDr. Věra Bednářová – Historikerin der Geschichte der Frauenbewegung in Mähren.

Der Beitrag beschäftigt sich mit dem Leben und Werk von Věra Bednářová, der Historikerin der Geschichte der Frauenbewegung in Mähren, die sie selbst in bedeutender Weise geprägt hat. Věra Bednářová war eine führende Akteurin der Friedensbewegung im gesamteuropäischen Zusammenhang und eine bedeutende Forscherin im Bereich der Geschichte des Mährischen Karstes. An der Masaryk-Universität in Brno studierte sie die Fachrichtung Geschichte und Geographie und vom Jahre 1933 begann sie an den Mittelschulen in Brno zu wirken. Daneben widmete sie sich unermüdlich der Funktion der Vorsitzenden der örtlichen Zweigstelle der Frauenliga für Frieden und Freiheit in Brno. In Kriegszeiten wurde die Tätigkeit der Liga gewaltsam eingestellt, eine neue Wirkungsstätte fand Věra Bednářová im Brünner Zweig des Nationalen Frauenrats, wo sie sich fleißig der Vortrags- und Publikationstätigkeit widmete. Im Jahre 1946 wurde der Tschechoslowakische Frauenrat gegründet und Věra Bednářová wurde an die Spitze der mährischen Frauen gestellt, aber wegen der Unterstützung von Milada Horáková wurde sie nach dem Februar 1948 dieser Funktion entkleidet. Neben ihrer Arbeit in der Universitätsbibliothek in Brno begann sich Věra Bednářová völlig der Publikationstätigkeit zu widmen. Sie ist die Autorin von beinahe einhundert Titeln aus folgenden vier Grundthemenbereichen: die Geschichte der Frauenbewegung in Brno und Mähren, die Geschichte der Friedensbewegung ebendort, die Geschichte des Mährischen Karstes und die Geschichte von Brno (Beiträge zu verschiedenen Gelegenheiten). Věra Bednářová ist am 20. September 2006 im Alter von 97 Jahren gestorben.

Mgr. Michaela Škvírová působí v Moravském zemském archivu jako správkyně fondové skupiny G, je externí doktorandkou na Historickém ústavu FF MU v Brně. Věnuje se dějinám osvěty na Moravě v období 1. poloviny 20. století a regionálním dějinám Slavkovska.

NUMISMATIKA NA MORAVĚ DO POČÁTKU 20. STOLETÍ

175

Tomáš Krejčí

Součástí historikovy práce je analýza pramenů nejrůznějšího druhu. Jejich výběr se liší podle zkoumaných problémů nebo podle období. Během doby si historiografie vytvořila své postupy a nástroje, část z nich sloužila jako podklad pro vznik disciplín, které dnes řadíme do souboru pomocných věd historických. Jejich vývoj začal v různých dobách, důležitým podnětem byl rozvoj kritických metod při zkoumání historie. Jednotlivé pomocné vědy historické vedlo toho vycházely z praktických potřeb: bylo nutno rozpoznat falešné písemnosti od pravých, posoudit hodnotu různých mincí, ověřit rodový původ určité osoby. Další případy nemusíme vypočítávat. Kláštery byly jedním z míst, kde zájem o pomocné vědy tvořil pravidelnou součást odborných zájmů jejich členů. Klášterní knihovny opatrovaly rukopisy a staré tisky, byly zde opisovány a uchovávány listiny a další úřední písemnosti. Při tom byly sepisovány a zkoumány pečeti a pečetidla. V klášterních sbírkách našly své místo vzácné mince a medaile. Díky neznámým se nám dochovaly prameny, spíše stopy, z nichž můžeme prohlubovat naše znalosti o minulosti.

Není cílem tohoto krátkého referátu podat ucelený vývoj pomocných věd historických na Moravě v minulosti. Část nutných poznatků v tomto směru byla již analyzována a můžeme se o ně opřít v našem výkladu.¹⁾ Současné se však ukazuje, kolik jsme tomuto tématu ještě dlužni.

Pro své vystoupení jsem si zvolil ty pomocné vědy historické, které jsou mi nejbližší, tedy numismatiku a genealogii a heraldiku. Věnuji jim i v písemné formě samostatné příspěvky, tak jak byly předneseny na konferenci. V písemném podání je ovšem patrné, že oba příspěvky se prolínají, v obou musím také připomenout často stejné osobnosti.

Numismatika²⁾ patří mezi pomocné vědy historické s nejdelsí tradicí. Na Moravě se vyvíjela v souladu s okolními zeměmi. Náš přehled začneme na přelomu 15. a 16. století, kdy se v Olomouci rozvíjel kroužek humanisticky orientovaných osobností. Čelné místo mezi nimi zaujal kanovník Augustin Käsenbrod, známý také jako Augustin olomoucký.³⁾ Patří do galerie moravských historiků, neboť zpracoval dějiny olomouckých biskupů, dílo, které je v literatuře hodnoceno různě,⁴⁾ přináší však důležité poznatky.

Nás však více zajímá miska, kterou Augustin vlastnil a která se po dobrodružném putování objevila v Soči, kde byla koupěna do drážďanských sbírek. V tamním numismatickém kabinetu můžeme poznat originál. Kopie je v numismatické expozici Moravského zemského muzea v Brně. Do zlaté misky je zasazeno 22 kusů zlatých antických mincí. Miska vznikla v roce 1508. Mince si pravděpodobně Augustin přivezl ze svých studií v Itálii. Zpráva, podle níž měl Käsenbrod údajně darovat jinou zlatou misku do Vratislavi v roce 1513, je bohužel nejasná.⁵⁾ Dno misky tvoří plaketa, kterou P. Arnold přesvědčivě interpretoval v dobových souvislostech jako symbol poetických zájmů majitele.

Mince, které tvoří součást pohárů nebo jiných nádob, byly oblíbenou ozdobou sbírek uměleckých souborů. Mince zasazené do misky jsou prezentovány v podobě, jak

je vnímali humanisté v celé Evropě. Antické mince byly oblíbeným artiklem, který si ze svých kavalírských cest přiváželi šlechtici z Itálie do svých domovů, jejich příkladu následovali další návštěvníci Itálie z řad duchovenstva. Mince se daly snadno přivést z cest, ostatně představovaly konec konců kousek drahého kovu. Jejich sběratelé si dopřávali zážitek pohlédnout do tváře antických císařů nebo božstev, mohli přemýšlet o jejich osudech a jejich historickém odkazu pro další generace. Mince zde byly tedy vnímány v širších historických a kulturně-historických vztazích, sběratelům nešlo jen o úzký numismatický pohled.

Ostatně v takovém významu upozorňoval na antické mince již Francesco Petrarca císaře Karla IV.⁶⁾ Pro sběratele byly mince důvodem zamyslet se nad osudy a životy antických osobností. Zajímavá je zmínka o nálezů antických mincí v jedné z prací olomouckého biskupa Jana Dubravia, který na jejím základě předpokládal pobyt Římanů na Moravě.⁷⁾

Zájem o antické mince byl tak velký, že již v 16. století najdeme tzv. paduány, odlévané padělků antických mincí, jejichž centrem výroby byla především Padova, mohly však vznikat i v jiných padělatelských dílnách.⁸⁾ I ty nacházely cestu do našich sbírek.

Těmto zájmům vycházeli vstříc autoři řady numismatických prací 16. a 17. století, jejichž knihy najdeme i v moravských knihovnách. Antické mince byly v centru sběratelského zájmu až do 18. století a tvořily nepochybně základnu tehdejších sbírek moravských sběratelů. O těchto sbírkách mnoho nevíme, vznikaly a zanikaly jako součást kunstkamer.

Vědeckou linii numismatiky v našich zemích zahajuje dílo Mikuláše Adaukta Voigta, který sklonek svého života prožil na jižní Moravě v Mikulově, kde působil na piaristickém gymnasiu, kde mohl prakticky provádět své přesvědčení o službě národu formou výchovy nových generací.

Rodák z německé rodiny se záhy připojil ke skupině českých vlastenců, které spojoval zájem o české dějiny.⁹⁾ Současně byl v kontaktu s dalšími skupinami, např. v 70. letech 18. století Ignáce Borna, ale později se dostával do sporů s radikálními osvícenci.¹⁰⁾

V naší souvislosti je třeba vyzvednout Voigtovu numismatickou práci *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen*. K zájmu o numismatiku byl přiveden již v letech 1777–1783 za svého vídeňského pobytu, kdy spolupracoval s arcivévodkyní Marií Annou na soupisu medailí Marie Terezie. Tento soupis odpovídá dobovým zvyklostem, kdy medaile byly součástí panovnické propagandy. Stávaly se poměrně pohotovými a relativně dostupnými médii, které mohlo připomínat takřka „každodenní“ slavné činy panovníka. Prototypem této aktivity se staly medaile ražené na počest francouzských králů a z Francie se šířily do dalších monarchií. Medaile zde figurují jako „dějiny psané v kovu“. Popis je zaměřen na historickou skutečnost, mnohé numismatické informace (např. jména tvůrců medailí) jsou v publikacích tohoto typu často potlačeny.

Proti tomu „Beschreibung“ je založeno na zcela jiných základech. Vychází z prohlubujícího se zájmu českých vlastenců o národní dějiny, kteří se snažili o všestranné poznání různých stránek národních dějin. Tyto snahy byly podloženy na kritickém hodnocení písemných, ale i hmotných pramenů.

Mužem, který Voigta k úkolu zpracovat české numismatické dějiny vybral, byl pravděpodobně Gelasius Dobner. Dobner pochopil pramennou hodnotu numismatiky

již v 60. letech 18. století. Ocenil tehdy rukopis, který mu poslal Antonín Taulow von Rosenthal a který byl promyšlenou osnovou vývoje českého mincovnictví. Taulow byl také autorem dalšího spisu *Synopsis Numigraphiae Bohemicae*, který ovšem zůstal také v rukopise. Taulowa jeho odborné zájmy vedly k jiným tématům a ve svých numismatických výzkumech dále nepokračoval.

Dobner si význam svědecké hodnoty numismatického materiálu uvědomoval, a proto M. A. Voigta v jeho práci podporoval. Voigt se ujal úkolu v roce 1770 a první svazek vydal již v roce 1771, využiv přitom spisu Taulowa. V roce 1772 následoval druhý svazek, třetí pak v roce 1774 a čtvrtý v roce 1787. Pátý svazek, který měl být věnován moravským ražbám, zůstal již nedokončen. To nebylo jistě náhodou, v té době toho bylo o moravských středověkých ražbách známo velmi málo, obraz moravského středověkého mincovnictví pomohly načrtnout až důležité nálezy odkryté v 19. století.

Voigtovo monumentální dílo bylo již několikrát analyzováno a byly posouzeny i jeho omyly zaviněné dobovými znalostmi. Dodnes však oceňujeme celkovou koncepci výkladu, který zasadil do širšího historického výkladu. Modernost jeho pojetí se ukazuje mimo jiné i to, že propojoval mince s prameny písemnými. Voigtovo dílo se setkalo s příznivými ohlasy doma i v zahraničí.¹¹⁾

Nelze nepřipomenout ani známou skutečnost, že Voigt se zasloužil i o poznání keltského mincovnictví tím, že publikoval zprávu o významném nálezu v Podmoklech. I zde je patrná jeho znalost celé problematiky, kdy dokázal kriticky zhodnotit starší výklady a najít nové. Sám se ovšem nevyhnul omylu, když tyto mince připsal českým panovníkům.¹²⁾

Pozornost moravských sběratelů mincí přitahovaly i údajné velkomoravské mince. Jejich mylná interpretace odráží úroveň poznání, ostatně záhy byly správně určeny jako německé brakteáty z 13. století.

Dalším autorem numismatické studie je Ota Steinbach z Kranichštejna. Narodil se roku 1751, v roce 1769 vstoupil do cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou, jehož opatem byl jeho strýc Ota Log z Nětky. Steinbach se stal opatem v roce 1782, ale po dvou letech byl klášter zrušen. Poté se stal Steinbach radou pražského gubernia a referentem pro církevní záležitosti. Z jeho publikačních aktivit je třeba v naší souvislosti zmínit jeho studii o listinách žďárského kláštera, díky které se zapsal do dějin české numismatiky. Zařazení do našeho výběru si zasloužil publikováním zprávy o nálezích římských mincí. Steinbachova přepjatá ctižádostivost způsobila, že byl kritizován už ve své době pro slabé povědomí o některých morálních vlastnostech. Údajně si ponechal některé listiny žďárského kláštera a rovněž prý jeho studie o římských mincích byla vlastně dílem F. J. Schwoye. Podle některých autorů byla dokonce zpochybňována Steinbachova sebevražda v roce 1791 a bylo vysloveno podezření, že ji fingoval a dožil pak pod jiným jménem.¹³⁾

Ne vždy byly cesty numismatického poznání přímočaré. České a moravské historiky a numismatiky zajímaly nálezy údajných Rostislavových mincí. Zlaté mince ve skutečnosti napodobovaly řecké mince a brzy byly odhaleny jako padělky. Jejich vznik podnítil nekritický zájem o národní dějiny a lehkost, s níž romantici spojovali realitu se svými sny.¹⁴⁾

Sbírku mincí vlastnil J. P. Cerroni (1753–1826), po jehož smrti ji získal Bedřich hrabě Sylva Taroucca (1816–1881). Hrabě koupil i sbírku obou Bočků a spolu s dalšími konvoluty přešly jeho mince v roce 1907 do Moravského zemského muzea v Brně.¹⁵⁾

Uvedený příklad ukazuje na „genealogii“ numismatických sbírek, která je důležitá pro poznání jejich složení. To bývá mnohdy rozhodující pro poznání některých vzácných mincí a především nálezových celků, které se tak někdy daří rekonstruovat.

Zájem o mince a měnové poměry stál také na počátku odborných zájmů Františka Palackého. Palacký publikoval několik drobnějších prací, v nichž si všiml několika numismatických problémů; práce na *Dějínách* jej od pomocných věd historických odvedla, ale byl nepochybně znalcem měnového vývoje českých zemí ve středověku.¹⁶⁾

Badatelský zájem přitahovalo i mincovnictví olomouckých (arci)biskupů. Jeho přehled zpracovali Robert hrabě Lichnowský a Eduard Mayer,¹⁷⁾ kteří měli možnost prostudovat kroměřížskou sbírku a jejich práce byla překonána až nedávno.¹⁸⁾

V průběhu 19. století se v našich zemích šířilo zakládání muzeí, která na rozdíl od klášterních nebo šlechtických sbírek, otevřených jen omezenému okruhu návštěvníků, umožňovala poznání veřejnosti v dosud nebývalé šíři. Mince se staly také důležitou součástí gymnasiálních sbírek, ve kterých měly sloužit jako pomůcky ve výuce. Zájem o mince tak najdeme v piaristických gymnasiích. Jedna z nejstarších gymnasiálních sbírek byla v Těšíně, kde vzniklo muzeum exjezuity Leopolda Jana Scherschnika. (1747–1814).¹⁹⁾

Vznik Františkova muzea v Brně (dnes Moravské zemské muzeum) vytvořil dobré předpoklady pro rozvoj numismatického bádání. Ne vždy však byly tyto možnosti plně využity, osudy muzea byly mnohdy spletité a ne vždy měli kustodi dobré podmínky pro svou práci. Ve správě sbírek se vystřídali Eduard Steiner von Pfungen, který sepsal první seznam sbírky a byl za své předchozí zásluhy nobilitován. Následovali František Diebl (sbírku spravoval v letech 1827–1832), který byl vystřídán Albinem Heinrichem od roku 1836 až 1864, významnou osobností moravského muzejnictví, který měl sám svou sbírku mincí. Sběratelem byl i Mořic V. Trapp, který byl správcem muzea v letech 1864 až 1895 a získal pro ně řadu nálezů mincí. Posledním kustosem před 1. světovou válkou byl Alfréd Palliardi, který zde působil v letech 1896–1924, významný moravský archeolog, který sbírku rozšířil o řadu exemplářů.

Podle vzoru Moravského zemského muzea vznikala na Moravě a v rakouském Slezsku v průběhu 19. století další muzea, zakládaná jak v prostředí českém, tak německém. V nich představovaly mince a nálezy mincí trvalou a neustále rozšiřovanou součást sbírek. Jejich úroveň je značně kolísající, samozřejmě jsou jejich nejvýznamnější součástí nálezy mincí. Jen ojediněle do nich plynuly ucelené kolekce, spíše vznikaly náhodnou sbírkotvornou činností. Bohužel část těchto numismatických sbírek byla při různých majetkových přesunech po roce 1918, ale zejména po roce 1945 rozchváčena.²⁰⁾

Součástí numismatických zájmů je i medailérská tvorba, která má na Moravě rovněž dlouhou tradici. Přísně vzato se nejedná o „historiografické“ téma, na něž je zaměřen náš příspěvek, ale snad stojí za zmínku, že na medailích jsou dokumentováni i moravští historici, numismatici a vlastivědní pracovníci.²¹⁾ Medaile je v 19. století „publikačním“ médiem, propaguje myšlenky národní, politické i hospodářské.

V posledních letech Josef Paukert pečlivě shromáždil údaje o známých i méně známých sběratelích na Moravě v 19. a v 20. století. Tito lidé obvykle měli širší kulturních zájmy, které chápali v obrozenecké tradici jako službu národu. Byli proto činní v řadě odvětví, v našich souvislostech klademe důraz na jejich místo v dějinách moravské

numismatiky a ostatní jejich aktivity pomíjíme. Platí to především o amatérských archeologích, kteří při svých terénních aktivitách mince často nacházeli. Obvykle je používali jako datovací pomůcky pro své vykopávky, ale neponechávali stranou ani mince, které našli náhodně. Část z nich také publikovala nálezy mincí, a tak zachovali jejich pramennou hodnotu pro další generace badatelů.

Náhoda přivedla k několika důležitým nálezům Franze S. Kupida (16. 12. 1835 Brno – 9. 2. 1895 Město Libavá). Publikoval je, a tak otevřel novou kapitolu o poznání moravského středověkého bádání.²²⁾ Zasloužil se především o záchranu nálezu z Rakvic, který ukázal v plné míře bohatství ražeb moravských úředních knížat v 11. a 12. století. Jako soudní úředník a pak notář prošel několika moravskými městy a postupně získával kontakty s numismatiky i v zahraničí. Krátce vydával také první numismatické periodikum na Moravě – Numismatische Revue. Tento časopis máme prozatím doložen v letech 1864 až 1866. Podle dnešních měřítek se jednalo spíše o katalog mincí, které Kupido nabízel ke koupi nebo k výměně. Jeho zájem podle toho platil především keltským a moravským mincím.²³⁾

Zmínku zaslouží Karel Jaroslav Maška (28. 8. 1851 Blansko – 6. 2. 1916 Brno), který publikoval důležité nálezy mincí, v roce 1891 se stal dopisujícím členem České akademie věd a v roce 1894 konzervátorem c. k. ústřední komise ve Vídni. Tato funkce znamenala výkon dozoru nad památkami ve vymezeném regionu, tedy i nad památkami numismatickými.

S Františkovým muzeem byl spjat P. Josef Kašpar (29. 8. 1853 Ohnice u Olomouce – 1. 1. 1911 Brno). V letech 1873–1876 vystudoval pražskou filosofickou fakultu a pak působil jako středoškolský profesor v Přerově. Následovalo studium teologie v Olomouci v letech 1879–1883, na kněze byl vysvěcen 10. 6. 1886. Po krátkém působení jako kaplan se stal katechetou na školách Vesny v roce 1888. Kaplanování se vzdal a věnoval se působení na školách Vesny. V roce 1904 se stal konsistoriálním radou a v roce 1908 inspektorem českých škol v Brně. Sbírkou budoval již v mládí a doplňoval ji během svých zahraničních cest, včetně dvou cest do Palestiny. Ve své závěti odkázal numismatickou sbírku, ohodnocenou na 7 000 K, školám Vesny, v jejichž výročních zprávách nacházíme ovšem jen zmínku, že sbírka bude využívána pro výuku. O sbírku pečoval v muzeu od roku 1903, působil tam zprvu společně s brněnským advokátem, dr. Alfrédem Fischelem (30. 11. 1853 Mladá Boleslav – 26. 8. 1926 Říčky, okr. Ústí nad Orlicí).

V Dačicích vytvořili sbírku mincí Bedřich Egbert sv. pán z Dalberku-Osteina a Bedřich ml. sv. pán z Dalberku-Osteina na samém počátku 20. století.²⁴⁾

Pozoruhodná je dodnes sbírka znojemského sběratele Josefa Květoně (1828–1905), který systematicky sbíral ražby českých zemí. Podařilo se mu vytvořit ucelenou kolekci, která podrobně dokumentuje vývoj peněžních prostředků v celém historickém vývoji,²⁵⁾ což se soukromým sběratelům daří jen ojediněle a ukazuje Květonovu promyšlenou koncepci při tvorbě sbírky.

Tím se dostáváme k přehledu numismatických zájmů v moravských kláštřech. Úvodem nelze nezmínit, že představitelé moravských kláštřů příležitostně iniciovali vznik medailí, které byly raženy k jejich intronizaci nebo úředním a životním jubileům. Jistě projev sebevědomí prezentovat se prostřednictvím tohoto média. Dalším dokladem zájmu o vývoj peněžních prostředků je opět numismatická literatura, kterou najdeme snad ve všech klášterních knihovnách na Moravě. Pokud nebylo jejich shromažďování

motivováno bibliofilskými zájmy, byly to především obecně historické potřeby, které vedly k jejich nákupům. Hlubší zájem o numismatiku byl mnohem menší.²⁶⁾

Nejúplnějším přehledem o knihách s numismatickou tematikou v kroměřížské knihovně olomouckých (arci)biskupů podal Vladimír Nop,²⁷⁾ popsána byla numismatická literatura v některých zámeckých knihovnách,²⁸⁾ ale o dalších numismatických knihách nemáme dosud ucelený přehled; řadu dílčích údajů přináší dosud nepřekonaná práce Vladimíra Dokoupila.²⁹⁾

Mezi moravskými duchovními vyniká osobnost rajhradského benediktina Bedy Dudíka, jehož historické dílo je dodnes ceněno. Dudíkův zájem patřil i genealogii a mimo jiné zpracoval sbírku Řádu Německých rytířů, uloženou ve velmistrově sídle ve Vídni. Práce vyšla v roce 1858, letos tedy uběhlo právě sto padesát let od jejího vydání.³⁰⁾ Uvedená sbírka je pochopitelně neucelenější kolekcí řádových mincí. B. Dudík sice využil pro napsání publikace starších prací, ale upřesnil je a doplnil, takže jeho práce zůstávala základním dílem pro poznání řádových mincí až do nedávné doby.³¹⁾ Vyniká také přesností a stala se tak vzorem pro jiné podobné numismatické katalogy.

Numismatické bádání před rokem 1918 bylo mnohotvárné a poměrně rychle přijímalo podněty z jiných zemí. Může se také vykázat dlouhou tradicí, která se začíná již v 16. století. Na rozvoji numismatiky se podíleli jednotlivci z řad šlechty a duchovenstva, kteří budovali své sbírky, které vznikaly a zanikaly, jak už bývá osudem sbírek i sběratelů. V tomto období se na Moravě objevily i první práce z oboru. Ty byly zaměřeny především na publikování nálezů mincí. Ty jsou v 19. století mimořádně bohaté, neboť století páry se projevilo velkou přeměnou krajiny, vznikaly železnice, bouraly se hradby a staré čtvrtě měst. Mimochodem tak vznikaly vhodné podmínky pro objevování „pokladů“. Je nehynoucí zásluhou tehdejších sběratelů a pěstitelů historie, že dokázali tyto nálezy odborně podchytit a přispěli tak k novému pohledu na celá mincovní období. Stačí srovnat obraz moravského středověkého mincovnictví v díle Voigtově a pracích Červinkových.

Známí i neznámí moravští numismatici tak vytvořili dobré předpoklady, aby se v 20. století numismatické bádání na Moravě dočkalo značného rozmachu. Ale to je již jiná kapitola.

Poznámky:

- 1) 200 let pomocných věd historických na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Praha 1988. HLAVÁČEK Ivan–KAŠPAR, Jaroslav–NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 1993 a další vydání.
- 2) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela – ŠIMEK, Eduard: *Dvě století vědecké numismatiky v českých zemích (1771–1971)*. Praha 1971.
- 3) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: *Základy numismatiky*. Praha 1986, s. 152, 197, 204, 227. KREJČÍK, Tomáš: *Augustin Käsenbrot a počátky numismatického zájmu v českých zemích*. Historická Olomouc a její současné problémy 3, Olomouc 1980, s. 123–126.
- 4) *Catalogus episcoporum Olomucensium* vyšel v roce 1511, viz *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I*. Praha 1966, s. 111 ad.
- 5) ARNOLD, Paul: *Miska Augustina Olomouckého*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*. III. Olomouc, Editor: Ivo Hlobil–Kaliopi Chamonikola. Brno-Olomouc 1999, s. 69-77.
- 6) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: *Základy numismatiky*, s. 151.
- 7) SKUTIL, Josef: *Antické mince v počátcích československého sběratelství*. Brno 1949.
- 8) PETRÁŇ, Zdeněk–RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Encyklopedie české numismatiky*. Praha 1996, s. 234.

- 9) ŠIMEČEK, Zdeněk: *Mikuláš Adaukt Voigt a česká společnost*. In: Mikuláš Adaukt Voigt. Zakladatel české vědecké numismatiky. Sborník prací ze symposia k 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988, s. 9–21.
- 10) KROUPA, Jiří: *Moravská osvícenská společnost a poslední léta M. A. Voigta*. In: Mikuláš Adaukt Voigt. Zakladatel české vědecké numismatiky. Sborník prací ze symposia k 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988, s. 26.
- 11) NEMEŠKAL, Lubomír: *Mikuláš Adaukt Voigt jeho numismatické dílo*. In: Mikuláš Adaukt Voigt. Zakladatel české vědecké numismatiky. Sborník prací ze symposia k 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988, s. 43–63.
- 12) NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Zdenka: *Přínos M. A. Voigta pro historické poznání keltského mincovnictví*. In: Mikuláš Adaukt Voigt. Zakladatel české vědecké numismatiky. Sborník prací ze symposia k 250. výročí narození M. A. Voigta. Brno 1988, s. 65–72.
- 13) PЛИЧТА, Alois: *Klášter na hranicích: kulturně historický obraz cisterciáckého kláštera ve Žďáře nad Sázavou*. Kostelní Vydří 1995.
- 14) KŘÍŽOVÁ, V.: *Hanka a zlaté mince, zvané Rastislavovy*. Moravské numismatické zprávy č. 12, 1970, s. 44–49.
- 15) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Em.–ŠIMEK, E.: *Dvě století*, s. 6.
- 16) KREJČÍK, Tomáš: *Numismatika v díle Františka Palackého*. MNZ č. 14, 1977, s. 106–109.
- 17) Des fürstlichen Hochstiftes Olmütz Münzen und Medaillen nach der zu Kremsier befindlichen Sammlung verzeichnet und beschrieben / angefangen von Robert von Lichnowsky und Werdenberg ; fortgesetzt und hrsg. von E. von Mayer. Wien 1873.
- 18) Osobou Lichnowského se zabývala KNAPÍKOVÁ, Jaromíra: *Děkan olomoucké metropolitní kapituly Robert hrabě Lichnovský*. StM 7, 2001, č. 12, s. 4–16. Táž: *Robert hrabě Lichnovský jako numismatik*. NL 57, 2002, č. 5/6, s. 145–155.
- 19) KUDĚLKA, Milan: *Leopold Jan Šeršník (1747–1814), život a dílo*. Ostrava 1957. Jeho rukopisy sepsal Heinrich, Albin: *Repertorium codicum manuscriptorum in caesareo-regia Bibliotheca Scherchnikiana Teschinii*. (Ed. Wiczorek, Urszula. [Úvod]: Szelong, Krzysztof. [Red.]: Gladkiewicz, Ryszard). Wrocław, Centrum Badan Slaskoznawczych i Bohemistycznych 2004. 117 s.
- 20) Přehled sbírek, dnes částečně antikvovaný TKÁČ, Vladimír–PERNES, Jiří–KALUS, Jaromír: *Muzea na Moravě a ve Slezsku*. Ostrava 1988. Dále ŠEBEK, František: *Muzejní numismatické sbírky v Čechách a na Moravě*. In: Československá numismatika-současný stav, úkoly a perspektivy. Brno 1986, s. 33–35.
- 21) HAIMANN, Petr: *Slovník autorů a zhotovitelů mincí, medailí, plaket, vyznamenání a odznaků se vztahem k Čechám, Moravě, Slezsku a Slovensku (1505–2005)*. Praha 2006, např. též KREJČÍK, Tomáš: *K počátkům medailí na Moravě*. MNZ č. 15, 1980, s. 78–82 a Týž: *Výstava „Osobnosti české numismatiky na medailích“ v Mikulově*. NL 39, 1984, s. 179. Týž: *Numismatika v díle Františka Palackého*. MNZ č. 14, 1977, s. 106–109.
- 22) PAUKERT, Josef: *Moravský numismatik dr. Franz Kupido (1835–1895)*. NL 54, 1999, č. 5/6, s. 129–137.
- 23) Týž: *Z historie numismatiky na Moravě a ve Slezsku 7*. Znojmo a numismatika. Numismatik 9, 2004, č. 1, s. 10–11.
- 24) NĚMEČEK, Vladimír: *Z historie numismatických zájmů na jihozápadní Moravě*. MNZ č. 15, 1980, s. 47.
- 25) ŠMERDA, Jan: *Mince zemí Koruny české*. Numismatická sbírka Josefa Květoně. Znojmo 2004.
- 26) NĚMEČEK, V.: *Z historie*, s. 47–48.
- 27) NOP, Vladimír: *Soupis numismatické literatury v kroměřížské zámecké knihovně*. Brno 1974.
- 28) SKUTIL, Jan: *Pernštejnská, rájecká a mikulovská zámecká numismatická literatura*. NL 5, 1950 s. 66.
- 29) DOKOUPIL, Vladislav: *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno 1972. Nověji i Petr Mašek v řadě studií k jednotlivým zámeckým knihovnám.
- 30) DUDÍK, Beda: *Des hohen Deutschen Ritterordens Münzsammlung in Wien*. Wien 1858, reprint Bonn 1966.
- 31) PROKISCH, Bernard: *Die Münzen und Medaillen des deutschen Ordens in der Neuzeit*. Wien 2006.

Zusammenfassung:

Tomáš Krejčík: Numismatik in Mähren bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. Numismatik gehört zu den historischen Hilfswissenschaften mit der längsten Tradition. Die ersten Belege des Interesses für Münzen finden wir im 15. und 16. Jahrhundert. Die Wissenschaftslinie der Numismatik in den böhmischen Ländern eröffnet das Werk von Nikolaus Adauktus Voigt, der den Abend seines Lebens in Nikolsburg (Mikulov) in Südmähren verlebte. Er ist Autor des Werkes *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen*. Das Interesse für Münzen und Währungsverhältnisse findet man auch am fachlichen Anfang von František Palacký. Franz S. Kupido publizierte ein paar Münzenfunde und so eröffnete er das neue Kapitel der Erkenntnis über das mährische mittelalterliche Münzwesen. Die Übersicht des Münzwesens von (Erz-)Bischöfen von Olmütz verarbeiteten Robert Graf Lichnowsky und Eduard Mayer. Erwähnt sind die ausgewählten Münzensammler. Unter den mährischen Geistlichen ragt die Persönlichkeit des Benediktiners von Groß Raigern Beda Dudík hervor, der die Sammlung des Deutschherrenordens verarbeitete. Nach dem Muster des Mährischen Landesmuseums entstanden im Laufe des 19. Jahrhunderts weitere Museen in Mähren und im Österreichischen Schlesien und Münzen waren in ihren Sammlungen vertreten. Die bekannten und unbekannt mährischen Numismatiker schufen Voraussetzungen dafür, dass die numismatische Forschung in Mähren im 20. Jahrhundert große Aufschwung erlebte.

Doc. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc., působí na Ostravské univerzitě v Ostravě (Filosofická fakulta, katedra historie) a na Masarykově univerzitě (Ekonomicko-správní fakulta, katedra financí). Zabývá se pomocnými vědami historickými, především heraldikou, sfragistikou a numismatikou, dále se věnuje dějinám peněz a historii šlechty. Je předsedou Moravské genealogické a heraldické společnosti v Brně, řídí edici Nobilitas in historia moderna a je dopisujícím členem Académie Internationale d'héraldique.

Tomáš Krejčík

Heraldika a genealogie mají mezi ostatními pomocnými vědami specifické postavení, které je částečně způsobeno tím, že po celá staletí až dodnes byly pěstovány amatérskými zájemci. To přináší jisté výhody i nevýhody, které není nutno na tomto místě rozebírat.

Náš zájem je zaměřen na rozvoj těchto věd na Moravě. Už August Sedláček nazval jednu ze svých prací *Pýcha starých Čechů a Moravanů*.¹⁾ Probral v ní vývody na náhrobcích, které spojují erby a genealogii. Podobně erbovní galerie na moravských hradech nebo v renesančních zámcích přinášely rodové a erbovní informace a hlásaly erbovní a rodovou tradici. Ukazuje se tedy, že obě disciplíny mají v 15. a 16. století pevnou základnu v hmotných pramenech. Tyto památky je třeba zasadit do celkového pojetí šlechtické cti a rodové tradice, ale i tak zůstávají předstupněm literární tradice v obou disciplínách. I pak ale doprovázejí hmotné heraldické a genealogické prameny společnost až do nedávné minulosti.

Dále se musíme zmínit o erbovních a erbovních pověstech, které patří do celkového pojetí rodové urozenosti a starobylosti.²⁾

Po těchto úvodních poznámkách můžeme přejít rovnou k dílu Bartoloměje Paprockého z Hlohov. O jeho rozsáhlém díle již bylo mnoho napsáno, stačí tedy připomenout jeho zakladatelský příspěvek. Byl to právě on, kdo využíval nejen písemné, ale i hmotné doklady původu a rozvoje jednotlivých šlechtických rodů. Vytvořil tak určitý standard, který mohly další generace badatelů jen těžko překonat. Díky tomu, že jeho dílo bylo přeloženo do latiny i do němčiny, bylo možné ho využívat i v okolních zemích a po dlouhou dobu bádání s jeho dílem vystačilo.

Paprockého dílo je o to cennější, že bylo napsáno v době, která byla koncem určité vývojové fáze šlechty na Moravě. Pobělohorské změny ve skladbě šlechtické společnosti Paprockého spisy částečně antikvovaly, nové rody musely svou urozenost teprve prokazovat. Určitým mezistupněm jsou genealogické a heraldické zájmy Karla St. ze Žerotína, který vnímal změny, k nimž v jeho životě došlo, a dbal, aby sláva jeho rodu byla zachována.³⁾

Následující generace vystačily s pracemi, které byly pojaty jako oslavné skladby, jejichž pramenná hodnota byla mnohdy nevalná. Toto období můžeme charakterizovat odkazem na dílo Františka Dominika Calina z Marienberka. Ten zpracoval genealogii pro rod Althanů.⁴⁾ Dalšími jeho zákazníky byli Žerotínové, pro něž sestavil spisek *Virtus Leonina*, se zjevnou narážkou na jejich erb. Roku 1683 sestavil další tisk pro Pruskovské z Pruskova.⁵⁾ V Calinových dílech najdeme řadu odkazů na starší díla domácí (Paprocký, Hájek, Balbín, Pešina), ale i zahraniční (Česká historie Eneáše Piccolominiho, Bucellini, Lazius). Rozbor jeho prací dosud nemáme, snad bychom v něm našli dobové pojetí šlechty, kdy se kladl důraz na urozenost a slávu předků. Ale už historici 19. století vytýkali Calinovi povrchnost, lehkomyšlnou kombinaci různých dat, domyšlených bez hlubší kritiky a opory v pramenech. Přesto si myslíme, že Calinovy

práce a práce jemu podobných plnily autorů v určitém období svou úlohu. V poměrech pobělohorského českého státu tyto práce zřejmě podporovaly pověst věhlasu starých a nových rodů, které v té době do našich zemí přicházely za majetkem a pro mnohé z nich se stala Morava domovem na celá staletí. Jinými slovy, tyto oslavné a mnohdy mnohomluvné barokní texty formovaly povědomí o úloze šlechty a řadit je můžeme spíše do dobové publicistiky než mezi historiografické studie.

Moravská šlechta mohla čerpat poučení z genealogických a heraldických prací z Čech nebo Rakous. V této souvislosti nás napadnou práce Bohuslava Balbína nebo Bohumíra Daniela svobodného pána Wunschwitze; publikace především prvního z nich najdeme v knihovnách moravských šlechticů i klášterů.⁶⁾ Balbínovy genealogické zájmy sledovaly hlubší cíle, než pouhý popis rodových posloupností. Balbín vyzdvihoval postavení starých šlechtických rodů v minulosti a jejich podíl na správě státu, pokoušel se apelovat na své současníky, aby šli ve stopách svých předků a zaujímali důstojné místo ve službě vlasti.

Na přelomu 17. a 18. století narazíme na postavu Karla Ferdinanda von Schertz(en). Jeho otec Kašpar přišel na Moravu v družině Leopolda Viléma, biskupa olomouckého, a udělal úspěšnou kariéru v hospodářské správě biskupských statků, dosáhl za to povýšení do šlechtického stavu. Dožil jako majitel drobného statku Spálov, který Karel Ferdinand zdědil v roce 1699. Byl autorem několika ekonomických příruček, do nichž vložil své praktické zkušenosti. Zaujal ho však i znak jeho nové vlasti, a tak je autorem první samostatné práce o moravském zemském znaku. Vrátil se k názoru, který publikoval již B. Paprocký, že erb si staří Moravané přinesli z Chorvatska, důkazem mu byl chorvatský erb-červenobílá šachovnice jako předobraz moravské orlice. Není třeba zdůrazňovat, že tuto hypotézu nelze opřít o prameny, v heraldické literatuře se však udržela takřka po celé 18. století.⁷⁾ Schertz napsal ještě krátký text o erbu olomouckého biskupství, ten však zůstal v rukopise. Šíří jeho zájmů prozrazuje i jeho spis o posmrtné magii z roku 1706.⁸⁾

Specifickým pramenem heraldiky barokního období jsou kázání. Bohužel ani tento pramen nemáme podrobněji prozkoumán. Heraldické figury jsou v kázáních rozebrány na základě obecné antické nebo křesťanské ikonografie nebo symboliky. V jejich významu jsou hledány v těchto skladbách analogie k pozitivním vlastnostem osob, jimiž se svatební nebo pohřební kázání zabývala.⁹⁾

Na konci 19. století se badatelé vraceli k původu zemských erbů. Na Moravě tak učinil Josef Wratislaw Monse.¹⁰⁾ Ačkoliv se nedokázal oprostít od starších názorů, je k nim kritický a rozšířil pramennou základnu této problematiky.

Své místo v genealogii a heraldice má i dílo Gelasia Dobnera, který uplatnil zásady kritického zkoumání minulosti i při genealogických výzkumech a šlechtickými zákazníky byl vyhledáván.¹¹⁾ Na konci 18. století byly odmítnuty nepodložené zkazky o prastarých původech našich šlechtických rodů, což jejich potomci nepřijímali vždy s pochopením.

Z kritického pojetí genealogie vycházel i František Palacký. V jeho díle nacházíme práce s genealogickou tematikou na počátku jeho bádání, dá se říci, že genealogie otvírala Palackému dveře aristokratických salonů, zadané genealogické rešerše mu byly vítaným zdrojem prostředků zejména v počátcích jeho pražského pobytu. Některé vyšly tiskem, jiné zůstaly v rukopisech. Ve svých studiích pokračoval Palacký v Balbínově tradici a snažil se zapojit odkazem na minulost šlechtické rody do snah o probuzení

českého národa. Svě mladické práce využil mnohonásobně ve svých Dějinách.¹²⁾

V 19. století Morava stále přijímá badatelské podněty z okolních zemí. Rozvíjí se badatelská práce řady amatérů z řad šlechty ale i vzdělanců. Zájem o tyto disciplíny se objevují mezi česky i německy publikujícími autory. Moravské šlechtické erby a genealogie tvoří i jeden svazek v Siebmacherově erbovníku, plným názvem *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen*. Tato pramenná edice s tradicí sahající až do 16. století byla v 19. století obnovena, celkem zde vyšlo více než 100 svazků. Jejich úroveň sice kolísá, ale v celkovém průměru se jedná o edici na svou dobu moderní a důvěryhodnou. Moravský svazek patří k těm s vyšší úrovní.¹³⁾ Jeho autoři Heinrich Edler von Kadich a Conrad Blažek v něm zúročili svá dlouholetá studia dějin Moravy. Prvá z nich byl právník a působil jako úředník, Blažek působil jako farář a vydal v téže ediční řadě i svazek, který se zabýval šlechtou rakouského Slezska.¹⁴⁾

Tu se musíme zamyslet nad úrovní těchto prací – a musíme konstatovat nedostatek koncepce. Moravě chybí osobnost formátu Augusta Sedláčka, o jehož vztah ke genealogii a heraldiky na Moravě jsme se už zmínili na jiném místě.¹⁵⁾ Sedláčkův přínos pro moravskou genealogii a heraldiku spočívá mimo jiné v bohatství údajů, které ukryl do svých hesel v Ottově slovníku naučeném. Až nedávno byly zveřejněny jeho kresby pečeti moravské šlechty.¹⁶⁾

Moravská vlastivěda vytvořila předpoklady pro rozvoj i těchto dvou disciplín. Úroveň ovšem kolísá svazek od svazku, autoři jsou často závislí na údajích ze Siebmachra. Genealogii rovněž čerpali z různých starších prací, ale popravdě řečeno, nikdo se tímto hlouběji nezabýval.

V obou oborech má zvláštní postavení založení Časopisu Matice moravské má. Tento časopis byl řízen profesionálními historiky, kteří patřili ke Gollově škole. Jedním z jejich předsevzetí bylo očistit od „starožitného“ pojetí historiografie. Tím si vysvětlují jejich odstup od vlastivědných amatérských zájemců o historii. Ti si často vysloužili na stránkách časopisu ostré recenze nebo zprávy o svých dílech. Na druhé straně je nutno připomenout, že tito historikové nepředložili vlastní koncepci a nepublikovali práce na patřičné úrovni.

Hodnotit úroveň obou disciplín na sklonku 19. století a na počátku 20. století na Moravě je obtížné. Dosud nebyly provedeny dílčí analýzy a někdy pokulhává základní bibliografická evidence. V produkci se projevuje i nejasnost v národnostním kontextu. Moravští badatelé měli obvykle hlubší znalosti o vídeňských archivech a možnostech jejich využití pro moravské dějiny. Příkladem může být znojemský rodák Leopold Nedopil (1819–1883), který jako člen Řádu Německých rytířů vydal šlechtické průby, které museli předkládat uchazeči o přijetí do řádu. Publikoval tak velké množství genealogického materiálu, který se také týká našich zemí.¹⁷⁾

Na jedné straně můžeme pozorovat publikační nárůst. Cenný je stále zvyšující se zájem o prameny. Tady musíme připomenout dílo Vítězslava Houdka, který sbíral epigrafické památky a prováděl jejich dokumentaci pomocí moderní fotografií. Význam jeho sběrů je dnes nedocenitelný, neboť tak zachoval nejednu heraldickou památku.¹⁸⁾

Jinou osobností tohoto období je Christian d'Elvert, komunální politik a brněnský veřejný činovník. Vydával známý *Notizenblatt*, ve kterém neúnavně publikoval po mnoho let řadu studií a článků. Spokojoval se často jen z přepisem pramenů. Z jeho

článků nás zajímá seriál, ve kterém přinesl genealogie mnohých moravských šlechtických rodů. Cenná na nich je skutečnost, že se zaměřoval na rozdíl od jiných autorů na novověkou historii šlechty na Moravě. Současně ovšem třeba říci, že se spokojoval s nenáročným tradičním genealogickým výkladem. Hodnověrnost jeho genealogických poznámek je nerovnoměrná.¹⁹⁾

Jen rámcově můžeme odkázat na materiály, které jsou uloženy v rodinných archívech a prozrazují genealogické a heraldické zájmy jednotlivých rodových kronikářů, kteří mnohdy pověřili těmito výzkumy i své knihovníky nebo archiváře. Bylo by možno uvádět řadu dílčích prací, mnoho dnes nevíme o Antonu Francovi, který sebral rozsáhlý sfragistický materiál.²⁰⁾

Genealogie a heraldika našly své uplatnění také v rámci vlastivědných encyklopedií. Ty na Moravě představují díla Františka Josefa Schwoye (1724–1806), který sám vlastnil genealogickou sbírku. Dalším autorem je Gregor Wolny, který popisoval ve svém díle nejen genealogické vazby, ale i heraldické prameny. Tím se dostáváme k Vlastivědě moravské, která začala vycházet jako dílo českých vlastivědných pracovníků. Na Vlastivědě se podílel velký kolektiv autorů. Z hlediska našich disciplín musíme uvítat, že v jednotlivých svazcích je popsáno poměrně dost heraldických památek, především náhrobků, ale i erbovních galerií a pamětních desek. Část z nich byla zachycena na fotografiích. Erby na nich však nebyly popisovány. Rovněž byly v jednotlivých svazcích reprodukovány jako ilustrační materiál erby, převzaté ze Siebmachera. Šlechtická genealogie zůstávala okrajovou záležitostí. Pozornost byla věnována nejstarším rodům, ale i novým rodům 17. a 18. století. Ačkoliv nebyly genealogické úryvky ve Vlastivědě soustavněji analyzovány, zdá se, že rodokmeny byly většinou převzaty ze starší literatury (Palacký, d'Elvert). V dotaznících, které byly vyplňovány na počátku práce na Vlastivědě, byl také bod, požadující sepsání jmen nejstarších rodů v jednotlivých vesnicích a osadách, ale tyto doklady nebyly pro genealogická bádání dále využity.

Zcela ojedinělou heraldickou prací je erbovník moravské šlechty z roku 1888. O jeho sestavení se zasloužil August Prokop, architekt a ředitel uměleckoprůmyslového muzea v Brně. Erbovník byl koncipován jako dar moravské šlechty císaři Františku Josefovi I. k jubileu jeho vlády.²¹⁾ Historie tohoto díla byla již částečně publikována. Její význam spočívá v několika směrech. Nakreslení erbu bylo svěřeno vídeňskému heraldikovi Ernestu Krahlovi, který patřil k významným heraldickým tvůrcům, jehož dílo bylo napodováno řadou kopistů. Erby zde namalované jsou ovšem známy z řady jiných pramenů a literatury, mnoho nového v tomto směru zde tedy nenajdeme. Cenná je jejich vysoká výtvarná úroveň, zdá se, že nic podobného v našich zemích nevzniklo. Snad ještě zajímavější je koncepce erbovníku, který prozrazuje důraz, který zastoupení šlechtici, svým erbům a tedy i rodové pýše a tradici. Dar spojil šlechtu různých politických postojů a národnostního cítění. Erby zůstávaly pojítkem této vrstvy, jejich rodinných vazeb, a výrazem jejich privilegií. Současně tímto darem vyjádřili přiměřeně svou vazbu k císaři.

V roce 1870 vznikla ve Vídni společnost Adler, která se zaměřila na genealogii a heraldiku. V jejích publikacích mnoho autorů z českých zemí nenajdeme. Určitou publicitu společnost na Moravě měla, její periodika putovala do šlechtických a klášterních knihoven. V počátcích existence společnosti najdeme mezi členy některé osoby z Moravy. Byli to někteří šlechtici, kteří však nebyli publikačně činní. Nelze samozřejmě pominout, že publikace společnosti Adler pomáhaly zvyšovat povědomí o obou

disciplínách a zprostředkovávaly znalost nové literatury.

Není sporu o tom, že obě disciplíny se zapsaly do dějin moravské historiografie. V pestré mozaice článků a studií ale nenacházíme určitější badatelské záměry. Pomáhaly odhalovat neznámé prameny a projařňovaly rodové vztahy. Plnily tedy svou pomocněvědnou roli a pomáhaly odkrývat neznámé osoby, rody a jejich erby v moravské minulosti.

Poznámky:

- 1) SEDLÁČEK, August: *Pýcha urozenostia vývody u starých Čechův a Moravanův*. Praha 1914.
- 2) HRABĚTOVÁ, Irena: *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1992.
- 3) *Paměť urozenosti* (Edd.Václav Bůžek a Pavel Král). Praha 2007.
- 4) KREJČÍK, Tomáš: *Z dějin českých genealogických a heraldických zájmů do poloviny 19. století*. SAP 32, 1982, s. 480–505, kde uvedeny další jeho práce pro české a moravské šlechtické rody.
- 5) Podrobně se jeho dílem zabýval LEITNER, Friedrich W.: *Zur Genealogie des fürstlichen Hauses Portia*. Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, 35. Band, 1989, s. 519–630, se seznamem Calinových prací.
- 6) Krejčík, I. c., s. 491 nověji, KUČEROVÁ, Klára: *Pohřební štíty ve Wunschwitzově genealogické a heraldické sbírce* (edice). *Paginae historiae* 12, 2004, s. 147–208, samostatná příl. CD-ROM. Táž: Heraldický materiál v genealogických a heraldických sbírkách Národního archivu. (Listy z památníků ve Wunschwitzově a Renzově sbírce). In: *Inter laurum et olivam* Praha 2007, s. 211–220. Táž: Genealogické sbírky SÚA – sbírka svobodného pána Wunschwitze. In: *Genealogica et heraldica Bohemica*. Sborník příspěvků z odborné konference pořádané Českou genealogickou a heraldickou společností v Praze ve dnech 28.–29. 4. 2001 na zámku Nečtiny. Praha 2002, s. 33–40. KUČAŘOVÁ, Hedvika: *Knihovna Bohumíra Daniela svobodného pána Wunschwitze*. SAP 53, 2003, č. 1, s. 195–226. URFUS, Valentin: *Bohumír Daniel z Wunschwitz, genealog české šlechty v první polovině 18. století*. (K psychosociálnímu profilu barokní společnosti). In: *Poceta Janu Janákovi, předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Brno 2002, s. 405–412.
- 7) ZVOLSKÝ, František: *Šachování moravské orlice*. Moravské numismatické zprávy č. 6, 1959, s. 28–31.
- 8) Nejnověji o něm viz MÜLLER, Karel–POLÁCH, Radek–ZEZULČÍK, Jaroslav: *Kamenné svědectví minulosti, heraldické památky Novojičínka*. Nový Jičín–Praha 2008, s. 122–123, 154 kde podrobně starší literatura.
- 9) HÁS, Jiří: *Pohřební kázání a jejich význam pro genealogii*. HaG 37, 2004, č. 1–2, s. 129–130. *Žena krásná náramně. Soubor svatojánských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. [Připr.]: Kopecký, Milan, Žďár nad Sázavou 1998. 269 s., 20 příl. Kopecký Milan: *Sára ve žďárské barokní literatuře*. SPFFBU(D) 46, 1997 [vyd. 1998], č. 44, s. 15–24.
- 10) MONSE, Josef Wratislav von: *Historischer Versuch über das Landes-Wappen des Markgrafthums Mähren*. Olmütz 1792.
- 11) CERMÁN, Ivo: *Gelasius Dobner a česká šlechta*. Proměny šlechtické genealogie ve věku osvícenství. In: Václav Bůžek a Pavel Král (edd.): *Paměť urozenosti*. Praha 2007, s. 88–105, zejména s. 99. TRÍSKA, Karel: *Gelasius Dobner jako pěstitel heraldiky*. Erbovní knížka na rok 1940, s. 88–92.
- 12) KREJČÍK, Tomáš: *František Palacký a genealogie*. *Časopis Slezského muzea v Opavě, vědy hist., řada B*, 27, 1978, č. 2, s. 189–190. ŠAMBERGER, Zdeněk: *Mladý Palacký a genealogie*. Zpravodaj GHSP, 1979, č. 3–4, s. 13–19.
- 13) Vyšel v Norimberku v roce 1899. Kadich byl synem Heinricha Kadicha von Pferd, který byl nobilitován v roce 1871. Zmiňujeme se o něm v příspěvku o numismatice v tomto sborníku.
- 14) Vyšel v Norimberku v roce 1885.
- 15) KREJČÍK, Tomáš: *Morava v díle Augusta Sedláčka*. In: August Sedláček a pomocné vědy historické. (Uspoř.): Kopiczková, Božena. Mladá Vožice 1995, s. 127–136.

- 16) AUGUST SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Edidit Vladimír Růžek Sv. 1. Kritický a ediční aparát. Praha 2001. Sv. 2. Atlas erbů. Čechy (1. část). Praha, 2001. Sv. 3. Atlas erbů. Čechy (2. část). Praha 2002. Sv. 4. Atlas erbů. Morava. Edice. Praha 2003. Sv. 5. Atlas pečeti. Soupisy, rejstřík, faksimile. Praha 2003.
- 17) NEDOPIL, Leopold: *Deutsche Adelsproben aus dem deutschen Ordens-Central-Archive etc.* Wien 1862–1881, 4 svazky.
- 18) HOUDEK, Vítězslav: *Moravské vývody erbovní*. Brno 1917, Týž: *Náhrobky Prusinovských z Víckova*. Holešov 1914. K jeho životu a dílu: KOHOUTEK, Vojtěch: *Náměšťský rodák Dr. Vítězslav Houdek* (viceprezident Moravy 1908–1914). StM, 1996, č. 2, s. 118–120. P o j s l, Miloslav: *K počátkům soupisu sepulkrálních památek na Moravě*. Epigraphica et Sepulcralia, 2005, č. 1, s. 147–155.
- 19) BARTEČEK, IVO: *Christian d'Elvert, spisy historicko-statistické sekce a ediční pokusy k dějinám českých zemí 17. století*. FHB 14, 1990, s. 301–327, s bibliografií jeho prací. Týž: *Christian Friedrich d'Elvert - historik Moravy a Slezska*. SISb 92, 1994, č. 3–4, s. 195–201. WALTER, Vilém: *Christian Friedrich rytíř d'Elvert (1803–1896)*. 200. výročí narození nejzasloužilejšího starosty města Brna. GHI 8 (23), 2003 [vyd. 2004], s. 88.
- 20) FRANZ, Anton, *Mährische Zunftsiegel. Annales- Museum Francisceum*, Brünn 1898, s. 247–290.
- 21) Analýza práce viz *Mährisches Wappenbuch vom Jahre 1888*. Hrsg. von Richard Graf Belcredi. Gessertshausen 1986. Nověji k celému projektu z roku 1888 SEDLÁŘOVÁ, Jitka: *August Prokop-Moravské hrady a zámky, příběh jednoho souboru fotografií*. Památková péče na Moravě 8, 2004, s. 99–128.

Zusammenfassung:

Tomáš Krejčík: Genealogische und heraldische Forschung in Mähren bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts.

Heraldik und Genealogie haben unter anderen Hilfswissenschaften eine spezifische Stellung, die teilweise dadurch verursacht ist, dass sich die Amateurforscher für diese Jahrhunderte lang bis in unsere Zeit interessierten. Beide Disziplinen haben ihre feste Grundlage im 15. und 16. Jahrhundert in Sachquellen. Die Grundwende bedeuten die Werke von Bartolomäus Paprocky, den man für den Gründer der Heraldik und Genealogie in den böhmischen Ländern hält. Um die Wende des 17. und 18. Jahrhunderts erinnern wir an Karl Ferdinand von Schertzen, den Autor des ersten Werks über das mährische Landeswappen. Er schrieb noch einen kurzen Text über das Wappen des Olmützer Bistums, der aber nur in einer Handschrift blieb. An ihn knüpfte Josef von Monse an. Seinen Platz in der Genealogie und Heraldik hat auch das Werk von Gelasius Dobner, der die Prinzipien der kritischen Forschung der Vergangenheit auch in der Genealogie anwendete. Von der kritischen Auffassung der Genealogie ging auch František Palacký aus.

Mährische Adelswappen und Genealogie bilden ein Buch in *J. Siebmachers großes und allgemeines Wappenbuch*. Das mährische Buch gehört zu den mit dem höheren Niveau. Die mährische Heimatskunde schuf auch Voraussetzungen für die Entwicklung dieser Disziplinen. Das Niveau beider Disziplinen um die Wende des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts in Mähren zu bewerten, ist zu schwierig. Bis heute machte man keine Teilanalysen und auch eine gründliche bibliografische Evidenz bleibt manchmal zurück. Wertvoll ist das steigende Interesse für Quellen. Vítězslav Houdek sammelte epigrafische Denkmäler. Christian d'Elvert publizierte viele Jahre lang eine Reihe von Studien und Texten. Genealogie und Heraldik fanden ihre Anwendung auch im Rahmen der heimatskundlichen Enzyklopädien von František Josef Schwoy oder Gregor Wolny, der in seinem Werk nicht nur genealogische Verhältnisse, sondern auch heraldische Quellen beschrieb. Es ist nicht zu bestreiten, dass sich beide Disziplinen in die Geschichte der mährischen Historiografie einschrieben. Sie spielten also ihre hilfswissenschaftliche Rolle und halfen, unbekannte Personen, Geschlechter und ihre Wappen der mährischen Vergangenheit zu entdecken.

MORAVŠTÍ HISTORICI – NUMISMATICI A JEJICH PORTRÉTY
OD DOB NEJSTARŠÍCH DO NAPOLEONSKÝCH VÁLEK

189

Jan T. Štefan

ÚVOD

Tento příspěvek si klade za cíl oživit některé postavy moravské historiografie jejich podobami, a to těch, kteří se nějakým způsobem zapsali do i historie numismatiky. Časové vymezení je dáno pragmaticky, neboť od konce 18. století se počet numismatiků zvyšuje a jejich zachycení a dokumentování je náročné.¹⁾ Uvedené vymezení tedy zdůrazňuje především pohled do minulosti, neboť po napoleonských válkách se již začínají vytvářet rysy naší současnosti.

Pod pojmem numismatik budeme rozumět historika, který se zabývá měnovými vztahy, zejména cenami a daněmi, mincovnictvím a nálezy mincí, či se jich nějak dotkl, popřípadě může být sběratelem. Informací o těchto lidech je z dávnějších dob velmi málo, s přibývajícím časem se jejich objem zvětšuje, a tak i požadavky, koho zařadit mezi numismatiky se postupně zpřísňují a kritérium, kdo je numismatik, je v postupu času vyhraněnější. K vytipování numismatiků jsme převážně využili dvě práce, Nohejlové *Základy numismatiky* a Skutilovy *Antické mince...*²⁾

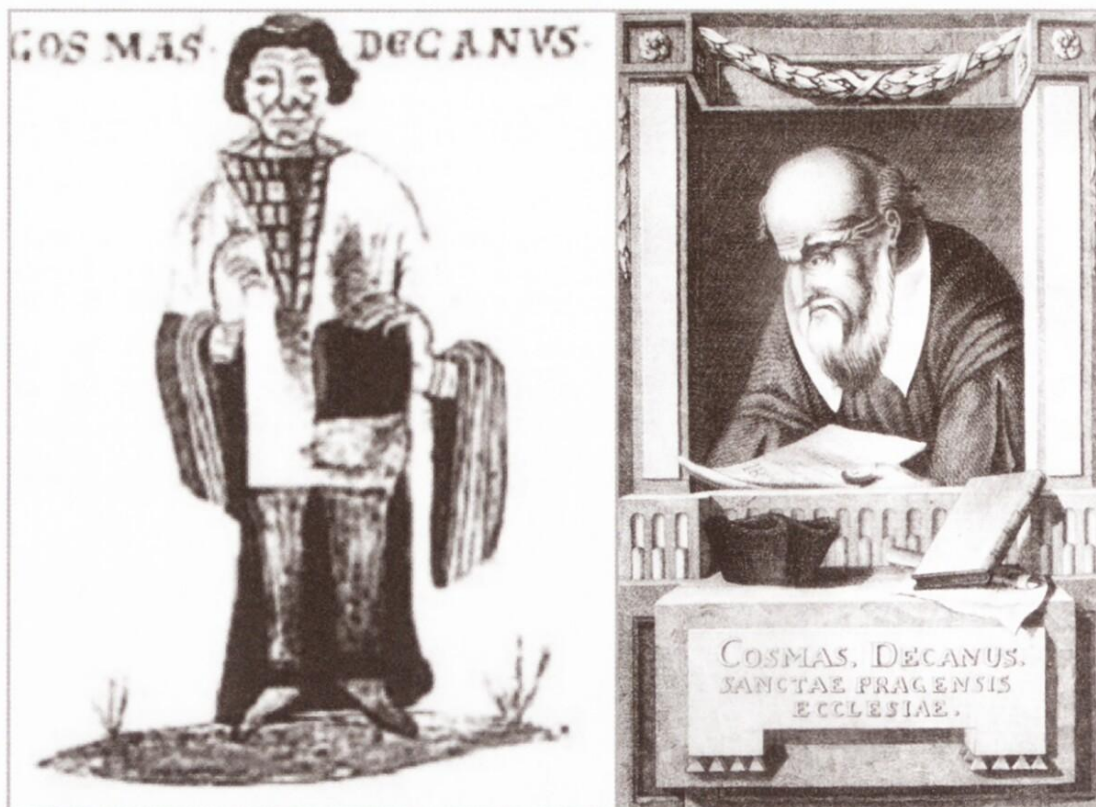
Portréty v nejstarších dobách všeobecně chybí, a proto se musíme spokojit s portréty fiktivními nebo nepřesnými. Přesnější podoba se vyžadovala spíše u panovníků a s posuvem po hierarchickém žebříčku dolů se požadavek na autentičnost podoby stával vágnější. Novodobější snaha mít k význačnějším osobnostem jejich portréty vedla k jejich fiktivním nebo pravděpodobným podobiznám.

HISTORIOGRAFOVÉ A JEJICH PODOBIZNY

Budeme-li se pohybovat po časové ose, pak začneme u prvního českého kronikáře Kosmase. Ten se zabýval měnovými jednotkami a měnovými vztahy, zejména je známé jeho odsouzení *renovatio monete* jako nepřímého fiskálního instrumentu, pro církev velmi nevýhodného. Kosmas se ve své *České kronice* minimálně osmadvacetkrát zmiňuje o Moravě. Význam pro Moravu podtrhl zemský historiograf a archivář Berthold Bretholz edicí jeho *Kroniky*. Kosmův portrét můžeme najít v lipském rukopisu jeho kroniky pocházejícího ze 14. století (obr. 1) a ve Voigtových (a Pelclových) *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler...* (jednotlivé díly Praha 1773, 1775, 1777, 1782)³⁾ z poslední čtvrtiny 18. století, který podle Kleinhartovy⁴⁾ kresby vyryl do mědi Jan Jiří Balzer⁵⁾ (obr. 2). Oba portréty jsou pochopitelně fiktivní.

Jan Skála z Doubravky a z Hradiště, 1486?–1553, humanistický spisovatel, církevní diplomat a státník, nepřítel českých bratří, od roku 1541 olomoucký biskup, zachoval ve své *Historiae regni Bohemiae* (1552)⁶⁾ zprávu o moravských nálezech antických mincí. Protože Dubravius pocházel z Plzně, snad tu byl nějaký důvod, proč předlohu pro jeho podobiznu v *Abbildungen*, vyhotovil plzeňský M. Kallaus či Kalous (obr. 3). Je možné, že měl k dispozici nějakou Dubraviovu podobiznu. Stejně můžeme, vzhledem k časovému odstupu od vydání *Abbildungen* a života Dubraviova, uvažovat o fiktivním portrétu.⁷⁾

Tomáš Jordan z Klausenburgu (1539 v Sedmíhradsku–1585 v Brně), studoval lékař-

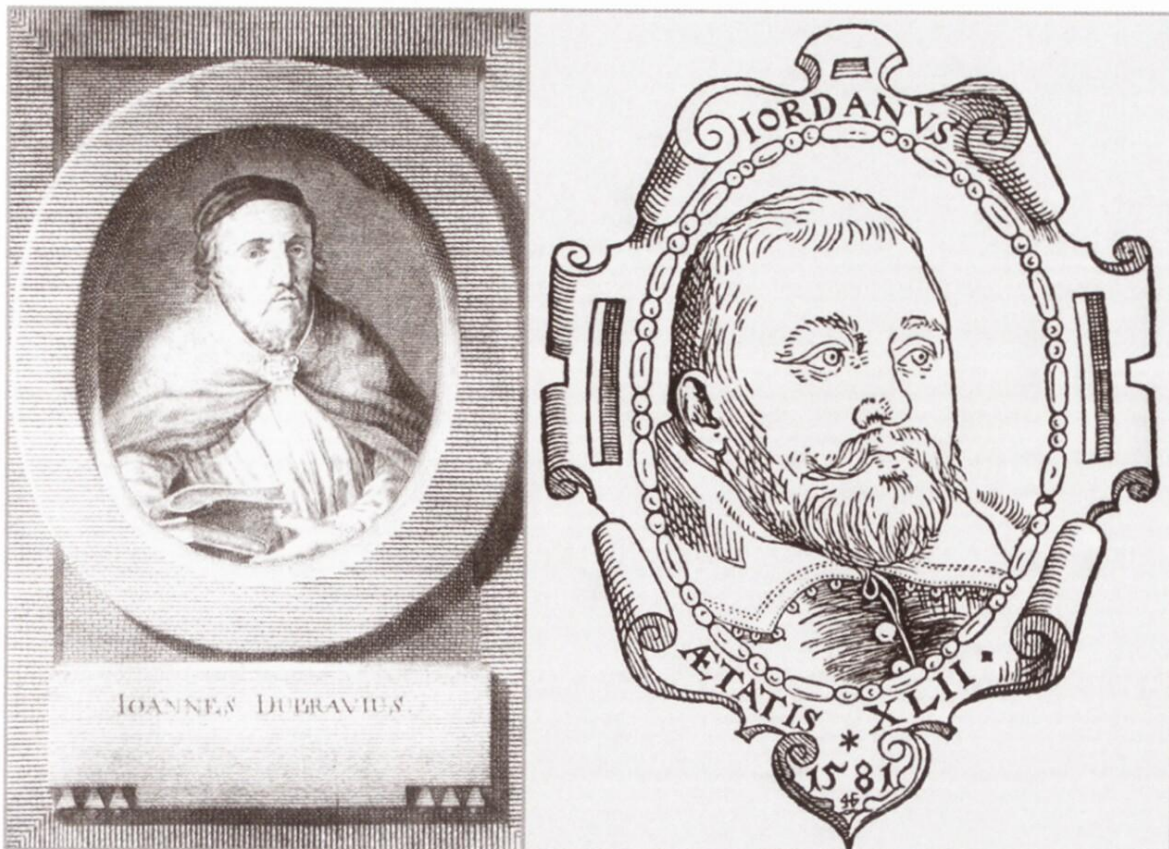
OBR. 1 A 2: VLEVO KOSMŮV PORTRÉT V LIPSKÉM RUKOPISU JEHO KRONIKY ZE 14. STOLETÍ, VPRAVO MĚDIRYTINA JANA JIŘÍHO BALZERA (VŠECHNY FOTOGRAFIE U TOHOTO ČLÁNKU JSOU Z ARCHIVU AUTORA.)

ství v Itálii, pak působil na dvoře Ferdinanda I. a roku 1566 se zúčastnil jako lékař tažení proti Turkům a v tomtéž roce byl povýšen do šlechtického stavu. Moravskými zemskými stavy byl jmenován moravským protomedikem. Ve své práci *Knihy O Wodách Hogitedlných... 1580*⁸⁾, se zmiňuje též o nálezích antických mincí na Moravě, lokalizuje místo nálezu a potvrzuje tak (či přebírá) Dubraviovy zprávy. Jeho portrét nacházíme jako dřevořez⁹⁾ v uvedené knize (obr. 4). Autentičnost jeho portrétu je potvrzena stříbrnou medailí z roku 1570, kterou vytvořil medailér Rudolfa II. Antonio Abondio a kterou razil J. Crat.¹⁰⁾

Jan Amos Komenský (1592–1670) má v galerii historiků a numismatiků na Moravě své místo, neboť na své známé mapě Moravy z roku 1627¹¹⁾ vyznačil na Hostýnských vrších místo dolování zlata, i když nepochybně jde o nepřesnou interpretaci nálezů zlatých keltských ražeb (duhovek) na hostýnském oppidu.¹²⁾ Dále ve svém díle *Janua linguarum reserata aurea*, (ve velkém počtu vydání) uvádí názvy peněžních jednotek (rýnský zlatý, říšský tolar, aténský talent) a jejich díly, připomíná zlehčování mincí jejich oškrábáním. Další informaci o něm jako historikovi přináší Leningradský rukopisný soubor, který obsahuje i nevydanou učebnici dějepisu.¹³⁾ Jeho portrét je všeobecně znám a není pochyb o jeho autentičnosti. Jeho portrét je je opět z *Abbildungen* (obr. 5). Také tuto rytinu provedl J. J. Balzer.

Jan Jiří Středovský (1679–1713), nazývaný kdysi moravský Livius, se ve svých pracích dotýká celé řady nálezů starých mincí, kupodivu nálezů antických mincí, kterých se na Moravě nalezlo několik, ve svých pracích nezmiňuje. Jeho dobový portrét (obr. 6) je na frontispici jeho knihy *Sacra Moraviae Historia... 1710*.¹⁴⁾ V této knize je na str. 357 vyobrazení averzů a reverzů několika mincí.

Úlohu Bohuslava Balbína z Orličné (162–1688) v moravské historiografii není nut-

OBR. 3 A 4: VLEVO DUBRAVIOVA PODOBIZNA V ABBILDUNGEN OD M. KALLAUSE ČI KALOUSE, VPRAVO PORTRÉT TOMÁŠE JORDANA Z KLAUSENBURGU, DŘEVOŘEZ Z ČESKÉHO VYDÁNÍ KNIHY O WODÁCH HOGITEDLNÝCH...Z R. 1580

OBR. 5 A 6: VLEVO KOMENSKÉHO PORTRÉT V ABBILDUNGEN, MĚDIRYTINA J. J. BALZERA, VPRAVO DOBOVÝ PORTRÉT JANA JIŘÍHO STŘEDOVSKÉHO NA FRONTISPICI JEHO KNIHY SACRA MORAVIAE HISTORIA...

OBR. 7 A 8: VLEVO SOUDOBY BALBÍNŮV PORTRÉT V ABBILDUNGEN, KTERÝ PRAVDĚPODOBŇĚ VYRYL TAKÉ J. J. BALZER, VPRAVO PODOBIZNA TOMÁŠE PEŠINY Z ČECHORODU Z JHO KNIHY MARS MORAVICUS

OBR. 9: PORTRÉT JOSEFA BONAVENTURY PITRA ZE SBÍREK MUZEA BRNĚNSKA

VLEVO NA OBR. 10 JEDEN ZE DVOU ZNÁMÝCH PORTRÉTŮ MIKULÁŠE ADAUKTA VOIGTA A S., ZACHOVANÝ VE ZLATÉ KORUNĚ, VPRAVO NA OBR. 11 DRUHÝ PORTRÉT OD NEZNÁMÉHO MALÍŘE NAMALOVANÝ TECHNIKOU OLEJE NA DŘEVĚ

no připomínat, v Olomouci studoval, na noviciátu byl v Brně, vyučoval v Brně, jedna s jeho mariánských knih *Diva Turzanensis* z r. 1658 se zabývá poutním místem Tuřany. Balbín se zabýval českými mincemi ve svých historických spisech a též v samostatné stati *Von dem alten Münzwesen in Böhmen*. Podoba tohoto významného historika je známa ze soudobého portrétu, podle kterého ho pravděpodobně vryl Balzer pro *Abbildungen* (obr. 7).

OBR. 12: PODOBA JOSEFA, SV. PÁNA PETRÁŠE, V ABBILDUNGEN JE PRAVDĚPODOBĚ AUTENTICKÁ.

OBR. 13 A 14: DVA PORTRÉTY FRANTIŠKA JOSEFA SCHWOYE ZE ZNÁMÉ SCHRAMOVY SBÍRKY PORTRÉTŮ, ULOŽENÉ V MORAVSKÉM ZEMSKÉM MUZEU

OBR. 15: NEPOCHYBNĚ AUTENTICKÝ PORTRÉT LEOPOLDA SCHERCHNIKA NA OLEJOMALBĚ ZE SBÍREK MUZEA V (POLSKÉM) TĚŠÍNĚ

Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680), jezuita a historik, přítel Balbínův, dříve též nazývaný Moravský Balbín, se zajímá ve svém *Mars Moravicus*¹⁵⁾ (Praha 1677) nálezy antických mincí na Moravě, nepochybně čerpá z kronikáře Hájka a již zmíněného Dubravia. Jeho soudobý portrét je v uvedené knize (obr. 8).

Josef Bonaventura Piter (1708–1764) velmi pravděpodobně založil rajhradskou numismatickou sbírku a nemůže být při této příležitosti přehlédnut. Jeho jistá velkorysost při nakládáním s klášterními penězi tuto domněnku podporuje. Jeho portrét na obr. 9 je z majetku Muzea Brněnska,¹⁶⁾ s jeho mědirytovým portrétem z *Abbildugen ...* nás seznamuje v příspěvku Život a dílo Josefa Bonaventury Pitra PhDr. Jindra Pavelková.¹⁷⁾

Mikuláš Adaukt Voigt a s. Germano, narozen v Horním Litvínově v roce 1733, zemřel v ústraní v Mikulově¹⁸⁾ roku 1787.

Byl to všestranný vědec, lingvista a historik i literární historik, svojí čtyřdílnou¹⁹⁾ prací *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung...*²⁰⁾ (1771–1787) založil českou vědeckou numismatiku. Snad pro svoji příslušnost k piaristickému řádu si ho Dobner vybral za autora prvního základního díla české numismatiky. Voigt napsal i další numismatická díla, popsal nález keltských duhovek u Podmokel, zahájil soupis antických mincí císařského mincovního kabinetu a byl pravděpodobně autorem²¹⁾ textu knihy o pamětních medailích Marie Terezie, jejího manžela Františka Lotrinského a syna Josefa II. jako spoluvládce. Závěr jeho života, který strávil v Mikulově nebyl radostný, ale i zde psal své historické práce. Jeden ze dvou známých portrétů, zachovaný ve Zlaté Koruně, byl součástí portrétní galerie, kterou nechal namalovat poslední zlatokorunský opat Bohuslav Bylanský, později byl na zámku v Českém Krumlově, nyní je opět v expozici ve Zlaté Koruně (obr. 10). Druhý portrét, který je pouze přiřkládaný

M. A. Voigtovi, uvádí Em. Nohejlová-Prátová ve svých Základech numismatiky.²²⁾ Je to portrét od neznámého malíře namalovaný technikou oleje na dřevě (obr. 11). Při porovnání se zlatokorunským portrétem u kterého předpokládáme větší autentičnost, můžeme připustit jistou míru shody.²³⁾

Josef, sv. pán Petráš (1714–1772), významná osobnost olomouckého osvěcenského života, zakladatel Societas incognitorum eruditorum in terris Austriacis, je z hlediska našich úvah osobou na samém okraji, osobou mlhavou. I když Nohejlová-Prátová se ve své práci jednotlivým osobám (s výjimkou několika významných numismatiků) nijak podrobně nevěnuje, Petráše ve své práci přece jen uvádí, bohužel bez jakéhokoliv upřesnění jeho vztahu k numismatice, pouze zdůrazňuje jeho význam pro vědecký a kulturní život v Olomouci. Nepochybně se mnozí členové jeho kroužku, i když okrajově, zajímali o nálezy mincí, zmínky o tom jsou v jejich pracích, publikovaných v zahraničí.²⁴⁾ Jeho podoba v *Abbildungen* (obr. 12) bude pravděpodobně autentická, neboť žil v době příprav vydání této knihy.

František Josef Schwoy (1742–1806), mj. dietrichštejský archivář, sbíral listinné materiály k moravské historii. Byl to především moravský topograf, ale zabýval se též moravskou historií, vycházejí z bádání Tomáše Pešina z Čechorodu. Napsal a anonymně vydal spis *Kurzgefasste Geschichte des Landen Mähren* (Praha 1786). Ve svých pracích se nejméně dvakrát se zmiňuje o Mušovu, v jehož okolí se nacházely (a nachází) římské mince. Jeho dva portréty jsou ve známé Schramově sbírce portrétů, uložené v Moravském zemském muzeu (obr. 13 a 14).

Leopold Scherchnik (1747–1814) byl až na studia v Brně (a v Praze) vázán na Těšín, kde učil na gymnáziu a založil tam numismatickou sbírku. Takže, s výraznou tolerancí, můžeme i jeho portrét zařadit do tohoto soupisu. Je nepochybně autentický a nacházíme ho na olejomalbě z majetku muzea v (polském) Těšíně (obr. 15).

Závěr:

Výčet moravských historiků-numismatiků není úplný. Ale uvedené portréty, fiktivní i autentické, jistě přispějí k oživení pohledu na jejich osoby a k připomenutí jejich přínosu, tu většího, tu menšího, pro moravskou historiografii.

Poznámky:

- 1) Znalcem života a prací moravských numismatiků minulosti, zejména 19. století, je doc. Ing. Josef Paukert, DrSc. z Brna.
- 2) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: *Základy numismatiky*. Praha 1975 a SKUTIL, Josef: *Antické mince v počátcích čsl. sběratelství*. Brno 1949.
- 3) Knihopis č. 6963, případně též Voigtovy Effigies virorum eruditorum (jednotlivé díly Praha 1773 a 1775), Knihopis č. 16 602.
- 4) Jan Tomáš Kleinhart, (1742–1794), malíř a kreslíř, pro Balzery, bratry Saltzery a Jana Berku vytvořil velké množství kresebných předloh.
- 5) Jan Jiří Balzer (173–1799), rytec, žák Michaela Jindřich Rentze, významný knižní ilustrátor poslední třetiny 18. století, vůdčí osobnost rytecké rodiny Balzerů (bratři František Antonín, Řehoř a Matyáš, synové Jan Karel a Antonín Karel).
- 6) Knihopis č. 2132.
- 7) Sice jeho portrét visí v kroměřížském arcibiskupském zámku, ale je pozdějšího původu, navíc mnohé podobizny biskupů si jsou dosti podobné, jako by jejich řada pocházela z jednoho rodu. Tyto obrazy byly namalovány až k příležitosti povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství v roce 1777.
- 8) Knihopis č. 3603.
- 9) Je zajímavé, že dřevořez je datován o rok později (1581).
- 10) SKUTIL, J.: *Antické mince*. obr. 10.
- 11) Mapu Komenský vytvořil snad jako vzpomínku na vlast či jako učební pomůcku, možná pro vojenské potřeby protestantských vojsk. Pravděpodobně ji vytvořil

na základě svých cest po Moravě v letech 1614 až 1618, realizoval ji nizozemský kartograf Piscator, mapa během více než sto let v kopiích figurovala v dobových atlasech (viz HONS, Josef–ŠIMÁK, Bohuslav: *Pojďte s námi měřit zeměkouli*, Praha 1942).

- 12) SKUTIL, J.: *Znal Komenský nálezy duhovek z Hostýna?* Numismatické listy X (1955), č. 5, s. 104-105.
- 13) Sdělení p. Mgr. Magdalény Šustrové na olomoucké 17. konferenci Problematika historických a vzácných knižních fondů, konané v listopadu 2008.
- 14) Knihopis č. 15 765.
- 15) Knihopis č. 7032.
- 16) Inv. č. RA 181.
- 17) Článek je v tomto sborníku.
- 18) I přes likvidaci starého hřbitova v Mikulově se podařilo zachovat hrob otců piaristů, na novodobém náhrobku je u jeho jména omylem uvedeno chybné datum úmrtí.
- 19) Pátý díl a šestý díl, ve kterých měly být popsány medaile a moravské ražby, nevyšly vůbec. Pátý díl, napsaný již v době jeho těžkého konce života, se ztratil. Šestý díl napsán nebyl.
- 20) Knihopis č. 16 601.
- 21) *Schau- und Denkmünzen, welche unter glorwürdigen Regierung der Kaiserinn Königin Marie Theresia geprägt worden sind. Médailles frappées sous le regne glorieux de l'impératrice reine Marie Thérèse. Wien, 1782.* Voigtův text do francouzštiny přeložila arcikněžna Marie Anna (1738-1789), nejstarší dcera císařovny Marie Terezie, Voigtova příznivkyně, první abatyše Ústavu šlechticů na Pražském hradě.
- 22) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: *Základy*, s. 238 a Tab. 60.
- 23) Pravděpodobným autorem zmíněných obrazů byl zlatokorunský konvrš Tadeáš Schuegger (1731-1800). Na zlatokorunském obraze část jeho poprsí chybí, i když v článku doc. Skalského v Numismatickém časopise československém je portrét celý. K ohnutí části obrazu došlo na zámku v Českém Krumlově, když Schwarzenbergové nechali obrazy zlatokorunské školy přerámovat a sjednotit velikostí. Za tuto informaci děkuji Dr. Havlové z Národního památkového ústavu, regionálního pracoviště v Českých Budějovicích.
- 24) Za sdělení děkuji doc. Ing. Josefu Paukertovi, DrSc., který je znalcem života a prací moravských numismatiků minulosti.

Zusammenfassung:

Jan Štefan: Mährische Historiker – Numismatiker und ihre Porträts von den ältesten Zeiten bis zu den Napoleonischen Kriegen.

Ziel dieses Beitrags ist es, manche Gestalten der mährischen Historiographie durch ihre Bilder, die sich auch in der Geschichte der Numismatik befinden, „zu beleben“. Unter dem Begriff Numismatiker werden wir einen Historiker verstehen, der sich mit den Währungsbeziehungen, vor allem den Preisen und Steuern, dem Münzwesen und Münzfunden befasst oder diese irgendwie berührt. Die zeitliche Begrenzung ist vor allem durch die Vergangenheit gegeben, denn nach den Napoleonischen Kriegen beginnen sich schon die Züge unserer Gegenwart zu formen. Der erste tschechische Chronikschreiber Kosmas befasste sich mit den Währungseinheiten und Währungsbeziehungen, vor allem ist seine Verurteilung der renovatio monete als des indirekten fiskalischen, für die Kirche sehr nachteiligen Instruments bekannt.

Kosmas erwähnt in seiner *Česká kronika* mindestens 28mal Mähren. Jan Skála aus Doubravka und aus Hradiště (Dubravius), 1486?–1553 der Bischof von Olomouc und humanistischer Schriftsteller berichtet im Buch *Historiae regni Bohemiae* (1552) über mährische Funde antiker Münzen. Tomáš Jordan aus Klausenburg (1585 in Brno), studierte in Italien Medizin und war am Hof von Ferdinand I. tätig. Vom mährischen Landesadel wurde er zum mährischen Protomediker ernannt. In seiner Arbeit *Kniha O Wodách Hogitedlných...* 1580, erwähnt er Funde antiker Münzen in Mähren, er lokalisiert den Fundort und bestätigt (oder übernimmt) so die Berichte von Dubravius. Auch Johann Amos Comenius (1592–1670)

hat seinen Platz in der Galerie der Historiker und Numismatiker in Mähren, da er auf der bekannten Karte von Mähren aus dem Jahre 1627 in den Bergen von Hostýn die Stelle der Goldgewinnung einzeichnete, wenn es auch zweifellos um eine ungenaue Interpretation der Funde goldener Prägungen der Kelten im Oppidum von Hostýn geht. Weiter führt er in seinem Werk *Janua linguarum reserata aurea*, die Namen der Geldeinheiten (rheinischer Gulden, Reichstaler, Talent) an und erinnert an die Gewichtssenkung der Münzen durch Abfeilen. Eine weitere Auskunft über ihn als Historiker ist in der Handschrift von Leningrad zu finden, die auch das nicht herausgegebene Geschichtslehrwerk enthält. Der Historiker Jan Jiří Středovský (1679–1713) behandelt in seinen Werken eine ganze Reihe von Funden alter Münzen. Die Aufgabe von Bohuslav Balbín aus Orličná (1621–1688) kann in der mährischen Geschichte nicht unernährt bleiben. Er studierte in Olomouc, im Noviziat war er in Brno, wo er auch unterrichtete. In seinen historischen Schriften und im selbständigen Artikel *Von dem alten Münzwesen in Böhmen* befasste er sich mit Münzen. Tomáš Pešina aus Čechorod (1629–1680) interessiert sich in seinem Buch *Mars Moravicus* (Prag 1677) für die Funde antiker Münzen in Mähren, wo er zweifellos aus dem Werk des Chronikschreibers Hájek und des Bischofs Dubravius schöpfte. Josef Bonaventura Piter (1708–1764) gründete wahrscheinlich die numismatische Sammlung von Rajhrad und ist bei dieser Gelegenheit nicht zu übersehen. Seine Großzügigkeit beim Umgang mit den Klostergeld unterstützt diese Vermutung. Mikuláš Adaukt Voigt a Santo Germano, geboren im Jahre 1733 in Horní Litvínov, starb zurückgezogen im Jahre 1787 in Mikulov. Er war ein allseitiger Wissenschaftler, Sprachwissenschaftler und Historiker sowie Literaturkritiker, mit seinem vierteiligen Werk *Beschreibung der bisher bekannten Böhmisches Münzen nach chronologischer Ordnung...* (1771–1787) gründete er die tschechische wissenschaftliche Numismatik. Er ist Autor der Beschreibung des Fundes keltischer Münzen bei Podmokly, der Aufstellung eines Teils der Sammlung antiker Münzen des kaiserlichen Münzkabinetts und war höchstwahrscheinlich Autor des Buches über Gedenkmedaillen von Maria Theresia, ihrem Mann Franz von Lothringen und ihrem Sohn Josef II. Josef, Freiherr Petráš (1714–1772), eine bedeutende Persönlichkeit des aufgeklärten Lebens von Olomouc, der Gründer von *Societas incognitorum eruditorum in terris Austriacis*, ist im Hinblick auf unsere Betrachtungen eine Person ganz am Rande, eine unausgeprägte Person. Zweifellos interessierten sich manche Persönlichkeiten seines Zirkels, wenn auch nur am Rande, für die Münzfunde, sie erwähnen es in ihren im Ausland veröffentlichten Werken. Franz Josef Schwoy (1742–1806), u. a. Archivar der Familie Dietrichstein, sammelte Urkundendokumente zur mährischen Geschichte. Obwohl er vor allem ein mährischer Topograph war, befasste er sich auch mit der mährischen Geschichte, ausgehend von der Forschung von Tomáš Pešina aus Čechorod. Er schrieb und gab anonym die Schrift *Kurzgefasste Geschichte des Landen Mähren* (Prag 1786) heraus. In seinen Werken erwähnt er mindestens zweimal Mušov, in dessen Umgebung römische Münzen gefunden wurden (und werden). Leopold Scherchnik (1747–1814) verweilte (außer seinem Studium in Brno und Prag) in Těšín, wo er am Gymnasium unterrichtete und eine numismatische Sammlung gründete.

Ing. Jan T. Štefan, CSc. se v současné době věnuje statistické numismatice a historii numismatiky.

Dan Gawrecki

Obsahem tohoto příspěvku je snaha o postižení přínosu moravské historiografie pro dějiny Slezska. Za moravskou historiografií pro naše účely považujeme zde literaturu o dějinách Moravy bez ohledu na rodiště a působení autorů. Vybrali jsme hlavně syntetická díla o moravských dějinách a dále některé práce, které se přímo zabývají vztahy mezi Moravou a Slezskem.

Nepochybujeme o tom, že by bylo jistě optimální prostudovat z tohoto aspektu v relativní úplnosti produkci o jednotlivých obdobích moravských dějin, historii moravských lokalit a nejrůznějších témat moravského dějepisceví. Tam bychom našli daleko více konkrétních údajů týkajících se jednotlivých záležitostí, které v pracích o slezských dějinách nebyly vždy vzaty v úvahu. Na druhé straně i způsob, který jsme zvolili, má své přednosti. Ty spočívají ve skutečnosti, že v přehledných pracích autoři zpravidla vybírají fakta a poznatky, jež považují za důležité, aby je sdělili čtenářům. A pokud už do nich zařadí slezskou tematiku, platí to dvojnásob.

Nelze sice očekávat, že bychom se dověděli o slezských dějinách něco podstatně nového; důležitý je úhel pohledu – jak se jeví slezská problematika z „moravského“ pohledu, co je z ní pro potřeby dějin Moravy pro jednotlivé autory závažné nebo zajímavé? Očekávali bychom např. stanovisko k představám o moravsko-slezských hranicích od Velké Moravy až do XIII. století, problémy státoprávního začlenění Opavska a jeho kolísání mezi Moravou a Slezskem, zohlednění slezské problematiky týkající se územní expanze Matyáše Korvína po smrti krále Jiřího z Poděbrad, postoj k definitivnímu začlenění Opavska do Slezska za nástupu Lichtenštejnů, ke slezským válkám a rozdělení Slezska mezi habsburskou říši a Prusko, k přičlenění Slezska k Moravě (1783) a dezideriím slezských stavů určeným Leopoldu II., k ustanovení Slezska jako „samostatné“ korunní země v rámci Rakouska (1849), k moravským enklávám ve Slezsku, k vytvoření Země moravsko-slezské (1928), k expozituře moravského Zemského národního výboru v Moravské Ostravě po 2. světové válce atp. Slezské hodnocení je těm, kteří se zabývají slezskými dějinami, jistě známo, pohled z moravské strany by mohl být v mnoha směrech inspirující. Nevěnujeme pozornost veškeré produkci, často jsme vybrali jen některé položky, jež považujeme za důležité proto, že jde o základní literaturu nebo reprezentují podle našeho názoru určitý druh produkce. Dali jsme při tomto výběru někdy přednost i nepřilíživě rozsáhlým dílkům, protože v nich by mělo mít každé uváděné faktum větší význam než v rozsáhlých přehledech, do nichž autoři zahrnovali často všechny jim známé a dostupné poznatky.

Z počátku 19. století pochází nepřilíživě velká, asi osmdesátistránková publikace určená mládeži, vydaná v Mikulově;¹⁾ zřejmě byla využívána ve školní výuce. Je to svým způsobem zajímavé čtení, s různými dobovými fabulacemi odrážejícími stav tehdejšího poznání či spíše vědomí. Je pozoruhodné, že výklad o politických dějinách a dynastických poměrech v ní tvoří jen jednu složku výkladu, že je v poměrných proporcích zahrnuta problematika náboženská, kulturní i hospodářská. Pokud jde o Slezsko, nedoví se

čtenář téměř nic. Jsou zaregistrovány slezské války, ale z nich hlavně události, k nimž došlo na Moravě. Jen zmínka o míru v Těšíně, kterým byla na jaře 1779 ukončena válka o bavorské dědictví, přesahuje tento rámeček. Zarážející je skutečnost, že v roce 1805 byl zbytek Slezska, který zůstal po jeho dělení v habsburské říši, už 22 let spojen s Moravou, ale i to bylo moravské mládeži, která by měla být vychovávána ke státnímu a moravkoslezskému patriotismu, zatajeno.

Nesudme nám neznámého autora publikace přísně, z Mikulova bylo do Opavy přece jen trochu daleko. Ani v útlé publikaci rytíře Chlumeckého v názvu slibující podat přehled dosavadního moravského dějepisectví a analýzy pramenů se o Slezsku nic nedovíme.²⁾ V Brandlově stručném vlastivědném přehledu z r. 1865 sice chybí Opava ve výčtu založených měst (s. 19), buďme však vděční za informaci, že Opava byla od Přemysla Otakara II. podřízena přímo Koruně a nebyla moravským lénem (s. 39, 62), a za naznačení sporů o začlenění Opavska v 16. století dokumentovaném na Moravě příznivým sněmovním prohlášením z roku 1550 (s. 57).³⁾

Pozdější Brandlova populární vlastivědně pojatá *Kniha pro každého Moravana*⁴⁾ už není z hlediska toho, co v ní chceme nalézt, tak skoupá, ale náročnějšího zájemce zřejmě neuspokojí. Doví se např., že Mikuláš Opavský byl jedním z náčelníků neplech (s. 173), že Opavsko bylo lénem České koruny (s. 175), o tom, že Vratislav holdovala Matyáši Korvínovi ještě za života Jiříka z Poděbrad (s. 210), o tom, jak se luterské učení šířilo do Moravy přes Slezsko (s. 214, 218), jak stavové čeští Slezáky sobě naklonili (s. 234) a jak Slezáci slibovali věrnost Fridrichu Falckému (s. 243). Historický výklad končí třicetiletou válkou. Nejrozsáhlejší pasáž o Slezsku je umístěna v samotném závěru knihy, týká se moravských enkláv, o nichž autor soudil, že „dle historického práva náležejí ... k Moravě a nikoli Slezsku“ (s. 418-420).

Nic se o Slezsku nedovíme v dvoudílné publikaci Bretholzově o moravských dějinách do r. 1197.⁵⁾ To kupodivu platí o Šebánkem posmrtně vydané práci Františka Hrubého o severní Moravě,⁶⁾ v níž není proti očekávání zahrnuto ani Opavsko, s výjimkou naznačení jeho hranic s Moravou (s. 13). V reprezentativní publikaci o Rakousko-uherské monarchii tvoří Morava a Slezsko jeden společný svazek.⁷⁾ Dalo by se proto očekávat, že vzájemné vazby obou zemí by mohly být zdůrazněny. Budeme však zklamáni. Části věnované Moravě a Slezsku jsou izolovány. Vincenc Brandl jako autor historických pasáží o Moravě do r. 1526 (s. 67–91) sice jmenuje Bruntál a Opavu mezi prvními městy, která získala městská práva a konstatuje, že v době svého založení patřila k Moravě, ale o vzniku Opavského vévodství se nezmiňuje. Dějiny Moravy od r. 1526 do současnosti popsal Franz Ritter Krones von Marchland (s. 92–114). Ten si sice povšiml, že byly slezské války (s. 107), avšak o tom, že bylo Slezsko rozděleno, pomlčel. Zato jako jeden z mála autorů registruje spojení Slezska s Moravou: „so kam zu einer förmlichen Verschmelzung Mährens und Österreichisch-Schlesiens in Bezug auf die Landesverwaltung (1782)“, zmiňuje se o sjednocení zeměpanských úřadů a vhodně poznamenává, že by si to Marie Terezie nepřála. V té souvislosti píše o tehdejších nárocích moravských stavů na Opavsko jako na součást Moravy (s. 111–112), což se v souhrnných pracích o Slezsku nerefléktuje. Krones se ale zase nezmiňuje o tom, že v r. 1849 bylo Slezsko od Moravy opět odděleno.

Podobnou žeň poznatků sklídíme i z publikací vydávaných Moravsko-slezskou besedou, kde bychom rovněž mohli očekávat zdůraznění vzájemných vztahů. Z cyklu přednášek o Moravě pořádaných Besedou v roce 1900 se dovíme z projevu zemského

poslance Jana Žáčka, že k moravským městům s českou majoritou patřila také Polská Ostrava /!, s. 23/, jinde se dočteme, že v letech 1551–1619 spolu s moravskými stavy také Slezané obesílali generální stavy (s. 39).⁸⁾ Lépe dopadneme čtouce Moravskou čítanku uspořádanou Františkem Bílým. Kromě článku o Křížkovském má svou věcnou hodnotu úvaha Františka Bílého o vztazích mezi Vincencem Brandlem a Františkem Bartošem, zejména pokud jde o vztah Bartoše k Těšínu v době, kdy tam působili Kalinčák a Hodža. Pokud vím, ti, kteří o slovenských evangelických emigrantech v Těšíně psali (včetně mne), uvedené skutečnosti zřejmě neznali. Zajímavá je i úvaha o Laších, která potvrzuje fakta naznačovaná odjinud, a tím potvrzuje, že byla ve své době běžná: „... to jméno ‚Lach, svrhují obyvatelé některých míst ze sebe, přikládajíce je svým sousedům, sami sebe jmenujíce buď ‚Valachy, nebo ‚Moravci,“ (s. 411).⁹⁾ Podobné sdělení totiž již v 70. letech 19. století uváděl ve své korespondenci se Sušilem Cyprian Lelek, vůdčí osobnost tzv. Moravců v Pruském Slezsku.

Nebudeme již v tomto výčtu pokračovat, protože jsme se dostali téměř až jednotlivým specializovaným položkám. Byl by to přehled dlouhý a nezáživný, i když na druhé straně právě to, co není příliš chutné, bývá zdraví nejvíce prospěšné. Zjistili bychom, že nejvíce prací, které znamenají přínos pro poznání Slezska, se týká pohraničních území nebo oblastí, které byly pojaty tak, že autorem vymezený region nerespektuje zemské hranice. A takových prací je poměrně hodně, hlavně o hospodářském vývoji, protože ten nemohl zemské hranice brát v úvahu – např. na Ostravsku, kde byly hutě a uhelné doly jak na Moravě, tak i ve Slezsku. Do jisté míry to platí také o politickém vývoji, protože i pro stranické územní struktury byly často důležitější sympatie přívrženců a voličů než hranice mezi Moravou a Slezskem, stále silněji vnímané mnohými jako anachronismus.

Vraťme se však ke skutečným a důležitým syntézám moravských dějin. Ty, které by neměl historik Slezska opomenout, pocházejí z pera B. Dudíka¹⁰⁾ a R. Dvořáka¹¹⁾. Tato nejrozsáhlejší díla jednotlivců o moravských dějinách pochopitelně poskytují kromě rozsáhlé faktografie i řadu podnětů. Dudík bohužel dovedl své dějiny v české verzi jen do r. 1306, zaujmou u něj např. různé spekulace o celoevropské dimenzi týkající se záměrů Boleslava Chrabrého, spojování událostí v Říši s poměry v Čechách, na Moravě a také ve Slezsku. Výklad týkající se Opavska je adekvátní proporcím Dudíkova díla. Pro toho, kdo není pro příslušné období specialistou, je tu nepřehledné množství faktů porůzňe dovedně i nepřehledně propojovaných. Pokud jde o hodnocení, které se implicitně vztahuje i k tomu, co se týká Slezska, vypomůžeme si postřehem Kutnarovým: „... takže i při značném rozsahu Dudíkových vědomostí a všestrannosti jeho historického zájmu muselo dílo přinést obraz, když ne vždy nesprávný, tedy jistě neúplný. To však nijak neubírá na dobové hodnotě o odvaze Dudíkova pokusu“.¹²⁾

Dvořákovo impozantní dílo končí rokem 1848. Je to výklad věcný a obsažný, fakty naplněný a přitom logicky uspořádaný. Je svým způsobem obdivuhodný, vezmeme-li v úvahu, že autor byl gymnaziálním profesorem a ředitelem. Občas se setkáme s dobovou vlasteneckou rétorikou, která Dvořákovu syntézu předurčuje jako materiál vhodný také pro poznání tehdejších ideových konstrukcí a pohnutek. Některé odsudky a pozdější hodnocení mi připadají poněkud přísné, neberoucí na zřetel tehdejší stav výzkumu, společenskou atmosféru a autorovy možnosti. Dvořák jistě nemohl založit své dílo výhradně na pramenech, to ostatně nelze dosáhnout v žádné větší syntéze. Pokud jde o Slezsko, čerpal dosti z Biermanna, nicméně jeho práce by se neměla chápat jen jako

dokument pro poznání historiografie přelomu 19. a 20. století. Nebylo by zdvořilé autorovi, který již téměř devadesát let nežije, vytýkat, co ještě měl zmínit, nebo co z toho, co napsal, není tak docela pravda. V Dvořákovi i v jiných autorech hledejme to, co má pro nás samé význam a co nás může inspirovat. Povšimněme si třeba, jak posuzuje ztrátu převážné části Slezska v polovině 18. století: „*Císař Josef II. přijal po své matce říši ztenčenou o Slezsko, ale tato ztráta byla v pozdějších letech panování Marie Terezie bohatě vynahrazena ziskem Haliče (1772), Bukoviny (1775) a části Innska (1779). Náhrada těchto zemí velkou převahou slovanských za ryze německé Slezsko pošlula těžiště naší říše dále od Německa, což zvláště pro postavení zemí českých má význam neocenitelný.*“¹³⁾

Jiní čeští historikové litují ztráty Slezska jako kletotu České koruny, zejména pokud šlo o obchodní a ekonomický potenciál Dolního Slezska s Vratislaví. Dvořákův výklad má ovšem z logiky jeho pohledu své oprávnění: jak by se uplatňovala česká státoprávní doktrína v případě porážky Friedricha II., když ani na Moravě nedošlo k prosazení české hegemonie (moravský pakt 1905) a v případě Rakouského Slezska nebylo dosaženo ani rovnoprávnosti, byť Němci v zemi neměli početní většinu? Téměř kuriózně s Dvořákem souzní názor německého publicisty z roku 1942 na vratislavský mír: „*To bylo přece rozhodnutí na staletí. Co získalo Prusko, ztratilo Rakousko a víc než to. Ztratilo nejen bohatou a kvetoucí provincii, ale také jednu ze svých stěžejních zemí osídlených německým obyvatelstvem; jeho těžiště se tak nezvratně přeneslo na východní – slovansko-maďarskou – stranu. Poslání obnovit říšskou myšlenku přešlo tak právě na Prusko. V míru vratislavském z roku 1742 byl již předznamenán výsledek z Hradce Králové. A dále pak vznik druhé říše jako nezbytné etapy k vytvoření Velkého Německa.*“¹⁴⁾

Ale dosti spekulací. Poslední syntetické práce o dějinách Moravy z 80. a 90. let minulého století¹⁵⁾ jsou v nepříliš početných pasážích týkajících se Slezska přesné, více berou ohled na literaturu psanou těmi, kteří považují analýzu slezských dějin za hlavní náplň své vědecké činnosti. Týká se to i takové subtilní záležitosti jakou bylo např. státoprávní začlenění Holasicka v 11.–13. století, charakteristiky sporů o začlenění Opavska v 16. století ap. Ten, kdo se zabývá slezskými dějinami podrobněji, by přivítal více takových charakteristik. Jistě bude nejvíce spokojen se 7. svazkem Nové řady Vlastivědy moravské, jejíž autor Jan Janák programově zařazuje slezský ekonomický vývoj do moravských dějin v letech 1740–1918 se zdůvodněním, že „... se zaměřuje pouze na hospodářský a sociální vývoj Moravy a samozřejmě i Slezska, neboť tato země byla v letech 1783–1849 a 1860–1861 administrativně spojena s Moravou.“¹⁶⁾

Pokud bychom měli posuzovat přínos moravské historiografie pro výzkum dějin Slezska jen podle syntetických a přehledných prací, nebyl by náš pohled jistě úplný. Závažnější bývá mnohdy jiná literatura, která si v moravských souvislostech zcela zásadně a rovnoprávně všímá slezských problémů. Uvedu několik snad nejzávažnějších případů. Tím prvním je poměrně rozsáhlá práce Bedy Dudíka o někdejší vztahu Opavska k Moravě.¹⁷⁾ Podnětem k jejímu sepsání byly požadavky slezského veřejného konventu, resp. slezského sněmu, na připojení tzv. moravských enkláv ve Slezsku z let 1848–1848 i později. Zpravodajem v této záležitosti pro moravský zemský sněm se stal B. Dudík, který pochopitelně zdůvodňoval příslušnost lenních statků olomouckých biskupů k Moravě i pro 19. století.¹⁸⁾ Vytěžil z polemik obou sněmů materiál pro objemnou práci o vztahu Moravy a Opavska, zatím nejrozsáhlejší, bohatě opatřenou

dokumentárními přílohami. Je samozřejmé, že výklad tohoto rajhradského benediktina byl později upřesňován. Nejnovější výklad o vztahu Opavska a Moravy v 15.–17. století je podán ve studiích Fukalových.¹⁹⁾

Trvalou hodnotu si zachovávají faktografické práce mnohdy statistické povahy vydávané z iniciativy Christiana d'Elverta a často jím i psané (Schriften der historisch statistischen Sektion der K. k. mähr.-schl. Gesellschaft ..., Notizen-Blatt), které budou ještě po dlouhou dobu poskytovat informace zejména o ještě podrobněji nezpracovaných tématech.²⁰⁾ Nepostradatelný, nejen pro první orientaci, ale i srovnávací výzkum, je historický místopis Hosákův a jeho pozdější kolektivní pokračování.²¹⁾

Poznámky:

- 1) *Geschichte des Margrafthums Mähren*. Nikolsburg 1805.
- 2) CHLUMECKÝ, Petr: *O dějepisu Markrabství Moravského a zpytování pramenů jeho*. Brno 1857. 11 s.
- 3) BRANDL, Vincenc: *Stručný přehled vlastivědy Moravské*. Praha 1865. 67 s.
- 4) Brno 1892. 414 s.
- 5) BRETHOLZ, Bertold: *Geschichte Mährens*. Brünn 1893.
- 6) HRUBÝ, František: *Severní Morava v dějinách*. Brno 1947.
- 7) *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Band Mähren und Schlesien. Wien 1897. 730 s.
- 8) *O Moravě*. Cyklus přednášek pořádaný Moravsko-slezskou besedou. Praha 1900. 64 s.
- 9) *Moravská čítanka*. Uspořádal František Bílý. Telč /1906/. (Eichler, Karel: P. Pavel Křížkovský, s. 211-223; Bílý, František: Vincenc Brandl a František Bartoš, s. 223-235; VÁCLAVEK, Matouš: *Laši a Lašsko*, s. 410-414.)
- 10) DUDÍK, Beda: *Dějiny Moravy*. Praha 1871-1884. (9 svazků)
- 11) DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny Markrabství moravského*. Stručné vydání. Brno 1906. 509 s. + XXX s. + VII s. – Vlastivěda moravská I. Země a lid. Dějiny Moravy. Brno 1914.
- 12) KUTNAR, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I*. Praha 1973, s. 217-218.
- 13) DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny Markrabství moravského*, s. 357.
- 14) GAWRECKI, Dan: *Prusové v Opavě za slezských válek*. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 42, 1993, s. 218 (cit. podle *Der Friede von Breslau*. (Vor 200 Jahren.) Deutsche Post 11. 6. 1942, s. 3.)
- 15) ČEREŠŇÁK, Bedřich a kol.: *Přehled dějin Moravy I. Od Velké Moravy do husitské revoluce*. Brno 1980. II. Stavovská Morava. 1140-1620 (Josef Válka). Praha 1987. – Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 5-7. Brno 1991-1999.
- 16) JANÁK, Jan: *Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918*. Brno 1999. In: Vlastivěda moravská, sv. 7, díl 3/1, s. 7.
- 17) DUDÍK, B.: *Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren*. Wien 1857.
- 18) K tomu: GAWRECKI, D.: *Der schlesische Landtag und die mährischen Enklaven in den Jahren von 1742-1918*. In: Die mährischen Enklaven in Schlesien. Opava-München 2006, s. 115-124.
- 19) FUKALA, Radek: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490-1631*. Opava 2004.
- 20) BARTEČEK, Ivo: *Christian Friedrich d'Elvert – historik Moravy a Slezska*. Slezský sborník 92, 1994, č. 3-4, s. 195-201.
- 21) HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravkoslezské*. Brno 1934-1937, zejména sv. 7 a 8 (Opavský kraj., Těšínský kraj, 1937), v novější ale zkrácené verzi: týž: *Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu*. In: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Úvodní svazek. Ostrava 1967. – *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava 1966-2000, zejména sv. I (1966), XIII (1994), XIV (1995), XV (2000).

Zusammenfassung:

Dan Gawrecki: Mährische Historiographie des 19. und 20. Jahrhunderts und schlesische Forschungen.

Der Autor analysiert zuerst die Synthesen und Handbücher der mährischen Geschichte und bemüht sich, Fakten über Schlesien und mährisch-schlesische Beziehungen festzustellen. Er betont, dass die Angaben über Schlesien einschließlich derer, die für die Darstellung der mährischen Geschichte wichtig sind, meistens ungenügend, unsystematisch und mit Fehlern angeführt sind. Einige Behauptungen bieten allerdings wichtige Inspirationen. Ein wichtiger Beitrag zur Erforschung der mährisch-schlesischen Beziehungen ist das Werk von Rudolf Dvořák und die Schilderung der wirtschaftlichen Verhältnisse von Jan Janák im 7. Band der Neuen Reihe *Mährischer Heimatkunde (Vlastivěda Moravská)*. Von den spezialisierten Monographien sind Beda Dudiks Darstellung des staatsrechtlichen Verhältnisses des Troppauer Landes zu Mähren und historisch-topographische und statistische Kompendien zu nennen.

Prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc. v současné době působí na univerzitě v Opolí (Polsko), zabývá se politickými dějinami střední Evropy, zejména jejich vztahů ke Slezsku v 18. – 20. století.

Muzeum Brněnska

SBORNÍK
2009

V roce 2009 vydalo Muzeum Brněnska.

Redakce Jaromír Hanák

Grafická úprava a sazba Studio HOUF

Tisk Arch Brno

Náklad 300 výtisků

ISBN 978-80-904-397-0-2

Jihomoravský kraj